

új IFJÚSÁGELMÉLETI
FOLYÓIRAT

ifjúsági
szemle

VI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM
2008 NYÁR
WWW.UISZ.HU

Szerkesztőbizottság

Beke Pál
Bíró Endre
Bodor Tibor
Földes György
Gábor Kálmán
Gazsó Ferenc
Herczog Mária
Hunyady György
Kozma Tamás
Nagy Ádám
Spéder Zsolt
Stumpf István
Tibori Timea
Vajda Zsuzsa

www.uisz.hu

Kiadja az Új Mandátum Kiadó

Lapterv **Petrovics Iván †**
Tördelőszerkesztő **Krauter Tamás**

E számunkat **Veres Dalma**
fotói díszítik.

Felelős kiadó **Németh István**
Olvasószerkesztő **Nemeskéry Artúr**

Szerkesztőség:

1149 Budapest, Fráter György tér 11.
Tel./fax: (+36-1) 221-0951, 221-8099
E-mail: szerkesztoseg@uisz.hu

A lappal kapcsolatos észrevételeket
a velemenys@uisz.hu címre várjuk.

Szerkesztőség

Társfőszerkesztők **Bauer Béla**
Komássy Ákos

Vendégszerkesztő **Nagy Ádám**

ISSN 1785-1289

Támogatóink

Szabadsajtó Alapítvány
Palócvilág Alapítvány

Rovatok

Ifjúsági közélet **Pillók Péter**
Ifjúság és társadalom **Székely Levente**
Ifjúság és környezet **Diósi Pál**
Életmód-élethelyzet **Szabó András**
Kitekintés **Bíró Edith**
Csata Zsombor
Kölcseyné Balázs Mária
Nyitrai Imre
Szentirmai Judit
Szerkesztőségi titkár **Ladencsics Virág**

Tartalom

Nagy Ádám
Előszó / 5

Ferge Zsuzsa
Ajánlás / 7

Összefoglaló elemzés

Laki László
A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban / 10

Az ifjúság élethelyzete

Brull Edit
Demográfiai helyzet, társadalmi fenntarthatóság, hosszú távú hatások / 22

Pongrácz Tiborné
A családok demográfiai jellemzői / 31

Berényi Eszter
Ifjúság, iskola, oktatás / 36

Gyöngyösi Krisztina–Geist Gábor
Fiatalok foglalkoztatottsága, munkaerő-piaci helyzete / 45

Nyitrai Imre
Marginalizálódás, kirekesztettség / 58

Székely Levente
Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció / 67

Diósi Pál
Családalapítás, otthonteremtés / 75

Susánszky Éva–Szántó Zsuzsa
Ifjúság és egészség / 87

Herczog Mária
Ifjúság, bűnözés, devianciák / 97

Ságvári Bence
Közösség, politika, közélet / 107

Bába Karola
Földrajzi mobilitás, migráció / 115

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

Bíró Endre
Jogi környezet / 124

Kőműves Judit–Weber László
Állami, regionális, helyi szintű ifjúsági feladatok, intézményrendszer / 134

Szolid F. Lola
Eljárások, adminisztráció, hatalomgyakorlás, transzparencia / 145

Angyal Szabolcs–Domokos Tamás
Párbeszéd, érdekegyeztetés, civil forrásbevonás, együttműködés / 150

Nagy Ádám
Ifjúságkutatás, monitoring – az ifjúságkutatás műhelyei / 160

Böröcz Livia
Ifjúsági források / 167

Az ifjúsági szakma – a civil ifjúsági szervezetek

Kárpáti Árpád
Civil ifjúsági tevékenységek, ifjúságsszakmai struktúrák / 179

Nagy Ádám–Székely Levente
Civil ifjúság – szervezetek / 183

Németh István–Szabó András
Képzések és ifjúság / 294

Tóth Bálint
Ifjúsági célú nem állami források / 203

Összefoglalás / 211
Szerzőink / 219

Summary / 224
Authors / 231

Ifjúságügy

*Amikor tizennégy éves voltam,
apámat annyira tudatlannak tartottam,
hogy alig bírtam elviselni a jelenlétét.
Amikor huszonegy lettem, megdöbbsentett,
milyen sokat tanult hét év alatt.*
(Mark Twain)

Az ifjúsággal kapcsolatban két fő filozófia lehetséges: tekinthet a társadalom az ifjúságra, mint a rossz hatásoktól védelmezni kívánt csoportra és tekinthet mint erőforrásra, mint lehetőségre. Továbbra is dominálni fog-e az ifjúságot két szegmensében látó és láttató ifjúságvédelmi (youth care) elitformáló politika? A közélet továbbra is problémahelyzetet, megoldandó konfliktusokat, válságkezelést igénylő kérdéseket lát-e ott, ahol láthatna lehetőséget, unikális szempontokat, dinamizáló erőforrást?

Az *Ifjúságügy* című – Magyarországon az első összefoglaló jellegű – könyv ezen kérdésekre keresi a választ, s a modellalkotás igényével olyan elképzelést vázol fel, amely meghatározza az ifjúsági szakmát, ifjúsági munkát, ifjúságügyet, választ ad azon kérdésekre, hogy kik a szereplői-művelői-alanyai, mit csinálnak, miért milyen területek tartoznak tevékenységeikhez, miben különbözik feladatuk az oktatási stb. világotól.

A könyv igyekszik tehát részletesen és alaposan tárgyalni az ifjúságügy, ifjúsági szakma, ifjúsági munka helyzetét és folyamatait, mód-

szereit és eredményeit. Az ifjúsági szektorban tevékenykedők többsége szerint ugyanis az ifjúságügy, csakúgy mint két évtizede a szociális szektor, mára önálló szakmává érett. Bár módszerei nem egyediek (kölcsonveszti a szociológia, vezetéselmélet, politológia, pszichológia eszköztárát), témája mégis önálló: olyan sajátos élethelyzettel és szakmával foglalkozik, amely nem elsődleges tárgya más tudományterületeknek.

Az ifjúsági ügyek többet jelentenek, több felelősséget, több akciót követelnek meg a magyar államtól, de akár Európától, mint amennyi a múltban vagy a jelenben megvalósult.

Az 1848-as márciusi ifjak, vagy az 1968-as diákfelkelések, de akár a 2006. szeptemberi Szabadság téri zavargások is igazolják: amit ma megteszünk vagy elmulasztunk, az (akár a közeljövőben is) érezteti jótékony avagy káros hatását, s ily módon a holnap ifjúságára lesz elsősorban hatással. Kis túlzással: ha nem segítjük hozzá a ma ifjait a demokráciatechnikák elsajátításához, el fog tűnni Mazsola a darabjaira szétvert tévészékházból.

A csaknem 700 oldalas Ifjúságügy címmel megjelent könyv kapható a nagyobb könyvesboltokban és a www.excenter.eu/konyv címen.
Megrendeléshez töltsd ki az alábbi mezőket

Megrendelő neve: .....
Postázási cím: .....
Számlázási név: .....
Számlázási cím: .....
Számlázási adószám: .....

Fizetés utánvétellel 3990 Ft+ postaköltség
További információ: konyv@excenter.eu

Előszó

A 2006–2007-es *Civil Ifjúsági Jelentést* tartja kezében az Olvasó. Ez immár a második Jelentés, hiszen 2006 őszén került kiadásra a magyarországi gyerekek és fiatalok élethelyzetéről szóló *Civil Ifjúsági Éves Jelentés 2005*, amelynek angol mutációja megjárta az Unió döntéshozóit, a társországok véleményformálóit, a nemzetközi civil és szakmai szervezeteket, valamint ma is elérhető a www.uisz.hu címen. Bár a '90-es évek elején jelent meg hasonló éves jelentés a gyerekjogokról (Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma), az tartalmában jóval szűkebb munka volt. A 2005-ös Jelentés a mai napig egyedülállóan ölelte fel és mutatta be a gyerekek és fiatalok tevékenységtérképét, illetve az ezt támogató intézményrendszer működését. A szakma és a sajtó lelkesen, a politika és a bürokrácia visszafogott örömmel fogadta a jelentést, hiszen az győzelmi jelentéseket és pánikhangulatot egyaránt nélkülöző, szakmai tartalmat képviselt, az Új Ifjúsági Szemle (a Jelentést gondozó szakmai műhely) alapértékeinek megfelelően, tudományosan megalapozott, de az akadémiai szaknyelvet nélkülöző kiadvány volt. A szakma abban is egységes volt, hogy érdemes lenne a későbbiekben kétéves jelentésekben gondolkodni, amelynek keretein belül már van mód a trendek elemzésére.

Elérkezett a pillanat, hogy ez az igény kielégítésre leljen: megszületett a Civil Ifjúsági Jelentés 2006–2007. Igyekeztünk a lehető legszélesebb szakmai kört bevonni a munkába, hogy szakmailag konszenzusképes szöveg készülhessen el. Kibővítettük a témaköröket, illetőleg illesztettük a fejezeteket a Nemzeti Ifjúsági Stratégia társadalmi vitára bocsátott tervezetének helyzetelemzés fejezeteivel. Ezzel azért is próbálunk meg hagyományt teremteni, mert úgy hisszük: egy monitorozó jelentésnek tematikájában illeszkednie kell egy korábbi – kiindulási alapot jelentő – helyzetelemzéshez, mindamelllett a monitoringnak az ifjúságügyben kizárólag egy civil, szakmai műhely kezében lehet a helye.

A Jelentés igyekszik felölelni és bemutatni az ifjúság, az ahhoz kapcsolódó területek (szakmai, civil, kormányzati) közeg tevékenységtérképét, illetve az ezt támogató intézményrendszer adott évi működését: így három fő részből áll.

- Egyfelől az ifjúság: a gyerekek-serdülők-fiatalok élethelyzetével,
- Másfelől az ifjúsággal mint szakmával és civil világgal,
- Harmadrészt az állam ifjúsági szeptelével és az állami intézményrendszerrel foglalkozik.

Így a fejezeti struktúra (egybevágoan a NIS tervezetével) az alábbiak szerint alakult:

I. ÖSSZEFOGLALÓ ELEMZÉS

II. AZ IFJÚSÁG ÉLETHELYZETE

- 1 Demográfiai helyzet, társadalmi fenntarthatóság, hosszútávú hatások
- 2 Ifjúság a családban
- 3 Oktatás, képzés, tehetség gondozás, társadalmi mobilitás
- 4 Foglalkoztatottság, munkaerőpiaci-helyzet
- 5 Marginalizálódás, kirekesztettség
- 6 Fogvasztás, gazdasági helyzet, kultúra média, infokommunikáció
- 7 Családalapítás, otthonteremtés

- 8 Ifjúság és egészség (egészségi állapot, életminőség, egészségtudatosság)
  - 9 Ifjúság és bűnözés, devianciák
  - 10 Közösség, részvétel, szabadidő, közélet
  - 11 Földrajzi mobilitás, migráció
- III. AZ IFJÚSÁGI KÖZFELADATOK ÉS ELLÁTÁSUK HELYZETE
- 12 Jogi környezet (az ifjúsági közfeladatok szabályozottsága, a jogok érvényesülése)
  - 13 Állami, regionális, helyi szintű ifjúsági feladatok, intézményrendszer
  - 14 Eljárások, adminisztráció, adatszolgáltatás, hatalomgyakorlás, transzparencia
  - 15 Párbeszéd, érdekegyeztetés, civil forrásbevonás, együttműködés
  - 16 Ifjúságkutatás (monitoring)
  - 17 Ifjúsági célú költségvetési források
- IV. AZ IFJÚSÁGI SZAKMA – A CIVIL IFJÚSÁGI SZEGMENS
- 18 Civil ifjúsági tevékenységek, ifjúságsszakmai struktúrák
  - 19 Civil ifjúság – szervezetek, (részvétel, szolgáltatások, önkéntesek, érdekképviselet)
  - 20 Képzés (szakmai, önkéntes, informális tanulás stb)
  - 21 Ifjúsági célú (nem állami) források

Az Ifjúság Élethelyzete című rész természeténél fogva sokkal adatgazdagabb, míg a szakmai részek inkább intuitívak. A Jelentés alapvetően desk-research jellegű tanulmány, saját primer adatfelvétele nincs, ugyanakkor támaszkodik a szektorról általában megjelent és az adott szegmensről specifikusan fellelhető adatokra. Valamennyi fejezet az alábbi egységes módszertant követi:

- a. Félmult és jelen: Az adott téma értelmezési kerete (milyen csoportok vannak benne, miért), elmúlt évtizednyi folyamatai: múltja, alapadatai, elméleti alapvetései, speciálitása
- b. A téma jelene: 2006–7-ben történt események, kezdeményezések, sikerek és kudarok,
- c. Állami teendők az adott területen

Hisszük, hogy a Jelentés megjelentetésével hozzájárulhatunk ahhoz, hogy az ifjúsági szakma elérje mind mennyiségében mind minőségében azt a „kritikus tömeget”, azt az erőforrás-koncentrációt, ami hozzásegít ahhoz, hogy az ifjúságügy Magyarországon is nagykorúvá váljon.

Kalandra fel, kedves Olvasó!

*Nagy Ádám
szerkesztő*

AJÁNLTÁS

Immár másodszer vállaltam el, hogy a Civil Ifjúsági Jelentést minden kedves Olvasó figyelmébe ajánljam.

Maga a kötet kétségkívtl hagyományt teremtoen tekinti át az elmúlt két év eseményeit: az ifjúsági élethelyzetét, a civil és szakmai vetületet és a kormányzati ifjúsági munkát. Külön kiemelendő, hogy a kötet a készülő Nemzeti Ifjúsági Stratégia elemző részének tükörképeként monitorozza az eseményeket, folyamatokat, trendeket.

Nagyon méltányolom, hogy – kivált az ifjúság élethelyzetét elemző fejezetekben – nagyon nagy hangsúlyt helyeznek a szerzők a társadalmat szétszabdalo egyenlőtlenségekre, az ifjúság egy részét különösen sújtó kirekesztési folyamatokra. Fontos lenne, hogy a jövőben még több és világosabb adat álljon rendelkezésre a rossz szociális helyzetben élőkrol és külön a cigány fiatalokról.

E kötet azt mutatja, hogy az ifjúsági szektor elindult az önállósodás felé. Nehéz kérdés azt eldönteni, hogy mikor kell új szakmáról beszélni, hogy van-e olyan, hogy ifjúsági (vagy gyerekügyi-, vagy idősügyi) szakember. Az azonban bizonyos, hogy végre elkezdődött valamilyen komoly szakmaközi együttműködés és szakmai összpontosítás annak érdekében, hogy jobb legyen gyerekeknek, fiatalnak lenni Magyarországon, hogy az ifjúság „üggvé” váljon, mégpedig a szó legjobb értelmében vett közüggvé. Tény, hogy majd két évtizede a szükségesnél, még az előző rendszerben kialakult szintnél is kevesebb figyelmet fordított az ország az ifjúságra. Fogyott a közfelelősség, a közfigyelem, bezártak az ifjúságot szolgáló intézmények, máig romlóban vannak az ifjúsági szolgáltatások, amelyekre pedig egyre nagyobb szükség lenne. Ez a tendencia mintha most lenne megfordulóban. A civil jelentés sok ponton a politikai figyelem újraeledését jelzi. És azt sejteti, hogy ez alapvetően épp annak köszönhető, hogy az ifjúság elkezdett civilként viselkedni, elkezdte a jussát követelni, jeles képviselőik léptek a porondra, akik hivatásszerűen elkötelezték magukat az ifjúság mellett.

Ennek az erősödő civilitásnak a terméke az immár második, az elsőnél is magasabb színvonalú *független* civil jelentés az ifjúságról. Ennek a gyakorlatnak – hogy a kormányzattól független szereplő monitorozza a kormányzat, vagy egyáltalán az ország működését – általános gyakorlattá kell válnia. A függetlenség értelmezése ebben a kötetben mintaszerű. A tanulmányok elkerülték a politikai felhangokat, a lassan mindent átható és mindent elrontó pártpolitizálást. Egy-két kivétellel, amelyek nem túl jelentősek, olyan mintaszerű szakmaisággal mutatják fel a gyakran kegyetlen vagy kellemetlen tényeket, az olykor javuló, sokszor romló tendenciákat, a jó és kevésbé jó politikai törekvéseket, hogy kétség sem férhet objektivitásukhoz. Nem irányzatokat szolgálnak, hanem egy ügyet: az ifjúság ügyét.

Hadd ajánljam tehát figyelmükbe a kötetet a 2006-os Jelentés ajánlásában írottakkal: „Örölnék, ha ennek a könyvnek a sorsa nem csak az lenne, hogy olvassák – bár ez sem kevés – hanem hogy azok használják majd fel, akiknek módjuk van a számtalan rossz irányú folyamatot visszafogni, más irányba terelni.” Remélem, hogy ehhez majd igénybe veszik a civil és szakmai ifjúsági területek képviselőinek segítségét is.

Ferge Zsuzsa
2008 tavasza

910 -

500

900 -

összefoglaló elemzés

A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban

Az alábbi fejezet a generációs folyamatokat a magyar újkapitalizmus újratermelődése összefüggésében kísérli meg vázlatosan értelmezni, abból a célból, hogy segítsen elhelyezni a Civil Ifjúsági Jelentést a társadalmi térben.

Ugyanis, ha azt a kérdést tesszük fel, hogy vajon mi is jellemzi a magyar ifjúsági generációk helyzetét és esélyeit napjainkban, akkor alapvetően azt a problémát feszegetjük, hogy a rendszerváltás után máig kialakult új rendszer milyen körülményeket és feltételeket kínál a felnövekvő fiatal korosztályok számára a sikeres társadalmi felkészülés-felkészítés, az önállóvá válás, az ifjúkor megélése, a társadalmi beleszólás és cselekvés, az élet- és pályakezdés, vagy a beilleszkedés tekintetében. Másként fogalmazva: a magyar újkapitalizmus társadalmi, gazdasági, jogi, politikai és érdekviszonyai által teremtett generációs reprodukció körülményeit, jellegzetességeit és hatékonyságát, a szocializációs mező által kínált ifjúkori életvitelek, cselekvésmódok, érdek megjelenítési formák és minták lehetőségeit, továbbá az életesélyek-betagozódások várható kilátásait firtatjuk. Méghozzá úgy, hogy szem előtt tartjuk az Európai Unióhoz történt csatlakozás tényét, hiszen a témakör jelzése és értelmezése során mérlegelnünk kell azt is, hogy vajon a hazai generációs intézményrendszer mennyire versenyképesen készíti fel a magyar ifjakat az uniós csatlakozásból következő kihívásokra.

Ahhoz tehát, hogy valamennyire is értelmezhető képet adhassunk az ifjúság állapotát kondicionáló folyamatokról több fontos összefüggést mindenképpen érinteni szükséges: egyrészt magát a rendszerváltást, másrészt a kialakult újkapitalizmus működésmódját, továbbá szólnunk kell a generációs reprodukció új irányzatairól is.

És nem csupán az okoz gondot, hogy e három önálló témakörrel szóló könyvtárnyi irodalmat képtelenség egy fél ívnyi anyagban „összefoglalni”, hanem az is, hogy aki szeretne egy kicsit is eligazodni, netán tisztábban látni a jelzett kérdéskörökben annak nincs könnyű dolga.

Ha le is tud számolni saját rendszerváltó reményeivel-illúzióival, majd képes lepergetni magáról a különféle politikai erők propaganda-gépezetei által közvetített leegyszerűsítéseket, mítoszokat, aktuális hatalmi nyomulásokat és a durva történelmi-társadalmi hamisításokat – amelyek a rendszerváltást máig kísérték – akkor még át kell hámoznia magát a tudományos megközelítések időben változó divatirányzatain. És ha mindez sikerül is, akkor szembesülnie kell azzal a ténnyel, hogy a rendszerváltás neoliberais ideológiája mára „kipukkadt” – elvesztette magyarázó erejét – és helyette nincs új, továbbá számolnia kell a reálviszonyokkal, amelyek a rendszerváltás befejezetlenségéről tanúskodnak, hiszen az Európai Unión belüli globalizációs folyamatok igazán csak most indulnak-folynak.

Az eredmény összességében nem felemelő, hiszen zavarodottságot, kiábrándultságot, káoszt és befejezetlenséget talál mindenütt, tekintettel arra, hogy a reálfolyamatok merőben eltérnek mind a rendszerváltó politikai osztály vízióitól és ígéreteitől, mind a tudományos előrejelzésektől, mind a lakosság várakozásaitól és reményeitől, mind, pedig a döntően az öngazoló hatalomigény hálójában vergődő politikai-ideológiai magyarázatoktól. Mindezeket azért hangsúlyoznánk, mert nem szeretnénk, ha az Olvasó minket hibáztatna a megoldatlan gondok és feszültségek sokaságáért, vagy az optimista jelenés jövőkép hiányáért.

A továbbiakban a jelezett témakörök téziszszerű megközelítésére vállalkozunk – kiemelve bizonyos általunk fontosnak tartott összefüggéseket – amit már csak azért is megtehetünk, mert az érdeklődők számára bőséges irodalom áll rendelkezésre.

A rendszerváltásról

1. A 20. század utolsó harmadában alapvető változások zajlottak a világban: egyrészt kifulladás a világgazdaságot addig uraló trendek, másrészt dominánssá váltak a gazdasági paradigmaváltás és a globalizáció új modernizációs irányzatai, továbbá felbomlott a második világháború után kialakult katonai-nagyhatalmi status quo. Ezzel, a történelemben először háború nélkül véget ért egy korszak és kezdetét vette egy máig tartó átrendeződési folyamat. E korszakváltás Közép-Kelet-Európa, így hazánk számára is új helyzetet teremtett, mivel megszűnt a térségre kiterjedő szovjet befolyás, az érintett országok visszanyerték függetlenségüket, továbbá – a Szovjetuniót is ide értve – meg kívánták változtatni addigi gazdasági-társadalmi berendezkedésüket, méghozzá azonnal és gyökeresen, vagyis a „szocializmusról” a „kapitalizmusra” akartak áttérni. Ezt az elhatározást, célt és folyamatot nevezik rendszerváltásnak (rendszerváltoztatásnak).

2. A rendszerváltásban részvevő politikai erők annyira nyilvánvalónak tartották, hogy mi is érthető rendszerváltás alatt, és az milyen politikai, gazdasági, jogi stb. lépésekkel realizálható, hogy kétség sem férhetett felkészültségükhöz, elképzeléseik megalapozottságához és a végeredmény sikerességéhez. Úgy gondolták, hogy amennyiben a szocialista „köztulajdont” „magántulajdonba” adják, a „redisztribúciót” „piacal” váltják fel, továbbá az egypártrendszerrel áttérnek a többpártrendszerre – melyek automatikusan biztosítják a „diktatúra” felcserélését a „demokráciával” – akkor megtörténtnek tekinthető az „ország minden bajáért felelős és bűnös szocializmus” felváltása a „jó” és „megoldást” biztosító „kapitalizmussal”.

3. A rendszerváltás eme felfogása számos problémát vet fel. Mindenekelőtt azt, hogy a fenti forgatókönyv kísértetiesen hasonlít egy negyven évvel korábbi eljárásra, amikor az „ország minden bajáért felelős és bűnös (feudál)kapitalizmust” gondolta a kommunista párt felváltani a „megoldást” biztosító és „jó” „szocializmus-sal”, csak éppen ellentétes módon: akkor a „magántulajdont” „köztulajdonnal”, a „piacot” „bürokratikus koordinációval”, a többpártrendszerrel pedig egypártrendszerrel kívánták felcserélni. Fontos tény, hogy mindkét esetben azonnali, totális, osztályharcos – kompromisszumot nem ismerő – eljárást alkalmazott az éppen hatalomra kerülő politikai osztály.

4. Innen közelítve könnyen belátható, hogy a legutóbbi rendszerváltásunk nem értelmezhető önmagában, hiszen a 20. században – főként, ha a Tanácsköztársaságot is ide számíthatjuk – több társadalmi-gazdasági modellváltásra (kísérletre) is sor került hazánkban. Mivel nem egyedi és véletlenszerű esetről van szó, joggal vetődik fel az a kérdés, hogy az elmúlt évszázadban a rendszerváltások miért bukkantak fel időről időre, és persze az is, hogy a politikai osztály felismerte-e a rendszerváltások ismétlődő jellegét.

5. A történelem tanúsága szerint ugyanis Magyarországon a rendszerváltásokra minden esetben a világgazdasági korszakváltások, válságok és hatalmi-katonai átrendeződések nyomán került sor: ilyen volt az első és a második világháború, továbbá a globálkapitalista átrendeződés század végi időszaka. Jeleznénk, hogy szó sincs semmiféle magyar történelmi specialitásról, hiszen a világgazdasági-hatalmi átrendeződések a világ minden országát érintették, mint ahogy rendszerváltásokra is sok országban (Bulgária, Csehszlovákia, Kína stb.) került sor. Mindez azt jelenti, hogy a 20. században többször, tömegesen és azonos időszakokban zajló rendszerváltásokat nem lehet levezetni az egyes országok nemzeti fejlődéséből, így a magyar történelemből sem. Megállapítható tehát, hogy a magyar társadalom sem saját (szerves) fejlődési irányzatai és alternatívái által került olyan helyzetbe, hogy rendszerváltásokra kényszerült – amelyek súlyos

töréseket okoztak fejlődésében – hanem külső, világgazdasági-hatalmi korszakváltások nyomán.

6. Tudjuk, hogy a magyar társadalom és gazdaság évszázadok óta „más” fejlődési-fejlettségi pályán mozog, mint a modernizáció fő fejlődési irányát és dinamizmusát meghatározó legfejlettebb kapitalista országok, melyet sokan (Széchenyi, Ady stb.) és sokféleképpen (pl. elmaradottság, megkésetttség) írtak körül. Ez a probléma a világgazdasági korszakváltásokkor mindig „kettős kihívásként” jelenik meg, hiszen egyfelől a legfejlettebb kapitalista országok új modernizációs irányzatainak a kényszereire-lehetőségeire, másfelől az ezektől jelentősen „elmaradó” hazai fejlettség-fejlődés nem kevésbé súlyos gondjaira (kihívásaira) egyszerre kéne válaszolni. Vagyis a két különböző problémahalmazt egyidejűleg kellene nemzeti szinten „harmonizálni” méghozzá úgy, hogy a mindig felmerülő „utolérés” évszázados gondjára is valamiféle választ adjon.

7. A „kettős kihívás” a legutóbbi rendszerváltáskor is fennállt, hiszen a globalizációs korszakváltás kihívásaival egy időben kellett (volna) választ adni az extenzív iparosítás felemás modernizációján áteső, de válságba került Kádár-kori államszocializmus nem kevésbé súlyos gondjaira. Fontos tény, hogy a magyar politikai osztály nem a reálviszonyoknak megfelelően definiálta e rendszerváltás történelmi léptékű („kettős”) kihívását, így annak kezelésére nem dolgozott ki távlatos „nemzeti” programot. Ehelyett a rendszerváltás önkényes és önkényesen változó felfogásával találkozunk, amikor a különböző indíttatású politikai csoportok-pártok zömében zavaros, inadekvát elképzelésekkel, revánsvágygal, hatalom és vagyonszerző nyomulásokkal stb. közelítették e korszakos kihíváshoz, és ezzel a magyar társadalmat máig tartó sodródó pályára állították.

8. Mire is gondolunk, amikor a rendszerváltás inadekvát és önkényes értelmezésére utalunk?

Például arra, hogy a politikai osztály önkényesen jár el, ha a „kettős kihívásból” csak az egyiket ismeri fel, pontosabban ismeri el, és mondjuk azt kizárólag a „bűnös szocializmus” felszámolásaként, elitje leváltásaként, az álla-

mi-szövetkezeti vagyon ötlet- és elégtételszerű szétosztásaként, hatalom- és vagyonszerzéseként, klientúra-építésként stb. fogja fel, miközben mellékesnek tartja – netán „ördöginek” minősíti – a globálkapitalista betagozódási kényszert (és lehetőséget). És ez fordítva is igaz.

Hasonlóképpen önkényes az „elmaradottságot” az államszocializmus nyakába varrni – mint jeleztük ez évszázados probléma – következképpen abszurd úgy tenni, mintha egy „közepesen fejlett” ország szocializmusából kizárólag a „piac bevezetésével” vagy a köztulajdon magánosításával egy csapásra „fejlett” kapitalizmus lenne. Ha tudott volt, hogy a „centrum”, a „közepesen fejlett” és a „fejlődő” országok közt aszimmetrikus gazdasági függőségi viszonyok vannak, akkor számítani lehetett arra is, hogy Magyarország függősége a „kapitalizmusra” történő áttéréssel nem oldódik meg. És mivel nem volt titok az sem, hogy a világgazdaságot multinacionális cégek kontinenseket átívelő termelői, bedolgozói, fejlesztési rendszerei és piaci világhálói uralják, aligha életszerű azt feltételezni, hogy hazánk néhány százezer vállalkozói és őstermelői igazolvánnyal rendelkező „magánzóval”, alaptőke nélküli Bt.-vel, vagy néhány tízezer egymillió forintos tőkével bíró Kft.-vel versenyképesen tud integrálódni a globálkapitalizmus körülményei közé.

9. Mindezek arra utalnak, hogy a rendszer-váltó politikai osztálynak – tisztelet az egyik kivételnek – még adekvát kapitalizmus- és szocializmusképe sem volt. Ugyanis valamiféle meghatározatlan „szocializmusból” valamiféle időtlen „piacgazdaságra” való átmenetről szónokolt, jöllehet a történelemből tudjuk, hogy többféle társadalom és gazdaságszerveződési formája létezett mind a kapitalizmusnak (pl. szabadverseny, állam-, jóléti és globálkapitalizmus) mind a szocializmusnak (pl. totalitárius, gulyáskommunizmus). A legutóbbi rendszerváltásunkkor tehát az lett volna a reálviszonyokkal adekvát kérdésfeltevés, hogy vajon miként lehetne az extenzív iparosítás átstrukturálta és modernizálta, de kifulladás szocialista gazdaságot és társadalmat a lehető legkisebb megrázkódtatás-

sal, modernizációs teljesítményeit felhasználva, versenyképességét javítva stb. átvezetni a globálkapitalizmus világába. Ebben lehetett volna építeni a Kádár-rendszerben kialakult termelési-értékesítési stb. potenciálokra és hálózatokra. A rendszerváltó politikai osztály azonban úgy döntött, hogy – pl. Kínával ellentétben – nem kíván építeni az államszocializmus modernizációs teljesítményeire, így az ott felhalmozott termelési, felvásárlási, kutatási, piaci stb. potenciálok „osztogatásába-fosztogatásába” kezdett úgy, hogy közben a globálkapitalizmussal adekvát és versenyképes gazdasági-hálózati struktúrák nem épültek ki, így az ország sodródni kezdett.

10. Sokféle oka van annak, hogy mindez miért történhetett így, itt csupán két összefüggését jeleznénk. Egyfelől azt, hogy a magyar globálkapitalista rendszerváltásnak nem voltak adekvát „hordozó” rétegei – az államszocializmusban ezek nem alakulhattak ki – így ez legfeljebb ideológiailag és indulatilag tekinthető megalapozottnak, gazdasági és társadalmi szempontból nem. Másfelől azt, hogy e „hordozó” rétegek hiányában politikai vákuum keletkezett, hiszen a politikai osztálynak nem kellett senkivel sem egyezkednie a rendszerváltás során – nem volt (és ma sincs) hatékony társadalmi-gazdasági kontrollja – így a mindenkor kormányra kerülő párt-elitek dönthették el, hogy mit is értenek rendszerváltás alatt, ezt milyen gyakorlati lépésekkel realizálják, és ők „nevezhették ki” az újkapitalizmust „hordozó” bankárokat, vállalkozókat. (A politikai osztály eme „kivételezettsége” az uniós belépéssel megszűnt, mivel az Unió a 2006-os választások után – élve jogaival – egyértelművé tette, hogy a választási „ígérvényeket” érvényteleníti, ha azok eltérnek a gazdasági-pénzügyi realitásoktól, illetve a távlatos uniós és nemzeti programoktól).

Az újkapitalizmus működésmódjáról

A rendszerváltást egyfelől egy súlyos gazdasági válság kísérte: a GDP pár év alatt az ötödével esett vissza, a vállalatok sokasága ment csődbe,

közel másfél millió munkahely szűnt meg tömeges és tartós munkanélküliséget okozva, az infláció kétszámjegyre nőtt, az életszínvonal visszaesett, az elszegényedés és a lecsúszás szintén tömegeket érintett. Másfelől az országban megjelentek a külföldi beruházók új munkahelyeket teremtve, új technológiákat, új szervezeti- és tudás-felhasználási formákat telepítve, vagyis növekvő követelményeket és igényeket támasztva a munkaerővel szemben, melyek modernizáló és dinamizáló hatásai aligha kérdésesek. Bár időközben a gazdaság gyors növekedést is produkált és a GDP az ezredfordulóra ismét elérte a rendszerváltás előtti szintet, a bérek és a fizetések is emelkedtek, az infláció csökkent stb., az ország mindezek ellenére nem az ígért és vágyott „jóléti kapitalizmus”, hanem a globálkapitalizmus „félperifériás” állapotokkal jellemezhető irányába mozdult el.

A továbbiakban utalnánk a „félperifériás” állapotok néhány jellemzőjére.

1. A szakemberek a magyar gazdaságot változatlanul dezintegrált gazdaságként írják le, melynek van egy dinamikusan fejlődő és nemzetközileg versenyképes része, kizárólag külföldi tulajdonban, és van egy vegyes, hazai és külföldi kézben lévő része, amely ehhez képest kevésbé versenyképes, minimális növekedést mutat, tőkeszegény és elaprózott. A két rész között az elmúlt időszakban nem alakult ki szerves gazdasági kapcsolat. A piaci szektor eme „dualitása” mellett van egy számottevő „szürke” (fekete) szegmens is, továbbá az alacsony foglalkoztatottság, az alacsony bérek stb. miatt a lakosság tömegei vidéken és a falvakban rákényszerülnek arra, hogy kiterjedt naturális önellátást folytassanak.

2. Az ország területileg is fragmentált állapotokat mutat, ami a fejlődő országokra jellemző „szigetszerű” beruházási gyakorlattal kapcsolatos, hiszen a külföldi tőke kizárólag az úgynevezett „kapuvárosokat” – pl. Budapest, Győr, Székesfehérvár – keresi fel, ahol a legkedvezőbb beruházási feltételeket kínálják számára, ezzel szemben „elkerüli” az ország más városait és régióit. Így, amíg a beruházások által elért városokban és körzeteikben gazdasági fellendülés

következett be, addig a beruházásokat nélkülöző megyékben, térségekben és településeken a gazdaság stagnálása, rosszabb esetben a leépülés állandósulása figyelhető meg. E folyamatok következményei jól lemérhetők a területi különbségekben. Az adatok szerint az ország területének alig több mint egytizede (13 %) tartozik a „kiugróan fejlődő” térségek közé és itt él a lakosság hatoda (17%), míg az ország területének csaknem kétötöde (38%) „krízishelyzetben” van ahol a népesség közel egynegyede (23%) él. Ez utóbbin belül elkülöníthető egy közel 600 ezer nyi népesség, amely már napjainkban is „gettósodó” falusi településeken lakik.

3. A rendszerváltást követően a munkaerőpiac drámaian összezsugorodott és szegmentálódott. A „kapuvárosok” körzetében a fellendülő piacgazdaság kereslete, igényessé váló képzettségi és munkakultúrabeli követelményei, növekvő bérei stb. szervezik a munkaerőpiacokat, míg a stagnáló körzetekben a „minimális dinamikát” mutató gazdaság már kevéssé közvetít ilyen kihívásokat. A „krízishelyzetben” lévő kistérségekben aztán a munkanélküliek „túlsúlya” miatt a munkaerőpiac már kimondottan a minimálbér körül szerveződik, így a hivatalos munkaerőpiacon alkalmazottak is olyan rosszul keresnek, hogy abból nem képesek magukat és családjukat – nemhogy európai – de „társadalmilag elfogadható” szinten sem eltartani, és a szegénységből kitörni. Aligha meglepő, hogy e térségekben és településeken élők a hivatalos munkavállalást nem tekintik minden körülmények között „megoldásnak” megélhetési gondjaik kezelésében. A tömeges és tartós munkanélküliség szükségessé teszi, hogy az állam a „hivatalos” munkaerőpiac mellett működtessen egy „másodlagos” munkaerőpiacot is (pl. közmunka, közhasznú munka), ami azonban ebben a formájában képtelen arra, hogy a tartós munkanélkülieket felkészítse-visszavezesse a „hivatalos” munkaerőpiacra. Mindent egybevéve hazánkban rendkívül alacsony a foglalkoztatottság szintje.

4. Napjaink társadalmát a szociológia polarizált társadalomként írja le. A népesség 5–7 százaléka a hazai erőforrások jelentős része felett

rendelkezvén sikeresen tudott integrálódni a globálkapitalizmus világába, mely csoportokat „kiegészít” egy 10–15 százaléknyi „felső-középosztálybeli”. Ők együttesen jelenítik meg a rendszerváltás „nyerteseit”. Alattuk egy 30–35 százaléknyi népesség található, melynek helyzete részben javult, részben romlott, alapvetően azonban nem változott. Legalul pedig durván a lakosság felét magában foglaló depriváltak és szegények szintén differenciált világa – a „nyomorban élőké”, az „átmenetileg szegényeké”, a „lecsúszással fenyegetett szűkölködőké” stb. – található. E rétegek-csoportok részben vagy teljesen kiszorultak a társadalomból, közülük sokan napi megélhetési gondokkal küszködnek, gyerekeik versenyképes iskoláztatásáról képtelenek gondoskodni, munkakultúrájuk erodálódott, megélhetésüket pedig döntően a munkanélküli járadék, a közmunka, az alkalmi munka és a segélyezés köré szervezik. Ők írott jogaikat sem képesek érvényesíteni, nemhogy aktuális vagy távlatos érdekeiket megfogalmazni és megjelteni. (Ha az Európai Unió átlagos fogyasztási szintjének a fele alatt élőket tekintjük szegénynek, úgy a számítások alapján a magyarok közel háromnegyede (73%) sorolódott közéjük az ezredfordulón).

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a magyar újkapitalizmus szélsőségesen polarizált – kevés jómódúból és sok-sok szegényből álló – társadalma alapvetően eltér a fejlett uniós országok széles és jómódú közép-rétegeket magában foglaló társadalmaitól.

5. Az újkapitalizmus kialakulásának és működésének fontos jellemzője, hogy a munkahely elvesztésének, a lecsúszás és az elszegényedés megszenvedésének, az elhelyezkedés bizonytalanságának, az államszocialista „alkalmazotti lét” kiszámítható megélhetést biztosító világa megszűnésének, a marginalizálódás-kirekesztődés esélyének stb. a tömegfolyamatai társadalmi méretekből elkeseredettséget, kedvetlenséget és rossz közérzetet szültek. Sokatmondó adat, hogy a rendszerváltást követően a 16 éven felüli népesség körében ugrásszerűen megnőtt – az 1988. évi 24,3 százalékról 1995-re 30,5 sz-

zalékra – a depressziós tünetekről panaszkodók aránya. (A depresszió szociológiai értelemben a saját helyzet átélésének negatív állapotát jelöli, melyet a tehetetlenség érzése, a reménytelenség és jövőnélküliség, a kilátástalan lelkiállapot stb. jellemeznek).

6. A rendszerváltást követően tehát egy dezintegrált, polarizált és fragmentált gazdaság és társadalom alakult ki Magyarországon, és máig az is kiderült – gondoljunk az egyensúlyi válság és eladósodottság állandósulására, az alrendszerek alacsony és romló teljesítményére stb. –, hogy a magyar újkapitalizmus csak ebben a dezintegrált, szétesett és polarizált formában képes önmagát újratermelni. Röviden: ez az újkapitalizmus rendszerspecifikus működésmódja, amely egyben a rendszerváltó politikai osztály közös teljesítménye, ugyanis nyolc éven keresztül ugyanazokat a „félperifériás” állapotokat építették és reprodukálták a jobboldali, mint a másik nyolc évben a baloldali és liberális kormányok).

Mivel tehát a politikai osztály meglehetősen önkényesen értelmezte a rendszerváltást – vagyis elkótyavetyélte az államszocializmus modernizációs teljesítményét, és így nem alakultak-alakulhattak ki a globálkapitalizmussal adekvát termelési, kutatási, piaci stb. hálózatok és rendszerek – a magyar társadalom jelentős hátrányba került az Unió belüli globalizációs folyamatokba való versenyképes integrációt illetően. Hangsúlyoznánk, hogy ez már nem az államszocializmus „felelőssége”, hanem rendszerváltó politikai osztályé, hiszen eme „félperifériás” globálkapitalizmus-variáns közel két évtizedes uralmának a teljesítménye.

Új irányzatok a generáció reprodukcióban

Amikor „generációs reprodukcióról” beszélünk, akkor arra utalunk, hogy a modern társadalmakban a gyerekek, serdülők, fiatalok társadalmi felkészítését és beillesztését – már a gyerekváltás mozzanatától kezdve, az iskolai-szakmai

felkészítésén át egészen a munkavállalásig – sok és sokféle intézmény egyidejű működése kondicionálja. Ennek a család fontos, de csak az egyik eleme, hiszen tevékenységét olyan intézmények „egészítik” ki, netán „segítik”, mint az oktatási-képzési rendszer, az önkormányzatok, az egészségügy, a kortárs csoportok, az egyházak, a média, a munkaügyi és a civil szervezetek, és persze az állam. Ezen intézmények között az ország társadalmi-gazdasági berendezkedésének, fejlettségének hagyományainak, szükségleteinek stb. megfelelően kialakulnak bizonyos funkció- és munkamegosztási, erőforrás-elosztási és érdekviszonyok, amelyek összműködése optimális esetben szabályozottá, kiszámíthatóvá és hatékonyá teszi a fiatal korcsoportok társadalmi felkészítését. De ennek az ellenkezője is előfordulhat – pl. rendszerváltás, válság idején – amikor nem csupán egyes intézmények, hanem az egész intézményrendszer működésében zavarok keletkeznek, így az társadalmi méretekben képtelen ellátni a fiatal korosztályok versenyképes felkészítését-beillesztését. Ennek természetesen az egész társadalom látja a kárát. Gondoljunk csak meg, mennyire más körülmények között nőnek fel azok, akik jómódú családokból származnak, gazdag és fejlődő települések jól ellátott és kiváló szolgáltatásokat nyújtani képes iskoláiban tanulnak, mint a „gettósodó” települések, zömében munkanélküli családokból származó gyerekei, akik rosszul ellátott iskolákban készülhetnek a jövőjükre. Nyilvánvalóan alapkérdés a generációs intézményrendszer erőforrásokkal való ellátottsága, működésének hatékonysága és minősége, hiszen az Unió tagjaként funkcionáló magyar újkapitalizmusban sem lehet elvárni egyetlen intézménytől (pl. a családtól) az ifjúság versenyképes felkészítését – és persze a felelősséget sem ráhárítani – melyre ma hazánkban nagy az ideológiai-politikai készlet.

Nem kívánjuk részletesen ismertetni a generációs reprodukció új irányzatait, csupán jeleznénk azokat néhány megjegyzés kíséretében.

1. Az ifjúsági munkanélküliség megjelenése és tömegessé válása lett az új irányzatok egyike, amikor a kilencvenes évek elején a fiatalok

sokasága szorult ki a munkaerőpiacról, jöllehet néhány évvel korábban még jószerivel minden iskolából kilépő pályakezdő el tudott helyezkedni. A helyzet máig állandósult tekintettel arra, hogy a 15–24 éves korosztályokban a munkanélküliek aránya többszöröse az átlagnak. A tömeges munkanélküliség sokszzerűen érte a társadalmat, hiszen arra – annak a „fogadására” – sem az állam, sem az iskolarendszer, sem az önkormányzatok, sem a család intézménye nem voltak felkészülve. Ez utóbbiak közül főként azokra a családokra gondoljunk, ahol a szülő(k) is elvesztették állásukat, bevételeik tragikusan csökkentek, lecsúsztak, elszegényedtek, és eme állapotok tartós fennmaradásával megindult a marginalizálódás generációs átörökítésének folyamata is.

2. További új elem – következőzén a tömeges ifjúsági munkanélküliségből – hogy ezekben az években látványosan kitolódott az első munkába állás ideje, illetve jelentősen megnehezült és bizonytalanra vált a pályakezdés. Az ország egyes térségeiben alig vagy egyáltalán nem volt és nincs kereslet a pályakezdők iránt, máshol pedig a munkaadók kínálnak olyan feltételeket (pl. alacsony bér), és támasztanak olyan követelményeket (pl. hosszú munkaidő, szakmai gyakorlat), melyek az ifjúsági generációk számára nem vonzóak, alig elfogadhatók és/vagy nem teljesíthetők. A karrierépítés számottevő anyagi, szellemi, fizikai stb. erőfeszítést igénylő „befektetéssé” vált, mely nem nagyon tűri meg maga mellett a családot-gyereket. A tanulás és a munkavállalás közti „átmenet” sem válik el olyan élesen, mint korábban, és sokan a kétféle tevékenység „váltogatásával” élik az életüket, ami az önálló élet- és pályakezdés idejét akár 30 éves korig is kitolja. Ugyanakkor szép számmal találhatók olyanok is, akik 17–18 évesen alacsony iskolázottsággal és képzettség nélkül léptek-lépnek ki a munkaerőpiacra, ami korlátozza vagy lehetetlenné teszi elhelyezkedésüket. Röviden: a munkaerő-piaci integrálódás és a pályakezdés folyamatai sokféle bizonytalansági elemmel terheltek és a társadalmi polarizáció jegyében zajlanak.

3. A vázoltak következtében jelentősen felértékelődött és számottevően meghosszabbodott az ifjúkori iskolázás. Egyértelművé vált, hogy a munkaerőpiacra azok sem tudnak belépni, akik az alapiskola után nem akarnak, vagy tudnak (pl. anyagi okán) hosszabban tanulni, illetve elfogadottá, hogy a magasabb végzettség nélkülözhetetlen a sikeres társadalmi beilleszkedésben és az életpálya megalapozásban. Továbbá világossá vált, hogy aki tényleges vagy funkcionális analfabétaként hagyja el az iskolarendszert 18 éves kora előtt – vagyis nem tud megfelelően olvasni, írni, számolni – annak felnőttként sincs esélye sikeresen részt venni a képzésben. Azokra tehát, akik az ifjúkori iskolázás során nem készültek fel az aktuális és a várható munkaerő-piaci követelményekre és az ezekkel való lépéstartásra, nem feltétlenül igaz az, az állítás, hogy azért nincs munkájuk, mert „nem akarnak dolgozni”. Ugyanis ennél tragikusabb a helyzet: „nem tudnak dolgozni”, mert erre nem készültek-készítették fel őket. És ebben nem csupán az érintett egyén és családja felelősségét kell megállapítanunk, hanem az iskoláét, tágabban az államét és a társadalomét is.

Nyilvánvaló, hogy a fiatalok tömeges és hosszú iskolai elhelyezésének – „parkoltatásának” – komoly pénzügyi, létesítményi, személyi, habitusbeli stb. előfeltételei vannak, azonban ezek a kilencvenes évektől máig társadalmi méretekben hiányoznak hazánkban. Így az iskolában töltött hosszú idő sok esetben haszontalan – pl. nincsenek követelmények, sokan nem kapnak-szereznek érvényes vagy versenyképes tudást – ilyenkor a „parkoltatás” jelentése azonos az idő- és pénzpocséklással.

4. A generációs újratermelődés további új eleme, hogy a vázoltak következtében kitolódott a fiatalok szülői családról való leválásának, függetlenedésének, önálló életkezdésének, családalapításának és gyermekvállalásának az ideje. Továbbá a párkapcsolatok is átértékelődtek, hiszen a kilencvenes évekig hazánkban ritkának (deviánsnak) tekintett élettársi kapcsolat ugrászerűen megnőtt a fiatalok körében.

A rendszerváltókat és az új rendszert minősítő fontos tény, hogy a kormányra került politikai pártok mind a mai napig nem alakítottak ki olyan lakáshoz jutási mechanizmust hazánkban, amely az újkapitalizmus működési viszonyaival adekváтан, folyamatosan és társadalmi méretekben képes lenne biztosítani a társadalmi újratermelődés e fontos feltételét.

5. A generációs reprodukciót biztosítani hivatott intézményrendszerben súlyos válság alakult ki. Ez azzal kapcsolatos, hogy az állam már a nyolcvanas években megkezdte kivonulását az oktatás-képzés, a lakásügy stb. területéről, hangsúlyozva, hogy e feladatok ellátása és finanszírozása nem kizárólag állami feladat, hanem főként családi (egyéni). Ezzel az állam a generációs intézményrendszerben a feladatokat újraosztotta – vagyis más intézményekre (pl. család, önkormányzat, iskola) hárította a finanszírozás és ellátás felelősségét – anélkül, hogy egyidejűleg az erőforrásokat is újraosztotta volna. Ez praktikusán az erőforrások e területekről történő kivonását eredményezte, ami a rendszerváltás után – most már más ideológiákra, értékekre, jövőképre, racionalitásokra stb. hivatkozva – folytatódott és súlyos válsághoz vezetett. Nyilvánvaló, hogy ahol a munkanélküli és az elszegényedő lakosság mögött nem áll erőforrásokkal jól ellátott önkormányzat, amely a kor követelményei szerint felszerelt iskolát, színvonalas oktatást és egyéb kiegészítő szolgáltatásokat képes kínálni, ott az iskolából kikerülő ifjú nemzedékek sem lesznek versenyképesen felkészítve a továbbtanulásra és a munkaerő-piaci kihívásokra. Mivel pillanatnyilag sokkal gyakoribb a szegény lakosság, az ellehetetlenült önkormányzat és a színvonalatlan iskola kombináció hazánkban, mint ennek az ellentettje – bár anyagiak ellenében magas szintű oktatáshoz hozzá lehet jutni, amit persze a lakosság nagy része képtelen megfizetni – hazánkban az iskolai szegregáció szélsőséges formái alakultak ki. A versenyképtelen fiatalok sokasága nem csupán egyéni probléma, hiszen ezzel az adott társadalom is veszít a versenyképességéből.

6. Számos nemzetközi tanulmány megállapította, hogy a rendszerváltás legnagyobb veszte-

sei a gyerekek. Amíg 1992-ben a csecsemőkorúak 16, addig 1997-ben már közel egyharmada (31%) élt szegény családban. Az óvodáskorúaknál ezen idő alatt 14-ről 26 százalékra, az általános iskolások körében 12-ről 22 százalékra nőtt a szegénységben felnevelkedők aránya. Mivel ez a trend is állandósult, a politika ugyan rábólintott egy több évtizedes gyerekszegénység elleni program megindítására, jöllehet a finanszírozására nincs garancia.

Néhány megjegyzés az eddig vázoltakhoz ifjúsáspolitikai vetületben.

1. A kilencvenes években olyan léptékű és mélységű változások zajlottak hazánkban, melyek más (boldogabb) országokban két-három évtized során, és ezek minden tekintetben anynyira felkészületlenül érték a társadalmat, hogy a generációs problémák is egymásra torlódtak.

2. A gondokat tetézte, hogy magyar politikai osztály a rendszerváltást nem a reálviszonyokkal adekváтан, hanem önkényesen értelmezte – azt néhány intézmény (pl. köztulajdon-magántulajdon, újraelosztás-piac) cseréjeként le tudották vélté – miáltal a globálkapitalizmussal kompatibilis és versenyképes struktúrák sem alakultak ki, így nem csodálható, hogy az ország sodródni kezdett. A távlatos (kapitalista) társadalom- és gazdaságkép, és az ezek megvalósításához szükséges eszköztárs és cselekvési program hiánya okán ifjúsáspolitikáról sem beszélhetünk, hiszen ha a politikusok nem tudják, hogy milyen társadalmat szeretnének kialakítani, akkor az ifjúsáspolitikát sincs mihez illeszteni. Röviden: a rendszerváltás óta nincs ifjúsáspolitikánk.

3. A magyar újkapitalizmus dezintegrált, fragmentált, polarizált stb. működésmódjából következően a generációs reprodukció folyamatai is polarizált és fragmentált formában zajlanak, így ebben az értelemben viszonylag egységesnek tekinthető ifjúságról nem beszélhetünk. Vagyis mivel jelentősen eltérő gazdaság- és társadalomszerveződési formák jelen a magyar társadalomban, így ezek szélsőségesen eltérő gyerek- és ifjúkori élethelyzeteket, megélhetési és felkészülési módokat, iskolázási-, elhelyezkedé-

si- és életesélyeket, kilátásokat stb. biztosítanak kínálnak az ott élők számára.

4. A gyerekszegénység figyelembe vétele nélkül sem lehet hatékony ifjúsáspolitikát kialakítani, hiszen amit ott a „spontán” folyamatokra hagynak a politikusok, azt később még nagy (ifjúsáspolitikai) befektetések árán sem lehet (mindig) korrigálni.

5. Ahhoz, hogy az ország mindezekon túllépjen sok mindent újra kéne gondolni: az állam szerepét, a piac „mindenhatóságát”, a tulajdonformák, a redisztribúció és az adózás kérdését, az érdekmegjelenítést, vagy a multinacionális cégekkel kötött alkukat. És végre ki kéne dolgozni egy, minden politikai tényező által elfogadott és távlatos nemzeti programot, mert illő lenne végre belátni, hogy hazánkban a Polányi Károly által jelzett „nagy átalakulás” folyamatai zajlanak, melyeket nem lehet négyévenkénti kormányprogramokkal kezelni.

Jegyzetek – irodalom:

- Berend T. Iván (2003): *Kisiklott történelem. Közép- és Kelet-Európa a hosszú 19. században.* Budapest: História–MTA Történettudományi Intézet.
- Bibó István (1946): A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: *Bibó István válogatott tanulmányok 1945–1949.* Budapest: Magvető.
- Bihari Mihály (2005): *A magyar politika 1944–2004.* Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest: Osiris.
- Bogár László (2000): A gazdaságpolitika és a magyar XXI. Század, *Üzleti 7*, 2000. március 13.
- Bukodi Erzsébet (2002): Párkapcsolat-formálódás az ezredfordulón. In: Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László (szerk.): *„Ifjúság 2000” Tanulmányok I.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Ferge Zsuzsa (2001): A magyarországi szegénységről. *Info-Társadalomtudomány*, 54. sz.,
- Ferge Zsuzsa (2002): Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban, *Szociológiai Szemle*, 2002/4.
- Ferge Zsuzsa (2006): Struktúra és szegénység. In: Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon.* Budapest: Napvilág.
- Fülöp Edit (2006): *A magyarországi munkaerőpiac 2006.* Budapest: OFA.
- Gazsó Ferenc (2001): A társadalmi szerkezetváltás trendjei. In: Földes György–Inotai András (szerk.): *A globalizáció kihívásai és Magyarország.* Budapest: Napvilág.
- Gazsó Ferenc (2006): Társadalmi struktúra és iskolarendszer. In: Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon.* Budapest: Napvilág.
- Gazsó Ferenc–Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Budapest: Napvilág.
- Gerschenkron, A. (1962): *A gazdasági elmárodottság történelmi távlatból.* Budapest: Gondolat, 1984.
- Kosáry Domokos (1990): *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867 Magyarok Európában III.* Budapest: Háttér.
- Kornai János (2007): Mit jelent a „rendszerelváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évf. 2007. április,
- Kolosi Tamás (2000): *A terhes babapiskóta.* Budapest: Osiris.
- Kopp Mária–Skrabski Árpád–Lőke János–Szedmák Sándor (1996): Magyar lelkiállapot az átalakuló társadalomban, *Századvég*, 1996. ősz.
- Kovách Imre (2006): Paradigmaváltás, társadalmi szerkezet és egyenlőtlenség. In: Kovách Imre (szerk.) *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon.* Budapest: Napvilág.
- Kovács Katalin (2005): Polarizálódás és falutípusok a vidéki Magyarországon. In: Bognár László–Csizmady Adrienne–Tamás Pál–Tibori Timea (szerk.): *Nemzetfelfogások–Falupolitikák,* Budapest: ÚMK–MTA SZKI.
- Laki László (2006): Rendszerelváltások Magyarországon. In: Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok,*

- individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Budapest: Napvilág.
- Laki László (2008): Rendszerváltás, világgazdasági korszakváltás és a magyar politikai osztály. *Egyenlítő*, VI. évf., 2008/1–2. sz.
- Lóránt Károly (2000): Tíz év túlzott áldozataiból tanulunk-e végre? *Üzleti* 7, 2000. június.
- Pitti Zoltán (1997): Egészen eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon. *Társadalmi Szemle*, 52. évf., 1997/8–9 sz.
- Pitti Zoltán (2004): Magyarország gazdasági és társadalmi élete. Főbb jellemzők és folyamatok (1989–2002). In: Ágh Attila (szerk.): *Magyar hozomány*. Magyarország az EU-csatlakozás küszöbén, Budapest: BM Kiadó.
- Polányi Károly (1946): *A nagy átalakulás*. Korrunk gazdasági és politikai gyökerei. Budapest: Napvilág, 2004.
- Somlai Pétert (szerk.) (2007): *Új ifjúság*. Budapest: Napvilág.
- Spéder Zsolt–Kapitány Balázs (2004): *Szegénység és depriváció*. Budapest: KSH Népeség-tudományi Kutatóintézete.
- Szalai Erzsébet (2006): Tőke-munka viszony és hatalmi szerkezet a magyarországi újkapitalizmusban. In: Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Budapest: Napvilág.
- Szelényi Iván–Gil Eyal–Eleanor Townsley: Posztkommunista menedzserizmus: a gazdasági intézményrendszer és a társadalmi szerkezet változásai, I-II. *Politikatudományi Szemle*, 2–3.
- Szelényi Iván (2004): Kapitalizmusok, szocializmusok után, *Egyenlítő*, 2004/4.
- Szentes Tamás (1999): *Világgazdaságtan I*. Elméleti és módszertani alapok. Budapest: Aula.

910 -

500

900 -

az ifjúság élethelyzete

Demográfiai helyzet, társadalmi fenntarthatóság, hosszú távú hatások

I. Félmult és jelen

A népességszám alakulását alapvetően a születések és halálozások száma, valamint a nemzetközi vándorlás egyenlege határozza meg. A magyar lakosok száma 1980-tól folyamatosan csökken, ma csaknem 650 ezerrel kevesebb ember él az országban, mint 28 évvel ezelőtt. Mind a 0–14, mind a 15–29 éves korcsoport nagysága és a teljes népességhez viszonyított aránya folyamatosan csökken az utóbbi években. A gyermekkorúak valamivel több mint másfélmilliónyian, a 15–29 évesek pedig alig több mint 2 milliónyian voltak 2007. január 1-jén – a két csoport együtt a magyarországi népesség 35,8 százalékát tette ki.

A gyermek korcsoportba tartozók száma a '90-es évek eleje óta rendre a 60 évesek és idő-

sebbek száma alatt marad. A gyermek- és fiatalkorúak alacsony népességen belüli aránya – a fiatalok alacsony foglalkoztatottságával párosulva – komoly aggodalomra ad okot az eltartottsági ráta jövőbeli alakulását illetően.

A KSH adatainak nyomán is követhető folyamat a népesség számának csökkenése. Bár ez az ütem 2003 óta mérséklődött, elsősorban a születések számának enyhe növekedése miatt.

A házasságkötések számában és arányában 2001 óta lényegében stagnálás tapasztalható. A fiatalok egyre később kerülnek „felnőtt” státusba, egyre később házasodnak, vállalnak gyereket, fejezik be tanulmányaikat és lépnek ki a munkaerőpiacra. Mindez lerövidíti a gyermekvállalásra rendelkezésre álló időszakot, így csökkenti a vállalt gyerekek számát vagy akár a gyerekszülés valószínűségét is.

A népesség száma és korösszetétele¹

Korcsoport/év	1990		2001		2006		2007	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
0–4	617 232	5,9	486 746	4,8	478 381	4,7	482 156	4,8
5–9	656 150	6,3	581 718	5,7	490 926	4,9	483 620	4,8
10–14	857 167	8,3	623 533	6,1	584 136	5,8	563 878	5,6
0–14 összesen	2 130 549	20,5	1 691 997	16,6	1 553 443	15,4	1 529 654	15,2
15–19	766 856	7,4	668 392	6,6	627 223	6,2	623 637	6,2
20–24	678 653	6,5	811 727	8,0	675 432	6,7	662 339	6,6
25–29	620 290	6,0	785 145	7,7	817 494	8,1	788 350	7,8
15–29 összesen	2 065 799	19,9	2 265 264	22,2	2 120 149	21,0	2 074 326	20,6
30–39	1 621 756	15,7	1 312 185	12,9	1 490 051	14,8	1 540 346	15,3
40–59	2 596 873	25,0	2 851 628	28,0	2 755 568	27,3	2 751 365	27,3
60–	1 959 846	18,9	2 079 224	20,4	2 157 257	21,4	2 170 467	21,6
Összesen	10 374 823	100,0	10 200 298	100,0	10 076 581	100,0	10 066 158	100,0

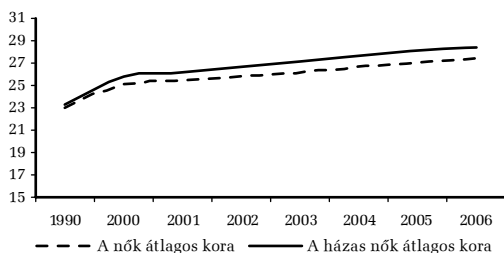
Élveszületési és termékenységi mutatók²

	1990	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Élveszületések száma	125 679	97 047	96 804	94 647	95 137	97 496	99 871
Teljes termékenységi arányszám	1,84	1,31	1,31	1,28	1,28	1,32	1,35

Magyarországon 2006-ban 1000 lakosra 9,9 élveszületés jutott. A teljes termékenységi arányszám (a szülői és a gyermeki nemzedékek létszámának egymáshoz viszonyított aránya) értéke 1990 és 2003 között 30%-kal csökkent, s még a jelenlegi 1,35 érték is messze elmarad az egyszerű reprodukciós szinttől.

Kitolódott a gyermekvállalás időpontja, a nők egyre idősebb korban vállalkoznak első gyermekük világra hozatalára.

A nők átlagos kora az első gyermek születésekor³

Az első gyermek megszületésének kitolódása hatással van a további gyermekvállalási hajlandóságra is. Nőtt a gyermektelen nők aránya, és megfigyelhető a házasságon kívül született gyermekek számának gyors növekedése is. Míg 1990-ben az élveszületett gyerekek 13%-a, addig 2006-ban már 35,6%-a született házasságon kívül.

A születéskor várható élettartam folyamatosan növekszik, 1990 és 2006 között a férfiaknál 4 évvel, a nőknél 3,5 évvel hosszabbodott meg. A 2006-ban születettek 69, illetve 77 élettévre számíthatnak.

A nemzetközi vándorlás a rendszerváltás után vált jelentős népességformáló tényezővé hazánkban. 1990–2006 között majd' 260 ezer külföldi érkezett Magyarországra, közülük mintegy 40 ezren távoztak. A bevándorlók 75 %-a magyar nemzetiségű. Az országból történő elvándorlás a bevándorláshoz képest nagyságrenddel alacsonyabb.

A halálozások száma és aránya korcsoportok szerint⁴

Korcsoport/év	1990		2001		2006	
	fő	%	fő	%	fő	%
0–14	2 524	1,7	1 120	0,8	863	0,7
15–29	2 148	1,5	1 325	1,0	1 146	0,9
30–39	4 610	3,2	2 174	1,6	2 033	1,5
40–59	25 646	17,6	24 955	18,9	24 278	18,4
60–	110 732	76,0	102 609	77,6	103 283	78,5
Összesen	145 660	100,0	132 183	100,0	131 603	100,0

A népességszám változásának tényezői (ezer fő)⁵

Évek	Természetes fogyás	Nemzetközi vándorlási különbözet	Tényleges változás
1990–2000, átlag	-34	18	-16
2001	-35	10	-25
2002	-36	4	-32
2003	-41	15	-26
2004	-37	18	-19
2005	-38	17	-21
2006	-32	21	-11

II. 2006–2007⁶

Összefoglaló

2007-ben figyelemre méltó változások történtek az alapvető népmozgalmi folyamatokban. Lényegesen visszaesett a házasságkötések száma, mérséklődött a születések és kismértékben a halálozások száma, a csecsemőhalandóság is némileg magasabb volt, mint egy évvel korábban. Növekedett a születések és a halálozások különbözetéből adódó természetes fogyás mértéke, miközben a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege is mérséklődött, így a lakosság lélekszámának tényleges fogyása meghaladta az egy évvel korábbit. Kedvező jelenség, hogy folytatódott a terhességmegszakítások hosszabb idő óta tartó csökkenő irányzata.

A házassági mozgalomban a 2007. év egy újabb mélypontot jelentett. Az ezredforduló követő években alacsony szinten ingadozott, inkább stagnált a házasságkötések száma. A 2007. évre becsült 40 800 házasságkötés azonban 8,4 százalékos csökkenést, mintegy 3 700-zal kevesebb házaspárt jelent az előző évhez viszonyítva. A válások számában nem történt érdemi változás, mivel a bíróságok által felbontott 24 900 házasság lényegében megegyezik a 2006. évivel. A házassági kapcsolatok stabilitása azonban ennek ellenére gyengült, mivel azonos számú válás egyre kevesebb házasságot, illetve házasságban élő párt érint.

A születések számában a 2003. évi mélypontot követően megindult egy lassú, és sajnos csak három évig tartó emelkedés. Ez az irányzat 2007-ben megállt, mivel a 97 600 születés 2,3 százalékkal, közel 2300 újszülöttel kevesebb, mint az előző évi. Azt még nem lehet tudni, hogy csak megtorpanásról vagy újabb irányváltásról van-e szó. Hasonló a helyzet a halálozások számának alakulásában, ahol viszont egy alapvetően csökkenő trend tört meg 2007-ben, mivel a 132 800-ra becsült halálozás 0,9 százalékkal, mintegy 1200 elhunytal magasabb, mint az egy évvel korábbi. A csecsemőhalandóság 2006. évi 5,7 ezrelékes értéke a legalacsonyabb volt a hivatalos népmozgalmi statisztika történetében. Erről a szintről történt 0,2 ezrelékpontos emelkedés 2007-ben, amikor ezer élveszületésre 5,9 egy éven aluli csecsemő elhalálása jutott. A kevesebb születésszám és a halálozási többlet összességében mintegy 3500 fővel növelte a természetes fogyás mértékét az egy évvel korábbi értékhez képest. Ennek eredményeként a 2006. évi 31 732 fős természetes fogyással szemben 2007-ben a halálozások száma 35 200 fővel haladta meg a születéseket, vagyis a népesség lélekszáma – a nemzetközi vándorlás figyelembevételével – ennyivel lett kevesebb.

A nemzetközi vándormozgalom pozitív egyenlege az elmúlt közel két évtizedben mindvégig megfigyelhető volt. A bevándorlási többlet mértéke azonban ingadozásokat mu-

Fontosabb népmozgalmi események

Népmozgalmi esemény	2006	2007 ⁺	2007 ⁺ /2006 [*]
Élveszületés	99 871	97 600	97,7
Halálozás	131 603	132 800	100,9
Csecsemőhalálozás	571	575	100,7
Házasságkötés	44 528	40 800	91,6
Válás	24 869	24 900	100,1
Terhességmegszakítás	46 324	44 000	95,0
Természetes szaporodás/fogyás	-31 732	-35 200	110,9
Tényleges szaporodás/fogyás	-10 423	-21 000	201,5

+ Előzetes, részben becsült adatok

* 2006 = 100,0

2007-ben a nemzetközi vándorlásból eredő nyereség mintegy 14 200 fős volt, ez azonban elmaradt a 2006. évi 20 000 főt is meghaladó többlettől. A mérsékeltebb bevándorlás csak kisebb mértékben tudta enyhíteni a természetes fogyásból eredő népességcsökkenést, így a népesség létszámának tényleges fogyása 2007-ben 21 000 főt tett ki szemben a 2006. évi 10 500 fővel. A tényleges fogyás mértékének növekedését 1/3-ad részben a születésszám csökkenése, illetve a halálozások számának emelkedése okozta, 2/3-ad részben pedig a mérsékeltebb bevándorlási többlet eredményezte.

A népesség életkor szerinti összetételében folytatódta a már hosszabb idő óta tartó szerkezeti változások. Felgyorsult a népesség előregedési folyamata. A 60 éves és idősebb népesség száma és aránya először 1992-ben haladta meg a 0–14 éves gyermekkorú népességét, 2005-ben viszont már a 65 évesek és ennél idősebbek is többen voltak, mint a gyermekkorúak. 2008. január 1-jén száz gyermekkorú lakosra 108 időskorú jutott. A népesség előregedési folyamata nemenként eltérő képet mutat. A női népesség körében 2008. január 1-jén már a 70 évesek és ennél idősebbek is többen voltak, mint a 15 éven aluli leánygyermek.

Lényeges változások zajlanak a lakosság családi állapot szerinti összetételében. Tovább csökkent a házas családi állapotú lakosság aránya, és emelkedett a nőtlen, hajadon, illetve elvált családi állapotúaké. Ennek eredményeként a 15 évesnél idősebb lakosság körében száz lakosra számítva 47 tartozott a házasok közé, 31 volt nőtlen, hajadon, minden tizedik lakos elvált, és minden kilencedik özvegy családi állapotúként élt 2008. január 1-jén.

Házasságkötés, válás

A fiatal életkorban és magas arányban megkötött házasságok hosszú ideig jellemezték a magyar házasságkötési viszonyokat. Ez a magatartási minta az elmúlt két évtizedben alapvetően megváltozott. Az ezredfordulót követő évek 44

és 46 ezer között házasságkötése már csak kevesebb, mint fele volt az 1970-es évekre jellemző évi 100 ezer körüli esetszámnak. Az elmúlt két évben tehát egy alacsony szintről történt újabb jelentős visszaesés. A hivatalos népmozgalmi statisztika elmúlt 130 éves történetében a 2007. évi 40 800 házasságkötést csak az első világháború éveinek erősen megfogyatkozott esküvői múltak alul. Lényegesen emelkedett a házasságra lépő párok átlagos életkora. Ennek eredményeként csak elvétve találni tizenéves hölgyeket a párok között, a korábban leggyakoribb 20–24 éves korcsoportról pedig a 20-as évek második felére tolódott az először házasságra lépő nők átlagos életkora. A férfiaknál hasonló jelenségek figyelhetők meg, és náluk jelenleg a 30-as évek első felében a leggyakoribb a házasságkötés. A 2007. évi csökkenésben főleg a 20-as években járó fiatalok erősen ritkuló házasságkötései játszzák a főszerepet. A 20–29 éves nőknél 14–15 százalékkal, a férfiaknál 16–17 százalékkal csökkent egy év alatt a házasságkötések gyakorisága. Kismértékű emelkedés csak a 40–44 éves nőknél és férfiaknál figyelhető meg. A házasságra lépő párok életkorának emelkedése tehát nem jelenti azt, hogy a fiatalon elmaradt házasságok egy későbbi, érettebb életkorban megköttenek. Itt tehát nemcsak halasztásról, hanem a házassági párkapcsolattal szembeni tartózkodásról is szó lehet. A házasságban élők csökkenő arányával szemben dinamikusan emelkedik a házasság helyett az élettársi kapcsolatot választók száma és aránya. A 2005. év mikrocenzus adatai szerint mintegy 350 ezer pár élt élettársi kapcsolatban, és ez az összes párkapcsolatban élők csaknem 15 százalékát tette ki.

A 2007. évi 24 900 bíróság által felbontott házasság nagyságrendjét tekintve nem mutat lényeges változást az egy évvel korábbihoz képest. A válások magas szinten stagnáló abszolút száma azonban a házasságok stabilitásának gyengülésére utal, különösen akkor, ha ezt a házasságkötések erősen csökkenő számához vagy a házasságban élők jelentősen visszaeső arányához viszonyítjuk. A jelenlegi válási gya-

koriságok mellett a házaspároknak csak 77 százaléka ünnepelné meg a tizedik és 60 százaléka a huszonötödik házassági évfordulót. Az elváltak korösszetételét tekintve egy lassú eltolódás figyelhető meg az idősebb korosztályok felé. Bár továbbra is a 20-as éveikben járó nőknél a leggyakoribb a válás, ennek intenzitása az elmúlt néhány évben csökkent, a 30–44 éves házaspárok körében viszont emelkedő irányzatú és egyre gyakoribb a házasság felbontása. Ez minden bizonnyal összefügg a házasságok átlagos életkorának emelkedésével, de utalás egyben arra is, hogy a hosszabb ideje fennálló házasságok között növekszik a válások gyakorisága.

A ritkuló házasságkötések és a gyakori válások érzékenyen érintik a házasságok mérlegét. Változatlanul jóval több házasság szűnik meg özvegyülés és válás által, mint amennyi új létrejön házasságkötés által. 2007-ben mintegy 75 200 házasság szűnt meg özvegyülés vagy válás miatt, és csak 40 800 újat kötöttek.

Miután e folyamat közel három évtizede tart, jelentősen módosult a népesség családi állapot szerinti összetétele.

A rendszerváltás óta a 15 éves és idősebb népességnél 20,3-ról 31,1 százalékra emelkedett a nőtlenek, illetve hajadonok és 7,4-ről 10,3 százalékra nőtt az elvált családi állapotú népesség aránya. Ezzel párhuzamosan a házas népesség részaránya jelentősen, 61,2-ről 47,2 százalékra csökkent. Csak néhány év óta figyelhető meg az a jelenség, hogy a 15 éves és idősebb népesség körében a házasságok kisebbségbe kerültek, mivel 2004 óta a felnőtt lakosság kevesebb, mint fele házas családi állapotú.

Születés, termékenység, terhességmegszakítás

A születések száma 1998-ban esett először 100 ezer alá, és azóta sem érte el ezt a szintet. A 2003. évi mélypontot követő három évben lassú emelkedés volt észlelhető, ami az elmúlt évben megállt, illetve újabb csökkenésbe fordult. A 2007. évi 97 600 születésszám 2,3 százalékkal, közel 2300 újszülöttel kevesebb, mint az előző évi. A szülő nők életkor szerinti összetételében folytatódott a már korábban megfigyelt változások. Egyre ritkább a fiatalon vállalt anyaság, későbbi életkorra tolódik az első és a további gyermekek világra hozatala. Az elmúlt 10 évben közel 3 évvel, 26,2-ről 29,1-re emelkedett a szülő nők átlagos életkora. A 25 év alatti nők termékenysége változatlanul és jelentős mértékben csökken, a 30 év feletti gyermekvállalása viszont emelkedik. Az évenkénti születésszám alakulását elsősorban az határozza meg, hogy a fiatal korosztályok termékenységcsökkenését milyen mértékben tudják ellensúlyozni a 30 év feletti nők többszülései. Ha a 2007. évi adatokat ennek tükrében vizsgáljuk, akkor egyértelművé válik, hogy az ellensúlyozás nem volt sikeres, mivel a 30 év feletti nők termékenységemelkedése kisebb mértékű volt, mint az ennél fiatalabb korosztályok termékenységének csökkenése.

A másik fontos tényező az éves születésszám szempontjából a házas és nem házas nők termékenységének alakulása. A 2007. évi adatokból megállapítható, hogy a születésszám-csökkenést a házasságból született gyermekek számának visszaesése okozta, mivel a

Házasságkötés és -megszűnés

Megnevezés	1980	1990	2000	2007*
Házasságkötés	80 331	66 405	48 110	40 800
Megszűnt házasság	98 221	89 817	79 685	75 200
halál következtében	70 424	64 929	55 698	50 300
válás következtében	27 797	24 888	23 967	24 900

* Előzetes, részben becslült adatok

házasságon kívüli születések száma és aránya tovább emelkedett. A 2007-ben született gyermekek 37,5 százaléka házasságon kívül jött világra, ami a hivatalos népmozgalmi statisztika történetében az eddigi legmagasabb érték. A házasságon kívüli születések aránya 1990 óta csaknem háromszorosára, 1980-hoz viszonyítva több mint ötszörösére bővült. A házasságon kívüli születések dinamikus emelkedése szorosan összefügg azzal a ténnyel, hogy a szülőképes korú női népesség között is erősen emelkedett a hajadon családi állapotú, de életjárási kapcsolatban élő nők hányada, és számottevően visszaesett a házasságban élőké.

Az éves születésszám szempontjából különösen fontos a házas termékenység alakulása, mert a házasságban élő nők gyermekvállalási gyakorisága több mint kétszerese a nem házas nőkének. A 2007. évi születésszám-csökkenésben fontos szerepe van annak, hogy a házasságon kívüli születések növekvő száma nem tudta ellensúlyozni a házasságból született gyermekek számának mérséklődését.

A 2007. évi termékenységi szint mellett száz nő 132 gyermeket hozna a világra élete folyamán, ami mérsékelt csökkenést mutat a 2006. évi 135 gyermekhez képest. Mindkét érték messze elmarad azonban az egyszerű reprodukció biztosításához átlagosan szükséges 210 gyermektől. A bruttó reprodukciós együttható értéke 0,645 volt, ami azt jelzi, hogy a 2007. évi termékenységi szint mellett ezer nő élete folyamán 645 leánygyermeknek adna életet, vagyis az így felnövekvő leánygenerációk létszáma mintegy 35 százalékkal maradna el a szülői nemzedékek létszámától.

Kedvező jelenség, hogy az elmúlt évek ingadozó születésszáma mellett folyamatosan csökkent a terhességmegszakítások száma. A 2007. évi 44 ezerre becsült művi vetélés mintegy 5 százalékkal, 2300 műtéttel kevesebb, mint az előző évi. A változás különösen akkor feltűnő, ha azt tekintjük, hogy az 1990-es évek elején még 90 ezer, az ezredfordulón pedig 59 ezer ilyen műtétet hajtottak végre évente. A nők valamennyi korcsoportjában csökkent a művi ve-

télések gyakorisága, vagyis a tizenévesek és a 20-as éveik elején járó fiatalok között is, akik egyre ritkábban vállalnak gyermeket. De a jelek szerint felelősségteljesebben védekeznek a nem kívánt terhességek elkerülésére. 2007-ben száz élveszületésre 45 művi vetélés jutott, ami az előző évi 46-hoz képest kismértékű javulást mutat.

Halálozás

A halálozások számának ingadozásokkal tarkított, de alapvetően csökkenő trendje az 1990-es évek elejétől figyelhető meg. Az 1993. évi 150 000 főt meghaladó halálozás hosszú évtizedek óta rekordmagasságúnak számít, innen indult meg egy csökkenő irányzat, amit gyakran szakított meg egy-két év halálozásainak emelkedése. Ezek közé tartozik a 2007. év is, amikor a 132 800 főre becsült halálozás 0,9 százalékkal, mintegy 1200 fővel haladta meg az egy évvel korábbit. A halálozások évenkénti ingadozásában fontos szerepet játszhat az influenzajárványok periodikus visszatérése, azok időtartama, illetve kiterjedtsége és az utóbbi években előforduló tartós kánikula hatása. A 2007. évi adatok havonkénti bontása azt mutatja, hogy a halálozások száma öt hónapban volt alacsonyabb az előző évinél, hét hónapban viszont meghaladta az egy évvel korábbit. A legjelentősebb ingadozás a nyári hónapokban volt. A júniusi jelentős csökkenésben minden bizonnyal szerepe volt annak, hogy 2006-ban ebben a hónapban volt tartós kánikula, ami viszont 2007-ben egy hónappal később, júliusban jelentkezett. Ez 6,7 százalékos, mintegy 730 fős többlethalálozást eredményezett az előző év azonos hónapjához képest.

Mindezek mellett az egyes korcsoportok és nemek szerint eltérő módon alakult az általános mortalitási szint. A férfiaknál főleg az idősebb korosztályokban, a 70 év felettiéknél emelkedett a halandóság, a nőknél viszont a középkorú 35–49 évesek halandósága nőtt. Ezzel szemben tovább mérséklődött a középkorú fér-

fiak és az időskorú nők mortalitása. Figyelemre méltó a csecsemőhalandóság nemek szerinti változása: 2007-ben ezer élveszületésre 5,7-ről 5,9 ezrelékre emelkedett az egy éven aluli meghaltak száma, de míg a fiú csecsemők halandósága továbbra is csökkenő irányzatot mutat, addig a leányoknál 0,6 ezrelékpontos növekedés történt. Ennek eredményeként lényegesen szűkült az újszülött-mortalitás nemek közötti mértéke. 2007-ben tízezer újszülött fiúgyermek közül 61, a leánygyermekek közül 57 hunyt el 1 éves kora előtt.

A várható élettartam nemek közötti különbségei okozzák azt a jelenséget, hogy az elhunyt férfiak többsége házasságban élt halála előtt, az elhunyt nők között viszont az özvegy családi állapotúak aránya a legmagasabb. Figyelmet érdemel, hogy a 2007. évi halálozás emelkedése a nők körében az összes családi állapotot, a férfiaknál viszont csak a nőtleneket és elváltakat érintette. Összességében a 2007. évi 1200 fős halálozási többlet 80 százaléka a nőknél jelentkezett. Az adatok alapján feltételezhető, hogy tovább csökken a férfiak és a nők várható élettartamában mutatkozó nem csekély különbség.

Belföldi és nemzetközi vándorlás

A belföldi vándorlás iránya és nagysága lényegesen módosíthatja a népességszám születések és halálozások által meghatározott változását. Az előző évekhez képest nőtt a lakosság országon belüli területi mobilitása, bár ennek mértéke az 1960-as vagy 1970-es évekhez képest alacsony szintű. 2007-ben 265 ezer ember változtatott állandó és 264 ezer lakos ideiglenes lakóhelyet. Az állandó belföldi vándorlások száma mintegy 12 ezer fővel, 4,7 százalékkal emelkedett, az ideiglenes vándorlásoké pedig 28 ezer fővel, azaz 12,1 százalékkal nőtt az előző évihez képest. A településtípusonkénti mobilitásban is új irányzatok figyelhetők meg. A legnagyobb változás az, hogy az elmúlt tizenöt évben először mutat pozitív egyenleget

Budapest belföldi vándorlási mérlege. Az utóbbi években folyamatosan csökkent a fővárosból történő elvándorlás mértéke, és 2007-ben – elsősorban az ideiglenes vándorlásnak köszönhetően – vándorlási többlet alakult ki. Együttesen a többi városban is kismértékű vándorlási többlet jelentkezett, miközben a községek vándorlási mérlege – az ideiglenes elvándorlás miatt – negatív.

2007-ben a régiók közül Közép-Magyarország vándorlási többlete emelkedik ki. A Nyugat- és Közép-Dunántúl régióinak szintén pozitív volt a belföldi vándorlási egyenlege, a megyék közül pedig a legvonzóbbak Győr-Moson-Sopron és Fejér megyék voltak. Tovább gyengült Észak-Magyarország és Észak-Alföld népesség megtartó ereje, ezeknek a régióknak 9,1 ezer, illetve 8,4 ezer fős volt a belföldi vándorlásból eredő népességszám csökkenése. A legnagyobb vándorlási veszteséget a megyék közül Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szenvedte el. A Dunától keletre egyedül Csongrád megyének volt pozitív belföldi vándorlási egyenlege.

A nemzetközi vándorlás tovább módosítja a népességszámnak a születések, a halálozások és a belföldi vándorlás által meghatározott változását, ugyanis egyes területeken enyhíteni tudja a természetes fogyásból és a belföldi elvándorlásból adódó veszteségeket. 2007-ben az ország valamennyi régiójában pozitív volt a nemzetközi vándorlások egyenlege. E téren is kiemelkedő szerep jut a fővárosnak, ahol a külföldi bevándorlók jelentős hányada él. A főváros mellett Pest megyének is egyre növekvő a nemzetközi vándorlásból adódó pozitív egyenlege. Emellett a dél-alföldi, az észak-alföldi és a nyugat-dunántúli régió számít még vonzó területnek.

A Magyarországon érvényes engedéllyel rendelkező, huzamosan itt tartózkodó külföldiek száma 2008. január 1-jén 175 ezer fő volt. Ez 5,4 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit. A külföldi állampolgárok jelenleg az ország népességének 1,7 százalékát teszik ki. Döntő hányaduk Európából, ezen belül Romániából,

Ukrajnából, Szerbiából és Németországból érkezett. A külföldiek 41 százaléka Budapesten, 38 százaléka a fővároson kívüli városokban, 21 százaléka pedig a községekben él. A bevándorlók korösszetétele fiatalabb, mint a honos népességé. Mindkét nem esetében a 20–39 éves korosztályok létszáma a meghatározó, arányuk 52 százalék volt a Magyarországon tartózkodó külföldiek körében.

Természetes és tényleges szaporodás, fogyás

2008. január 1-jén az ország lakosságának lélekszáma 10 045 ezer fő volt, 21 ezerrel kevesebb, mint egy évvel korábban. A lakosság létszáma a természetes fogyás következtében 27 éve folyamatosan csökken. 2007-ben mindkét alapvető népmozgalmi folyamatban kedvezőtlen irányú változás történt, így a természetes fogyás mértéke növekedett. A halálozások száma 35 200 fővel haladta meg a születéseket, a két fő népmozgalmi esemény eredőjeként ennyivel apadt a lakosság létszáma. A népességszám tényleges fogyását jelentősen befolyásolja a nemzetközi vándorlás egyenlege. 2007-ben 14 200 főre becsülhető a nemzetközi vándorlásból adódó nyereség.

A halálozások száma az ország valamennyi régiójában és megyéjében meghaladja a születéseket. Az ennek eredőjeként kialakuló természetes fogyás mértéke azonban különböző. Az ezer lakosra jutó természetes fogyás a dél-alföldi és a dél-dunántúli régióban a legmagasabb, az észak-alföldi és a közép-magyarországi régióban pedig a legalacsonyabb. Az egyes megyéket tekintve kiugró Békés megye jelentős természetes fogyása, ahol országos viszonylatban is a legalacsonyabb az ezer lakosra jutó születés és a legmagasabb a halálozás. Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben viszont főleg az országosnál fiatalabb korösszetétel miatt viszonylagosan magas a születési és alacsony a halálozási arány, így ennek köszönhetően a legkisebb a természetes fogyás mértéke.

2007-ben öt olyan nagyobb területi egysége volt az országnak (Budapest, Pest, Fejér, Győr-Moson-Sopron és Csongrád megye), ahol a belöldi és a nemzetközi vándorlás ellensúlyozni tudta a természetes fogyásból eredő népességcsökkenést, és ennek következtében a lakosság létszáma ténylegesen gyarapodott.

III. Ajánlások

A gyermekvállaláshoz szükséges társadalmi, gazdasági, mentális feltételek erősítése az ifjúság körében

A 2005. évi Civil ifjúsági éves jelentésben Pongrácz Tiborné arra hívta fel a figyelmet, hogy a népesedési mutatókat nem javító családpolitika kudarcának alapvető oka az állandóan változó támogatási rendszer, a családpolitika eredményességéhez nélkülözhetetlen stabilitás hiánya. Az egymást váltó kormányok saját ideológiájuk és értékrendjük szerint hol a születésösztönzésre, hol a szociálpolitikai intézkedésekre helyezik a hangsúlyt. Így a gyermekvállalás előtt állók elbizonytalanodnak a tekintetben, hogy meddig élnek az éppen meghozott támogatási formák, mikor várható megvonás, módosítás. A legfontosabb teendő tehát konszenzus kialakítása a pártok között a népesedéspolitika és a családpolitika céljait, eszközrendszerét illetően. Ez vezethet el a támogatási rendszer kiszámíthatóságában és stabilitásában megingott lakossági bizalom helyreállításához.⁷ A két évvel ezelőtt megfogalmazott ajánlás ma is időszerű, s a népesedési mutatók javulásának alapvető feltételeként fogadhatjuk el.

A gyermekvállalási kedv fenntartása, illetve fokozása érdekében olyan környezetet kell teremteni, melyben a családalapítás és a szakmai karrier összeegyeztethető a fiatal szülők számára, s amelyben ezáltal a kívánt gyermekek megszülethetnek. A születésszám csökkenése mellett átalakulnak az együttélés formái. A házasságok, az élettársi kapcsola-

tok gyakran nem elég erősek, ahhoz, hogy a kívánt gyerekek megszülessenek. Növekvő számban tapasztalható, hogy a gyermekek egyszülős családokban nőnek fel: a gyermekvállalással járó természetes nehézségek kezeléséhez, feldolgozásához szakértő segítséget kell biztosítani a fiatal szülők számára. Segíteni kell az egyedülállók gyermeknevelését, és képessé kell tenni a szolgáltatórendszert a gyermekek napközbeni felügyeletének megfelelő színvonalú biztosításán túl a leányanyák és a bántalmazottak átmeneti támogatására is. Az egészségtudatosság növelésével és terjesztésével kell segíteni a meddő párok számának csökkentését, miközben a rászorulóknak számára biztosítani kell a lombikprogramban való részvétel lehetőségét.

Fenti célok elérését komplex intézkedéseggyüttessel lehet elérni, melynek elemei a következők lehetnek:

- A családtervezési kompetenciák és a fiatal felnőttek szülői kompetenciáinak megalapozásához szükséges oktatási programcsomag fejlesztése és a formális, valamint a nem-formális oktatásban történő adaptáció elősegítése, és ilyen jellegű szolgáltatások elterjesztése.
- Gyermeknevelés melletti munkavállalási lehetőségek fejlesztése, ösztönzése; a részmunkaidős, illetve az atipikus foglalkoztatási formák elterjedésének segítése.
- Gyermeknevelési támogatásban részesülő, otthon maradó nők motiválása a munkaerő-piaci pozíciójukat segítő képzésekben való részvétellel.
- Esélyegyenlőséget elősegítő, szükség esetén esélyki-egyenlítő jellegű gyermeknevelési támogatási rend-

szert kidolgozása és működtetése a gyerekek számára és a család anyagi-jövedelmi helyzetére való tekintettel.

- A gyermekek napközbeni ellátását biztosító férőhelyek számának növelése (bölcsőde, óvoda, alternatív napközbeni szolgáltatások).
- A gyermekneveléshez kapcsolódó állami támogatások rendszerén keresztül a fiatal szülők ösztönzése a gyermekgondozással kapcsolatos feladatok megosztására (nemek és generációk).
- Olyan gyermekgondozási támogatási rendszer kialakítása, amely a munkáltatót nem teszi ellenérdekeltté a gyermekvállalást tervező nők foglalkoztatásában.
- A munkavállalók családi életét erőteljesebben figyelembe vevő vállalati kultúra, felelősségvállalás ösztönzése.

Jegyzetek

- 1 Forrás: *Demográfiai évkönyv, 2006*. Központi Statisztikai Hivatal, 2007.
- 2 U. o.
- 3 Forrás: *Demográfiai évkönyv 2006*.
- 4 Forrás: U.o.
- 5 Forrás: *Társadalmi jellemzők, 2006*. KSH, 2007. 22. p.
- 6 Jelen fejezet a Népmozgalom, 2007. január–december c. tanulmány rövidített utánközlése (a KSH Népszámszámok főosztály Népmozgalmi Statisztikai osztályának összeállítása; megjelent a *Statisztikai tükrök* 2008/13. számában)
- 7 Pongrácz Tiborné: Gyerekek a családban. *Új Ifjúsági Szemle*, 2006/tél.

A családok demográfiai jellemzői

I. Félmúlt és jelen

A családok helyzetét demográfiai szempontból a párkapcsolatok jellege és stabilitása a gyermekvállalási magatartás, valamint a nemi szerepekkel kapcsolatos elvárások és ezen elvárásokból adódó konfliktusok kezelése, megoldása illetve kieléződése határozza meg. A felsorolt területek mindegyikét sajátos ellentmondás jellemzi, amely a statisztikai adatokban tükröződő tényleges demográfiai magatartás és a véleményekben kifejeződő tervek, családdal kapcsolatos értékek között feszül. Kutatások sora bizonyítja, hogy míg a társadalom az értékek, a vélemények szintjén határozottan tradicionális, konzervatív értékrendet képvisel, ez a család-, házasság-, gyermekközpontú beállítottság azonban a statisztikai adatokkal mérhető népesedési magatartásban nem, vagy szinte alig jelenik meg. A tanulmányban a családok életének ezt a kettőségét kívánom bemutatni a párkapcsolatok, a gyermekvállalás és a nemi szerepek területén, azzal együtt, hogy a demográfiai adatokat nem igazán lehet két éves áttekintésben vizsgálni.

II. 2006–2007

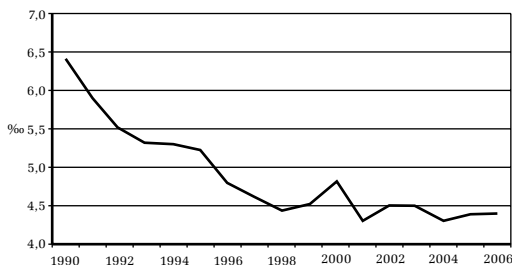
Párkapcsolatok pluralizációja és instabilitása

A történelem során a párkapcsolatok pluralizációja mindig jelen volt a társadalmakban. A házasság volt a domináns párkapcsolati forma, de emellett mindig jelen voltak a nem törvényesített élettársi együttélések és a csonka, egyszülős családok is. A változás a párkapcsolatok terén

nem elsősorban az új formák megjelenésében, hanem a meglévők egymáshoz viszonyított arányában mutatkozik meg. Megtört a házasság hegemóniája és nőtt a házasság nélküli együttélések gyakorisága és társadalmi elfogadottsága. Európa valamennyi országában megfigyelhetően erőteljesen visszaesett a házasságkötések száma, terjed az élettársi kapcsolat, növekszik a házasságon kívül született gyermekek száma, a fiatalok egyre későbbi életkorra halasztják a házasságkötést és hosszabb-rövidebb ideig tartó együttélés után kötik meg, vagy soha nem kötik meg.

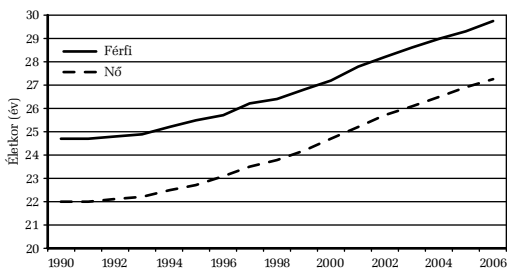
Jelentős mértékben visszaesett az elmúlt két és fél évtizedben a házasságkötések gyakorisága.

Az 1980-as években 30%-kal csökkent, 1990 és 2006 között pedig csaknem felére esett a 15 évesnél idősebb nem házas női népesség házasságkötési aránya. Minél fiatalabb életkort tekintünk, annál nagyobb a visszaesés mértéke. Az 1980-as évek házassági szokásai mellett még a hajadonok közel 90%-a kötött házasságot 50 éves koráig, a jelenlegi házassági gyakoriságok mellett viszont már csak alig 47%-uk. Más szóval, ha a jelenlegi gyakorlat egyben a jövőbeli szándékokat is kifejezi, akkor a mai fiatalok több mint fele törvényes férj vagy feleség nélkül élné le életét. A házassági mozgalomban korábban fontos szerepet játszott az elváltak és özvegyek újráházasodása. A mostani visszaesésben, súlyuknál fogva, főleg az elváltak egyre gyakrabban elmaradó újráházasodása játszik szerepet. Jól jellemzi az elváltak megfontolt vagy egyre inkább halogató jellegű újráházasodásait, hogy jelentősen nőtt a válás és az újráházasodás között eltelt idő.

1. ábra. Nyers házasságkötési arányszámok 1980–2007

A házasságok csökkenésével párhuzamosan korosodnak a menyasszonyok és a vőlegények. Egyre ritkább a házasulók között a fiatal, 20 vagy 25 év alatti pár. Tizenöt évvel ezelőtt a menyasszonyok 28%-a még a tizenévesek közé tartozott a „boldogító igen” kimondásakor, most viszont arányuk nem éri el a 4%-ot sem. 1990 óta mintegy 5 évvel emelkedett a menyasszonyok és a vőlegények átlagos életkora, a hajadonoké 22,0-ról 27,3-ra a nőtlen férfiaké 24,7-ről 29,7-re nőtt. A fiatalok tovább tanulnak, és ezzel együtt tovább „parkolnak” a szülői háznál, mert ez kényelmesebb, talán „kifizetődőbb” számukra.

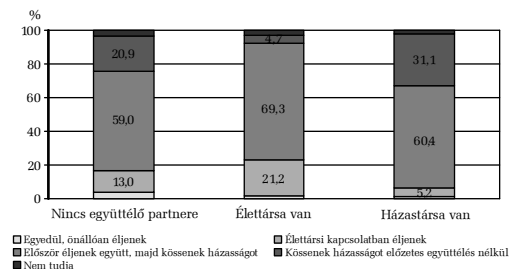
2. ábra. A házasulók átlagos életkora az első házasságkötéskor

A párkapcsolatban élők aránya természetesen magasabb, mint a házasság kötelékei között élőké, ami az élettársi kapcsolatok terjedésével magyarázható. 1990 és 2005 között csaknem háromszorosára, 125 ezerről 349 ezerre emelkedett az élettársi kapcsolatban élő párok száma, és ez teszi ki az összes párkapcsolatban élők mintegy 15%-át. Minél fiatalabb nemzedékeket tekintünk, annál gyakoribb az a jelenség, hogy az első tartós (együttlakásos) partnerkapcsolat nem a

házasság megkötését, hanem az együttélést jelenti. Népszerű a próbaházasság intézménye, de az is gyakori, hogy a házasság szándéka vagy gondolata nélkül élnek együtt a párok. Mindemellett az élettársi kapcsolatok terjedése nem tudja ellensúlyozni azt a hiányt, amit házassági mozgalom drasztikus visszaesése okoz. Ha az összes élettársi kapcsolat előbb-utóbb házasságra fordulna – amire igen kevés az esély –, akkor is jóval kevesebben élnének házasságban, mint tizenöt vagy huszonöt évvel ezelőtt.

A párkapcsolatok pluralizálódása ellenére ma Magyarországon még jelentős eltérés van a párkapcsolati gyakorlat és az együttélési formákkal kapcsolatos társadalmi beállítottság, társadalmi értékrend között.

Miközben csökken a házasságkötések és nő a házasság nélküli együttélések száma, a legvonzóbb párkapcsolati formának változatlanul a házasság bizonyul. Hazai és nemzetközi összehasonlító kutatások sora bizonyítja, hogy a férfiak és nők meghatározó többsége a házasságot tartja a legvonzóbb, leginkább preferált életformának és vallja, hogy „a házasság nem ment ki a divatból”. A házasság népszerűsége – az értékek szintjén – a fiatalok körében is magas, avval az eltéréssel, hogy ők nagyobb arányban helyezik a házasságkötés előtti, próbaházasság jellegű együttélést. Az élettársi kapcsolatban élők többsége sem tartja az élettársi kapcsolatot ideális vagy preferált életformának, körükben is a házasság a legnépszerűbb együttélési forma. Még negatívabb a megítélése a partnerkapcsolat nélküli szingli létnek. A kutatási adatok szerint a felnőtt lakosság 2–3%-a tartja vonzóznak, vagyis elutasításra csaknem százszázalékos.

3. ábra. Milyen életformát tanácsolna? (a megkérdezett párkapcsolatának típusa szerint) 2004

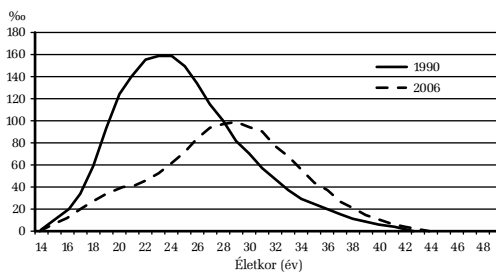
A családok stabilitását a párkapcsolati magatartás oldaláról számottevően befolyásolja a válások alakulása. A válások száma az utóbbi években stabilnak mondható, de ugyanakkor folyamatos emelkedést mutat a teljes válási arány, ami a 100 fennálló házasságra jutó válásról ad információt. Míg 1990-ben 100 házasságból 31 végződött válással, ma már 42. A válási gyakoriság növekedése mindenekelőtt az élettársi kapcsolatok növekvő arányával hozható összefüggésbe.

A kutatási adatok, a házasság nélküli együttéléseknek a házassághoz viszonyított nagyobb instabilitását bizonyítják. Jelenleg 100 házasságból mintegy 42 végződik válással, az élettársi kapcsolat esetében 100-ból 60 szűnik meg. Az élettársi kapcsolatok nagyobb bomlékonysága tehát növeli a családok instabilitását, ezért ha a jövőben az együttélések térnyerésével számolunk, egyben a családi kapcsolatok labilisabbá válásával is számolnunk kell. Az instabil család önmagában is veszélyt jelent a társadalomra, hiszen a társadalom stabilitását ássa alá, de veszélyt jelent az egyszülős családok arányának várható emelkedése okán is. Az élettársi kapcsolatból származó gyermekek nagyobb valószínűséggel nőnek fel „csonka”, egyszülős családban, ami nem csak a gyermek személyiségfejlődését befolyásolhatja negatívan, de az „egy szülős” státusz komoly elszegényedési kockázattal is jár, amely kihat a nevelő szülő – általában az anya –, valamint a gyermek egész sorsára, életlehetőségeire, de komoly szociális terhet jelent az egész társadalom számára is.

Gyermekvállalási tervek és tények

A születések száma Magyarországon hosszú idő óta csökkenő irányzatot mutat, az egyszerű reprodukció négy év kivételével 1958 óta nem biztosított. Évente mintegy 140 ezer gyermeknek kellene születnie a jelenlegi népességszám hosszú távú fenntartásához, ezzel szemben 1998 óta évi 100 ezer gyermek sem születik.

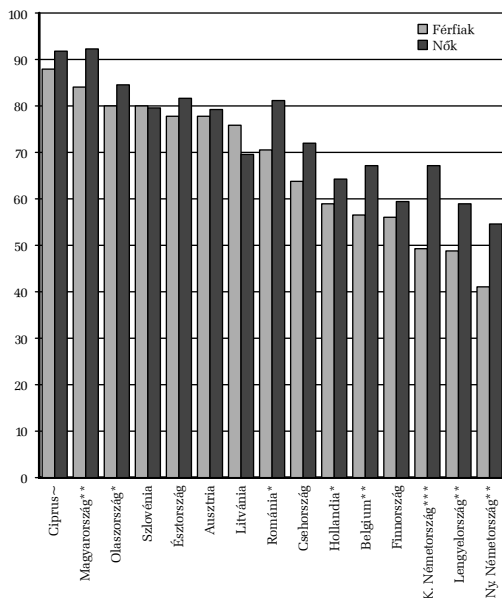
A születések száma 2007-ben a 2006 évi szintet sem érte el és alig haladta meg a 97 ezret. Ilyen születésgyakoriság mellett 100 nő mindössze 134 gyermeket hozna a világra élete folyamán, és ez 36%-kal marad el az egyszerű reprodukciót biztosító szinttől. Más szóval az elmúlt évben született gyermekek létszáma ilyen mértékben marad el a szülőnemzedék létszámától. Annak ellenére ilyen alacsony a születések száma, hogy most van szülőképes korban az 1974–1979 között született nagy létszámú generáció, ezért a korösszetétel hatásánál fogva számottevően magasabb születésszám, lenne elvárható.

4. ábra. Ezer megfelelő korú nőre jutó éves születés

A gyermekvállalási magatartásban bekövetkezett legjelentősebb változást az első gyermeküket világra hozó nők életkorának folyamatos emelkedése jelenti. A korábbi évtizedekre hagyományosan jellemző fiatalkori gyermekvállalás (átlag 22 éves életkorban) kitolódott és napjainkban a nők átlagosan 27 éves koruk körül szülik meg első gyermeküket. A gyermekvállalás kitolódása a fiatal nők körében a gyermektelenek magas arányát eredményezte. Még 1990-ben 30 éves korában a nőknek csak 17%-a volt gyermektelen napjainkra ez az arány már 36%-ra emelkedett. Idősebb életkorban azonban a teherbeesés valószínűsége lényegesen kisebb, mint a nő húszas éveiben, következésképp biológiai okok miatt a jelenleginél számottevően magasabb lehet a véglegesen gyermektelenül maradó párok száma. Becslések szerint a jelenlegi 10%-nál 20–25%-ra nőhet azon nők, párok aránya, akik bár szeretnének gyermeket, de tervüket egészségügyi okok miatt nem tudják realizálni.

Kutatási adataink szerint ma még szinte mindenki tervezi a gyermekvállalást, sőt nem tudja elképzelni életét gyermek nélkül. Az európai országokra kiterjedő nemzetközi összehasonlító kutatás bizonyítja, hogy a gyermekvállalási szándékok tekintetében Magyarország Európa élmezőnyébe tartozik és a még gyermektelen 20–40 éves népesség 90%-os arányban tervez gyermeket vállalni.

5. ábra. Gyermektelen 20–40 éves férfiak és nők gyermekvállalási tervei (%)

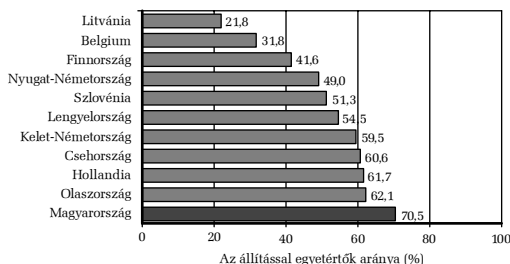
*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$ ~ $p < .10$

A magyar társadalom határozottan gyermekcentrikus beállítottságú volt és a folyamatosan csökkenő gyermekszám ellenére, az is maradt. Az említett európai összehasonlító vizsgálatban feltett kérdésre, miszerint „nem lehet igazán boldog az, akinek nincs gyermeke” az egyes országokban az alábbi válaszmegoszlások születtek.

1. táblázat. Vélemények a férfiak és nők szerepéről és a női munkavállalásáról, 2000 (átlagérték)*

	Nők	Férfiak
A férj feladata, hogy keresetével biztosítsa a család megélhetését, a feleség feladata hogy ellássa az otthoni feladatokat	70	76
Fontos ugyan a munka, de a nők többsége számára az otthon és a gyerekek fontosabbak	77	81
Manapság a nők többségének dolgoznia kell, mert csak így biztosítható a család megélhetése	94	91

* Az ötfokú skálán megadott válaszok átszámítása 1–100-ig terjedő skálára

6. ábra. Nem lehet igazán boldog az, akinek nincs gyermeke

A kérdésben megfogalmazott állítás a gyermek-központúságot igen kiélezett, sarkított formában teszteli, hiszen nem kevesebbről van szó, minthogy az emberi boldogság számos forrása közül a gyermek lenne a legfontosabb és ennek hiányában az élet nem lehet teljes értékű. A fenti állítással egyetértők esetében tehát joggal feltételezhető, az erőteljes gyermekcentrikus beállítottság. Az adatok alapján megállapítható, hogy többségi pozitív vélemény e kérdésben csak Ciprus és Magyarország esetében tapasztalható.

Nemi szerepek, munka és család konfliktusa

A magyar családokban a nemi szerepek vonatkozásában is a tradicionális szemlélet uralkodik. Kutatási adataink szerint a lakosság a férfiak kereső, családfenntartó, a nők anyai, otthoni, családösszetartó szerepét hangsúlyozzák. A tradicionális családmodell vonatkozásában az elmúlt 30–35 évben semmi lényeges változás nem következett be, sőt ha lehet a férfi-női szerepek hagyományos felfogása a rendszerváltozás óta tovább erősödött.

Az ideálisnak, kívánatosnak tartott hagyományos szerep- és munkamegosztással szemben a mindennapok realitását a kétkereső családmóddel jellemzi. A férfiak és nők túlnyomó többsége – 100 megkérdezettből 94 – a nők munkavállalását anyagi okokból fontosnak tartja, sőt napjaink bizonytalan munkaerő-piaci, gazdasági viszonyai között egyre fontosabbnak. A növekvő munkaerő-piaci elvárások a korábbiaknál is nehezebbé teszik a nők, a családok számára a reprodukciós feladatok ellátását. A munkaerőpiacon a kisgyermekes anyákkal szemben tapasztalható diszkrimináció az egyik alapvető oka a csökkenő gyermekvállalásnak.

III. Ajánlások

Mind a párkapcsolatok, pluralizálódása, mind az alacsony születésszám rövid-, közép- és hosszú távon komoly hatást gyakorolhat a gazdaság fejlődésére és a társadalom életére. A jelenlegi trendek folytatódása esetén mindkét tényező számos negatívummal jár.

A házasságkötés nélküli együttélések és az élettársi kapcsolatok előretörése instabilabbá teszi a családokat, mely az egész társadalom instabilitását eredményezi.

A házasságkötés nélküli együttélések térhódítása, a házassági kedv visszaesése kihat a gyermekvállalási magatartás alakulására is. A nem házasságban élők átlagos termékenysége jóval elmarad a házasságban élőkétől, más szóval az élettársi kapcsolatban élők növekvő aránya önmagában is kedvezőtlenül hat a születési mutatók alakulására. A témakörben végzett modellszámítások szerint, ha a házassági kedv nem változott volna, a házassági termékenység jelenlegi mutatóiból arra lehet következtetni, hogy a reprodukciós mutatók a jelenleginél mintegy 40–50%-kal lennének magasabbak.

Az átlagosan alacsony termékenység, valamint a tudatos vagy nem tudatos gyermektelenség gyakoribb előfordulása számos negatív társadalmi, gazdasági következménnyel jár. A nyugdíjrendszer és az egészségügyi ellátás

finanszírozhatatlansága már ma is a mindennapok problémája, ami a jövőben még inkább égető kérdésként vetődik fel. Az átlagéletkor folyamatos emelkedése, az időskorúak arányának növekedése egyre nagyobb eltartási terheket ró a társadalomra, miközben az eltartók aránya folyamatosan csökken.

A csökkenő gyermekszám illetve a gyermektelenség miatt visszaszorul a család időseket gondozó, ápoló, ellátó szerepe. Azokat a feladatokat, amelyeket ma még a család, a családtagok, a gyermekek látnak el a szülők, az idős családtagok vonatkozásában szükségszerűen a társadalomra hárulnak, ami jelentős intézményfejlesztést, infrastrukturális átalakulást és gondozóhálózat-működtetést tesz szükségesé. Az anyagiak mellett azonban nem kevésbé jelentősek a mentális, pszichés problémák sem. A család nélküli élet az idős emberek elmagányosodásához, céltalansághoz, a kiüresedett étellel való szembesüléshez vezethet, egyben pszichés és szomatikus betegségek forrásává válhat. Nem lesz könnyebb az egykeként felnövő gyermekek helyzete sem, akikre az idős szülők és a gyermektelen idős rokonsága testi és lelki gondozásának terhe hárul, megoldhatatlan feladatok elé állítva a középgenerációt is.

Az elmondottakból következik, hogy a társadalmi, gazdasági fejlődés egyik kulcskérdése a gyermekvállalási kedv ösztönzése, a születések számának növelése.

Olyan családtámogatási rendszert kell kialakítani, olyan társadalmi, gazdasági – mindenekelőtt munkaerő-piaci – feltételeket kell biztosítani, amely lehetővé teszi a gyermeket tervező fiatalok számára, hogy elképzeléseiket realizálhassák és ne kelljen a tervezett gyermekek számát csökkenteni, vagy a gyermekvállalásról végleg lemondani. A születések számának alakulása nem csak magánügy, hanem közügy is, melynek felismerése, a kormány megnyilvánulásából és tetteiből egyelőre nem látszik. A tizenkettedik órában vagyunk, hogy a kormány felelősséget vállalva a kérdést súlyának, nemzeti jelentőségének megfelelően kezelje.

Berényi Eszter

Ifjúság, iskola, oktatás

I. Félmúlt és jelen

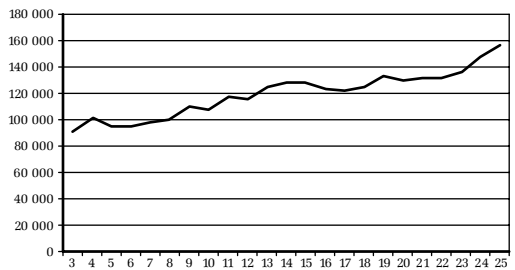
Ha képzésről-oktatásról beszélünk, akkor alapvetően meg kell különböztetnünk a formális és az informális tudásszerzés csatornáit. Ebben a fejezetben elsősorban az oktatás formális intézményrendszerével fogunk foglalkozni, de előljáróban érdemes leszögezni, hogy egyre inkább széles körben elfogadottá válik az a tény, hogy a formális képzési rendszeren *belül* is nagy jelentőséget kell tulajdonítani az informális tudásszerzés jelentőségének. Az informális tudásszerzés szerkezete eltér a formálisan szerzett tudásétól, ugyanakkor úgy tűnik, hogy az ily módon szerzett ismeretek döntő szerepet játszhatnak az egyéni életpálya sok szakaszán. Az informális tanulás a kutatási tapasztalat szerint egyik domináns formája a családban átadott tudás. Elsősorban a krízishelyzetekre vonatkozva adhatnak fontos mintát, túlélési stratégiákat közvetíthetnek például a munkanélküliség átvészeléséhez. Az informális tanulásra való motiváció a legerősebbnek az egyéni életút során kialakuló fontos életesemények alkalmával (önállósodás, családalapítás, stb) jelentkezik.¹

Visszatérve a formális oktatás keretrendszeréhez, le kell szögeznünk, hogy a magyar oktatás szerkezete, sok más országban tapasztalttól eltérően, alapvetően egy nyolcosztályos alsófokból, és egy négyosztályos középfokból tevődik össze, tehát nálunk a máshol külön egységként megjelenő alsóközépfok jellemzően az általános iskolák felsőtagozatának felel meg. Tovább árnyalja a helyzetet természetesen az úgynevezett szerkezetváltó, 6, illetve 8 osztályos gimnáziumok léte, ezek azonban a népességnek csak kisebb hányadát iskolázzák, valamiféle elit-jelleget ígérve.

Az esélyegyenlőségi szempontok figyelembevételén alapulva a közelmúlt egyik hangsúlyos oktatáspolitikai törekvése volt a szerkezetváltó gimnáziumok további háttérbe szorítása.

Demográfiai válság

Az előző jelentéshez hasonlóan hangsúlyoznunk kell, hogy a magyar oktatási helyzetre a 21. század első évtizedében egyértelműen rányomja bélyegét a csökkenő gyerekszám, amely először az általános iskolákat érintette, de később elérte a középszintet is. A demográfiai válságot, amely a politikai viharokat is kavarázó iskolabezárásokhoz vezet, jól illusztrálja az alábbi ábra:

1. ábra. A 25 éven aluli korosztályok létszáma a mikrocenzus adatai alapján, 2005²

Az iskoláskorú népesség csökkenése az egész országban érezteti hatását, de a kisebb falvakban még erősebben befolyásolja a gyerekek, serdülők és fiatalok oktatási helyzetét, mint Budapesten – és ez nem csak a kistelepülések erőteljesebb előregedésével van összefüggésben, hiszen az sem mindegy, hogy egy iskola bezárása következtében három saroknyival, vagy 3 falunyival arrébb kell-e a jövőben iskolába járni.

Munkanélküliség

Az oktatásban való részvétel szorosan összefügg a munkaerő-piaci lehetőségekkel is. Magyarország egyike azoknak az országoknak, ahol a legerősebb ez az összefüggés: miközben egy felsőfokú diplomával rendelkezőnek nagyon jók (hasonlóan jók, mint Nyugat-Európa legtöbb országban) az esélyei arra, hogy ne váljon belőle munkanélküli, addig az alacsony végzettséggel rendelkezőknek

majdnem kétharmada esik ki a foglalkoztatottságból. Az iskolai végzettségbeli különbségekből fakadó munkaerő-piaci esély-különbségek tehát Magyarországon kiugróan magasak.

Az ifjúsági munkanélküliség egyike a magyar társadalom legjelentősebb problémáinak. Minél korábban lép ki valaki a munkaerőpiacra (azaz, minél alacsonyabb végzettséget szerez), annál nagyobb az esélye, hogy munkanélkülivé váljon, amint ezt a 2. táblázat is szemlélteti.

1. táblázat. Foglalkoztatási ráta iskolai végzettség szerint az OECD-országokban a 25–64 éves népességben, 2004 (%)³

Ország	Felső középfok alatt	Felső középfok	Felsőoktatási diploma
Portugália	72	80	88
Svédország	67	81	85
Dánia	62	80	86
Hollandia	59	78	86
Franciaország	58	75	82
Spanyolország	57	73	82
Írország	57	76	86
Finnország	57	74	85
Görögország	57	69	82
Egyesült Királyság	53	79	89
Ausztria	52	74	82
Olaszország	52	74	82
Belgium	49	73	84
Németország	49	69	83
Csehország	42	75	86
Lengyelország	37	61	82
Magyarország	37	71	83
Szlovákia	22	70	84

2. táblázat. Ifjúsági munkanélküliség a 15–24 éves korosztályban, 1998–2005⁴

Év	15–19 éves		20–24 éves		15–24 éves	
	Ezer fő	Munkanélküliségi ráta (%)	Ezer fő	Munkanélküliségi ráta (%)	Ezer fő	Munkanélküliségi ráta (%)
1998	28,2	26,5	57,1	11,4	85,3	14,0
1999	21,6	24,7	54,4	10,8	76,0	12,9
2000	18,4	25,5	50,3	10,7	68,7	12,7
2001	13,2	22,4	41,9	9,7	55,1	11,3
2002	11,7	27,1	44,8	11,1	56,5	12,6
2003	11,8	32,2	43,1	11,5	54,9	13,4
2004	12,0	34,9	43,9	13,4	55,9	15,5
2005	12,4	37,8	54,5	17,5	66,9	19,4

Emellett érdemes még röviden említést tenni arról is, hogy a kutatási adatok arról tanúskodnak, az ifjúsági korosztályok nemcsak a munkanélküliség, de a szegénység által is leginkább fenyegetett társadalmi csoport. A TÁRKI 2005-ös monitor jelentése szerint a fiatalok egyenesen a legmagasabb szegénységi kockázatú csoportot jelentik. „...a legrosszabb életkörülmények között a generációs metszetben nem a nyugdíjasok, hanem azok a fiatalok vannak (egy-egy belépő korosztály 10–12 százaléka), akik az iskolákat elvégezve nem tudnak elhelyezkedni[...]Az általános, 12 százalékos szegénységi rátával szemben a 0–15 évesek körében a szegénység 15, a 16–24 évesek körében pedig 17 százalékos.”⁵

II. 2006–2007

Miként az előző jelentésben, úgy idén is az egyenlőtlenségek szerepét fontos hangsúlyozni a magyar oktatási viszonyokban; az előbbi jelentésben mindezt különös tekintettel az alapfokú oktatásra mutattuk be. Az alapfokú oktatás szerepe rendkívül fontos, kiváltképpen Magyarországon, ahol a rendkívül korai szelekció miatt a gyerekek iskolai pályafutása sok tekintetben már 6–7 éves korukban eldőlt, de legalábbis behatárolttá teszi lehetőségeiket. Ezzel kapcsolatban a tavalyi év egyik legfontosabb oktatáspolitikai kezdeményezése a Köznevelési Törvény 66. paragrafusának módosítása, amelynek célja az iskolai körzethatárok módosítása annak érdekében, hogy a különböző szomszédos körzetek népességének összetétele ne lehessen nagyon eltérő egymástól, illetve kísérletet tettek arra is, hogy az iskolák szabad gyermekválogatási jogát korlátozzák. Az idei jelentésben ugyanakkor különös figyelmet szentelünk a magyar oktatási rendszer egy másik, az oktatási expanzió és a munkaerő-piaci elvárások változása miatt talán egyik legproblémásabb szintjének, a szakiskolai képzésnek.

Elsősorban azonban egy olyan jelenségre hívjuk fel a figyelmet, amely önmagában is figyelemre méltó, ugyanakkor általa a magyar oktatá-

si rendszer legfontosabb sajátosságait is be lehet mutatni. Ez pedig a mérés-értékelés gyakorlata a hazai oktatásban, s a továbbiakban főként néhány oktatási mérés tükrén keresztül kívánjuk megvilágítani a magyar oktatási helyzet néhány fontos probléma-gócát.

A mérés-értékelés az elmúlt évek hangsúlyos oktatáspolitikai területévé vált. Az „evidence-based policy making”, azaz a tényeken alapuló politikacsinálás nemzetközi (eredetileg OECD) ajánlásának is megfelelően mindez nem magyar sajátosság, a mérés-értékelés szerepe az oktatásban mindenhol érezhetően felértékelődik.

A magyarhoz hasonló decentralizált oktatási irányítással rendelkező országokban azonban ennek a szerepe még hangsúlyosabb: a lényeges autonómiával rendelkező iskolafenntartók (önkormányzatok) és maguk az iskolák irányítása és ellenőrzése is leginkább a tanulói méréseken keresztül válik lehetővé a központi kormányzat számára. A jövőben a rossz tanulói mérési eredményekkel rendelkező iskoláknak, illetve fenntartóiknak intézkedési tervet is kell majd készíteniük, azaz, a mérési eredményekre való reflexiót ezentúl számon is kéri majd a hozzáadott pedagógiai érték tekintetében hosszútávon nem megfelelően működő iskoláktól.

Mérés-értékelés

A mérések rendszeréből kettőt kell kiemelnünk: egyrészt, a híres-hírhedt PISA-méréseket, amelyekre 2006-ban immár harmadik alkalommal került sor. A PISA célpopulációját a tizenöt éves diákok alkotják. Mivel a PISA egy gazdasági irányultságú szervezet (OECD) megrendelésére készül, célja elsősorban a mindennapi életben használható tudás vizsgálata. Azt méri, hogy a tanulók milyen mértékben alkalmazzák szövegértési képességüket a hétköznapi helyzetekben megjelenő szövegek megértésekor és értelmezésekor; vagy mennyire képesek felismerni, megérteni, értelmezni és megoldani egy matematikai vagy természettudományi jellegű problémát, ha ilyennel találkoznak. A mérés állandó részét ké-

pezik még a diákok családi és iskolai háttérével összefüggő információkat gyűjtő kérdőívek.

Amikor Magyarország először vett részt a PISA-mérésben, 2000-ben, az eredmények szinte sokkolták nemcsak a szakmai, hanem a szélesebb közönséget is: az addig a hagyományos, jóval inkább tankönyv-központú mérésekben tapasztalt, általában jó magyar eredmények után a készségekre-kompetenciákra fókuszáló mérési eredmények tanúsága szerint a magyar diákok egyrészt rosszul teljesítettek átlagosan, másrészt viszont ez volt az első széles nyilvánosságot kapott alkalom arra, hogy az is kiderüljön: a magyar oktatási rendszer nagyon egyenlőtlenül működik, az ország különböző településeinek különböző iskoláiban teljesen eltér egymástól a pedagógusok felkészültsége, a tanulási környezet, stb; mindezeknek következtében Magyarországon Európában szinte egyedülálló módon határozza meg egy tanuló eredményeit egyrészt családi háttere, másrészt az, hogy melyik iskolába jár.

2007-ben láttak napvilágot a 2006-os PISA-vizsgálat fontosabb eredményei. Az alábbiakban a vizsgálat magyar eredményeit összefoglaló kiadványból idézünk:⁶

„A részletes vizsgálat megerősítette, hogy tanulóink természettudományból a középmezőnyben helyezkednek el, matematikából viszont a nemzetközi átlag alatt teljesítenek. Most már harmadik alkalommal látjuk azt is, hogy a szövegértés terén a fejlett országok listájának alsó harmadában vagyunk. Ugyancsak ismétlődő üzenet, hogy azok közé az országok közé tartozunk, amelyekben a tanulók tudását a legerősebben meghatározza családi háttérük, ahol legnagyobbak az iskolák közötti különbségek, és ahol ezek a különbségek nagyrészt a tanulók társadalmi-kulturális különbségeit képezik le. Amíg az elsőként említett tudásszintbeli lemaradásokat csak hosszabb távon lehet kezelni, ez utóbbiakra, az iskolai szelekció megfékezésére már rövidebb távon eredményeket hozó megoldásokat is lehetne találni. A kelet-közép-európai térségben Szlovénia (519) és Csehország (513) haladta meg az OECD országok átlagát. A ma-

gyar diákok megismételték 2000-es és 2003-as eredményüket, 504 pontjuk az OECD-országok átlagánál (500) számszerűen valamivel magasabb, ám statisztikailag az átlaggal egyenértékű. A magyar természettudomány-oktatás helyzete kevesebb aggodalomra ad okot, mint a szövegértés és a matematikáé. A leszakadók aránya viszonylag alacsony (15%, szemben a szövegértéssel és a matematikával, ahol meghaladja a 20%-ot), és a lemaradó diákok teljesítménye is jobb, mint a legtöbb ország hasonló helyzetben lévő diákjaié, egy részük felzárkóztatása tehát nem reménytelen. [...]

Elgondolkodtató, hogy Törökországon és Mexikón kívül, amely a két legelmaradottabb OECD-tagország gazdaságilag, csak Szlovákiánál és Lengyelországnál költöttünk fajlagosan többet az oktatásra. Magyarország azokhoz az országokhoz tartozik, amelyeknek az eredménye nem változott a PISA 2000 óta eltelt hat év során. A magyar diákok eredményei annyira meggyezőek, mintha valamennyi mérést ugyanaz az 5000 gyerek írta volna. A tantervekben és általában az oktatásügyben bevezetett változások hatása tehát jelenleg még nem éri el az oktatás gyakorlatát. Magyarországon – ahogyan az az iskolatípusokra bomló oktatási rendszer miatt várható is – a tanulói képességek közötti különbségek nagy része (az OECD-átlag 60%-a) az iskolák közötti különbségekből származik.

Különösen magas ez az arány, ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországon egyébként viszonylag alacsony a tanulók szóródása. Ha minden ország esetében az ország saját teljes varianciájához viszonyítunk, Magyarországon messze a legmagasabb, 70%-os az iskolák közötti különbségekből származó rész (a következő legmagasabb arány 60%, amely Németország esetében fordul elő). Az iskolák közötti különbségek nagysága azt eredményezi, hogy Magyarországon a tanulók iskolaválasztása nagyobb mértékben határozza meg későbbi eredményüket, mint a PISA 2006 felmérésben részt vevő legtöbb országban. Magyarországon, Franciaországban és Luxemburgban van a legkevesebb esélyük a tanulóknak arra, hogy a szociális, kul-

turális és gazdasági háttérük alapján elvártnál jobb eredményt érjenek el.

Magyarországon az iskolarendszer a szociális, gazdasági és kulturális háttér szerint szegregált, az egyes iskolák nagymértékben különböznek a tanulók családi háttere alapján, ugyanakkor az iskolákon belül viszonylag homogén tanulócsoportok találhatóak. Az oktatás finansziális problémái is jelentősek. Az OECD tagországai között mindössze négy olyan országot találunk, ahol az egy diákra fordított oktatási kiadások alacsonyabbak volnának a magyar adatoknál.”

Bár különböző nagymintás tantárgyi mérések már korábban is léteztek a magyar oktatásban, részben a PISA eredmények ösztönözték egy minden korábbinál átfogóbb tanulói mérési rendszer kialakítását. Így jött létre a kompetenciamérések rendszere, amelynek keretében adott évfolyamon immár teljes körű mérést végeznek a magyar tanulókról. Mint neve is mutatja, a kompetenciamérés sem tantárgyi tudást mér. Szerkezete és célja sokban hasonlít a PISA-hoz, ezért is nevezhetik sokan „PISA-klón”-nak. Ugyanakkor ennek a mérésnek a célja nem az, hogy nemzetközi összehasonlításban mutassa be a magyar oktatási helyzetet, hanem elsősorban az, hogy a diákok mérési eredményein keresztül az intézmények kaphassanak látelvet saját működésükről.

A mérési eredmények többek között ismét csak előtérbe állítják azt a tényt, hogy a magyar oktatási rendszerben igen jelentős szerepe van a különböző településtípusok közötti egyenlőségeknek, mint azt az alábbi táblázat is szemlélteti:

3. táblázat. A 6. és a 10. évfolyamon tanulók átlagteljesítménye településtípusonként, 2004 (standard pontszám)⁷

Település típusa	Matematika	Szövegértés
Budapest	508,8	512,0
Megyeszékhely	498,4	501,3
Város	473,4	479,9
Község	438,3	444,3

Forrás: A 2004. évi Országos kompetenciamérés adatbázisa alapján Horn Dániel számításai

A településtípusok közötti egyenlőtlenségeket még jobban felerősítik a magyar közoktatási rendszer más országokban szinte elképzelhetetlenül korai szelekciós mecahnizmusai, amelyekért sok tekintetben a szabad iskolaválasztás tehető felelőssé. Minél nagyobb egy település, annál nagyobb a gyerekek válogatási lehetősége – de annál nagyobb az iskolák lehetősége is arra, hogy válogassanak a gyerekek közül. A következő táblázatból ez is kiderül.

4. táblázat. Az általános iskolai első évfolyamos tanulók beiskolázási körzet szerinti összetétele településtípusonként az iskolaigazgatók válasza alapján, 2005 (%)⁸

Településtípus	Körzetes tanulók a jelentkezők között	Nem körzetes a felvettek között	Felvettek a jelentkezők arányában
Község	89,9	10,1	99,7
Kisváros	84,1	15,9	96,1
Nagyváros	66,2	33,8	92,6
Főváros	64,6	35,4	83,4
Átlag	82,4	17,6	96,3

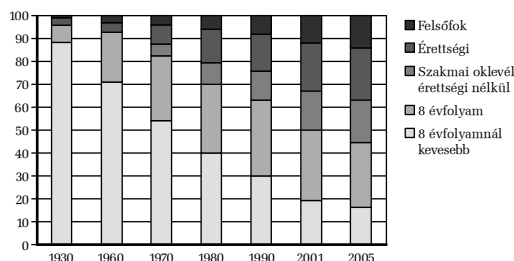
A kompetenciamérések egyik legnagyobb problémája jelenleg, hogy a hazai oktatási rendszer egészére korántsem jellemző a kompetencia-orientáltság. Különösen problémás a kompetenciamérések szempontjából, hogy miközben az érettségi szerepe az elmúlt évek során megerősödött (vö. a felsőoktatási felvételiben játszott szerepével), ugyanakkor jellege továbbra is tantárgy-központú maradt, azaz, mind a pedagógusok, mind a diákok rövid távú érdeke az, hogy erre a vizsgára készüljenek fel sikeresen, s ez sokszor ellentmondásba kerül a kompetencia-alapú oktatás kritériumaival, ami pedig a hosszútávon, a munkaerőpiacon kamatoztatható készségek elsajátítását jelentené. A legnagyobb probléma azonban az a kompetenciaméréssel, hogy miközben a központi kormányzat ezzel az eszközzel erőteljesen igyekszik motiválni a pedagógusokat és az intézményeket arra, hogy saját munkájukat egyre inkább a mérési eredmények tükrén keresztül értékeljék, ugyanak-

kor még mindig kevés segítséget biztosít ahhoz, hogy a pedagógiai gyakorlat során a kompetencia-alapú oktatásra az átlagosan teljesítő intézményekben is nagyobb hangsúly essen.

Oktatási expanzió

A demográfiai válságtól függetlenül, de annak hatásai miatt még erőteljesebben megy végbe az oktatási expanzió, amely minden oktatási fokra kiterjed. Ezt illusztrálja az alábbi ábra, amelyről az is leolvasható, hogy napjainkra az expanzió a felső szintekre helyeződött át.

2. ábra. A népesség iskolázottsága, 1930, 1960, 1970, 1980, 1990, 2001 és 2005 (%)^a

Az expanzió részben egyszerűen a törvényi előírásokból, nevezetesen a tankötelezettség 18 éves korig való kiterjesztéséből is fakad. Néhány évtizede még az általános iskola tétje az volt, hogy utána valaki továbbtanul-e, avagy nem; ma már azonban mindenki továbbtanul, a kérdés úgy merül fel, hogy milyen intézményben. Itt kell megjegyeznünk, hogy ugyanakkor az expanzió még így sem teljes: évente mintegy ötezer tanuló 16 éves koráig sem fejezi be az általános iskolát, és több mint húszezer azoknak száma, akik az általános iskola befejezése után nem tanulnak tovább, vagy lemorzsolódnak a középfokú képzésből. Az expanzió azonban sok szempontból nem takar mást, mint az oktatási szintek inflálódását, s mint ilyenben, azok számítanak az oktatási folyamatok legnagyobb veszteségeinek, akik a középfokú tanulás legalacsonyabb presztizsű intézménytípusaiba, az érettségit nem adó szakképző intézményekbe mennek.

Szakképzés

A magyar oktatási rendszer egyik legproblémásabb, a versenyképességgel is erőteljesen összefüggésbe hozható eleme a szakképzés rendszere, amelyre sokan méltán tekintenek zsákutcaként. Az általános iskolákban legalacsonyabb teljesítményszintet elérők jutnak ezekbe az intézményekbe, s fejezik is be itt tanulmányaikat.

Mindezt alátámasztja az, amit a szakképzésben résztvevők intergenerációs mobilitásáról tudni lehet: „Az elmúlt 30 évben bekövetkezett oktatási expanzió következtében a szülők iskolázottsági adatai ugyan fokozatosan javultak, a szakiskola mégis a legalsó társadalmi rétegek középfokú iskolája maradt.”¹⁰ Az alábbi táblázat egy erre vonatkozó kutatási eredményt tükröz.

5. táblázat. A szakmunkástanulók megoszlása apjuk képzettsége szerint¹¹

Apa képzettsége		2001, %
iskolázottsága		
	8 osztály alatt	,8
	8 osztály	16,4
	szakmunkásképző	57,4
	érettségi	21,0
	felsőfok	4,3
szakképzettsége		
	van	82,6
	nincs	17,4
összesen		100,0
N		1760

Magyarországon a tanulók középfokú intézmények közötti eloszlása Európában szinte példátlan módon jósolható a tanuló családi és társadalmi háttere alapján: „az urbanizáltabb településeken élő, rendezettebb családi helyzetű, magasabb iskolázottságú, előnyösebb foglalkozású, és jobb keresetű társadalmi csoportok gyerekei az elsősorban felsőfokú továbbtanulásra felkészítő szerkezetváltó és hagyományos gimnáziumi osztályokba járnak. [...] Míg a min-

den szempontból hátrányos társadalmi helyzetű szülők gyerekei az átlagosnál jóval nagyobb eséllyel kerülnek be a szakiskolákba. Ebből az összefüggésből egyenesen következik az is, hogy a rendszerváltást követő közoktatási reformok elsősorban az előnyös társadalmi rétegeknek kedveztek, hiszen az iskolaszervezet átalakításából származó előnyökből (szerkezetváltó gimnáziumok), és az új iskolafenntartók megjelenéséből (egyházi és alapítványi iskolák) származó előnyökből is elsősorban az ő gyerekeik profitáltak. [...] A szakmunkástanulók között a statisztikai adatok szerint 10 év alatt megduplázódott a veszélyeztető családi körülmények között élő tanulók aránya, és ugyancsak kétszeresére nőtt a tanulási és beilleszkedési problémával küszködő tanulók aránya, miközben a másik két középfokú iskolában (gimnázium, szakközépiskola) ugyanezek az arányok csaknem változatlanok maradtak.”¹²

A középfokú iskolák társadalmi megítélésére vonatkozó közvélemény-kutatások adatai szerint az elmúlt évtizedben a középfokú iskolák közül egyértelműen a szakiskola bizonyult a legkevésbé vonzó képzési formának.

6. táblázat. Milyen középfokú iskolában érdemes továbbtanulni?¹³

Képzési forma	1999	2002	2005
gimnázium	19%	23%	21%
szakközépiskola	44%	50%	43%
szakiskola	8%	10%	20%
Nincs jelentősége	19%	12%	11%
Nem tudja	10%	5%	5%

Az elmúlt évek során tovább erősödött az a tendencia, hogy a szakiskolai képzési formában főként azok a gyerekek tanulnak tovább, akiknek nincs esélyük arra, hogy bejussanak egy magasabb presztízsű középiskolába. Mindezek után nem meglepő, hogy a szakiskolai képzésben résztvevők teljesítményei a tanulói méréseken rendre messze a többi képzési formában tanulók átlagai alatt maradnak.

Az elmúlt években több erőfeszítés is történt a szakképzés reformjára, a képzések „való élet-hez” való igazítására. Ezek közül az egyik legfontosabb lépés az NFT I. forrásaiból elkészült és 2006-ban kiadásra került, megújított OKJ. „A modulokból összeálló 416 féle képesítés új rendszerének nagy előnye, hogy ez a struktúra lehetővé teszi, hogy egy szakképző program részleges elvégzése ne feltétlenül vessen kárba, ha önmagában vagy kis további terheléssel elismert rész-szakképesítést eredményezhet.”¹⁴ Az OKJ megújulása mellett a szakképzés-fejlesztési társulások megalakulására vonatkozó 2007 nyári törvénymódosítást kell még fontos és pozitív változásként kiemelnünk.

Felsőfokú oktatás

A felsőfokú képzések egy, más európai országokkal ellentétben nálunk meglehetősen népszerűtlen formája a diplomát nem adó felsőfokú szakképzési rendszer. A felsőfokú képzéseken belül ilyen formában tanuló magyar diákok aránya körülbelül 5–6%. A felsőfokú szakképzés a magyar oktatási rendszer egyik furcsa mostoha-gyermekének tűnik: miközben elméletileg ez valamiféle, munkaerőpiacra való felkészítés lenne, addig valójában úgy tűnik, hogy az oktatás túllontúl is kevésbé gyakorlat-orientált; a hallgatók munkaerő-piaci esélyeit nem képes növelni, inkább valamiféle felsőoktatási belépő ígéretével hitegeti azokat az idejárókat, akik középiskola után közvetlenül nem jutottak be a felsőoktatásba, de ez a céljuk.¹⁵ A felsőfokú szakképzés léte nyilvánvalóan az oktatási expanzió egyik következménye is; ugyanakkor fennmaradása úgy tűnik, fontos oktatáspolitikai cél, s ezért a képzést biztosító intézményeket különböző ösztönzőkkel teszik érdekeltté abban, hogy fenntartsanak ilyen képzési formákat is.

A felsőoktatás a Bologna-folyamat jegyében három szintűvé válik: ennek első szintjén, a fent taglalt felsőfokú szakképzés mellett található az elvileg szintén a munkaerőpiacon hasznosítható alapfokú („BA”) diplomát nyújtó képzéstípus,

amelyet a mesterképzés követ, s ez után következik a posztgraduális szint. Az átalakulástól önmagában nem lehet várni az oktatás megújulását, ugyanakkor a remények szerint „e szerkezeti keretek egyúttal a hallgatói létszámok szabályozását is szolgálják, mivel a mesterképzésre felvehető államilag támogatott hallgatói létszámkeretet a alapfokozatú képzésbe belépőknek körülbelül egyharmadában határozták meg.”¹⁶ Az európai képzési formához való igazodás egy másik hozadéka egy, a korábbinál erőteljesebb európai mobilitási csatornát is megnyithat, ami a nemzetközi összehasonlításban rendkívül immobileknak tűnő magyar ifjúsági korosztályokra nézve mindenképpen öröndetes lenne.

III. Ajánlások

Jelen keretek között nem lehetséges minden apró részletre kiterjedően elemezni a magyar oktatási szférát. Ezért e helyütt szándékunk elsősorban néhány problémás pont kiemelése volt, s ezek bemutatása az oktatás általános keret-összefüggéseiben belül. A magyar oktatási viszonyokat továbbra is nagyfokú egyenlőtlenségek, és alacsonyfokú versenyképesség jellemzi. Kedvezőtlen kép bontakozik ki egyrészt az iskolázás során elsajátított tudást, készségeket, másrészt az oktatásban megjelenő társadalmi egyenlőtlenségeket, illetve az oktatás során megszerzett tapasztalatok és végbizonyítványok felhasználását illetően. Mindezek következtében a magyar diákok nemzetközi viszonylatban igen alacsony teljesítményeket érnek el.

Mindenképpen üdvözlendő néhány, az esélyegyenlőség megteremtését szolgáló kormányzati intézkedés. Jelenleg jól látszik az is, hogy a rendszeren belüli, mégoly radikális változások sem képesek sokat változtatni a rendkívül korai szelekció rendszerén, amely nemcsak a hátrányos helyzetűekre nézve káros, hanem a teljes iskolai populáció alulteljesítéséhez is vezető, Európában szinte példátlan mértékű differenciálódást hoz létre az iskolák között. Öröndetes ugyan, hogy a kormányzat részéről látható annak fel-

ismerése, hogy változtatásra van szükség e tekintetben, s ennek köszönhetően született meg a Közoktatási Törvény már említett 66. paragrafusának módosítása. Ugyanakkor a gyakorlatban a törvény általi szabályozás nem elég, hiszen magukat a helyi szintű szereplőket (iskolafenntartók és iskolavezetők, tanárok) kell érdekeltté tenni abban, hogy intézményeikben érvényt szerezzenek az esélyegyenlőségnek.

Ehhez mindenekelőtt az oktatással kapcsolatos társadalomtudományos kutatások eredményeinek visszacsatolására, a nemzetközi tapasztalatok megismertetésére lenne szükség, amihez jó alapot jelenthet a jelenleg működő tanár-továbbképzési rendszer.

A mérés-értékelési rendszerek eredményeinek hangsúlyossá tétele szintén igen fontos feladat lenne. A legnagyobb probléma a már említett ellentmondás a kompetenciamérések rendszere és az oktatási rendszer működésének egésze között feszül. Hasonlóan érzékeny pontja a mérés-értékelési rendszereknek, hogy milyen mértékben vannak kötelezve az intézmények arra, hogy az eredményeken alapulva változást hozzanak létre oktatási gyakorlatukban. A jelenlegi előírások szerint bizonyos, rosszul teljesítő intézményeknek, illetve fenntartóiknak intézkedési tervet kell készíteniük majd a problémák orvoslására vonatkozóan. Kiemelkedően fontos lenne az, hogy ezek az intézmények és fenntartók időben kapjanak komoly szakértői segítséget ahhoz, hogy intézkedési terveik valódi változások alapjaivá válhassanak.

Jelenleg az általános iskolában megjelenő egyenlőtlenségi viszonyok a középfokon még súlyosabb formában öröklődnek tovább: az eleve hátrányos helyzetből érkezők a zsákutcába torokolló szakképzésbe jutnak, miközben a felnőtt korosztályban, éppen a nem megfelelő, kontra-szelektált szakképzési rendszer következtében, később szakemberhiány jelentkezik. A szakképzés piacorientálttá tételével tehát egyrészt meg lehetne szüntetni az itt megjelenő, felerősödő társadalmi szegregációt, másrészt segíteni lehetne a fiatalokat piacképes, megbecsült szakmákhoz jutni.

Irodalom

- Bajomi Iván–Berényi Eszter–Erőss Gábor–Imre Anna (2006): *Ahol ritka jószág a tanuló*. Oktatásirányítás, cselekvési logikák és egyenlőtlenségek Budapestten. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.
- Halász–Lannert (szerk)(2006): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. Budapest: OKI.
- Liskó Ilona (2007): *Szakképzés és lemorzsolódás*. Tanulmány az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal számára, Budapest. www.oktatas.magyarorszag-holnap.hu
- Mártonfi György (2007): A szakképzési rendszer és a szakképzés-politika az életpálya és az azt végigkísérő tanulás (LLL) perspektívájából. In: *Áttekintés az Oktatás és képzés 2010 munkaprogram hazai megvalósításáról az egész életen át tartó tanulás szemszögéből*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
- PISA2006, *Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal, 2007
- Szívós Péter–Tóth István György (szerk.) (2006): *Feketén-Fehéren*. Társi Monitor Jelentések 2005. Budapest: Társi.
- Tót Éva (2006): *A munkavégzéshez kapcsolódó informális tudás*. Budapest: Felsőoktatási Kutatóintézet.
- 3 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI.
- 4 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI.
- 5 Szívós Péter–Tóth István György (szerk): *Feketén-Fehéren*. Társi Monitor Jelentések 2005. Budapest, 2006, Társi
- 6 PISA2006, *Összefoglaló jelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest, 2007
- 7 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI
- 8 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI
- 9 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI
- 10 Liskó Ilona: *Szakképzés és lemorzsolódás*. Tanulmány az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal számára, Budapest, 2007
- 11 Liskó Ilona: *Szakképzés és lemorzsolódás*. Tanulmány az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal számára, Budapest, 2007
- 12 Liskó Ilona: *Szakképzés és lemorzsolódás*. Tanulmány az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal számára, Budapest, 2007
- 13 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI
- 14 Mártonfi György: A szakképzési rendszer és a szakképzés-politika az életpálya és az azt végigkísérő tanulás (LLL) perspektívájából. In: *Áttekintés az Oktatás és képzés 2010 munkaprogram hazai megvalósításáról az egész életen át tartó tanulás szemszögéből*, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2007.
- 15 Liskó Ilona közlése alapján.
- 16 Forrás: Halász–Lannert (szerk) (2006): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. Budapest: OKI.

Jegyzetek

- 1 Minderről bővebben lásd: Tót Éva: *A munkavégzéshez kapcsolódó informális tudás*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2006
- 2 Forrás: Halász–Lannert (szerk): *Jelentés a Közoktatásról, 2006*. 2006, Budapest, OKI

Fiatalok foglalkoztatottsága, munkaerő-piaci helyzete

I. Félmúlt és jelen

Az Európai Unió megfelelő gazdasági és társadalmi fejlődéséhez – különösen a globalizáció, a tudásalapú gazdaságok és az öregedő társadalmak hátterével, ahol elengedhetetlen, hogy minden fiatalnak lehetősége nyíljon képessége kiteljesítésére – kulcsfontosságú a fiatalok képzése és olyan kedvező körülmények kialakítása, amely lehetővé teszi, hogy a fiatalok fejleszthessék képességeiket, dolgozhassanak és a társadalomban aktívan részt vehessenek.

Ma már tényként kezelhető az a régóta „szabad szemmel” is jól látható feszültség, miszerint a munkaerő-kereslet és -kínálat nincs összhangban. Az iskolarendszer nem szolgálja ki a több okból is gyorsan változó munkaerő-piaci igényeket, a képzési kínálat egyes foglalkozási szakmacsoportokban többszörösen meghaladja és más foglalkozási-, szakmacsoportokban többszörösen alulmúlja a keresletet. A tendencia hátrányosan érinti a gazdaság szereplőit és a munkavállalókat egyaránt, de kiemelten megnehezíti a fiatalok és a pályakezdők kilépését a munkaerőpiacra.

Azonban a pályakezdők munkába állásának, elhelyezkedésének nehézségei csak egy a fiatalokat súlytó foglalkoztatási jellegű problémák közül. Ma Magyarországon a fiatal korosztály munkaerő-piaci aktivitása elmarad az Európai uniós átlaghoz képest, magasabb körökben a munkanélküliség, kevesebb az atipikus foglalkoztatás keretében foglalkoztatott fiatal, nehezebbek a diákmunka-vállalás feltételei, így kevesebben is dolgoznak diákmunkásként. Az országon belül megfigyelhető a fizetések és a munkalehetőségek nagyfokú területi egyenlőtlensége, nem

lehet összehasonlítani az ugyanolyan végzettséggel rendelkező fővárosi és egy határmenti kistelepülés fiataljának esélyeit a helyi munkaerőpiacon. Jelentős társadalmi egyenlőtlenségek is kiütkeznek, például a nők és a roma származású fiatalok foglalkoztatottsága terén.

A nyugat-európai országok az ifjúsági munkanélküliség és a kapcsolódó munkaügyi és társadalmi problémák megjelenésével a magyarországinál korábban, a hetvenes évek második felétől szembesültek. 1973 és 1983 között az 1973-as olajárrobbanás és a munkaerőpiacra lépő fiatal korosztály nagyobb létszáma miatt szinte mind-egyik nyugat-európai országban növekedett a 25 éven aluliak munkanélküliségi rátája. A nyolcvanas évek második felében a kedvező gazdasági folyamatok eredményeképpen ez csökkent ugyan a fejlett országokban, de a kilencvenes évek elejére ez a folyamat lelassult.

A különböző Európai Uniós tagállamok különböző módokon igyekeztek választ találni az ifjúságot érintő foglalkoztatottsági problémákra. Miután az iskolarendszerekből kilépő fiatalok nem tudtak elhelyezkedni, az oktatás szerepe átértékelődött, és már nem az igazságosság és egyenlőség erősítését, a teljes életre nevelést várták tőle mintsem azt, hogy a tanulókat készítse fel a munkavégzésre. A demográfiai előrejelzések szerint, ugyan a korosztály létszáma csökken, de ez várhatóan nem javít munkaerő-piaci pozíciójukon. Az Európai Unió tagországaiban a '90-es évek közepe óta számtalan reform került bevezetésre a helyzet kezelése érdekében, ezek célja az oktatás és a szakképzés reformja, színvonalának emelése, a munkáltatók és az iskolák közötti kapcsolat és kommunikáció kiépítése, a hátrányos helyzetű fiatalok marginalizálódásá-

nak megakadályozása és bejutásuk megkönnyítése az iskolarendszerbe.

Magyarország később, a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején szembesült a munkanélküliséggel, és ezzel egy időben az ifjúsági foglalkoztatás válságával. Míg a munkavállalási korú népesség 1990 és 1995 között kissé növekedett, ennek ellenére a foglalkoztatottak száma 27%-kal, tehát másfél millióval csökkent, közben e körülmények között új belépők hada igyekezett pályáját megkezdeni. A gyárak, üzemek, termelő szövetkezetek bezárása, emberek tömeges elbocsátásának közepette, azok a fiatalok sem voltak könnyű helyzetben, akik megfelelő társadalmi tőkével rendelkezve igyekeztek munkát vállalni, az iskolarendszertől lemorzsolódtak, a hátrányos helyzetű csoportok, a nők, a roma származásúak, a marginális területen fekvő vagy nagy szegénységgel sújtott települések fiataljai, a fogyatékkal élők, vagy a már bizonyítványszerzés pillanatában elavult ismeretekkel rendelkezők hátránya azonban kézzel foghatóvá vált.

Az akkor felszínre került feszültségek a mai napig érzékelhetőek, s bár történtek intézkedések a fiatalok helyzetének és az életkezdesi, pályakezdesi esélyeinek növelése, a munkaerő-piaci kereslet és kínálat közelítése érdekében, egylegőre megnyugtató módon nem oldódott meg.

Az ifjúsági foglalkoztatás kérdésköre rendkívül szerteágazó, számtalan oldalról meg lehet közelíteni. Jelen tanulmányban áttekintést adunk a hazai ifjúsági foglalkoztatásról, s kiemelt figyelmet szentelünk, az iskolarendszer bármely szintjéről végzettséggel kikerülő pályakezdekő elhelyezkedési körülményeinek, a munkahelyváltásnak, a fiatalokat érintő munkanélküliségnek, a rájuk jellemző atipikus foglalkoztatási formáknak és a diákmunkának, de kitérünk az iskolarendszert befejezett iskolai végzettség nélkül elhagyókra és a hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatottságára is.

Az Európai Unióhoz viszonyítva Magyarországon a foglalkoztatási szint alacsony, különösen igaz ez a fiatalok esetében. Hazánkban, 2006-ban a 15–24 éves népesség munkaerő-piaci aktivitásának szintje 26,8 százalék volt, az

EU–25 átlagának 60 százalékát sem érte el, ez az átlag az ezredfordulón még 70 százalék volt. A 15–24 éves korcsoporton belül a nem tanuló népességnek 58,9 százaléka volt foglalkoztatott, 14,5 százaléka munkanélküli 25,7 százaléka inaktív, tehát önszántából, vagy kényszerűségből maradt illetve került kívül a foglalkoztatottak körén. Mindez arra utal, hogy az iskolai tanulmányok befejezését követően nehézségekbe ütközik a munka világába történő belépésrészben az oktatás és a gazdaság közötti megfelelő kapcsolat hiánya miatt, részben pedig mert a 18–24 éves fiatalok 12,4 százaléka legfeljebb alapkörű végzettséggel fejezi be tanulmányait. 2006-ban a 25–29 éves korcsoport aktivitási szintje, a fiatalabb korcsoportokét meghaladva 77,9 százalék, míg a nem tanuló népesség aktivitási mutatója 81 százalék volt. (KSH 2007/b)

II. 2006–2007

Fiatalok munkaerő-piaci jellemzői

2006-ban Magyarországon végzett munkaerő-felmérés szerint a 15–29 éves népesség létszáma 2 millió 46 ezer fő volt. *Ez a korosztály a munkaerőpiacon potenciális munkkerő-kínálatot jelentő 15–64 éves populáció 30 százalékát tette ki.* A rendszerváltást követő gyors társadalmi-gazdasági változások egyik legszembetűnőbb demográfiai hatása – a születések számának jelentős csökkenése – az elmúlt években már a fiatalok munkavállalási korú korcsoportjaiban is éreztette hatását, a korosztályból kilépőket kisebb létszámú kohorszok váltották fel. Így 2006-ban 200 ezer fővel (2,8 százalékponttal) volt alacsonyabb a 15–29 éves fiatalok 15–64 éves népességen belüli aránya, mint 1998-as „demográfiai csúc” idején.¹ 2006. évben a 15–24 évesek közül 336 ezren, a 25–29 éves kor közöttiek közül pedig 617 ezer fő volt aktív munkkerő-piaci szereplő. Ez a megfelelő korú fiatal népesség 26,8 valamint 77,9 százalékát jelentette. *Az oktatásban való fokozódó részvételtől adódóan a 15–24 éves korosztály munkaerő-piaci aktivitása jelentősen visszaesett.*

1998 és 2006 között, a 15–19 évesek aktivitási aránya 15 százalékról 54 százalékra, a 20–24 éveseké pedig 60,6 százalékról 47 százalékra csökkent, míg a 25–29 éveseké 73 százalékról 77 százalékra emelkedett. (KSH 2007/a)

Mint ahogy azt már említettük, *Magyarország foglalkoztatási szintje Európában az egyik legalacsonyabb, ez az elmaradás pedig különösen jelentős a fiatalok esetében.* 2006-ban hazánkban a 15–24 éves korosztály foglalkoztatási rátája 21,7 százalék, míg az EU-25-ben 37,3 százalék volt. *A legfiatalabb korcsoport, a 15–24 éves népesség foglalkoztatási rátája folyamatosan csökken.* 2006-ban 12,4 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1998-ban. Az egyre csökkenő foglalkoztatási mutatók mögött azonban kedvező tendenciák is meghózódnak. *A foglalkoztatási rátáknak az életkor szerinti eltolódása – a fiatalok esetében az iskolarendszerben töltött idő meghosszabbodása, az idős népesség esetében pedig a nyugdíjba vonulás korcentrumának emelkedése miatt – összességében kedvező munkaerő-piaci hatást fejt ki.* (KSH 2007/a)

Az iskolai végzettségen kívül a fiatalok munkaerő-piaci elhelyezkedését meghatározó egyéb tényezők

A munkaerő-piacon folyó küzdelemben az iskolai végzettség a legfontosabb eszköz, de egyre fontosabb kiegészítőjeként jelenik meg a nyelvtudás és a számítógépes ismeret.

A nyelvtudás terén 1998-hoz képest jelentős előrelépés történt. A valamilyen idegen nyelvismerettel rendelkezők aránya a 15-29 évesek között 42 százalékról 65 százalékra, a nyelvizsgálóval rendelkezőké 14 százalékról 28,4 százalékra emelkedett. Két idegen nyelvet azonban csak a fiatalok 20,1 százaléka, hármat mindössze 2 százaléka beszél. A nyelvismeret javulása a foglalkoztatott és a munkanélküli kategóriában is egyaránt jelentkezett, de a munkanélküliek esetében ez intenzívebb (5,8%) volt, ebben a diplomás munkanélküliség kialakulása döntő szerepet játszott. (KSH 2007/b)

2006-ban *a munkaerő-piaci tapasztalattal már rendelkező fiatalok közel fele (46,6%) semmiféle idegennyelv-tudással nem rendelkezett.* Ez az arány a foglalkoztatott fiatalok esetében csak 3 százalékponttal alacsonyabb, a munkanélküli fiatalok között pedig a nyelvtudással nem rendelkezők aránya 61,6 százalék volt. A korábban már foglalkoztatott inaktívak 56,6 százaléka nem rendelkezett idegen nyelvtudással. *A nyelvtudással rendelkező foglalkoztatott fiatalok közel felét (48,3%) a munkanélkülieknek pedig harmadát (31,7%) segítette nyelvtudása utolsó, illetve jelenlegi állása megszerzésében.* (KSH 2007/b)

A munkatapasztalatokkal rendelkező fiatalok kétharmada rendelkezik számítógépes ismerettel². A számítógépes ismeret a foglalkoztatott fiatalok több mint felének (55,9%), a munkanélküliek 9,8 százalékának segített jelenlegi, illetve utolsó álláshelye megszerzésében.

Diákmunka

Ahogy arra már utaltunk, a fiatalok, elsősorban a 15-24 évesek munkaerő-piaci aktivitása – nemzetközi összehasonlításban is – nagyon alacsony. Ennek elsődleges oka az oktatás expanziója, ami egyre szélesebb körben és egyre hosszabb ideig teszi lehetővé a tanulást a fiatalok számára.

2006 végén a 15–29 éves korosztály fele, 950 ezer fő vett részt valamilyen foglalkoztatásban. A 15–19 évesek 91,2 százaléka tanult nappali tagozaton, a 20–24 évesek 48,5 százaléka folytatott tanulmányokat, ebből 82 százalék nappali tagozaton. A 25–29 évesek 15,3 százalékának oktatásban való részvételi aránya az estek többségében (70%) nem a nappali tagozatos oktatás különböző formáiban (távoktatás, esti és levelező tagozat) valósul meg. A 15–29 évesek körében a foglalkoztatási arány 40,4 százalék volt, ezen belül az oktatásban részt vevőké 9,9 százalék. *Viszonylag magasabb arányú foglalkoztatás a nem nappali tagozaton tanulókat jellemezte. A diákmunkát végzők többsége (60%-a) jövedelemszerzés céljából vállalt munkát, a szakmai tapasztalat és a gyakorlatyszerzés egyharmaduk*

számára volt csak elsődleges szempont. (KSH 2007/b)

Nem új keletű jelenség, hogy a munkaerő-piacon a felsőfokú végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési esélyei a legjobbak. A fiatalok is ehhez igazítják továbbtanulási igényeiket, miközben a felsőoktatás képzési kapacitása is jelentősen bővült. A fiatalok továbbtanulási szándékának a magasabb iskolai végzettséget adó oktatási intézmények felé történő elmozdulása hosszabb távon kedvező folyamatként értékelhető, hiszen a tudásalapú társadalom kialakulásának elengedhetetlen feltétele a képzettség szintjének emelkedése. Ugyanakkor ezzel egy időben erőteljesen felszínre kerülnek a képzési rendszer szerkezeti és minőségi problémái is. A felsőoktatásba járók valamint a felsőfokú végzettséget szerzők számának és arányának növekedésével párhuzamosan, egyre kevesebben – egyre gyengébb tanulmányi eredményt felmutatók – jelentkeznek a szakképző intézményekbe. Ez az erősödő kontraszelekciós folyamat a szakoktatás minőségi romlásához vezet. Mindez azzal jár, hogy egyes szakmák esetében a felsőfokú végzettségűekből túlkínálat, míg a jól képzett minőségi szakmunkásokból – az ország egyes területein – hiány van. A munkaerő-piacon a diplomás túlkínálat egy része azonban rejtve marad, mivel a diplomások egy része alacsonyabb képzettséget igénylő munkakörben helyezkedik el.

A foglalkoztatottság különböző típusainak elterjedtsége és megítélése a fiatalok korcsoportjaiban

Magyarországon 2006-ra éves átlagban 3 millió 948 ezer fő minősült foglalkoztatottnak, ami a foglalkoztatás viszonylagos növekedését mutatja az előző évekhez képest. A 15–64 éves népességben belül a foglalkoztatottak aránya 56,7% volt.³

Hazánkban, 2006-ban az összes 15–64 éves foglalkoztatottakon belül az önfoglalkoztatottak aránya 12,5 százalék volt, ebből 11,9 százalék az egyéni vállalkozók, a társas vállalkozások tagjainak és az önfoglalkoztatottak aránya. A fiatal

korcsoportokban ezek az arányok lényegesen alacsonyabbak voltak. A 15–29 éves foglalkoztatottak 6,3 százaléka volt önfoglalkoztató.⁴ A 15–19 évesek körében szinte minden foglalkoztatott (97,2%) még alkalmazottként dolgozott. Az önfoglalkoztatók aránya, csak a 25–29 évesek között volt valamivel jelentősebb (7,3%). Iskolai végzettségüket tekintve, az egyéni vállalkozók többsége a szakmunkás (37,5%), és középiskolai (36,2%) végzettségű. A társas vállalkozások tagjai pedig nagyobb részt a felsőfokú végzettségűek (41,5%) valamint az érettségivel rendelkező középfokú végzettségűek közül kerültek ki (36,5%). A 15–29 évesek körében hasonló arányokat tapasztalhattunk, azzal a különbséggel, hogy esetükben a társas vállalkozások tagjai többnyire középfokú végzettségűek voltak (43,7%), de a felsőfokú végzettségűek is egyharmados arányt képviseltek. (KSH 2007/b)

A fiatalok döntő többsége (94,7%) inkább alkalmazottként szeretne dolgozni és csupán 5,3 százalék, aki inkább vállalkozó lenne. Az átlagosnál nagyobb arányban indítanának vállalkozást a gazdaságilag aktívak (24%-ban), közülük is leginkább a 20–24 évesek (3%) és ezen belül is a nők (4,7%).

2006-ban az alkalmazottak 6,7 százalékának volt határozott időre szóló munkaszerződése. Ez a foglalkoztatási forma makrogazdasági szinten előnyös, az egyén számára viszont általában hátrányokkal jár. A foglalkoztatásnak ezt a módját a munkáltatók többnyire a gyengébb alkupozícióban lévők esetében alkalmazzák, tehát az új belépők, köztük a fiatalok esetében az átlagosnál is jellemzőbb, és itt volt a legnagyobb növekedés is az elmúlt időszakban. 2006-ban a 15–19 évesek 29 százaléka, a 20–24 éves foglalkoztatottak 15,8 százaléka dolgozott ilyen szerződéssel, és még a 25–29 évesek körében is az átlagosnál magasabb, 8,3 százalék volt az arányuk. (KSH 2007/a)

Magyarországon igen alacsony és alig emelkedik a részmunkaidőben foglalkoztatottak száma, pedig ez a típusú foglalkoztatás, a munkavállaló szempontjából és makrogazdasági szempontból is egyaránt kedvező lehet. A munkavállaló szempontjából előnyös, mert a családi kötıtségekkel, gyermekvállalással jobban összeegyeztethető,

egészségügyi problémák, csökkenő munkabírás esetén is végezhető és még rendszeres jövedelmet is biztosít, makrogazdasági szinten pedig szélesebb foglalkoztatást ad lehetőséget. *A részmunkaidős foglalkoztatás a nők (54%), a legfiatalabbak (15–19 évesek körében 7,2%), a legidősebbek (60–64 évesek között 21,5%), a szakmával nem rendelkező érettségizettek, és az alacsony iskolai végzettségűek körében a leggyakoribb, mind az összes foglalkoztatott, mind pedig a fiatalok korosztályán belül. A 25–54 évesek körében korcsoporttól függetlenül, 3 százalék körüli a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya.*

A távmunkát is a 20–24 éves korú nők preferálnák leginkább; 21,8 százalékuk, ha tehetné, otthon dolgozna.

A munkaképes korúak közül a fiatalok tekinthetőek a legrugalmasabb és legmobilabb korosztálynak, ennek ellenére, esetükben is alacsony a munkavállalási célból költözni, ingázni hajlandóak aránya. A fiatalok 63,7 százaléka, csak akkor vállalná, hogy munkalehetőség reményében naponta más településre utazzon, ha kifizetnék az utazás költségeit, mindössze 2,9 százalékuk vállalná ezt saját költségén, a többiek egyáltalán nem vállalnák az ingázást.

Szintén alacsony a más országrészbe költözést vállalók aránya. A költözést a fiatalok 7,3 százaléka vállalná költségtérítés nélkül, 34,8 százaléka, ha ezt anyagilag támogatnák, 57,9 százalékuk pedig egyáltalán nem vállalná. Az ingázásra és a költözésre is a 15–24 éves korosztály tagjai hajlandóak leginkább, talán, mert őket kevesebb családi kötöttség köti jelenlegi lakhelyükhöz. (KSH 2007/b)

A fiatalok munkavállalási rugalmasságát gazdasági aktivitási csoportonként vizsgálva elmondható, hogy *a legnagyobb napi ingázási hajlandóságot a munkanélküliek mutattak (76,6%), ugyancsak ők vállalták az ingázást a legnagyobb arányban térítés nélkül (12,7%).* Legkevésbé az inaktívak vállalnák ezt az életformát, közülük minden harmadik nyilatkozott így. A költözésre viszont a foglalkoztatottak hajlandóak a legnagyobb arányban (44,8%) ezen belül azonban 84,6% csak akkor, ha kapna ehhez támogatást.

Támogatás nélkül az inaktívak költöznének a legnagyobb arányban (78%), ugyanakkor az anyagi támogatás az esetükben a legkevésbé motiváló tényező. Összességében ugyanis köztük vannak a legnagyobb arányban azok, akik még munkalehetőség esetén sem vállalnák az elköltözést (59,8%). (KSH 2007/b)

A fiatalokat érintő munkahelyi gondok, munkahelyváltás

A munkaerőpiacra lépés idejétől függően az életkor előrehaladtával nő a munkahely-változtatás valószínűsége. 2006-ban a foglalkoztatottak között a 15–19 évesek 67,9 százaléka, a 20–24 évesek 48,9 százaléka, a 25–29 éveseknek pedig mindössze 28,4 százaléka dolgozott az első munkahelyén. Az ezredfordulóhoz viszonyítva a foglalkoztatottakon belül, 35,6 százalékra nőtt a még első munkahelyen dolgozók aránya, ez azt mutatja, hogy többen léptek ki később, magasabb iskolai végzettséggel a munkaerőpiacra. Növekedett a harmadik munkahelyükön dolgozók száma is, közöttük a szakmunkás végzettségűek voltak többségben. A 8 általános iskolánál alacsonyabb végzettségű foglalkoztatottak közül csupán 12,7 százalékuk dolgozott az első, és 41,5 százalékuk a harmadik munkahelyén, ez a legmagasabb iskolai végzettség és a munkahelyek száma közti összefüggést tükrözi.

A fiatalok többségének nincs gondja jelenlegi munkájával, mindössze egynegyedük számolt be valamilyen problémáról. Közülük a legtöbben (44,9%) a jövedelmüket, 17,9 százalékuk a munkahely bizonytalanságát említette problémaként, 13,6 százalék érezte úgy, hogy a munka nem felel meg szakképzettségének, vagy érdeklődésének. Mindössze 13 százalékuk tett említést arról, hogy a munka túl sok, túl nehéz, vagy nem nyújt megfelelő szakmai fejlődési lehetőséget. Mindössze minden kilencedik foglalkoztatott fiatal szeretne munkahelyet váltani.

Az iskolai végzettség növekedésével egyaránt csökken azok aránya, akiknek gondja van munkájukkal és azoké is, akik munkahelyet szeret-

nének váltani. Az alapfokú végzettségűek fele, a felsőfokú végzettségűek egyötöde ítélte úgy, hogy gondja van munkájával. Az alacsony iskolai végzettségűek esetében, az alacsony jövedelem jelenti a legnagyobb problémát, és ők azok, akik a legnagyobb arányban érzik bizonytalannak munkahelyüket és szeretnének másik munkát. A diplomások esetében az alacsony jövedelem mellett, a szakképesítés és a végzett munka közötti disszonancia jelenti a leggyakoribb problémát.

Az inaktívak 40 százaléka, a munkanélküliek kétharmada ítélte meg úgy, hogy utolsó munkahelyével problémája volt. Ezen belül az inaktívak esetében 26,4 százaléka, a munkanélkülieknek 35,4 százaléka a munkahely bizonytalanságát, valamint 29,2 százaléka, illetve 27,2 százaléka az alacsony jövedelmet jelölte meg problémaként.

A munkanélküli fiatalok mindegyike, az inaktív fiatalok közül viszont csak minden tizenkettedik szeretne munkát vállalni. (KSH 2007/b)

A fiatalok munkanélküliségi jellemzői

1998 és 2001 között, a 15–29 éves munkanélküliek száma évről évre mérséklődött, ami a munkanélküliségi ráta 2,5 százalékpontos csökkenésével járt. Azonban, 2002-ben ez a folyamat megfordult, kezdetben mérsékelten, majd erőteljesen növekedett az aktívan állást keresők száma és munkanélküliségi rátája is, mely 2006-ban már 12,3 százalékot ért el. A fiatalok munkanélkülisége a három korcsoportot tekintve jelentősen eltérő. A 15–19 évesek körében a munkanélküliség főként az iskolarendszertől korán kikerülő, képzetlen fiatalokat érinti, 45 százalékos munkanélküliségi rátájuk kiugróan magas értékű. Azonban e korcsoport aránya a gazdaságilag aktív népességben belül nem jelentős (0,8%), így érdemben a munkanélküli ráta alakulását nem befolyásolja. 2006-ban a 20–24 éves és a 25–29 éves korcsoportban a munkanélküliek száma közel azonos volt (kb. 50 ezer fő). Mivel azonban közülük a gazdaságilag aktívak számában jelentős az eltérés- a 25–29 évesek közül kétszer annyian tartoz-

tak ebbe a csoportba, mint a 20–24 évesek közül – ezt a különbséget munkanélküliségi rátájuk is tükrözte. A 20–24 évesek munkanélküliségi rátája 17,2 százalék volt, ez kétszerese a 25–29 éves korcsoporténak. Munkaerő-piaci helyzetüket tekintve a 20–24 évesek között is az alapfokú végzettségűek helyzete a legkedvezőtlenebb, a középfokú végzettségűek között a szakképzettséggel nem rendelkező gimnáziumi végzettségűek helyzete hasonlóan kedvezőtlenül alakult. Utóbbiak munkanélküliségi rátája egyáltalán nem csökkent, szemben a középfokú szakmai végzettségűekkel, akik akár érettségivel, akár anélkül, jóval kedvezőbb helyzetbe kerültek, mint tizenéves társaik. (KSH 2007/a)

Azok a fiatalok, akik nem tudtak részesévé válni az elmúlt évek oktatási expanziójának és alacsony iskolai végzettséggel, szakirányú végzettség nélkül léptek ki a munkaerő piacra, többnyire a tartós munkanélküliek táborát növelik.

A tartós munkanélküliség jelentősen érinti a fiatalokat, azonban a három korcsoportot eltérő mértékben sújtja. *A tartós munkanélküliek aránya a 25–29 évesek korcsoportban a legmagasabb. 2006-ban a 15–24 éves korcsoportban a munkanélküliek több mint egyharmada 12 hónapja vagy annál is hosszabb ideje nem talált munkát, míg ez az arány a 25–29 évesek körében 8 százalékponttal volt magasabb. A magasabb életkor felé haladva növekszik a munkanélküliek között a tartósan állás nélkül lévők aránya. 1998 és 2003 között a 20 év feletti korosztályokban csökkent ez az arány, majd az erőteljes növekedés következtében 2006-ban a 15–24 évesek körében az 1998-ban mért szintet is meghaladta. (KSH 2007/a)*

A rendszerváltás óta eltelt időben végbement a munkanélküli életforma generációs átörökítése is, mely komolyan gátolja a fiatalok – az esetek többségében halmozottan hátrányos helyzetben lévő – egyes csoportjainak munkaerő-piaci integrációját.

Az elmúlt másfél évtizedben a munkanélkülieknek átlagosan mintegy 15–17 százalékát tették ki a pályakezdő munkanélküliek.

A pályakezdő fiataloknak minden iskolázottsági csoportban magasabb a munkanélküliségi

rátája, mint az idősebbeknek. Ez a legtöbb európai uniós országban megfigyelhető jelenség, hiszen az iskolából a munkába való átmenet hosszabb ideig tart, a fiatalok a munkatapasztalat hiánya miatt is nehezebben találják meg a számukra megfelelő állást, ezért ez a munkaerőpiacra történő beilleszkedés normális kísérőjelenségének tekinthető. Az idősebb és fiatalabb korcsoportok közötti különbség mértéke, illetve a munkaerő-piaci ráta változásai viszont felhívhatják a figyelmet a különböző iskolázottságok munkaerő-piaci értékének változására.

A 29 évesnél fiatalabb általános iskolai végzettségűek munkanélküliségi rátája jelentősebb mértékben haladja meg a 15–74 éves ugyanilyen végzettségűek munkanélküliségi rátáját, mint amekkora különbség a többi iskolázottsági csoportban tapasztalható. Az iskolázatlan fiataloknak tehát igen rosszak az elhelyezkedési esélyei. (Varga J. 2006)

*A szakiskolai és gimnáziumi végzettségű 29 évesnél fiatalabbak elhelyezkedési esélye kismértékben javult, munkanélküliségi rátájuk 0,5, illetve 0,7 százalékponttal kisebb volt, mint 2005-ben. Nőtt viszont a szakközépiskolai és főiskolai végzettségű pályakezdők munkanélküliségi rátája.*⁵ (KSH, 2007c). A főiskolai végzettségű pályakezdők munkanélküliségi rátájának növekedése azért is érdemelhet figyelmet, mert 2005 és 2006 között az egyetemi végzettségű pályakezdők munkanélküliségi rátája elég jelentősen, 6,3 százalékról 4,9 százalékra csökkent. *Ez a változás nem látszik alátámasztani az egyetemi túlképzéssel kapcsolatos aggodalmakat, de arra utalhat, hogy növekvő pályakezdő diplomás kínálatból a munkáltatók már inkább a jobb minőségűnek vélt egyetemi végzettségeket részesítik előnyben.* (Varga J. 2006)

A munkanélküliség leginkább a 20–24 éves korcsoportba tartozó diplomásokat érinti, munkanélküliségi rátájuk magas (16–17%). A 25–29 évesek között már csak 4–5 százalék a diplomás munkanélküliek aránya, az idősebb korcsoportokban még ennél is alacsonyabb.

2006-ban 576 ezer 15–19 év közötti, 342 ezer 20–24 éves kor közötti és 175 ezer 25–29 éves kor-

csoportba tartozó fiatal maradt távol a munkaerőpiactól önként vagy kényszerűségből.⁶ A gazdaságilag nem aktív fiatalok népességben belüli aránya, 1998. évihez képest jelentősen változott. A 15–19 éves korosztályban 9,6, a 20–24 évesek körében 12,4 százalékkal volt alacsonyabb nyolc évvel korábban az inaktív aránya, a 25–29 éves korcsoportban esetében viszont magasabb volt. 2006-ban a 15–19 éves korosztályba tartozó inaktív inaktivitásának legfőbb oka (92,2%-ban) az oktatásban való részvétel volt. A 20–24 éves korosztályba tartozó inaktív esetében is 75,5 százalékuknál, a munkaerőpiactól való távolmaradásának legfőbb oka szintén a tanulás volt, második okként azonban 7,5 százalékuknál már a gyermekneveléssel kapcsolatos feladatok szerepeltek. 34 százalék volt azok aránya, akik a kilátástalannak ítélték meg elhelyezkedési esélyeiket és ezért maradtak távol a munkaerőpiactól.⁷ Ebben a korcsoportban a munkát nem keresők arány mindössze 2,5 százalék volt. A 25–29 éves korosztályban az inaktivitás oka 40,8 százalékban a gyermekneveléssel függött össze. Azoknak az inaktívoknak, akik nem kerestek munkát, egyötöde ezt, tanúlással összefüggő okkal, 7 százaléka elbizonytalanodással indokolta és 5,8 százalék volt az, aki nem kívánt elhelyezkedni.⁸ (KSH 2007/a)

Az inaktív fiatalok többsége nem akart munkát vállalni. Azok közül, akik ugyan szívesen vállaltak volna munkát, de éppen nem tudtak, ezt főként a tanulással, a gyermekfelügyelet megoldatlanságával és az egészségi állapotukkal, valamint a munkaügyi központ által támogatott átképzési tanfolyamon való részvétellel indokolták.

2006-ban, oktatásban vett részt a 15–19 évesek több mint 90 százaléka, a 20–24 évesek közel fele, a 25–29 évesek 15 százaléka. Nappali tagozaton tanult a 15–19 évesek 99 százaléka, a 20–24 évesek négyötöde és a 25–29 évesek 30 százaléka. (KSH 2007/a) Ebből is látható, hogy a tanulás szerepe felértékelődött. A fiatalok a munkaerőpiac növekvő elvárásainak egyre inkább az iskolai végzettségi szint folyamatos növelésével igyekeznek lépést tartani. A középszintű- és felsőoktatás expanziójának köszönhetően nőtt

a fiatalok iskolai végzettségének szintje és ez hozzájárult a foglalkoztatási szint növekedéséhez. A magasabb végzettségi szint növeli az elhelyezkedési esélyeket, és amennyiben szükséges, a későbbi pályamódosításhoz is megfelelő alapot biztosít. Az oktatási rendszerben eltöltött idő növekedésével az első munkába állás ideje is kitolódott.

Hátrányos helyzetű csoportok munkaerő-piaci helyzete

Roma fiatalok munkaerő-piaci helyzete

Az aktív korú roma lakosság magas munkanélküliségének négy fő oka; az alacsonyabb szintű iskolázottság, a területi hátrány, az ágazati átrendeződés a gazdaságban, a romákkal szembeni diszkrimináció, hátrányos megkülönböztetés.

Az aktív korú roma lakosság magas munkanélküliségének egyik leggyakrabban említett oka az alacsony fokú iskolázottság. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a 15 éves és idősebb roma népesség 61 százaléka, a nem roma népesség 90 százaléka végezte el legalább az általános iskolát. 2003-ban a huszonegyes roma fiataloknak már 81–82 százaléka végezte el az általános iskola mind a nyolc osztályát. (Zádori, 2004) Idő közben azonban, a nyolc általános iskolai végzettség értéke jelentősen csökkent a munkaerő-piacon.

A teljes népesség esetében az általános iskola elvégzését követően a fiatalok 97,7 százaléka tanul tovább, míg a romák esetében ez az arány mindössze 51,2 százalék. (Kállai–Törzsök, 2000) és közülük azok is, akik tovább tanulnak többségükben alacsonyabb végzettséget nyújtó, a munkaerőpiacon kevésbé versenyképes szakmákat szereznek.

A romák körében tapasztalható magas munkanélküliség második oka a területi eloszlásban keresendő. A foglalkoztatás terén ugyanis jelentősek a regionális és településtípus szerinti különbségek. *A cigányság területi elhelyezkedése kifejezetten kedvezőtlen az álláshoz jutási esé-*

lyek szempontjából, mert a magas munkanélküliséggel sújtott régiókban, megyékben, körzetekben és a községekben szignifikánsan nagyobb arányban lakik roma népesség, mint más területeken. Kutatási adatok szerint *a rendszerváltás után megnőtt a különbség a budapesti és a vidéki foglalkoztatottság szintje között.* 1993 és 2003 között Budapest új munkalehetőségeket kínált a romák számára is, a vidéki városokban nem változott, a falvakban azonban tovább romlott a munkaerő-piaci helyzet. *A romák foglalkoztatottsági arányát tovább rontja, hogy a cigány lakosság aránya különösen a kedvezőtlen helyzetű, az átlagosnál rosszabb életfeltételeket kínáló aprófalvakban magas. Figyelemre méltó összefüggés, hogy azok a romák, akik szegregáltabb lakóköznyezetben élnek, kisebb eséllyel jutnak munkához, mint azok, akiknek a környezetében sok nem roma is lakik.* (Kemény, 2003; Kemény–Janky, 2003)

A romák nagyarányú munkanélküliségének harmadik oka, hogy elsősorban azokban az iparágakban dolgoztak, melyek a rendszerváltás éveiben hamar tönkrementek. (Kertesi, 2000)

Az iskolai végzettség, a területi különbségek és az ágazati átrendeződés mellett más tényezőket is azonosítottak a kutatók a roma és a nem roma népesség foglalkoztatási esélyeiben mutatkozó különbségek alakulásában. A kutatók a diszkriminációt emelték ki negyedik tényezőként, valamint a diszkrimináció mellett felhívják a figyelmet a munkaerő-piaci jártasságok iskolai végzettséggel nem mérhető komponenseire is és megjegyezte, hogy e két összetevő hatása külön-külön nem számszerűsíthető. (Kemény–Janky, 2003; Kertesi, 2000). A cigányok körében az alacsony foglalkoztatottság további kedvezőtlen jelenségekkel párosul: a munkahellyel rendelkezők 71 százalékának van csak egész éven át tartó kereseti lehetősége és a munkával rendelkezők többsége is csak a munkaerőpiac alsó szegmensében tud elhelyezkedni. (Kemény–Janky, 2003) Mindezek ellenére *a munkaerőpiacra való belépés „mérőöldkő” a romák számára, mert aki munkát kap, azok között már lényegesen kisebb az etnikai szegregáció.*

„A magyarországi roma lakosság foglalkoztatása, ami a rendszerváltozást követő években drasztikusan leépült, az 1993. és 2003. évi országos reprezentatív romafelvétel eredményeinek tanúsága szerint a vizsgált időszakban nemhogy javult volna, de csak a harmadik világbeli állapotokhoz hasonlítható szinten állandósult. Ennek az új, immár rögzültnek tekinthető állapotnak alapvető sajátossága, hogy a rendkívül alacsony – 30–35 százalékos – foglalkoztatás arány szélsőségesen magas cserélődési (foglalkoztatásból való kilépési, illetve foglalkoztatásba való belépési) rátákkal párosul. A romák drámai mértékű társadalmi kiszorítottságára következtethetünk abból, hogy foglalkoztatásuk e sajátosságai nem jellemzőek a teljes népesség hasonlóan alacsony – nyolc osztálynál nem magasabb – iskolázottságú csoportjának foglalkoztatására.

Ez utóbbi csoport foglalkoztatási aránya csaknem kétszerese a romákénak, és foglalkoztatási instabilitásuk is messze (több mint 50 százalékkal) alatta marad a roma népességben mért instabilitásnak. A romák munkapiaci kirekesztődésének hátterében elsősorban a velük szemben érvényesülő diszkrimináció és a roma lakosság alacsony iskolai végzettsége és kedvezőtlen területi eloszlása áll. Emellett a roma lakosságot elsősorban érintő aktív munkaerő-piaci programok – közcélú, közhasznú munka, közmunka stb. – is sokkal inkább tartósítják foglalkoztatásuk átmeneti, instabil mintáit és nem járulnak hozzá a tartós foglalkoztatásba kerülés esélyének növeléséhez.” (Fazekas, 2006)

Fogyatékkal élők munkaerő-piaci helyzete

Egy társadalom erkölcsi-jogi és mentális állapotának egyik fokmérője, hogy miképpen tudja segíteni különböző okokból, például egészségügyi állapot miatt hátrányos helyzetbe került tagjainak munkavállalását. A fogyatékkal élő emberek önbecsülését, mások által történő elfogadását, társadalmi beilleszkedését, jelentős mértékben elősegíti, ha dolgozhatnak, megélhetésüket munkából származó jövedelemből tudják biztosítani.

A fogyatékkal élő 15–29 éves korosztály munkaerő-piaci helyzetére vonatkozóan részletes adatokkal nem rendelkezünk. A fogyatékos személyek helyzetét tükröző adatokat az 1990. évi és a 2001. évi népszámlálás adatai alapján tekintjük át.

A fogyatékos személyek létszáma az 1990. évi és a 2001. évi népszámlálás adatai szerint 577 ezer fő volt, ez a népesség 5,7 százalékát tette ki. Az adatfelvétel – a KSH szerint is – alulbecsüli a fogyatékos népesség adatait, így a létszám 600 ezer főre becsülhető. A fogyatékos népességen belül a 15–39 éves korcsoportba tartozó fogyatékosok aránya 2001-ben 14,6 százalék volt (87600 fő), ez az 1990. évi arányukhoz képest 8 százalékos csökkenést mutat.

A fogyatékos személyek demográfiai összetételére jellemző, hogy közöttük jelentősebb számban vannak időskorúak, mivel a fogyatékos személyek nagy része nem születésétől fogva sérült, hanem életkora előrehaladtával betegség vagy baleset következtében vált azzá. A fogyatékos személyek között a 60 évnél idősebbek aránya 44,8 százalék több mint kétszerese a népesség egészében képviselt arányhoz viszonyítva. A fogyatékoságot leginkább valamilyen tartós betegség idézi elő (53,8%). A fogyatékos személyek 17 százaléka születése óta szenved fogyatékoságban.

A fogyatékos személyek közül legnagyobb arányt a testi fogyatékosok és a mozgássérültek képviselik együttesen (43,6%), míg az értelmi fogyatékosok aránya megközelítőleg 10 százalék, a vakok és gyengénlátók aránya 14,4 százalék.⁹

A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a fogyatékos személyek 13,2 százaléka valamilyen speciális általános iskolában végezte tanulmányait. Az általános iskolánál magasabb fokú végzettséggel általában a mozgássérültek rendelkeznek, ennél kisebb arányban a vakok és a hallássérültek, az értelmi fogyatékos tanulók pedig ebből szinte teljesen kirekesztődnek. A tanulásban akadályozott (enyhén értelmi fogyatékos) tanulók a 2004/2005. évi statisztikai adatok szerint 126 speciális szakiskolában tanulhatnak, létszámuk 8369 fő. Ez a létszám duplája az 1991.

évinek. *A fogyatékos személyek iskolai végzettsége összességében alacsonyabb, mint a népesség egészéé. A népszámlálás adatai szerint a fogyatékos személyek 32 százaléka nem fejezte be az általános iskolát, s befejezett alapfokú iskolázottsággal csak 39 százalékuk rendelkezett. Ez ugyan jelentős, 9 százalékos emelkedés, mégis a nem fogyatékos személyek iskolai végzettségének arányától messze elmarad. Szakképesítéssel, illetve érettségivel 25 százalékuk rendelkezik, míg egyetemi, főiskolai végzettsége a fogyatékos személyek 5 százalékának van.*

A 2001. évi népszámlálás szerint a fogyatékos személyek foglalkoztatási mutatója 9 százalékos volt, szemben az 1990. évi 16,6 százalékkal. Ezzel párhuzamosan a munkanélküli fogyatékos személyek aránya, 0,7 százalékról „csak” 2 százalékra emelkedett. Ez azzal magyarázható, hogy az érintettek növekvő mértékben (57,5%-ról 76,7%-ra) inaktív keresővé váltak. 2000 és 2003 között a munkaképes fogyatékosok megközelítőleg egyharmadának sikerült a munkaerőpiacon elhelyezkednie.

Az aktív korú fogyatékos emberek munkavállalási esélyei lényegesen rosszabbak a népesség többi részénél. Nem csupán a nyílt munkaerőpiacon kerülnek, sokszor a burkolt diszkrimináció következtében is hátrányba munkakeresés-kor, hanem a védett foglalkoztatás lehetőségei is beszűkültek. A munkaügyi szervezetrendszer sem foglalkozott hosszú ideig kellő súllyal a fogyatékos emberek képzésével, átképzésével és álláskeresésével.

A fogyatékos embereket a területi és települési egyenlőtlenségek fokozottan sújtják. Különösen a falvakban élő fogyatékos személyek vannak nehéz helyzetben munkavállalási lehetőségeiket, a szabad iskolaválasztást és életkörülményeiket tekintve.

A demográfiai előrejelzések szerint 2006 után a munkavállalási korú népesség száma folyamatosan csökkenni fog, ez a csökkenés 2006–2010 között 70 ezer főre tehető, miközben nő az 50 éven felüliek aránya. Ezért (is) különös figyelmet érdemelnek a munkaerőpiacra lépő fiatalok. Kulcsfontosságú, hogy közülük minél többen – a

munkaerő-piaci kereslethez igazodó – megfelelő képzettséget szerezzenek és ennek birtokában minél hamarabb munkába tudjanak állni.

III. Ajánlások

Az előző részben áttekintést adtunk az ifjúság – tehát a 15–29 éves korosztály – foglalkoztatási helyzetéről Magyarországon. Figyelembe véve, hogy a fiatalkori munkanélküliség (a 15–24 évesek körében) jelenlegi 17,4%-os aránnyal Európa egyik legsúlyosabb problémája is, tehát nemcsak a hazai ifjúság érintett a kérdésben. Jelen részben bemutatjuk az Európai Unió által legfrissebben megfogalmazott célokat és cselekvési irányokat a területen. Bár a magyarországi helyzet természetesen hordoz eltérő módon kezelendő sajátosságokat (például a kisebbségek esetében) mégis érdemes az európai irányelvekkel és stratégiákkal párhuzamosan, azzal együttműködve kialakítani a vonatkozó hazai stratégiát.

Az Európai Közösségek Bizottsága 2007-ben közleményt adott ki a „Az oktatásban, a foglalkoztatásban és a társadalomban a fiatalok teljes körű részvételének elősegítése” címmel, melyben megfogalmazza az európai fiatalok foglalkoztatásának feszültségpontjait, valamint ajánlásokat tesz a tagállamok számára a cselekvési tervek kialakításához, az irányok megfogalmazásához. Ezek:

1. *A hatékonyabb és többirányú oktatás iránti igényt* valamennyi fiatal számára. Álláspontja szerint:

- Az oktatási rendszereknek egész életre szólóan hatékony és releváns oktatást kell biztosítaniuk,
- amely ösztönzi az egyén kreativitási és önállósági potenciálját, miközben igazodik a munkaerőpiac igényeihez.
- A fiatalokat fel kell készíteni a munkaerőpiacra lépésre, és egyben arra is, hogy saját egyéni fejlődésük érdekében egész életükön át folytathassák tanulmányaikat, valamint segíteni kell őket a változó szakmai környezethez idomulásban.

- Ezzel összefüggésben az idegen nyelven történő kommunikáció készségét elő kell segíteni.

2. *Az ifjúságban rejlő lehetőségek kihasználása* – Fontos, hogy a tagállamok lépéseket tegyenek az inaktivitás csökkentése érdekében. A fiatalok munkanélküliségét már régóta az oktatási rendszerből a munkaerőpiacra lépésre jellemző átmeneti jelenségnek tekintik. A fiatalok foglalkoztatási problémák és az ezekkel járó kockázatok okait azonban a változó demográfiai és gazdasági háttér fényében át kell gondolni.

3. *A fiatalok átállásának megkönnyítése* – segítő annak az időszaknak az aktív kihasználást, mely az iskolapad elhagyása és a munkahely megtalálása között van, ugyanis romlik a munkavégző képesség, ha a fiatal a munkanélküliként töltött időszakban nem folytat érdemleges tevékenységet.

4. *Ösztönözni szükséges a fiatalok körében a vállalkozói kedvet* – A fiatalok több mint fele érdeklődik a vállalkozói pálya iránt. Az oktatáson és képzésen belül a vállalkozói gondolkodásmód ösztönzése elengedhetetlen, és már kulcskompetenciaként kezelendő. Az Európai ifjúsági paktum és a legutóbbi bizottsági kezdeményezések szintén rámutatnak annak szükségére, hogy a tanulási folyamatok a lehető legkorábban támogassák a fiatalok részvételi készségét, vállalkozói magabiztosságát és szakértelmét.

5. *A fiatalokban rejlő lehetőségek teljes kihasználása* – azaz:

- *A társadalmi befogadás erősítése:* Minden szerényebb képességekkel rendelkező fiatal számára rendkívül fontosak az aktív munkaerő-piaci politikák és a szakképzésben való részvételük növelésére irányuló intézkedések, hogy növekedjenek esélyeik a társadalomban való teljes beilleszkedésre.
- *A nemi egyenlőtlenségek leküzdése:* Míg a nők körében nagyobb a munkanélküliség aránya, addig a férfiak körében nagyobb az iskolai lemorzsolódás. Figyelmet kell szentelni a nemi sajátosságok különbségeire a foglalkoztatás terén.

telni a nemi sajátosságok különbségeire a foglalkoztatás terén.

- *Jobb egészségi állapot elérése.*
6. *A fiatalok aktivitásának növelése* főként a politikai döntéshozókkal folytatott folyamatos párbeszédben és a demokratikus intézményekben, valamint az önkéntesség és az önkéntes tevékenységek végzése területén.

A közlemény összességében tehát rámutat a munkanélküliség csökkentésének és a munkahelyek minősége javításának szükségességére. A fiatalok teljes körű részvételének kulcsa az, hogy olyan jó minőségű munkát végezhesse, amely mely egyben minőségi szakirányú képzettséget igényel. A társadalomban a fiatalok teljes körű részvételének elősegítése többszintű ifjúsági stratégián keresztül sikeresebben valósítható meg. Mindez az ifjúságra kiható politikai területek között szorosabb ágazati együttműködést tesz szükségessé, valamint ezekben a politikákban az ifjúság nagyobb szerepét igényli.

Magyarországon az imént felsorolt cselekvési irányok a helyzetelemzés alapján helytállóak, azonban kitüntetett figyelmet kell szentelni azokra a speciálisan a magyar helyzetből adódó sajátosságokra, melyek kiemelkedő problémát jelentenek hazánkban az ifjúsági foglalkoztatás terén.

- *A fiatalok munkaerő-piaci integrálódása társadalmi, gazdasági és szociális szempontból egyaránt kulcsfontosságú kérdés, ezért az ezzel kapcsolatos feladatok és eszközrendszer meghatározásához, elengedhetetlenül szükségesek a jelenlegi helyzet minél pontosabb megismerésére irányuló kutatások.*
- *Különösen nagymértékű – és a jelek szerint egyre növekvő – problémát jelent hazánkban jelenleg az oktatási rendszer és a munkaerő-piac diszharmoníája, tehát a munkaerő-piaci keresleti és a kínálati oldal 'nem egyezése'. E probléma az oktatási rendszer minden szintjén megjelenik, és mint már több helyütt kiemeltük, az iskolarendszert végzettség nélkül elhagyók teljesen kiszorulnak a foglalkoztatási rendszerből, más megélhetési stratégiát kell, hogy válasszanak. Már készültek olyan*

több szempontú előrejelzések, melyek irányvonalat tudnak mutatni az oktatási rendszer átalakításához, hogy a kikerülő munkaerő piacképes tudással léphessen a munkaerő-piacra, hiszen felmérések készültek a munkaerő kereslet várható alakulásáról. Szükséges, hogy ezek beépüljenek az oktatási rendszerbe, irányvonalat mutassanak a képzési struktúra átalakításához.

- A magyarországi helyzet egyik sajátossága a hátrányos helyzetű csoportok – és e tekintetben a fiatal hátrányos helyzetű csoportok – munkaerő-piaci integrációjának kérdése, mely számos ok miatt (például munkaadói előítéletek vagy a képzési szakaszban megjelenő és egyre fokozódó családi, iskolai eredetű hátrányok) kiemelkedő feszültségpont. Mint-hogy az eddigi stratégiák is figyelembe vették, ezen túl is figyelmet kell szentelni a roma származású fiatalok társadalmi és munkaerő-piaci integrációjának – hiszen körükben sok esetben otthon, családi körben sincs elegendő minta a munkavállaláshoz – csakúgy mint a fogyatékkal élők, illetve a leszakadó, gazdaságilag hátrányos helyzetű településeken élő fiatalok esetében.
- Szükségesnek látjuk a munkavállalók megkülönböztetését az eltérő nemi szerepek szerint, hiszen azok a fiatal nők, akik gyermeket vállalnak, és ezáltal évekre kiszorulnak a foglalkoztatottak köréből, csak nehezen, sok esetben csökkent munkavégző képességgel térnek vissza a munkaerő-piacra, ha vissza tudnak térni egyáltalán. Érdeklükben – de más társadalmi csoportok, például tanulmányaikat végzők, nyugdíjasok vagy nyugdíj előtt állók, fogyatékkal élők, vagy csökkent munkavégző képességűek esetében is fontos az atipikus foglalkoztatás terjedésének motiválása.

A fiatalok munkaerő-piaci helyzetének javítása érdekében fokozottabb hangsúlyt kellene helyezni a prevencióra és az iskola és a munka világa közötti kapcsolat erősítésére. Ezért szükséges, hogy a pályaválasztáshoz és pályamódosításhoz, minél pontosabb és naprakészebb infor-

mációk álljanak rendelkezésre és ezek minden fiatal számára könnyen elérhetőek legyenek. Ennek érdekében szükséges volna a munka és pályainformációs illetőleg tanácsadó szolgáltatások támogatása és fejlesztése az állami a non-profit és civil szektorban egyaránt.

Irodalom, hivatkozások

- 1 A Romák munkaerő-piaci diszkriminációja. http://www.te-is.hu/index_elemei/konyv/konv_3.pdf
- 2 Az Európai Közösségek Bizottsága – A bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a régiók bizottságának: Az oktatásban, a foglalkoztatásban és a társadalomban a fiatalok teljes körű részvételének elősegítése (2007).
- 3 Dávid János – Foglalkoztatási szakmaszerkezet előrejelzés 2015-re (2007).
- 4 Fazekas Károly (2006): A magyar foglalkoztatási helyzet jelene és jövője. Magyarország 2015 Program.
- 5 Kállai Ernő–Törzsök Erika (2000): *Cigánynak lenni Magyarországon*. Jelentés 2000. Budapest: Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Programiroda.
- 6 Kemény István (2003): Válság után. Szegények, munkanélküliek, cigányok, versenyképtelenek. *Esély*, 2. sz.
- 7 Kemény István–Janky Béla (2003): A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. A 2003. évi országos cigánykutatás alapján. *Esély*, XIV. évf., 6. sz.
- 8 Kertesi Gábor (2000): A cigány foglalkoztatás leépülése és szerkezeti átalakulása 1984 és 1994 között. Munkatörténeti elemzés. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 5. sz. 406–443.
- 9 KSH (2007a): *Társadalmi Jellemzők 2006*. Budapest: KSH.
- 10 KSH (2007b): *A fiatalok munkaerő-piaci helyzete*. Munkaerő-felmérés, 2006. IV. negyedévi kiegészítő felvétele alapján. Budapest: KSH.
- 11 KSH (2007c): *Főbb munkaügyi folyamatok 2006. január–2006. december*. Budapest: KSH.
- 12 Lannert Judit (1997): *Az ifjúsági munkanélküliség és az iskolaszervezet*. Budapest.

13. Varga Júlia: *Munkaerőpiaci trendek Magyarországon, 2006*. http://econ.core.hu/file/download/trendek_varga/trendek_varga.pdf
14. Zádori Zsolt (2004): *Nem csökken a romák társadalmi kirekesztettsége*. <http://www.romnet.hu>
15. http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/12/tables/load2_1_9.html

Jegyzetek

- 1 Ezen belül a 15–24 évesek körében 4 százalékpontos aránycsökkenés következett be, ez közel 300 ezer főt tesz ki.
- 2 Ezen belül a foglalkoztatottak 70,5%-a, munkanélküliek 46,9%-a, az inaktívak 50%-a.
- 3 Ezzel az eredménnyel Európában csak Lengyelországot és Máltát sikerült megelőzni, az EU értéket pedig még mindig nem sikerült elérni (65,3%).
- 4 Az önfoglalkoztatók 4,2% egyéni vállalkozó, 1,5% társas vállalkozás tagja, 0,5% segítő családtag volt.
- 5 A szakközépiskolai végzettségűeké 0,2 százalékponttal, a főiskolai végzettségűeké viszont nagyobb mértékben, 5,3 százalékról 78 százalékra emelkedett.
- 6 Ez az azonos korú népesség 94,6, 53,0 valamint 22,1 százalékát teszik ki.
- 7 11,1 százalék volt azok aránya, akik más okokból nem próbálkoztak az álláskereséssel.
- 8 A fennmaradó 26 százalékából 6,6 százalék ezt egészségi állapotával indokolta.
- 9 Az egyéb fogyatékoságban szenvedők aránya az 1990. évi adathoz képest (6,7%) 21,6 százalékra növekedett. Hallás-, beszédzavar-fogyatékoságban kb. 10 százalékuk szenved.

Nyitrai Imre

Marginalizálódás, kirekesztettség

Témánk tárgyalása előtt fontos jelezniünk, hogy bár a szegénység (és annak kezelése) és a társadalmi kirekesztettség (mint felszámolandó állapot) sokszor rokon értelmű kifejezéseként tűnnek fel, mégsem fedik le egyazon jelenséget.

A társadalmi kirekesztés (social exclusion) és az ennek kioltását célzó, kormányzati anyagokban is sűrűn használt fogalom, a társadalmi befogadás (social inclusion) jelentése nagyobb, társadalompolitikai összefüggéseket és számos, szociális politikával ugyan határos területet érintő kérdéskörökkel közelíthető csak meg.

Használatos ugyan – főként angolszász területeken – a szegénység (poverty) kategóriája is, és – látni fogjuk – az egyre határozottabb elszegényedést látva a kormányzat is a szegénység elleni küzdelmet nevezi meg és tűzi zászlajára, de a lényeges elem mégiscsak a kirekesztés/kirekesztődés és az immobilitás.

Ebben az összefüggésben a szegénység a statikus állapotra, a kirekesztés, marginalizálódás a helyzet dinamikájára utal.

I. Félmúlt és jelen

Az ifjúságügy keretei között – változó intenzitással és a kormányzati elkötelezettséggel – több ponton is megjelenik a szegénység, a társadalmi kirekesztés kérdésköre.

Az ifjúság helyzetének vizsgálata során természetesen nem vehetjük figyelmen kívül ezeket a törekvéseket – melyek leginkább a foglalkoztatáspolitikai kérdésekhez, azon belül is a pályakezdő munkanélküliség fontos pontjaihoz kapcsolódnak –, de alapvetően még ma is a gyermekszegénység és a gyermekek, serdülők és

fiatalok társadalmi integrációja körül lehet válaszokat kapni a jelenlegi körülményekről és a jövő lehetőségeiről.

Az első fontos csomópont – vizsgálva a kirekesztés témájának alapjait, specialitásait, közelmúltbeli megítélését – a fogalmak értelmezése és az érintetti kör meghatározása körül található.

A megismerhető vélemények között nagy súllyal bír a – 2006-ban sokszor idézett – UNICEF felmérésének hazánkra vonatkozó része.

Az UNICEF firenzei kutatóközpontjának a gyermekek OECD-országokon belüli helyzetéről szóló hatodik jelentése –, „Gyermekszegénység a gazdag országokban” címmel –, arra hívja fel a figyelmet, hogy a '90-es évek eleje óta a világ fejlett gazdaságainak legtöbbszörében nőtt a szegénységben élő gyermekek aránya.

Természetesen egyetlen, magyar politikai erő sem ismerné el, de ez a folyamat hazánkban is megerősíthető, figyelemmel kísérhető.¹

A romló tendencia egyértelműen látszik az elmúlt évtized adatai alapján, és ezt a különböző mérési módszerek alapján, párhuzamosan végzett vizsgálatok is megerősítik.

Hasonló eredményekre jutnak hazai kutatók is, hiszen legalább háromnegyed millióra tehető az alapvetően szegénységben élő gyermekek száma, amely mögött legalább negyedmillió család, illetve háztartás állhat.

A 2005–2006. évi KSH adatokból is hasonló nagyságú problémára lehet következtetni, hiszen 620–650 ezer, 18 év alatti gyermek részesült gyermekvédelmi támogatásban, mely az érintett korosztály 30 százaléka volt.

Egyes – teljesen érthető – szakértői vélemények szerint természetesen a gyermekek szegénységről beszélünk akkor is, amikor a gyermek szá-

mára nem az alapvető élelmezés, a legalapvetőbb fizikai szükséglet a fő probléma, hanem az oktatási-nevelési, kulturális, egészségügyi szolgáltatások válnának elérhetetlenné. A társadalmi kirekesztés folyamatában ezek legalább akkora súlyt jelentenek, mint a jövedelemből származtatott szegénységi küszöb alatti létezés.³

A gyermekek, serdülők és fiatalok kirekesztett helyzetének vizsgálatát nehezíti, hogy sem a kutató műhelyek, a hozzáértőnek tekintett szakemberek közelítő becslései, sem egyes, egzaktnak tűnő – ám többnyire egyoldalú, például csak a háztartások gazdasági aktivitását felmérő – kutatások eredményei sem adnak határozott és precíz választ arra a kérdésre, hogy pontosan hány gyermeket is érint a szegénység és marginalizálódás hazánkban. Láthatjuk azt is – és ez parlamenti viták során is nyomonkövethető –, hogy a politikai döntéshozók számára sem tisztázott, hogy milyen célt is szolgálnak valójában a hivatkozott statisztikai mutatók, valójában milyen döntéseket lehet ezekre alapozni.

Nemcsak az alapvető szükségletek hiánya fenyegeti a szegénységi küszöb alatt élő gyermekeket, hanem a halmozottan hátrányos helyzetből fakadó pszichés egészség sérülése is. A gyermekek tudatára, kezdeményezőkézségére, jövőbeni teljesítményére, ifjúkori sikereire és kudarcaira egyértelműen hatással van, ha nem rendelkeznek azokkal a javakkal (mobiltelefon, videójáték, számítógép, bicikli), amit a kortárs-csoport megkövetel. Ez a sajátos „nyomás” sok esetben a bűnelkövetés irányába tereli az ifjúság probléma-megoldó elképzeléseit, cselekedeteit.

Ezt a fajta – abszolút és relatív – szegénységet ellensúlyozhatják bizalomra épülő társas kapcsolatok. Ennek egyik közege a támogató család, az értékeket hordozó kortárs csoport. Korábban ebben a körben említették a támogató tanár-diák viszonyt is, ám mára ez – köszönhetően a felbomlott iskolaképnek, a korábbi értékrendek gyökeres változásának – szinte el is tűnt.

Kutatások szerint a gyermekek több mint tíz százaléka annyira kilátástalannak látja helyzetét, családja esélyeit, hogy véleményük szerint

a szegény gyermekkor azt eredményezi, hogy egész életüket szegénységben kell leélniük. Kitudat nem látnak, s a rossz anyagi körülmények között élő gyerekekre az átlagnál jobban jellemző a pesszimizmus, a fatalizmus, lemondás.⁴

Összefoglalva: a tartós szegénység okai a legtöbb esetben a gyermekkorig nyúlnak vissza, amely kihat az ifjúság helyzetére, lehetőségeire, vagyis a szegénységben megélt gyermekkor ma már egyre gyakrabban vezet kirekesztődéshez, társadalmi beilleszkedési zavarokhoz.

Ezzel együtt egyszerűen már tömegével vannak olyan életesemények, fejlődési pontok az egyes korosztályok életében, melyekből, ha kimarad a gyermek és ifjúkorú polgár, azt felnőtt korban már sem ő, sem a társadalmi segítő rendszer nem tudja pótolni.

A szegénység akkor válik tartóssá és fenyegetővé, ha több területen – lakáshelyzet, alacsony iskolázottság, munkanélküliség – is érint egy-egy családot. A többgyerekes, alacsony iskolai végzettségű és többnyire roma háztartásokban öt gyermek közül négy a létminimum alatti jövedelmi szinten él. Legrosszabb helyzetben az aktív kereső nélküli háztartásokban élő gyerekek vannak, hisz korábbi kutatói jelentések szerint 95 százalékuk él a létminimum alatt.⁵

II. 2006–2007

Túlzás nélkül kijelenthető, hogy a közpolitikai érdeklődés középpontjába már korábban bekerült a társadalmi kirekesztődés és annak újratermelődése, mint központi kérdéskör. Legalábbis a szavak szintjén.

Ennek sokféle okát következtethetnénk ki, de talán Bokros Lajos, egykor volt és elhíresült pénzügyminisztert idézve is világosan megfogalmazódnak az okok:⁶

„Legalább három oka van annak, hogy a gyermekek szegénységét állítom a probléma középpontjába. Egrészt azért, mert a gyerekek körében láthatóan nagyobb az igazán szegények aránya. (Míg az összlakosságon belül tizenöt, a gyermekek esetében csaknem

hús százalék.) Ez egyáltalán nem meglepő. A szegényebb, mert munkanélküli és/vagy kevésbé iskolázott néposztályok körében általában több a gyermek, különösen igaz ez a hazai roma népesség vonatkozásában. Másrészt azért, mert ugyan közhely, de attól még igaz, hogy a gyermek a jövő. Ha körükben ma nagyobb a szegénység, akkor a jövőben a felnőttek társadalmában is nőhet. Harmadrészt azért, mert bizonyított tény, hogy a szegénység nagymértékben örökletes. Aki gyermekkorában szegény és így életútja elején többszörös indulási hátrányt halmoz fel, az élete folyamán már egyre kisebb eséllyel tud kitörni ebből a helyzetből.”

Az érdeklődésüket mutató kutatók, stratégiai központok közül – kormányzati (központi) pozíciója miatt – kiemelkedik a „Demos Magyarország Alapítvány”⁷, amelynek egyik kiadványa így fogalmaz:

„Hosszú évek után a kormány 2007-ben elfogadott egy 25 évre szóló, gyermekszegénység-ellenes stratégiát, amely joggal vívta ki a saját érdeklődését. A nagyszabású programról szóló híradásokkal párhuzamosan ugyanakkor sorra jönnek a beszámolók a gyermekek jólétével kapcsolatos – néha igencsak megdöbbentő – adatokról.”

Mi is ez a program, amely messze kiemelkedik e témakör – jelzett időszakra vonatkozó – eseményei közül?

A kormányzóvivői iroda röviden így foglalja össze az Országgyűlés által 2007. május 29-én elfogadott hosszútávú tervet:

Átfogó stratégia a gyermekszegénység leküzdésére

A Magyar Tudományos Akadémia Gyermekprogram Irodájának közreműködésével a kormány elkészítette a 2007–2032 évekre vonatkozó „Legyen Jobb a Gyerekeknek” Nemzeti Stratégiát, amit az országgyűlés májusban elfogadott.

A program célja, hogy egy generáció alatt megtörje a szegénység átörökítésének láncolatát,

és minden gyermek számára megteremtse a boldog gyermekkor, a tudás, a biztos megélhetést nyújtó szakma megszerzésének esélyét. Ez egyaránt jelenti a szülők foglalkoztatásának, munkaerő-piaci helyzetének javítását; a gyermekes családok anyagi támogatását szolgáló ellátások fejlesztését; a lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítását; a képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások fejlesztését, a szegregáció csökkentését; a gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztését; az egészségesebb gyermekkor biztosítását.

A „Legyen Jobb a Gyerekeknek” Nemzeti Stratégiával összhangban került kidolgozásra az Új Magyarország Fejlesztési Terv „Gyermekesély” zászlóshajó programja. Ez a különböző ágazati és regionális programok forrásainak összehangolt felhasználásával hét év alatt mintegy 100 milliárd forint fejlesztési forrást kíván a gyermekszegénység leküzdésének szolgálatába állítani.

Igen nagy szavak, nagy ívű gondolatok.

A kiemelt – ún. zászlóshajó – program megvalósításához végülis csak 2008-ban rendelt hozzá tényleges, jelentős forrásokat a kormány – kizárólag EU-s pénzekből.⁸

Ennek tükrében nem indokolatlan a kormányzati szociális politika alapvetéseire felelős Ferge Zsuzsa kritikája sem, aki egyenesen arról beszél, hogy „a pénz kevés, az akarat gyenge”.⁹

A negyedszázados távlatot nyitó programot nagy többséggel fogadta el az Országgyűlés, de nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy számos kritika is érte azt.

Egyrészt – megismerve a program részleteit – laikusok és szakértők egyaránt egy klasszikus szegénység-ellenes programot láthattak, ahol – néha csak a kommunikáció, néha a stratégiai lépések – középpontjába belefoglalódott a „gyermek” szó. Az előterjesztés így foglalja ezt össze [a zárójeles részben saját értelmezéseimmel]:

A Stratégia a következő fejlesztési területeket határozza meg:

- Foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet javítása [Klasszikusan fogalmazva: „segély helyett esélyt” – foglalkoztatáspolitikai célok.]
- A gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése [A szegénységben élők 85–90%-ának van gyermeke.]
- Lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása [Lakhatási programok újraindítása, szociális bérlakás-program esélyeinek megteremtése.]
- A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások fejlesztése, a szegregáció csökkentése [Döntő részben a sokszor elindított, főként a cigányokkal szembeni megkülönböztetést felszámolni hivatott programok erősítése.]
- Gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése
- Egészségesebb gyermekkor biztosítása

A szegénység csökkentése együtt jár természetesen a családban élő gyermekek szegénységének csökkentésével is. Látható azonban, hogy csak az utolsó két pont az, amelyik ténylegesen a gyermekek helyzetére koncentrálna.

Még furcsábban fénylik mindez annak tükrében, hogy a gyermekvédelmi szakellátások fejlesztésére éppen az állami gondoskodást igénylő – kvázi család nélküli – gyermekek számára lenne szükség (e tárgyban mégcsak kicsiny fejlődést sem látni), és bizony az elmúlt két évben sorra szűkültek a gyermek-egészségügy kapacitásai (bezárva szakrendelőket, felszámolva sok évtizedes múltú, speciális intézményeket).

Egy másfajta kritika, hogy a távlatos fogalmazás módnak köszönhetően túlságosan messzire – időben nehezen megfogható pontra – helyezi a láthatóvá váló változásokat, azok hozadékát nem teszi kézzelfoghatóvá a koncepció.¹⁰

Szerepel egyes anyagokban az a konkrét elvárás, hogy a korábbi felére – a szegénységben élő gyermekek számának megfelezésével – kell

csökkenteni az érintettek arányát, számát. (Ez az EU-s átlaghoz közelítést jelentené.)

Azonban ismerve a születési statisztikákat és demográfiai trendeket, ez egy egyszerű lineáris számítással is azt mutatja, hogy a szegénység – hathatós eszközök nélkül – „sűrűsödni fog”.¹¹

Szakértők arra is felhívják a figyelmet, hogy az elmúlt időszak gazdasági folyamatai – energia és főként az élelmiszerárak rohamos emelkedése – és a magas infláció erősíti a kirekesztődés esélyeit, csökkenti a családok megtartó erejének újratermelődését. Ez azt is jelenti, hogy a lecsúszás veszélye minden korábbinál fenyegetőbb azon csoportoknál is, akiket a mélyszegénység egyelőre még elkerült.¹²

Itt érdemes talán megemlíteni egy olyan intézkedést, amely akár a nagyobb öngondoskodással rendelkező csoportok felzárkóztatását, a felnövekvő generáció(k) életkezdésének segítségét is szolgálhatja.

A kormányzat így fogalmaz:

Babakötvény

Annak érdekében, hogy a jövőben minden gyermek nagyobb biztonságban kezdhesse meg felnőtt életét 2006. január elsejétől minden megszülető gyermek 40 ezer forintos „baba-kötvényre” vált jogosulttá, amely jelentős kedvezmények mellett egészülhet ki a szülők megtakarításával. Az induló összeg 2007-ben 42 500 Ft-ra emelkedett.

A minden gyermeknek járó induló „baba-kötvény” mellett az alacsonyabb jövedelmű családok gyermekei – akiknek szülei, még ha akarják is, csak szerényebb összeggel tudják gyermekük számláját gyarapítani – 7. és 14. életévük betöltésekor további ideai értéken 44 600 – 44 600 forint támogatást kapnak. Így akkor is érzékelhető összegű megtakarításra számíthatnak 18 éves korukba, ha szülei egyáltalán nem tudtak hozzátenni az állam által biztosított támogatáshoz. Az állami gondozásban lévő gyermekek számláját pedig – akik egyáltalán nem számíthatnak szüleikre – az emelt összegű támogatás mellett még évente további 12-12 ezer forint állami támogatás fogja gyarapítani. A babakötvény bevezetése óta

közel 25 ezren nyitottak gyermeküknek Start-számlát.

A kezdeményezés figyelemre méltó – néhány önkormányzat már korábban is élt hasonló eszközökkel, egy-két esetben pedig követték a kormányzati lépéseket – de a fenti intézkedés első „haszna” legfeljebb 15–16 év múlva várható. Az ekkor – már remélhetőleg euróban – felvehető összeg lesz hivatott az életkezdés (esetleg továbbtanulás) költségeihez hozzájárulva mérsékelni az egyenlőtlenségeket.

Az „itt és most” elvei mentén lenne hivatott a társadalmi távolságokat csökkenteni egy máig tartó program-sorozat, egyfajta modellkísérlet.

A „**Biztos Kezdet**” névre hallgató – a kisgyermeket nevelő családokat támogató, szakmaközi együttműködésen alapuló, 0–4 éves kisgyermek fejlődésének korai fejlesztését célzó – program(ok) alapja a következő:

ALAPELVEI: Partnerség és részvétel, prevenció, nyitottság és rugalmasság.

CÉLJA: A kisgyermek egészséges fejlődésének elősegítése, a családok erősítése, támogatása, a helyi közösségek részvétele, erősítése.⁴³

A kidolgozói szerint a Biztos Kezdet Program „*esélyt ad a programban részt vevő, általános iskolás kor alatti, különösen 0–5 éves korú gyermekek valamint családjaik számára, hogy a gyermekek életének legkorábbi időszakában segítséget kapjanak a testi, értelmi, érzelmi és szociális fejlődésükhöz. A problémák korai felismerése, a programhoz kapcsolódó szakemberek folyamatos támogatása, a gyermekekkel és a szülőkkel való közvetlen foglalkozás hozzájárul a programban részt vevő gyermekek sikeres iskola-kezdéséhez, iskolai kudarcok csökkentéséhez.*”

A program elmúlt öt esztendeje azonban látható változásokat, sikereket nem hozott – egyes területeken azonban előremozdította a társadalmi elfogadás ügyét, valamint szórványosan tényleges szolgáltatások kialakulásához is hozzájárult.

A marginalizálódás, kirekesztés kérdéskörének tárgyalásakor kiemelt témának tekintjük, hogy az érintetti létszám ne növekedjen, vagyis – a szegénység mérséklése mellett – a lecsúszás

veszélye ne növekedjen. A Tárki legfrissebb jelentéséből kiderül,⁴⁴ hogy 2005 és 2007 ősz között a közép- és felső középrétegekbe tartozó családok szenvedték el a legnagyobb jövedelemvesztést. 2006 nyaráig alapvetően az alsó középrétegeknek kedvező „osztogatás politikája” volt jellemző, 2006 nyara után pedig az a kiigazító, megszorító csomag, amely mindennek a költségeit a felső középrétegekre terhelte.

Mindennek az „igazságosság” követelményeinek való megfelelést nem vizsgálva, döntően veszélyeztető hatása volt az alsó középosztálya.

A gyermekes háztartások jövedelme átlagosan 25–30 százalékkal marad el a nem gyermekes háztartások jövedelmétől. Az átlag háztartás egy főre jutó jövedelméhez képest egy kétszülős kétyerkes család éves jövedelme 12 százalékkal, az egyedülálló szülők háztartásában 32 százalékkal, kétszülős háromgyerkes háztartásokban 44 százalékkal kevesebb. A gyerekek 44 százaléka a társadalom legszegényebb harmadához tartozó háztartásokban él.

Leginkább a tizennégy éven aluliak, és ezen belül a háromévesnél fiatalabbak, valamint a sokgyerkesek – különösen egyedülálló szülők esetén – élnek tartós szegénységben. Ahogyan korábban is idéztük: 700–900 ezer közötti nagyságúra becsülhető a segélyezési küszöb alatt élő gyermekek száma, tehát minden harmadik gyermek él mély szegénységben. Különösen nehéz helyzetben vannak a kistélepülésen élők, hiszen a községekben háromszor akkora a szegények aránya, mint Budapesten. A három vagy több gyermekes falusi családok egy főre eső jövedelme másfélszer kisebb, mint a budapesti nagycsaládoké. Az ezer fő alatti településeken gyakorlatilag hiányoznak a bölcsőde és a gyermekjóléti-gyermekvédelmi szolgáltatások, ma már sok helyen az óvoda és az iskola is.

Magyarországon 260 ezer gyerek él olyan családban, amelyben egyik szülő sem dolgozik, és összességében legalább 1,2 millióan tengődnek kilátástalan mélyszegénységben, és ahol már több mint négymillió ember szorul segítségre, támogatásra, ott a további lecsúszás társadalmi krízishez vezethet.

Fontos pont tehát, hogy igazságosságot és esélyegyenlőséget hirdető politika az egyenlőséget ne a szegénység szintjén próbálja megteremteni, hanem a lehetőség biztosításával egyenlő utakat kínálva csökkenteni a szegénység újratermelődését.

A kormányzati lépések között jelenleg az első lépésként a további elszegényedés megállítását kell tekintenünk minimális elvárásnak.

A korábban már idézett UNICEF-tanulmány megállapítja, hogy gyermekszegénység arányát (a marginalizálódás veszélyét) befolyásoló három legfontosabb tényező: *a társadalmi trendek, a munkaerő-piaci viszonyok és a kormányzati politika.*¹⁵

A szakértői anyag hangsúlyozza, hogy a kormányoknak módjukban áll csökkenteni a gyermekszegénységi rátákat, és adatokkal bizonyítja, hogy a családtámogatási és szociális ráfordítások növelése, valamint célzottságuk javítása egyértelműen csökkenti a gyermekszegénység arányát.¹⁶

A legfrissebb jelentésekből – az OECD-országok vizsgálatából – kiderül, hogy emelkedett azoknak a gyermekeknek az aránya, akiknek édesanyja fizetett állásban dolgozik. Ez a változás elvben növelheti a gyermekek, serdülők és fiatalok számára rendelkezésre álló anyagi forrásokat, de ezzel szemben áll az a tény, hogy ugyanakkor a vizsgált tizenhárom országból hétben az alsó jövedelmi kategóriákban csökkent az apák jövedelme. Magyarország esetében az alacsony keresetűek körében mind az apák, mind az anyák foglalkoztatottsága és jövedelme csökkent a kilencvenes években.

III. Ajánlások

„Miközben Magyarországon a gyermekszegénység elleni küzdelem alacsony hatékonysága miatt a szükségesnél magasabb társadalmi költségeket kell magunkra vállalnunk, nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy mennyi erőforrást lehetne átcsoportosítani olyan más, halasztást nem tűrő feladatokra, mint az egészségügyi pre-

venációs programok indítása vagy az új, korai fejlesztéssel foglalkozó iskolák alapítása.

Röviden és a létező állami programokkal kapcsolatban talán kicsit igazságtalanul, de azt mondhatjuk, hogy a gyermekszegénység tüneti kezelésének kiadásai jelenleg elvonják a forrásokat az okok megszüntetésétől.”¹⁷

Az okok megszüntetése a legtöbb hozzáértő szerint is a ma legfontosabb kérdése.¹⁸

Éppen ezért – a következetesen kirekesztés-ellenes, akár zömében szegénypolitikai elemeket működtető kormányzás mellett – a következő (konkrét) javaslatokkal élhetünk.

- Az állam vállaljon szerepet a közösségek szerepének növelése, a társadalmi kapcsolatok hiányainak csökkentése érdekében. A fiatalok – és a serdülők, gyermekek – számára minden élethelyzetben (iskola, szabadidő, kultúra) meg kell adni a közösségépítés és a közösség-élmény megélésének lehetőségét. Hálózatfejlesztéssel, célzott támogatási programokkal ki lehet alakítani – az ifjúságsegítés eszköztárával gazdagítva – a közösségek új helyét és szerepét a 21. században. A társadalmi befogadás elősegítésének elsődleges terepe a kisközösségek nyújtotta tér.
- Az állam közvetlenül nem tud hatással lenni a családi kötelek felbomlásának megakadályozásában. Azonban a családpolitika – nem csak a családtámogatásokra épülő – eszköztárának „újrafelfedezésével” újra „értékké tehető” a család, a családi kötődések fenntartása. A marginalizálódás veszélye erősödő családokkal folyamatosan csökkenthető.
- A szegénység elleni programok, a gyermekek helyzetét javítani hivatott, társadalmi befogadást erősítő akciók mögött feltűnik a civil kontroll teljes hiánya. Ma a civil (és egyházi) szervezetek a legcsekélyebb hatással sincsenek a programok kialakítására, a feladatok lebontásában nem tudnak/kívánnak résztvállalni. Civil részvétel és aktivitás nélkül nem képzelhető el összetartó társadalom.
- Részben elvinek tűnő kérdés, hogy az állam az ifjúsági generációk (és családjaik) életminőségét tartsa szem előtt, s ne csupán a segélyezési

és támogatási rendszerek – sokszor követhetetlen, de permanens – átalakításával próbáljon forrásokat átcsoportosítani. Az életminőség javítása szinergikus folyamat, ahol a marginalizálódás mérséklését nem csak a jövedelmek növelésétől várhatjuk el, hanem az oktatási-nevelési rendszertől a gyermekjóléti szolgáltatásokon át a családbarát munkahelyekig az élet több területén is valósuljon meg.

A kitörési alappontnak tekintett továbbtanulás kapcsán a kormányzatnak ma már nem elégséges az ösztöndíj-rendszer(ek) működtetése. Ehelyett a legszegényebbek iskoláztatásának teljeskörű költségvállalásával (népi kollégiumokhoz hasonlatosan) fel kell karolnia a továbbtanulás támogatását. Az új évszázad egyik alapvető kérdése a tudás társadalmának kialakulása, az ettől való leszakadás – a marginalizálódott csoportok szegénységi újratermelődésének középtávú mérséklése ezen múlik.

Jegyzetek

- 1 A legalacsonyabb a gyermekszegénység aránya Dániában és Finnországban, kevesebb, mint 3%. Ezzel szemben az Egyesült Államokban és Mexikóban ez az arány több mint 20%. Magyarország 9%-os gyermekszegénységi arányával a rangsor 9. helyén, a középmezőnyben áll, 3. helyen a Cseh Köztársaság után, de 6. helyen Lengyelország előtt. Magyarország – az ország átlagos jövedelmi helyzetéhez képest mért – gyermekszegénységi arányával azon államok között szerepel, akik az utóbbi évtized során rontottak „bizonyítványukon”, és messzebb kerültek a listát vezető észak-európai országoktól. (Forrás: UNICEF)
- 2 „Magyarországon 700 ezer és 900 ezer között van azoknak a 18 év alatti gyerekeknek a száma, akik a szegénységi küszöb alatt élnek, s a számuk folyamatosan nő – közölte a becslést adatokat Kissné Kollár Eszter, a gyermekszegénységről rendezett konferencia előtt tartott sajtótájékoztatóján Kecelen.” (in. „Több mint 700 ezer gyerek él szegénységben Magyarországon” – Népszabadság Online, 2007. május 15.) Hozzá kell még tenni, hogy a felmérésben a szegénységi küszöb értéke a mindenkori öregségi nyugdíjminimum összege, amely 2006-ban 25.800 forint volt. (Forrás: MTI, 2007. május 17.)
- 3 Magyarországon a szegénység legláthatóbb jele, hogy a társadalom legjobban és legrosszabbul élő rétege (jövedelmi decilise) közötti különbség évről évre nő. Míg a kilencvenes években ez a különbség 5–6 szoros volt, napjainkra elérte, sőt meghaladta az uniós átlagot, és nyolcszorosra-kilencszeresre nőtt.
- 4 Ezzel természetesen összefügg, hogy kevésbé tartják fontosnak a továbbtanulást, az egyetemi és főiskolai végzettséget is, ha az életben való előmenetelről, pusztán boldogulásról van szó.
- 5 Lásd: Tausz Katalin–Darvas Ágnes: Gyermekszegénység.
- 6 Bokros Lajos: Szegénység és szolidaritás, *ÉS* 47. évfolyam, 34. szám. Néhány további, érdekes megállapodás a neoliberais gazdaság és társadalompolitika elkötelezettjétől: „Miért szegények a gyerekek? Nyilvánvalóan azért, mert a szüleik is szegények. (Ha egyáltalán vannak szüleik. Vagy hiába vannak, de nem gondoskodnak róluk. Az árva és elhagyott gyermekek problémája különösen súlyos gond.) Láttuk, hogy a felnőttek szegénysége nagymértékben összefügg a munka és a megfelelő képzettség hiányával, ezek pedig sokszor a kedvezőtlen területi elhelyezkedéssel. Hozzátehetjük mindehhez az egészség hiányát is, ami társadalmunk igen nagy részénél – és nem csak a szegényeknél – igen komoly probléma. Végül, de nem utolsósorban a gyermekkori szegénység egyik legfontosabb tényezője a kereső-eltartott arány kedvezőtlen volta az egyes családokban, ami vagy kevés keresőre vagy sok eltartottra vagy éppen mindkettőre együttesen utal. Ezen belül különösen erős az összefüggés a gyereklétszám és az egy főre jutó jövedelem között. Magyarországon, csakúgy, mint az új demokráciákban mindenütt, a gyermekszám emelkedésével párhuzamosan gyorsan növekszik a szegénység kockázata.”
- 7 Tornai István: Gyermekszámlálás – Javaslatok a gyermekszegénységet mérő, komplex indikátorrendszerre, DEMOS Magyarország Alapítvány, 2007. november
- 8 Ezek egyes részelemei meg is jelentek a Regionális Operatív Programok idej kiírásában.

- 9 Interjú Ferge Zsuzsával a gyermekszegénységről, Forrás: <http://www.amarodrom.hu/archivum/>
- 10 Például László Tamás országgyűlési képviselő igen szkeptikusan fogalmazott: „*Mi tehát a legtöbb, amit adhatunk a gyermekeinknek? Ha látják, tudják, érzik, hogy a szüleik szeretik egymást. Ezt kell elősegítenünk az oktatásban, a gazdasági életben, az adózási rendszerben, a településfejlesztésben, a munka világában, minden téren, hogy a gyermek közös öröm és ne létbizonytalanság és különösen ne sújtó teher legyen. És majd nyugodtan nézек a szemébe {hatodik, legkisebb unokájának} Emmának 2032-ben, ha még élék akkor.*” (Forrás: Országgyűlés honlapja.)
- 11 Rádadásul – óvatos előreszámítások szerint is – a 18 év alattiak száma szintén 2000 és 2030 között csaknem 510 ezerrel csökken, miközben a legelső decilesek szülési hajlandósága kevésbé csökken, mint a felsőbb társadalmi rétegekben élőké.
- 12 Harrach Péter, volt szociális és családügyi miniszter egyenesen úgy fogalmaz interjúiban, hogy soha nem volt ekkor szükség arra, hogy valaki (polgári kormányzat) segítsen „megmenteni” a – lecsúszó – középosztályt.
- 13 A Biztos Kezdet a Sure Start – eredetileg a gyarmatokról bevándorló és más, migráns, többnyire színes bőrű gyermekek és családok beilleszkedését és felzárkózását célzó – angol program magyarországi adaptációjaként 2003-ban kezdődött öt, a szakminisztérium által szerényen támogatott modellkísérleti program keretében: Vásárosnaményban és környékén, Csurgón és társult településein, valamint Ózdon, Győrben és Budapest, Józsefvárosban. 2006-ban 52 ilyen program került befogadásra, amelyek kvázi „önkéntes” alapon működtek, mivel központi anyagi források hiányában csak szakértői támogatásra volt lehetőség. A működő programok monitorozása az elért eredmények mellett rámutatott a rendelkezésre álló források szűkösségére, valamint a továbbfejlesztés főbb irányaira. (Forrás: a program honlapja.)
- 14 Hivatkozta: „Ne a szegénységben legyünk egyenlők!” – interjú Endrei Katalin jogással, (Magyar Hírlap, 2008. március 28.).
- 15 A gyermekszegénységi ráták mindazonáltal komoly eltéréseket (3–15 %) mutatnak még a szociális transzferok nagyjából hasonló szintje esetén is. Úgy tűnik, hogy a kormányzati politikában keresendő az OECD-országokban tapasztalható eltérések oka, mégpedig nem egyszerűen a kiadások általános szintjében, hanem inkább abban, hogy a források elosztásakor a gyermekes családokat mennyire részesítik előnyben, illetve, hogy a kormányzat adó- és jövedelempolitikája mennyire képes hatékony összjátékban működni a családok helyzetét meghatározó piaci és a társadalmi tényezőkkel. Mivel jelentős tartalékok vannak, több ország a kiadások lényeges megemelése nélkül is 10% alá tudná szorítani a gyermekszegénységet. A jelentés utal rá, hogy a gyermekekhez nem csak a kifejezett gyermek- és család-támogatások, hanem más költségvetési források is eljutnak. Ilyenek a jövedelemadó-kedvezmények és az adóhitelek, amelyek révén egyes kormányok segíteni próbálják az alacsony jövedelmű családokat.
- 16 A kormányzati intézkedések átlagosan 40%-kal csökkenthetik azt a gyermekszegénységet, amelyet egyébként a piaci tényezők okoznának: Magyarország esetében a támogatások több mint 60%-kal redukálják a munkaerőpiacon egyébként megjelenő gyermekszegénységi arányt (23%); a legalacsonyabb gyermekszegénységi rátát felmutató országok kormányai ugyanakkor 80%-kal vagy még többel csökkentik a piaci tényezők által kiváltott szegénységet. A legmagasabb szegénységi rátával rendelkező fejlett országok a „piaci szegénységet” mindössze 10–15%-kal csökkentik. (Forrás: OECD/UNICEF)
- 17 Idézet forrása: www.demos.hu.
- 18 Farkas Péter szociológus még ennél is határozottabban fogalmaz: „*A gyermekszegénység nem kezelhető a családok gondjainak megoldása nélkül. Bár a sok probléma sok pénzt igényel, mégsem ezt említjük először. Az óvodától az egyetemig kötelező jelleggel be kell vezetni a családi életre nevelés programját. A képernyőkről száműzni kell az erőszakot. Lehetővé kell tenni a főállású anyaság intézményét és a családi adózást. Az édesanyáknak biztosítani kell a részmunkaidős foglalkoztatás lehetőségét. Számos szociális bérlakás és fecskéház építése szükséges a fiatal családok számára, elősegítve a lakásmobilitást.*”

Az ifjúság élethelyzete

A megelőző gyermekvédelem megkívánja, hogy minden iskolában főállású és szakképzett szociálpedagógus dolgozzék. Minden településen, ahol a húsz főt eléri a gyerekek száma, működtetni kell óvodát és az iskola alsó tagozatát.

Állandó, a választási ciklusokon átnyúló családpolitika és demográfiai koncepció szükséges – és természetesen ne ázsiai betelepülők százazrei képezzék ennek alapját! Vajon milyen jövő vár gyermekeinkre? A Móricz Zsigmond által megrendítő erővel megírt Árvácska sorsa? Rajtunk is múlik...”
(Új Ember, LXIII. évf. 16., 2007. április 22.)

Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció

I. Félmúlt és jelen

A fogyasztási szokások alakulásának szempontjából – legyenek azok materiális dolgok, mint pl. ruha; mp3-lejátszó, vagy virtuális jószágok, mint pl. filmek; zenék; stílusok – az egyik legfontosabb szereplő a vonatkoztatási csoport, amely az ifjúsági generációk életében a család mellett leginkább a kortárs csoportot jelenti. A kortárs csoport fontosságát az ifjúság tekintetében nem kell különösebben részletezni, szerepe nyilvánvaló a fogyasztási preferenciák mellett, a viselkedési normák, de az egészen mélyrétegekben lévő értékek világában egyaránt. A szoros kortárs csoportok hatékony ellensúlyként jelenhetnek meg a kínálati oldal uniformizáló törekvéseivel szemben, állandó készenlétben tartva az ifjakat megcélzó termékfejlesztőket. A fogyasztási szokások, ízlések, stílusok ugyanakkor könnyen meg is alapozhatnak csoportokat, akár egész széles körben, amely könnyen ölthet szubkulturális jelleget, vagy akár válhat maga is szubkulturává. A kortársak mellett a család intézménye befolyásolja leginkább a fogyasztási preferenciák alakulását és nem mellékesen megalapozza a gazdasági helyzetet is. Az ifjúsági korosztályok esetében kiemelt jelentősége van az iskolának is, amely nem csupán a fogyasztási preferenciákat megalapozó ízlésvilág tervszerű kimunkálásán ügyködik, de egyben teret enged a kortárs csoportok működésének is. Nem szabad megfeledkeznünk emellett a média ízlésformáló szerepéről sem, amelyek volumenét jól mutatja a magyar fiatalok körében gyakori inkonzisztencia a lehetőségek és elvárások között.

Magyarországon a rendszerváltást követően kialakuló kapitalista, fogyasztói társadalom érték-

rendszere jelentős hatással volt a fiatalok egész életére, a gazdasági helyzetüktől fogva a kultúra és médiafogyasztásukig. Habár a magyar piacgazdaság fejlettségében elmarad a nyugati országokétól, így a magyar fiatalok pénztárcája is soványabb európai társaikénál, ugyanakkor a kínálati oldalon több a hasonlóság, mint a különbözőség, ugyanazok a világmárkák, nagyon hasonló, jól körülhatárolható igények, hasonló trendek, gyökeresen eltérő lehetőségek jellemzőek.

Az Európa Tanács számára készített ifjúságjelentésből kiolvasható, hogy tovább nőtt a társadalom kulturális szétszakítottsága, amelyet az eltérő igények mellett az eltérő lehetőségek is okoznak. A kulturális fogyasztási lehetőségeinek különbsége főleg a budapesti és a vidéki településeken lakók között jelentős. Az egész társadalmi csoportot (az ifjúsági generációkat) érintő különbség az információs társadalomhoz fűződő viszony. A tizenévesek már a digitális korban szocializálódtak, az infokommunikációs eszközök valóban az életük természetes részét képezik, többségük naponta internetezik.

II. 2006–2007

Gazdasági helyzet – fogyasztás

A magyarországi nagymintás ifjúságkutatások (Ifjúság2000 és Ifjúság2004) eredményei arra figyelmeztetnek, hogy a kábítószer mellett a fiatalok életében komoly probléma a munkanélküliség, a pénztelenség, a létbizonytalanság. Ezzel szemben a GfK Csoport mintegy 30 országban készített 2006–2007-es felmérése szerint a magyar fiatalok sokkal kevésbé foglalkoznak a napi

megélhetés, az anyagi létbiztonság vagy a gazdasági instabilitás kérdéseivel, sokkal inkább foglalkoztatja őket a bűnözés és törvénytelenység, valamint a kábítószer-fogyasztás problémája. A GfK kutatása megállapítja, hogy „erőteljesen hiányzik a reális jövőkép a magyar fiatalokból”, ami azt jelenti, hogy nem pusztán a szüleikénél jobb életre vágnak, hanem, „úgy érzik, joguk van a sok pénzhez és gazdagsághoz”. A vizsgált 13–19 évesek közel 60 százaléka egyszerűen nagyon gazdag szeretne lenni – ez az arány régiós átlagban az 50 százalékot sem éri el. A vágyaik elérésének érdekében azonban a magyar fiatalok nem sokat tesznek, vagy tudnak tenni.

Az Európai Unió átlagos gazdasági teljesítményéhez, fogyasztási szintjéhez viszonyítva Magyarország kedvezőtlen helyzetben van, egyes számítások szerint akár a magyarok közel háromnegyede sorolható a szegények közé. A GfK Csoport folyamatosan végez a jövedelemmel és a vásárlóerővel kapcsolatos kutatásokat. Egyik legfrissebb kutatásukban 26 európai országban vizsgálták meg a jövedelmeket és hasonlították össze egymással. A vizsgálatból kiderült, hogy Magyarország a bruttó átlagbérek tekintetében a középmezőnyben foglal helyet, azonban az élen járó norvégiai bérekhez képest még így is határozott elmaradásban vagyunk. Ha a könnyebben összehasonlítható vásárlóerőt vizsgáljuk, amely a fogyasztói árak alapján korrigált jövedelmeket hasonlítja össze, Magyarország még rosszabb helyzetben van, csupán az átlagos vásárlóerő valamivel több mint felével rendelkezünk. A GfK foglalkozik megyei szintű eltérésekkel is, a legújabb 2007-es adatok optimizmusra nem igazán adnak okot. A leszakadóban lévő megyék nem tudtak változtatni helyzetükön és az ezredforduló óta folyamatos növekedést produkáló budapesti vásárlóerő-index értéke is csökkent az utolsó évben¹, ami azért ad okot az aggodalomra, mert eddig az ország középső része volt az, amely a növekedés motorját jelentette.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) a jövedelem és fogyasztás regionális különbségeivel foglalkozó 2006-os kiadványa megállapítja, hogy a jövedelmek alapvetően munkajövedelmet je-

lentenek, azaz a megélhetés elsődleges forrása a munka. 2004-ben átlagosan a bruttó jövedelem 71 százalékát tette ki a munkából származó jövedelem. A regionális különbségeket jól mutatja, hogy az egy főre jutó munkajövedelem Közép-Magyarországon és a nyugati országrészen 1,2–1,3-szer annyi, mint az ország keleti felében. Ami a fiatalok jövedelmeit illeti, hasonló megállapításokat tehetünk, mint a háztartások esetében. A munkajövedelmek nagysága regionálisan eltérő, ugyanazért a munkáért a fővárosban és Nyugat-Dunántúlon magasabb fizetést lehet kapni, mint az ország keleti felében. A jövedelmekben a települési lejtő hatása is meghatározó, azaz a település méretének csökkenésével egyben csökken a szellemi foglalkozású, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok aránya és növekszik az alacsonyabb jövedelmekkel rendelkező fizikai munkát végzőké, akik ráadásul nehezebben találnak munkát, mint a diplomások.

Az Ifjúság2004® Gyorsjelentése szerint a 15–29 éves fiatalok háztartásaiban az egy fogyasztási egységre (első fogyasztó) jutó havi nettó jövedelem átlagosan 63 753 Ft volt (2004-ben). Más vizsgálatokhoz hasonlóan ugyancsak jelentős különbségek tapasztalhatók az adatok regionális vizsgálatokkor. Közép-Magyarországon az egy fogyasztási egységre jutó átlagjövedelem az átlag 1,2-szerese, az észak-magyarországi régióban mindössze az átlag 80 százaléka. A regionális különbséghez képest jelentősebb eltérést találunk a településtípus szerint, ebben az esetben a budapesti fiatalok háztartásának egy fogyasztási egységre vonatkozó átlagjövedelme az átlag 1,3-szorosa míg a községi háztartásokban ugyancsak csupán 80 százalék körüli átlagjövedelemmel találkozunk.

A fiatalok gazdasági helyzetét alapvetően meghatározza, hogy Európai Unió más országaival összehasonlítva Magyarországon rendkívül alacsony a fiatalok munkaerő-piaci aktivitása. A fiatalok munkaerő-piaci helyzetével foglalkozó KSH tanulmányból kiolvasható, hogy a fiatalok gazdasági aktivitása romló tendenciát mutat. A 15–24 éves magyar népesség gazdasági aktivitási szintje 2006-ban 27 százalék volt, amely az

Európai uniós átlag 60 százalékát sem éri el, holott az ezredfordulón még 70 százalék körül volt ugyanez az érték. Összességében megállapítható, hogy Európai uniós összehasonlításban Magyarország jelentős hátrányokkal küzd a fiatalok foglalkoztatottsága és az ifjúsági munkanélküliség területén. Általánosságban igaz, hogy a kedvezőbb helyzetből indulóknak kedvez a munkaerőpiac is, azaz előbb, jobb feltételekkel találnak munkát, mint azok, akik kedvezőtlenebb háttérrel rendelkeznek.

Habár szakképzettséggel, diplomával könnyebb elhelyezkedni, az utóbbi néhány évben lényegesen megnőtt a pályakezdő diplomás munkanélküliek aránya, közvetlenül a diploma megszerzése után a fiatalok negyede lesz munkanélküli, különösen veszélyezteteti a pályakezdő munkanélküliség a vidéki, elsőgenerációs értelmiségi fiatalokat. Mindez azt is jelenti, hogy a fiatalok csökkenő gazdasági aktivitását csak részben magyarázza az oktatásban tapasztalható expanzió. A szakképzettséggel, diplomával rendelkező pályakezdők elhelyezkedési nehézségei azt jelzik, hogy az oktatási rendszer nem minden esetben ad a fiatalok kezébe piacépes, színvonalas szaktudást. A továbbtanulni szándékozó fiatalok gazdasági helyzetét megnehezíti, hogy a felsőfokú tanulmányaikat sokuknak saját zsebből kell fizetni. A tanulni vágyókon belül foglalkoztatottak több mint fele (54%) választ költségterítéses képzési formát, de a munkanélküliek több mint harmada (35%) vélekedik ugyanígy. Jól látszik, hogy azok közül, akik költségterítéses képzésben vesznek részt legtöbben magukra vannak utalva. A foglalkoztatottak többsége (71%) önerőből kényszerülne megoldani a finanszírozást, 13 százalékuk családjára számíthat és 14 százalékuk számolhatna munkahelyi segítséggel. A munkanélküliek többsége (57%) családjá támogatására van utalva, de van olyan is (minden negyedik fiatal), aki saját maga finanszírozná tanulmányait.

A fiatalok sajátos élethelyzetéből adódóan a fogyasztási szokásaik és lehetőségeik lényegesen különböznek az idősebbekétől. Az önálló jövedelemmel nem igazán rendelkező, még az

oktatási rendszerben lévő fiatalok fogyasztása ugyancsak speciális, míg a munkába állás, az önálló élet, az egzisztencia megalapozása a fiatal korból kilépők számára gyökeresen átalakuló fogyasztási szokásokat jelent. Az európai összehasonlításban kedvezőtlen anyagi helyzet nem pusztán a felnőtté válást (az önálló életet) késlelteti, hanem a fiatalok alapvető (vélt vagy valós) szükségleteinek kielégítését is nagymértékben megnehezíti.

A *The Nielsen Company* 2007-es, a vásárlási szokásokról szóló kutatása szerint a lakosság többsége az egy évvel azelőtti szinthez képest ugyanannyit vagy többet fogyaszt, még abban az esetben is, ha nehezebben osztja be a pénzét. A fogyasztás színvonalának megtartása érdekében nagyobb gondossággal, tudatosabban vásárolnak az emberek. Fokozódott az érdeklődés a promóciók iránt, emelkedett a diszkontban való vásárlások aránya, kedvezőbb az áruházláncok sajátmárkás termékeinek az elfogadottsága is. A piaci részesedésről szóló adatok is ezt látszanak alátámasztani. A vizsgált időszakban csak a 2 500 négyzetméternél nagyobb eladóterű hipermarket, valamint a diszkont tudta növelni részesedését. Hasonló tendenciákat mutatnak a GfK Hungária Piackutató Intézet legfrissebb 2008-as adatai is, azaz tovább erősödtek a hipermarketek és diszkont áruházak, a termékeken belül a sajátmárkás termékek.

A Nielsen kutatása négyféle fogyasztótípust különböztetett meg aszerint, hogy milyen stratégiát követnek a csökkenő jövedelmek és növekvő árak szorításában. A legnagyobb csoportot (29%) a *lemondó* vásárlók alkotják, akik a lehető legtöbbet próbálnak spórolni, elsősorban a nyugdíjasok felülreprezentáltak ebben a csoportban. Majdnem ugyanekkora arányt (28%) képviselnek a *harmóniára törekvő* vásárlók, akik az ár mellett a minőségre is figyelnek, tudatosabb szemlélettel igyekeznek megkeresni az egyensúlyt az ár és a minőség tekintetében, elsősorban a fiatal és középkorú gyermekes családok tartoznak ide. A fogyasztók további negyede (27%) *elégedett azzal, ami van*. E csoport fogyasztásának szerkezete változott meg

legkevésbé, amelyet kedvezőbb anyagi helyzet miatt képes fenntartani, ebben a csoportban már felülreprezentáltak a fiatalok és az egyedülállók. A negyedik csoportot (16%) *megfelelni akaró* jelzővel írták le a kutatók, őket leginkább az jellemzi, hogy inkább élelmiszereken spórolnak, viszont fontos számukra a márka. Ebben a csoportban felülreprezentáltak az érettségizett fiatal városlakók. Ez az a csoport, amelyik a leginkább hajlandó akár hitelt is felvenni a fogyasztási színvonalának fenntartása érdekében.

Kifejezetten a fiatalok fogyasztási szokásairól készített kutatást a Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége 2008 elején. A kutatás elsődleges célja a serdülők (14–18 éves korosztály) fogyasztói szokásainak, illetve a fogyasztóvédelemmel kapcsolódó viszonyuk feltárása. A kutatás eredményeiből kikövetkeztethető, hogy az érintettek egyre tudatosabbá válnak a kor előrehaladtával, pl. egyre többen mertek reklamálni, ha sérelem érte őket a vásárlás során, de a környezetbarát termékek vásárlására is jobban figyelnek, mint az idősebbek. De tudatosak a vásárlás feltételeinek tekintetében is, közel a válaszolók fele állította, hogy minden dokumentációt elolvas egy termék vásárlása során.

A fogyasztási szokásokat vizsgáló kutatások egyetértenek abban, hogy az ifjúsági generációk általában márkafüggők,² ebből adódóan a nemzetközi márkák megkísérlik minél korábban magukhoz kötni őket. Másik jellemzőjük, hogy fogyasztásukat nagyban befolyásolja a kortárs-csoport, elsősorban a különböző szubkultúrák. Gyakori impulzusvásárlóknak tekinthetők, ahogy az élet többi területén a fogyasztásukban is innovatív szemléletűek, hozzáállásuk kritikus. A Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége által készített felmérés inkább a reklámok befolyásoló hatását igazolja, a kérdőívet kitöltők harmada nyilatkozott úgy, hogy a tévében reklámozott legújabb mobiltelefont venné meg, ha tehetné, szemben azzal a néhány százalékkal, akik olyan modellt választanának, amilyen a barátaiknak van.

A hazai fogyasztóvédők mellett európai törekvések is a tudatos fogyasztók irányába próbál-

ják elmozdítani az érintetteket. Az Európai Bizottság 2004 óta adja ki a 15–18 éves diákoknak szóló *Tudatos vásárló leszek!* című kiadványt, amelyben olyan témák kaptak helyet, mint a fogyasztói hitel, az elektronikus kereskedelem, az éghajlatváltozás, a fenntartható fogyasztás stb. A kiadványt a nemzeti partnerekkel együttműködve dolgozták ki, ami 2008-ban több mint 2,7 millió példányban jelent meg.

Kultúra – média – infokommunikáció

A rendszerváltást követően nem pusztán a politikai és gazdasági helyzet változott meg Magyarországon, hanem egy ún. információs társadalmi átmenetnek is tanúi lehettünk, amely leginkább az ifjúsági generációkat érintette, akiknek a szocializációja részben, vagy egészében digitális környezetben zajlik. A megváltozott helyzetben a hagyományos kulturális intézmények háttérbe szorulnak és megerősödnek az egyénre szabott tartalmak. Az online digitális világ lehetőséget ad az egyén számára a korábbinál sokkal szélesebb igények kielégítésére.

A kibővülő hagyományos kulturális szinterek újabb lépcsőfoka a digitális kulturális tartalmakhoz való hozzáférés, amely – amennyiben van internethozzáférés – könnyebb, gyorsabb, menynységileg és minőségileg is sokkal gazdagabb, mint a hagyományos közvetítőkön keresztül elért tartalmak. Amennyiben viszont nincs internethozzáférés és ezt leginkább a hagyományos kulturális lehetőségekhez is kevésbé hozzáférő csoport esetében tapasztalhatjuk többszörös hátrányos helyzetet találunk. Még mindig jelentős a választóvonal városi (elsősorban főváros) és vidéki ifjak között a kulturális tartalmakhoz való hozzáférés lehetőségében.

Az internethasználat utóbbi években tapasztalható terjedése a hagyományos kultúrafogyasztás és médiastruktúra sziklaszilárdnak hitt alapjait kezdi ki. A digitális média elsősorban az ifjak számára jelent alternatívát a hagyományos médiumokkal szemben. Az Ifjúság2004® kutatás adatai szerint a 15–29 évesek többsége (57%)

rendelkezik számítógéppel, jelentős részük (24%) otthonában van internetezési lehetőség. Ez a 2000-es adatokhoz képest jelentős előrelépés, ahol számítógéppel rendelkező háztartások aránya 29%, internettel rendelkező háztartások aránya mindösszesen 9% volt. A World Internet Project (WIP) 2007-es magyar adatai szerint az átlagos internethasználó több mint húsz évvel fiatalabb (33 éves) mint az átlagos internetet nem használó (55 éves). A tízen- és huszonevűesek túlnyomó többsége (76–97%) használja a világhálót. A hozzáférés, illetve a használat tekintetében a kutatások hasonló eredményeket hoznak, megállapítható, hogy a digitális egyenlőtlenség a meglévő egyenlőtlenségek mentén szerveződik, az ifjúsági generációk esetében a településtípus szerinti és régiós különbségek dominálnak.

A WIP legújabb adatai szerint a 14 éven felüliek átlagosan hetente nagyjából 40 órát töltenek egyéb „médiafogyasztással”, vagyis televízió nézéssel, rádióhallgatással, újságolvasással, könyv-olvasással, telefonálással, valamint videojátékokkal. A különböző médiumok azonban nem egyformán vannak jelen az emberek életében, ráadásul a médiafogyasztás mennyiségi adatai sokszor ellentmondanak az uralkodó sztereotípiáknak. A WIP 2004-es adatai alapján készült az életkor és a médiafogyasztás mennyiségének kapcsolatát vizsgáló tanulmány (Pintér–Székely, 2006) jónéhány a érintettek médiafogyasztására vonatkozó sztereotípiáról bizonyítja be, hogy minden alapot nélkülöz. A vizsgált sztereotípiák vagyis, hogy az ifjúsági korosztályok tagjai sokat néznek tévét, keveset olvasnak, illetve túl sokat telefonálnak az adatok alapján hamisnak bizonyultak, ráadásul az adatok alapján úgy tűnik mindez nem csak a 2004-es adatokra igaz.

Habár az elektronikus médiumok megjelenésével az olvasás valóban háttérbe szorulhatott, az mégsem igaz, hogy az érintettek nem olvasnak. A WIP legújabb 2007-es adatai alapján elmondható, hogy a 14–29 év közötti korcsoport tölt el legtöbb időt könyvolvasással, náluk már csak a 60 felettiiek olvasnak több könyvet ma Magyarországon. A kor emelkedésével mind nagyobb arányban találunk olyanokat, akik

egyáltalán nem olvasnak könyveket, míg a tizenévesek több mint négytizede és a huszonevűesek több mint harmada legalább hetente forgat könyvet a kezében, addig az idősebbek ennél ritkábban. Könyvolvasás terén tehát nem olyan rossz a helyzet az újságok esetében azonban úgy tűnik, hogy egyszerűen „kihálnak” az olvasók, ugyanis a fiatalabb korosztályok egyre kevesebb időt töltenek újságolvasással, az újságolvasók csökkenő arányát jól tükrözik az egyre kisebb példányszámban megjelenő napilapok is. A csökkenő olvasótábor magyarázhatja egyrészt az egyre erősebb bulvárosodás, de itt már egyértelmű az internet jelentette konkurencia, az ifjabbak jellemzően inkább interneteznek, és kevésbé olvasnak nyomtatott újságot.

A zenehallgatással kapcsolatban igaznak bizonyul az a sztereotípiá, hogy a generáció tagjai hallgatnak a legtöbbet és leggyakrabban zenét. A tízen-, huszonevűesek túlnyomó többsége (80–90 százaléka) hallgat legalább hetente zenét, ráadásul a zenehallgatókon belül az érintettek átlagosan több mint három órával több időt töltenek zenehallgatással mint az idősebb korosztályok. A mennyiségi különbségek hátterében feltehetőleg, korcsoportok szerint szerveződő, eltérő zenehallgatási és megosztási kultúrákat találunk. A ma ifjai egy mp3 megosztás-letöltés és hordozható lejátszó uralta világban szocializálódnak, ahol a „jó zene” könnyen és gyorsan beszerezhető – részben illegálisan. A zeneipar tehát bár hosszútávon ugyanúgy az üzleti modell fenntarthatatlanságával kell szembenéznie, mint az újságoknak vagy a könyvkiadásnak, paradox módon éppen ellentétes okokból kifolyólag: nem a tevékenység elhalása fenyeget, hanem az egyre élénkülő igények csillapíthatatlan, de alternatív, piacon kívüli forrásból táplálkozó kielégítése, azaz az illegális zeneletöltés jelenti a kihívást. Részben az adatok alapján is kikövetkeztethető, hogy a ma ifjai számára nem a rádió az elsődleges zeneforrás, hiszen a tizenévesek a többi korosztályhoz képest alig hallgatnak rádiót, csupán több mint felük rádiózik legalább hetente egyszer szemben az átlag több mint háromnegyedével, ráadásul átlagosan mindössze öt órát hallgatnak

rádiót hetente, szemben az idősebbek 13–15 órás rádióhallgatási gyakorlatával.

A telefonálás mennyiségének vizsgálata során megfigyelhetjük, hogy ugyancsak hamis az a sztereotípiá, miszerint az ifjúsági korosztályok tagjai sokkal többet beszélnek, mint az idősebbek. A telefonálás gyakoriságát szemügyre véve azt találjuk, hogy csupán a hatvan évesek és idősebbek telefonálnak jóval ritkábban, mint az ifjabbak. Ami a tévénézés mennyiségét illeti, az adatok alapján a sztereotípiáknak ugyancsak ellentmondó következtetéseket vonhatunk le. Az ifjúsági korcsoportba tartozók és az idősebbek túlnyomó többsége naponta néz televíziót, ugyanakkor televízió előtt eltöltött idő tekintetében a legidősebb korosztályok mutatnak kiemelkedő eredményt, a csúcst a 68–69 évesek tartják heti közel 20 óra televíziózással, az ifjúsági korosztályok televíziózása ezzel szemben kifejezetten visszafogottnak tekinthető.

A fentiek alapján elmondható, hogy az ifjúsági generációk médiafogyasztása mind az adott médium előtt-mellett eltöltött idő, mind a fogyasztás gyakorisága mentén lényegesen különbözik – sok esetben az uralkodó sztereotípiákat meghazudtolva – az idősebb korosztályokétól. A WIP kutatás rákérdez az egyes médiumok fontosságára is mint információ, illetve mint szórakozási forrásra. Összességében elmondható, hogy a legfontosabb médium a televízió és a rádió, az írott médiumok kevésbé fontosak, az internet fontossága lényegesen kisebb. Az ifjúsági generációk tagjai azonban egészen másképp látják az egyes médiumok fontosságát, mint az idősebbek.

Megfigyelhető, hogy azok a médiumok, amelyeket a a vizsgált korcsoportok az átlagoshoz képest fontosabbnak tekintenek, így a könyvek és a magazinok, az idősek esetében az átlagoshoz képest kevésbé fontosak, illetve fordítva, a korcsoportok által kevésbé fontosnak tartott médiumok, mint a televízió és a rádió az idősek szemében fontosabbak.

Az internet fontosságának megítélése mutatja a legszélsőségesebb értékeket az életkor szerint, a fiatalabb korosztályok nagyon fontosnak tartják – a legfiatalabbak esetében a legfontosabb médium – míg az idősebbek a legkevésbé fontosnak érzik, legyen szó információszerzésről, vagy szórakozásról.

Mindezek alapján elmondható, hogy az ifjúsági korosztályok kétségtelenül az információs társadalom bennszülöttei, akiket az idősebbekhez képest gyökeresen eltérő kulturális- és médiafogyasztási szokásokkal jellemezhetünk.

A digitális világ mellett azonban jelen van a kultúra hagyományos szinterei is, így a színház, könnyű és komolyzenei rendezvények, a mozi, stb., amelyek esetében szintén jelen van a hozzáférés problémája, a (fő)városi és a vidéki ifjak lehetőségei továbbra is lényegesen különböznek egymástól, másrészt az igények sem egyformák. Létezik ugyan a „magas kultúra” iránt fogékony, jórészt magas társadalmi státusszal és jelentős kulturális tőkével rendelkezőkből álló csoport, azonban egészében továbbra is a populárisabb műfajok (mozi, könnyűzenei koncertek, fesztiválok) jellemzik az ifjúsági generáció tagjait.

1. táblázat. Médiafogyasztás az egyes korcsoportokban, óra/hét (WIP, 2007)

	14–17 évesek	18–29 évesek	30–39 évesek	40–49 évesek	50–59 évesek	60+ évesek
Könyvolvasás	4,3	4,1	3,4	3,3	4,0	4,8
Videojátékok	6,0	4,2	2,4	2,4	4,4	3,9
Zenehallgatás	11,9	10,8	7,5	7,9	7,0	6,3
Újságolvasás	1,8	2,9	3,0	3,3	3,6	4,0
Rádióhallgatás	4,8	13,4	15,5	14,0	13,9	14,6
Telefonálás	2,1	2,5	2,4	2,2	1,6	1,0
TV-nézés	14,8	13,5	13,7	14,2	16,0	20,0

III. Ajánlások

A fiatalok gazdasági helyzete számos más területtel szorosan összefügg, önmagában nehezen befolyásolható. Alakulásában döntő szerepe van az ország általános gazdasági helyzetének, (pl.: vannak-e lakossági megtakarítások, a szülők tudnak-e segíteni gyermekeiknek az önálló élet megkezdéséhez, stb.), de szerepe van az oktatásnak, amelynek a piacképes szakmák felé kell(ene) mutatnia, stb. Amit az állam az intézményrendszerén keresztül tehet nem más mint a feltételekhez képest megteremti a lehetőséget a fejlődésre, a leszakadókna a felzárkózásra.

- Szükséges tehát elérni, hogy a gyermeki mélyszegénység aránya alapvetően megváltozzon. Lehetővé kell tenni a hátrányos helyzetben élőknek a társadalmi mobilitását.
- Célzott programokkal (pl.: munkáltatónak nyújtandó adókedvezmények) el kell érni, hogy a 15–29 éves korosztály a jelenleginél sokkal nagyobb arányban kapcsolódjon be a munkaerőpiacra.
- Attitűdváltoztatásra van szükség, hogy az oktatási rendszerben töltött idő alatt mind természetesebbé váljon a munkavállalás.

A kulturális fogyasztás színvonalának javítása érdekében az államnak elsősorban a hozzáférésre, a lehetőségek megteremtésére kell törekednie, a tartalmak a világtrendek alapján alakulnak. A fogyasztási feltételek megteremtésének érdekében a területi és gazdasági különbségek csökkentésére, a felzárkózás lehetőségére van szükség.

- El kell érni, hogy a területi különbségek megszűnjenek a digitális kultúrához való hozzáférés tekintetében. Minden olyan háztartásban szükséges számítógépnek és megfelelő sávsebességű internetkapcsolatnak lennie, ahol az érintettek élnek. Elsősorban a piaci szolgáltatókat kell ösztönözni, hogy a még ellátatlan területeken is kiépítsék az infrastruktúrát, azonban szükségesek célzott, közvetlen állami programok is annak érdekében, hogy a helyi kezdeményezésekhez forrásokat és tapasztalatokat (jó gyakorlatok) rendeljenek.

- Lehetőséget kell biztosítani a nemzeti kulturális vagyoni megismerésére, amely a közgyűjtemények digitalizálásával és ezekhez való ingyenes hozzáféréssel megvalósítható.
- A területi különbségek csökkentésének érdekében szükséges a hátrányos helyzetű régiókba is eljuttatni a népszerű ifjúsági szabadidős programokat. Ennek érdekében ösztönözni kell az ifjúsági szabadidő-szervezés hálózatosodását.
- Ösztönözni kell az ifjúsági korosztályok tagjait az önálló kulturális tartalmak előállítására, hogy ne pusztán passzív befogadói, hanem aktív alakítói is legyenek a kultúrának. (erre jó példa a PANKKK)
- Szélesíteni kell azt a kört, amelynek lehetősége van az interkulturális környezetben való tanulásra, tapasztalatszerzésre. Ennek érdekében kiemelt figyelmet kell fordítani a hátrányos helyzetűek bevonására az ifjúsági cserék, a nemzetközi önkéntes munka világába.

Irodalom

- A Fogyasztóvédelmi Egyesületek Országos Szövetsége által középiskolások körében végzett fogyasztóvédelmi felmérés (FEOSZ, 2008).
- Bauer Béla–Szabó Andrea (Szerk.) (2005): Ifjúság2004® Gyorsjelentés. Mobilitás. http://www.mobilitas.hu/?m=4&m_op=view&kid=10
- Dr. Bódiné Vajda Györgyi (2006): *A jövedelem és fogyasztás regionális különbségei*. Budapest: KSH.
- Keszthelyiné Rédei Mária–Szabó Andrea–Komolafe Magdolna (Szerk.) (2006): *A háztartások fogyasztása*. Budapest: KSH.
- Laki László–Szabó Andrea–Bauer Béla (Szerk.) (2001): Ifjúság2000® Gyorsjelentés. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2008–2023
- Pintér Róbert–Székely Levente: Bezzeg a mai fiatalok. A tizenéves korosztály médiafogyasztása a többségi társadalom tükrében. In: Internet.hu – A magyar társadalom digitális gyorsfényképe 3, megjelenés alatt.

Székely Levente: Másvilág – Fiatalok az információs társadalomban. *Új Ifjúsági Szemle*, megjelenés alatt.

Váradai Rita (Szerk.) (2007): *A fiatalok munkaerőpiaci helyzete*. Budapest: KSH.

Napjaink vásárlói a fogyasztás szinten tartására törekednek <http://www.kozerdeku-hirdetmenyek.hu/hirdetmenyek/2007/oktober/aremelesek.html>

FMCG: a vásárlások egynegyedét a sajátmárkás termékek adják <http://www.gfk.hu/sajtokoz/articles/200803121200.htm>

Huszonéves férfiak vásárolják legtudatosabban a márkákat <http://www.gfk.hu/sajtokoz/159.htm>

A magyar fiatalok gazdagságra vágnak <http://www.gfk.hu/sajtokoz/articles/200801171202.htm>

Jegyzetek

1. Vannak azonban olyan megyék is, ahol a vásárlóerő inkább növekedett az utóbbi időben ilyen: Pest megye, vagy Zala megye és Győr-Moson-Sopron megye.
2. A GfK adatai szerint az ún. ifjúsági vásárlás során, amennyiben szórakoztató elektronikai, cipő és kozmetikai termékekről van szó, legfontosabb szempont a termék márkája. A harminc alatti korosztály 50 százalékkal nagyobb része ragaszkodik kipróbált márkájához, mint a 30 évesnél idősebbek, inkább márkakövetők a kedvezőbb anyagi helyzetben lévők, a még szüleikkel együtt élők.

Családalapítás, otthonteremtés

I. Félmúlt és a jelen

A családalapítás, és az otthonteremtés gyakran egymáshoz kapcsolódó tényeinek, körülményeinek áttekintéséhez egyaránt szükséges lenne azoknak a folyamatoknak az átfogó ismertetése, amelyek részben már megelőzték a rendszerváltást, részben azóta (is) jellemzik a magyar társadalom fiatalokból álló szegmensét.

Témánk áttekintéséhez változó tartalmú és változóan használható források állnak rendelkezésünkre. Ismerünk a 15–29 éves fiatalokat reprezentatív mintán vizsgáló kutatásokat, készültek elemzések a teljes népességről szóló kutatások fiatal évjárátaiban megragadható folyamatokról. Találunk közöttük szociológiai és statisztikai munkákat, készült olyan kutatás, amely kiemelt módon vizsgálta életünk fordulópontjait, vannak adataink a lakásállomány nagyságáról és a lakások szobaszámáról, közműellátottságáról, az új építésű lakásokról és az építetökről, a lakáshitelezésről, annak állami támogatású részéről.

Ezek kis része viszonylag új adatokra épít, egyes tényeket csak több éves felvételekben értelmeznek. Van olyan munka, amelyben a 29. életévnél húzzák meg a fiatalok felső korhatárát, másokban 39 évig fiatalnak tekintik a népességet.

Ismerünk olyan elemzéseket, amelyek a változásokat teoretikusan, vagy majdnem az elmélet szintjén értelmezik, olvashatunk olyan dolgozatot, amely áttekintést tartalmaz a fiatalokról készült fontosabb fejtegetésekről.

Van olyan munka is, amely – egyebek mellett – a felvétel időpontjáig bekövetkezett, fontosnak tekintett életútátmenetekből kialakuló

klasztereket tekinti át. Ezzel a közelítéssel képet ad a témánk szempontjából fontos mozzanatok – a családalapítás és az otthonteremtés – kapcsolatáról, és e kapcsolat több évtizedes változásairól.

Nem készült viszont olyan kutatás, amely a felnövekvő nemzedékben az önálló életvitel kialakításának gyakran visszafordítható mozzanatait tűzte ki megismerendőnek. Hiányzik a saját háztartást saját otthonban kialakító ifjú törekvéseket és azok sikerét-kudarcat, segítő és hátráltató mozzanatok, a tényekben és az értékrendben meglévő, ill. hiányzó feltételeket átfogóan vizsgáló kutatás is.

A rendelkezésre álló, és a hiányzó információk együttesen nehéz induló helyzetet jelentenek, munkánk szükségszerűen eltérő közelítésmóddal készült forrásokra támaszkodik és kivédhetetlenül hiányos lesz. Elkészítése közben mindvégig el kellett kerülnünk, hogy lokális kutatásokból származó eredményeket is használjunk, amelyek egy-egy részhalmoz jellemzőit állítanák abba a hamis megvilágításba, hogy a fiatalokat átfogóan jellemző képet kerekítünk tudottan korlátozott érvényességű kutatás alapján.

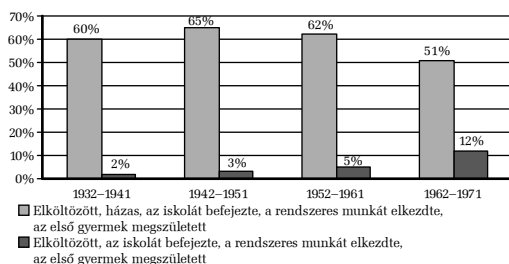
Az előzményeket nem csak a források, feltevések, de az időelhatárolások miatt is értelmeznünk kell. A rendelkezésünkre álló adatok és elemzéseik alapján úgy látjuk, nem húzhatunk éles határvonalat, mert a félmúlt, sőt a jelenlegi helyzet megértéséhez nem egyszer a korábbi évtizedekig kell visszanyúlnunk. Emiatt itt és a következő részben is többször hosszabb időszakokra hivatkozunk, magyarul: a félmúltat igen rugalmasan kezeljük.

Az előzményekből kiemelendőnek tartott legfontosabb mozzanatok esetében többnyire a

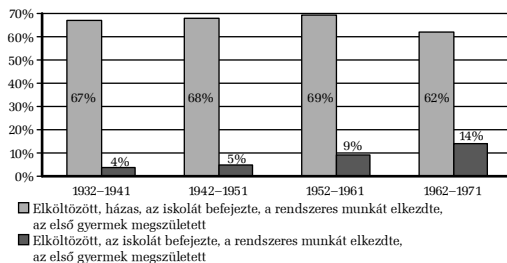
Bognár Virág¹ dolgozatában szereplő elemzések adataira támaszkodtunk. Elsősorban azért, mert munkájában az otthonteremtés nem válik el élesen a családalapítástól. Őt életútátmenet előfordulásának mintázatait vizsgálta a 25. és a 30. életév között. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet *Életünk fordulópontjai* c. kutatása első hullámának (2001/2002.) adatai alapján arra kereste a választ, hogy az életút e két pontjáig megtörténtek-e az alábbi fontos átmenetek:

- házassági vagy élettársi kapcsolat az adott életkorban,
- első elköltözés a szülői házból,
- a legmagasabb iskolai végzettséget adó iskola befejezése,
- az első gyermek megszületése,
- az első rendszeres munka megkezdése.

Nyilvánvaló, hogy e jelentést túlterhelné, ha tanulmányából részletesen hivatkoznánk az általa vizsgált hipotézisek rendszerére és a vizsgálatokra használt elemzésben kikristályosított klaszterek teljes rendszerére, amelyekben az 1962–1971, az 1952–1961, az 1942–1951 és az 1932–1941 között született kohorszokhoz tartozó megkérdezettek csoportjait vetette egybe. A családalapítás szempontjából elégségesnek tartjuk a 30 éves életkorhoz kapcsolódóan tárgyalt eredményei két elemének: a szűkülő terjedelmű domináns mintázatban, és egy kohorszról-kohorszra mindinkább növekvő terjedelmű klaszterben együtt megjelenő életútátmenetek jellemzését. Ezért arra koncentrálnak, hogy milyen eltérések jellemzik ezt a két életútátmenet együttest a vizsgált életkori csoportokhoz tartozó férfiak és nők tíz éves kohorszai esetében.

1. ábra. Az életút átmenetek két mintázata 30 éves korban a férfiak körében (%)²

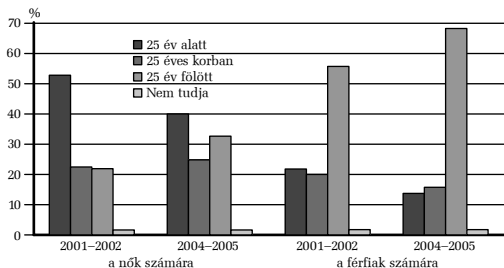

2. ábra. Az életút átmenetek két mintázata 30 éves korban a nők körében (%)³

Mindkét klaszter esetében igaz, hogy a vizsgált korcsoportok közötti eltérések az első három kohorsz esetében kisebbek, mint a harmadik és negyedik korcsoport között. Azok a megkérdezettek, akik az ezredforduló előtti évtizedben váltak harminc évesekké, ritkábban léptek házasságra (élettársi kapcsolatra), mint az előttük járó generációk képviselői, és gyakrabban váltak házasság (élettársi kapcsolat) nélkül első gyermekük szüleit, mint azt a náluk idősebb három kohorsz esetében láthatjuk.

Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a rendszerváltásig hozzávetőleg azonos arányban történtek meg a fontos életútátmenetek a fiatalok körében, és jellemzőnek nevezhetjük azt a mintázatot, amelyben mind az öt fordulópontra bekövetkezett a 30. életévig. A legfiatalabbak esetében azonban (a férfiak esetében valamivel markánsabban) elmozdulást láthatunk, a társadalmilag tipikusnak mutató átmenetegyüttes stabil aránya csökkenő tendenciájúvá vált. Számunkra ez azért fontos, mert kijelöli azt a fordulópontot, amikor a felnőtté válás megszokott menetrendje megváltozott. A családalapítás gyakorlata nem követi a korábban általánosan elfogadott mintákat, mind többen választanak korábban ritkán előforduló magatartásmódokat.

A családalapítás leggyakoribb módjával, a házasságkötéssel kapcsolatos ítéletek változásáról is képet kaphatunk, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet *Életünk fordulópontjai* c. kutatása nyomán. A kutatás első és második hullámában így vélekedtek a házasságkötés ideális időpontjáról:

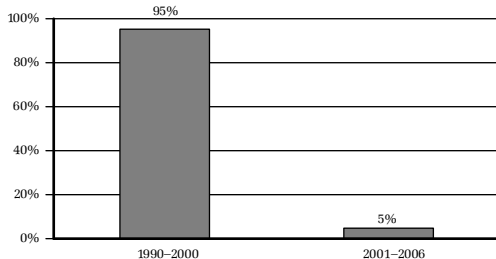
3. ábra. A legjobb házasságkötési kor a nők és a férfiak esetében (%)⁴

A házasságkötés időzítését a kutatás mindkét hullámában nemek szerint differenciált módon mérlegették. Ez a hagyományosan kialakult társadalmi álláspontot (és gyakorlatot) tükrözi, a férfiak inkább ráérnek a családalapítással. Az 1. és 2. ábrán bemutatott klaszterekből láthattuk: a fiatal nők és férfiak életútátmenet mintázataiból kirajzolódó, eltérő gyakorlat arra utal, hogy az ítéletek és a praxis egy irányba mutatnak.

A felvétel második hulláma három évvel követte az elsőt. Ez a rövid idő is elegendő volt az álláspontok érzékelhető változására: mindkét nem kapcsán csökkent az ideális időpont 25 év alatt, és nőtt a 25 év felett kijelölők aránya. Az elmozdulás praktikusán már átnyúlik félmúltba, de megítélésünk szerint az előzmények egy része éles határvonal nélkül folytatódik a félmúltban.

A fiatalok otthonteremtésének napjainkra jellemző körülményeit legjobban befolyásoló előzménynek azt tekintjük, hogy a rendszerváltást követően Magyarországon szinte teljesen megszűnt a városokban korábban meghatározó arányú bérlakás szektor. Az önkormányzatok kezelésében lévő állami tulajdonú lakásvagyon domináns többségét rövid idő alatt privatizálták. Ebben a folyamatban a gyakran rossz állapotú épületekben levő bérlakások javát meglehetősen nyomott árakon eladták a bérlőknek, a többlakásos épületeket az új lakástulajdonosoknak társasházzá kellett átalakítaniuk. Az így átalakult magántulajdonú lakásvagyon szerkezetében megnövekedett a rossz állapotú, régi bérházak és az energiateljesítésben rossz hatásfokú

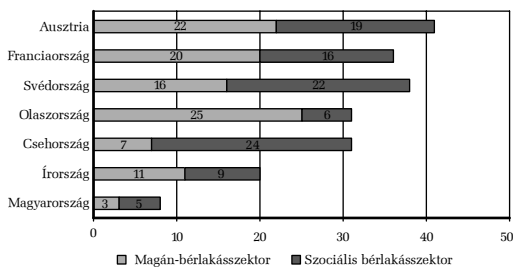
panelépületek aránya. Az önkormányzatok viszont „megszabadultak” attól a gondtól, hogy a piacfüggetlen lakbérkonstrukció miatt évtizedek óta elmulasztott karbantartási, felújítási kötelezettségeknek kelljen eleget tenniük. A több mint 600.000 önkormányzati lakást érintő eladási hullám dinamikáját láthatjuk a következő ábrán:

4. ábra. Az 1990-2006. között eladott önkormányzati lakások aránya (%)⁵

A kampányszerű értékesítés meghatározó többsége az ezredfordulóig megtörtént, a további hat évben ennek töredékét adták el az önkormányzatok.

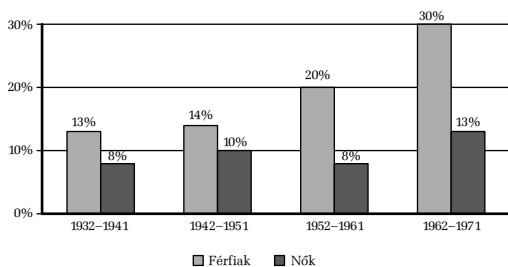
A piaci lakbér szerkezet kialakulásának elmaradása volt az egyik oka annak, hogy az új lakásberuházások többségében nem bérbeadásra, hanem eladásra építenek lakóingatlanokat. Az elvétele előforduló önkormányzati lakásépítések esetében is többnyire pályázati úton, szociális megfontolások alapján elérhető bérlakások épülnek (pl.: fecskeház konstrukciók), és hiányzanak a valódi piaci bérekkkel jellemezhető lakásberuházások. Az ezredforduló környéki lakásszerkezet így jellemzett hiányosságait jól követhetjük a bérlakás-szektor arányait nemzetközi összehasonlításban áttekintő ábrán:

5. ábra. A bérlakás-szektor arányai 1999. (%)⁶

A hét ország adatait összehasonlíthatóvá tevő diagram plasztikus képet ad arról, hogy milyen távolságok választják el a hazai viszonyokat a többi hat ország bérlakás-szektorától. Egészében is, és a szociális bérlakások szegmensében is legtöbb esetben a hazainak többszöröse a bérelhető és megfizethető bérű lakások aránya. Hozzá kell tennünk, hogy a piaci lakbérszerkezet kialakulásának egyik jelentős gátja az a jövedelemstruktúra, amely a munkaerő újratermelésének költségeibe nem kalkulálja be a lakásköltségeket. Sem a bérlakás, sem a lakástulajdon megszerzésének költségeit. Utóbbit a lakáshitelezés lehetőségei csak látszólag enyhítik. A fiatalon, az államilag támogatott lakáshitel és a szocpol együttes lehetőségeivel elérhető saját lakás az esetek többségében hosszú távra elkötelezi a jórészt egy-két szobás lakásokban berendezkedő fiatalokat.

Az *Életünk fordulópontjai* kutatás első hulláma nyomán átláthatóvá vált, hogy az ezredfordulón az 1962–1971 között születettek a korábbi kohorszoknál ritkábban költöztek el szüleiktől 30 éves korukig. A 6. ábrán kohorszonként elkülönítve ábrázoltuk a férfiakra és a nőkre jellemző életútátmenet mintázatokat arányait.

6. ábra. 30 éves korban a szülőikkel él, az iskolát befejezte, a rendszeres munkát elkezdte, viszont nem házas, nem született gyereke a férfiak és a nők körében, az 1932-1941 között született kohorszoktól kezdődően (%)⁷

A figyelemmel kísért kohorszok életútátmenet klasztereinek egybevetése azt jelzi, hogy mindkét nem esetében emelkedett azok aránya, akik 30 éves korukig nem alapítottak családot, nem költöztek el szüleiktől. Ők értelemszerűen nem teremtették meg önálló otthonukat, sem bérelt, sem saját tulajdonú lakásban. A férfiakat gyakrabban találjuk ilyen helyzetben, mint a nőket.

Az ide tartozó férfiak jóval magasabb arányához hozzá kell tennünk, hogy feltehetően ebben a körben magasabb az alacsonyabb iskolázottságúak, a rosszabb jövedelmi lehetőségűek és a korán munkanélkülivé vált fiatalok előfordulása, akik valószínűleg csak később, vagy egyáltalán nem kötnek házasságot (élettársi kapcsolatot) és ritkábban válnak szülőkké, mint jobb helyzetű társaik. Ez a helyzet is arra utal, hogy a családalapítás és az otthonteremtés az elemzés számára ugyan szétválasztható, de a mindennapokban szorosan összetartozó része a fiatalok életének.

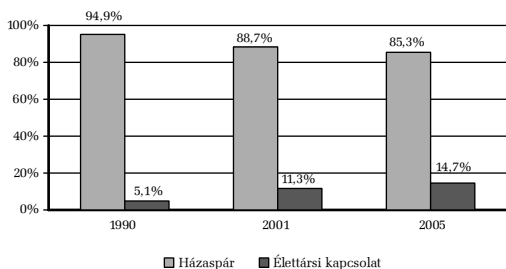
Végül a szülői ház elhagyásának és az első önálló lakás megszerzésének kapcsolatáról kell egyetlen mozzanatot bemutatnunk. Az 1961–72 között születettek körében 51% azok aránya, akik később jutottak első lakásukhoz, mint ahogyan elhagyták szüleik otthonát. Ebben a jelentős arányú körbe tartoznak azok, akik kollégiumban, albérletben, közösen bérelt lakásban, párkapcsolati partnerüknél laktak mielőtt első saját otthonukat megszerezték.⁸

II. 2006–2007

Az ezredfordulót követő időszakról, ill. a legutóbbi évekről részben azonos részben újabb források állnak rendelkezésünkre. Azonosak annyiban, hogy a családalapításról leghasználhatóbb adatfelvétel változatlanul az *Életünk fordulópontjai* kutatás. Újabbak annyiban, hogy a jelenhez közelebbi, de elszigetelt információkkal szolgálnak népmozgalmi történésekről, lakásépítésről, lakáshitelezésről. A legfrissebb adatok kevésbé hajlékonyak, mint az *Életünk fordulópontjai*, amelynek harmadik hullámáról (2007/2008.) értelemszerűen azt sem ismerhetjük, amely a második hullám nyomán már hozzáférhető.

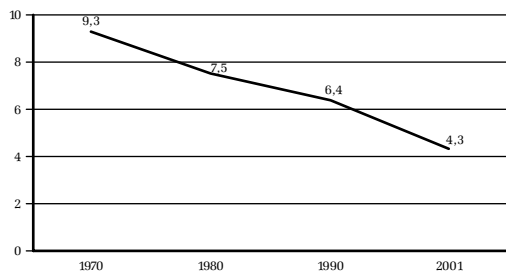
A hozzáférhető adatok egy részénél célszerű a félmúltnál távolabbra is visszatekintenünk, mert nyomonkövethető módon a folyamatok egy része a rendszerváltásnál előbb kezdődött. Emiatt előfordul, hogy több évtizedes időszakot is közlünk.

A családalapítás az utóbbi évtizedekben nem azt jelenti, mint korábban. Ennek bemutatásához elsőként azt kell áttekintenünk, hogy a rendszerváltást követően miként változott a házasságok és élettársi kapcsolatok egymásközi aránya a házaspáros típusú családokon belül.

7. ábra. Házaspárok és élettársi kapcsolatok a házaspáros típusú családok körében (%)⁹

Az egy családban élő párokon belül fokozatosan csökkent a házasságra lépett párok, és ennek megfelelően emelkedett az élettársi kapcsolatban élők aránya. A családi státusz e két módjának változásai elválaszthatatlanok attól, ahogyan a házasságkötések arányai változtak. Ez a folyamat tipikusan évtizedekkel ezelőtt kezdődött, így korai megjelenésétől célszerű bemutatnunk:

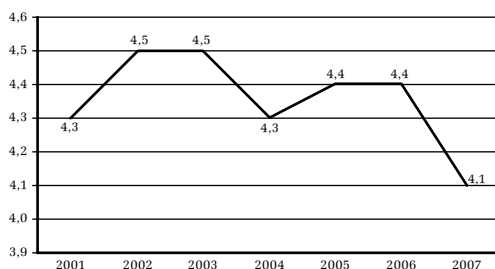

8. ábra. Ezer lakosra jutó házasságkötés a népszámlálások évében¹⁰

A házasságkötések arányszámai a rendszerváltás előtt is folyamatosan csökkentek. A diagramunkon feltüntetett utolsó évtizedben ez a tendencia egy kissé markánsabbá vált. Egészében véve elmondhatjuk, hogy a mind ritkábban kötött házasságok a magyar népesség házassodási hajlandóságának változását jelzik. A család-

szerveződés és a párkapcsolati modellek átalakulásának vagyunk tanúi.

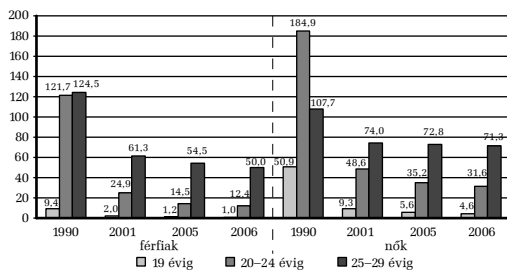
Az ezredfordulót követően a fenti adatokban nem történt gyökeres változás, az évenként vizsgált házassodási arányszámok továbbra is alacsonyok. Ezt követhetjük a 9. ábrán:

9. ábra. Ezer lakosra jutó házasságkötés a 2001. évi népszámlálást követően¹¹

A 2001. évi népszámlálást követő hat évben a házasságkötések arányszámai enyhe hullámzást követően további csökkenést mutattak. Ezek az adatok azt is jelzik, hogy a népmozgalmi statisztikákban az egyik évről a másikra látott változásoknak nem érdemes túlzott jelentőséget tulajdonítanunk, a valódi tendenciák hosszabb időtávon válnak követhetővé.

A családalapítás kifejezetten ifjúságról szóló adatai köréből a házasságkötések 29 éves életkorig tartó tendenciáját tudjuk bemutatni, nemek és korcsoportok szerint elkülönítve.

10. ábra. Ezer megfelelő korú nem házas férfira és nőre jutó házasságkötések száma az adott években¹²

Az oszlopdiagram adatai alapján azt kell mondanunk, hogy a teljes népesség házassodására jellemzőnek talált ingadozással ellentétben a 15-29 év közöttiek mindhárom korcsoportjában

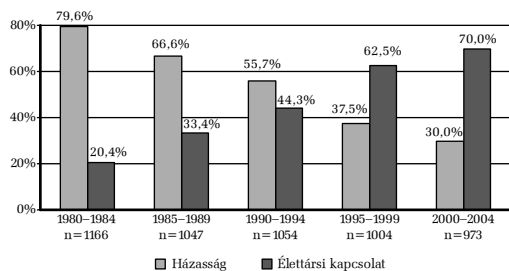
csökken a házasságkötéssel családot alapító előfordulása. A legfiatalabb (19 életévig terjedő) csoportban a férfiak már csak elvétve lépnek házasságra, és a nők körében is drasztikusan csökkent a házasságkötés előfordulása. A 20–25 évesek mindkét nem esetében szintén lényegesen ritkábban kötnek házastársi kapcsolatot. Ebben a körben már érzékelhető, hogy ez a trend a férfiak körében erősebben érvényesül, mint a nőknél. A harmadik csoportban (25–29 évesek) a férfiak és a nők esetében is kevésbé csökken a házasságkötések előfordulása, de mindkét nemet ez a trend jellemzi.

A párkapcsolatok létrejöttének életkori időzítéséről rendelkezésünkre álló adatok közül arra érdemes figyelniük, hogy a különböző életkorukig első tartós párkapcsolatukat kialakító fiatalok milyen arányban létesítettek házasságot, élettársi kapcsolatot, vagy tartózkodtak mindkettőtől. Az 1960–1964 között születettek közül 20. életévéig házasságot kötött 36,2%, élettársi kapcsolatra lépett 8%, és nem volt még tartós kapcsolata 55,9 százalékuknak. A 20 évvel később, 1980–1983 között születettek közül 20 éves koráig házasságot kötött 2%, élettársi kapcsolatot létesített 18,6%, és egyáltalán nem volt még tartós párkapcsolata 79,2 százalékuknak. Hasonló tendenciát figyelhetünk meg a 25. és a 30. életévig kialakult, ill. ki sem alakult párkapcsolatokról beszámoló körében. Egészében véve azt mondhatjuk, hogy a fiatalok az előttük járó generációkhoz képeset halasztják a tartós párkapcsolatok mindkét változatának kezdetét, és növekvő arányban egyáltalán nem lépnek tartós párkapcsolatra a figyelembe vett életkorokig.¹³

Adataink kapcsán ki kell emelnünk, hogy a fiatalok körében megismert tények és az optimális házassági életkorról szóló megítélések egybecsengenek. Meggyőződésünk, hogy itt nem az az alapelv kell szembenéznünk, hogy a közvélekedés vagy a praxis közül az egyik befolyásolja a másikat, hanem mindkettőt a magyarországi viszonyokban kimutatható egyéb tényezők alakítják. Csak felsorolásszerűen: az iskolai pályafutás meghosszabbodása, a tanulmányokkal megszerzhető kompetenciák és a munkaerő-piaci el-

várások eltérései, a lakáspiaci anomáliák közül az államilag támogatott hitelek visszaszorulása, a bérletelési szektor fejletlensége kumulálódó hatásaival a tartós párkapcsolatok kialakulásának elhalasztását eredményezhetik.

További részletekkel egészíthetjük ki az eddigi képet, ha az első párkapcsolatok házasság és élettársi kapcsolat szerinti eltéréseit tekintjük át. Az elérhető adatok ez esetben nem kapcsolódnak életkori csoportokhoz, de azt a feltételezést megengedhetőnek tartjuk, hogy az első párkapcsolatok domináns módon a fiatal korban jönnek létre, így az ilyen kapcsolatok, ha kimondatlanul is, de a fiatal népességet jellemzik.

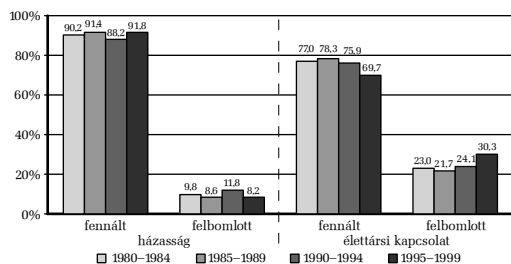

11. ábra. Az első párkapcsolati formák megoszlása a párkapcsolatok létrejöttének időpontja szerint (%)¹⁴

Az 1980-tól 2004-ig terjedő negyedszázad kezdetekor az első tartós párkapcsolatok domináns módon házasságot jelentettek (a kapcsolatok mintegy négyötödével) és a fennmaradó egyötöd jelentette az élettársi kapcsolatokat. Ez a markáns aránykülönbség a vizsgált öt éves ciklusok során szakaszról-szakaszra határozott változásokat mutat. A házasságkötés szerepe az első tartós párkapcsolatok között fokról-fokra csökken, és ezzel egyidejűleg növekszik az élettársi kapcsolatok aránya. Az ezredforduló utáni években az élettársi viszony átveszi a házasságkötés meghatározó szerepét. Az *Életünk fordulópontjai* kutatás második hullámának idejére kialakul a diagramon figyelemmel kísért induló periódus tükörképe, az első tartós párkapcsolatok körében az élettársi helyzettel induló kapcsolatok 70, míg a házasságként kezdődő párhelyzetek 30 százalékot tesznek ki. Tegyük hozzá: olyan párkapcsolati forma vált meghatározóvá, amelyből praktikusán lényege-

sen egyszerűbb kilépni. És nem érhet bennünket meglepetés akkor, amikor a párkapcsolatok e két változatának tartósságát, ill. bomlékonyságát vesszük szemügyre. A következő diagramon azt követhetjük nyomon, hogy az első párkapcsolatok a kialakulásukat követő ötödik esztendőben összekötötték-e tagjaikat, vagy már kiléptek belőlük a kapcsolatban érintett fiatal nők és férfiak. Ezt a megismert tartós kapcsolatok fennállását a házasságok és az élettársi kapcsolatok szerint elkülönítve feltüntető ábrán követhetjük nyomon:

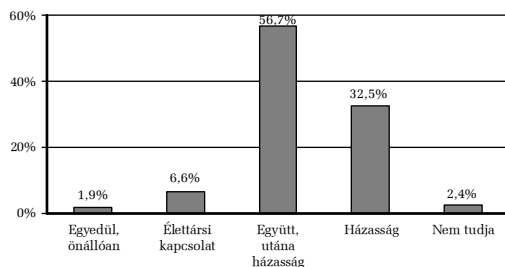
12. ábra. Párkapcsolati státusz 60 hónappal az első párkapcsolat kialakulása után (%)¹⁵

A párkapcsolatok módozatai szerint elkülönített oszlopdiagram alapján két jelentős különbséget látunk a házasságok és az élettársi kapcsolatok tartósságában. Az egyik érdemi eltérés abból áll, hogy a házasságok minden figyelemmel kísért időszakban stabilabbnak mutatkoznak az élettársi kapcsolatoknál. A házasságok esetében 10% körüli az öt éven belül megszűnt életközösségek aránya, míg az élettársi kapcsolatok esetében ennél jóval magasabb a felbomlott kapcsolatok aránya.

A másik érdemi eltérést abban látjuk, hogy a házasságok tartóssága a négy egymást követő periódusban megközelítőleg azonos szintű, viszont az élettársi közösségek a figyelemmel kísért 20 év során bomlékonyabbakká váltak. Feltételezhetjük: a fiatalok egy része azzal – a gyakran ki sem mondott – előfeltételezéssel létesít ilyen kapcsolatot, hogy kudarc esetén a házasságnál könnyebben léphet ki egy élettársi viszonyból. Magyarán szólva, próbaházasságra lép.

A párkapcsolatok megítélése is ebbe az irányba mutat. A többször hivatkozott, *Életünk fordul*

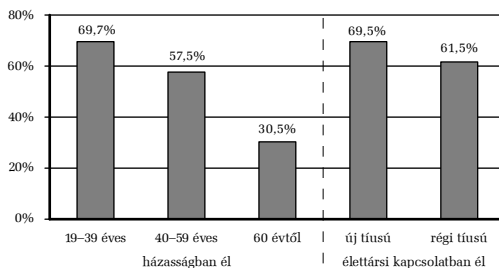
lópontjai kutatás során azt is vizsgálták, hogy milyen életformát javasolnának a fiataloknak a párkapcsolatban élők. A kutatás első hullámában így javasolták az eltérő életformákat:

13. ábra. Fiatalok számára ajánlott életforma a párkapcsolatban élők véleménye alapján (%)¹⁶

A véleménynyilvánítók több mint fele az együttélést követő házasságot és további harmada az azonnali házasságot ajánlaná a fiataloknak. Együttvéve meghatározó többségük a házasságot tekinti elérendő helyzetnek, de igen magas a próbaházasság híveinek aránya. Feltehetően abból a megfontolásból, ami részben a fiatalok gyakorlatát is befolyásolja: az együttélés hozzásegíthet az összeszokáshoz, és téves döntést követően egyszerűbben lehet megszüntetni az életközösséget. E csoport mellett viszonylag szűk, de még érdemi arányú az élettársi helyzetet feltétel nélkül ajánlók csoportja. A napjainkra meglehetősen kiterjedt irodalmú szingli helyzetet viszont elvetve (1,9%) javasolnák a fiatalok számára.

A próbaházasság értékű, előzetes együttélés híveinek aránya eltérő a különböző életkorú házások, ill. a kétféle élettársi kapcsolatban élők esetében:

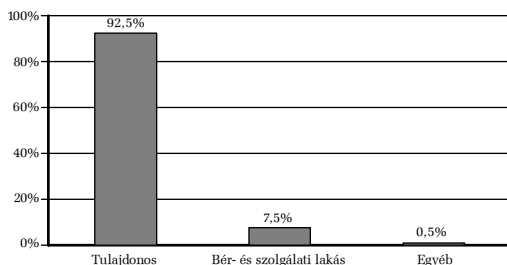

14. ábra. Az együttélést követő házasság a különböző párkapcsolatokban élők ajánlásaiban (%)¹⁷

Az együttélést követő élettársi kapcsolatot a házasságban élők legfiatalabb csoportja és az „új típusú” (nőtlenként, hajadonként) élettársi kapcsolatban élők ajánlják a legnagyobb arányban a fiataloknak. A próbaházasság melletti – praktikusan azonos arányú – állásfoglalásaikhoz legközelebb a „rég típusú” (elváltként, özvegyként) élettársi kapcsolatot létesítő álláspontját találtuk. A középkorú házasság körében náluk kevesebb, de 50% feletti az együttélést követő házasság javaslók aránya. Egyharmad alatt csupán a házasságban élők legidősebb csoportjából ajánlották a próbaházasság karakterű élettársi kapcsolatot.

Ezek az eltérések csak árnyalják, de nem írják felül az általános vélekedést: az élettársi kapcsolatot a majdani házasság horizontjával ajánlatos. Így a fiatalok mind gyakoribb élettársi kapcsolatát a közmegítélésben elfogadottnak tekinthetjük. Az együttélésre berendezkedő fiataloknak sok szempontból új helyzeteket kell megoldaniuk, ezek egyik legjelentősebbje, hogy hol rendezhetik be életközösségüket.

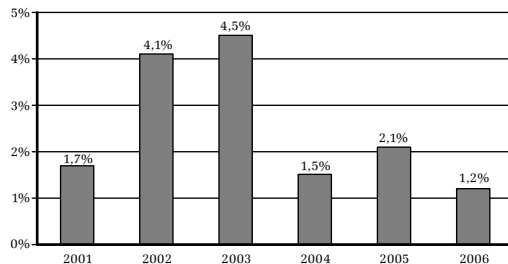
Ennek legtágabb megközelítéséhez tudnunk kell, hogy Magyarországon a 2005. évi mikrocenzus szerint 4.137000 lakásból 3.937000 a lakott, amelyek összesen 4.002.000 háztartásnak adtak otthont.¹⁸ Az összes lakott lakást a következő jogcímen használják:

15. ábra. A lakott lakások használatának jogcíme 2005-ben (%)¹⁹

Az oszlopdiagram meggyőzően bizonyítja, hogy az 5. ábrán látható, 1999. évi helyzethez képest mi sem változott, a magyarországi bérlakás szektor kialakulása még várat magára. Ennek hátterében legközvetlenebbül az áll, hogy a

beruházók a nem kevés új építésű lakás döntő többségét értékesítésre szánták, és csak töredékét tekintették bérebe adhatónak. A 2001–2006. közötti arányokat a következő ábrán tüntettük fel:

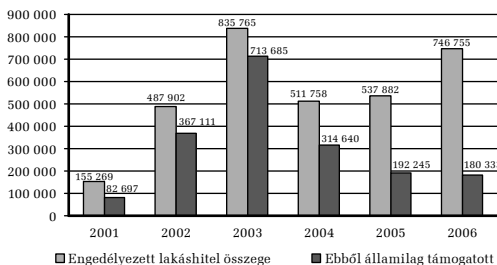

16. ábra. Bérbeadásra épült az összes épített új lakásból 2001–2006. (%)²⁰

Az ezredforduló óta egyetlen évben sem építettek olyan mértékben bérlakásnak szánt lakóingatlanokat, amelyeknek hatása alkalmas lenne, hogy lépésről-lépésre megváltoztassa a már bemutatott torz lakásszektor belső arányait. Ennek hátterében a beruházók döntésein túl ott tudhatjuk a magyar népességnek azt a törekvését is, hogy – akár nagy erőfeszítések árán is – saját lakásában rendezhesse be életét. A lakásszerzés érdekében sokan teherbíró képességüket meghaladó mértékben hajlandóak hitelfelvételre. A lakáshitelek állami támogatása, a bankok hitelkihelyezési törekvései egyaránt megerősítik szándékaikat.

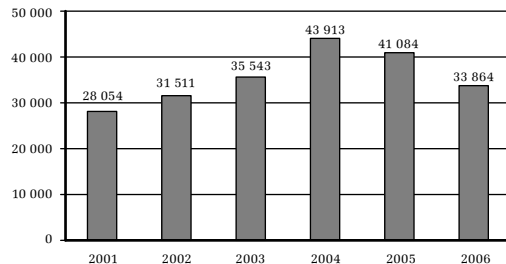
A lakáshitelezés állami támogatását elkülönítve is át kell tekintenünk. Elsősorban azért, mert a '90-es évektől kezdődően a növekvő lakásigények kielégítésének útját az állam a támogatott lakáshitelezésben vélte megtalálni. Ez a döntés egyben a bérlakás szektor további háttérbe szorítását is jelentette, egybevéve az önkormányzati tulajdonú lakások gyors ütemű eladásával. Az államilag támogatott lakáshitelezési gyakorlatot viszont nem tekinthetjük a következetesség iskolapéldájának. Ezt jól érzékelteti a 17. ábra.

A meredeken emelkedő támogatott lakáshitelek olyan mértékű terheket jelentettek a költségvetés számára, hogy 2003–2004 fordulójára az állam elszánta magát a kialakult rendszer je-

17. ábra. Engedélyezett lakáscélú hitelek 2001–2006. (millió forint)²¹

szafogásától. A trend változását nem kívánjuk egyértelműen a lakáshitelezés támogatásának visszafogása nyakába varrni, de szükségszerű megállapítanunk, hogy a kedvezőtlen fordulat a támogatási rendszer korrekcióját követte. A részleteket a 18. ábrán követhetjük nyomon:

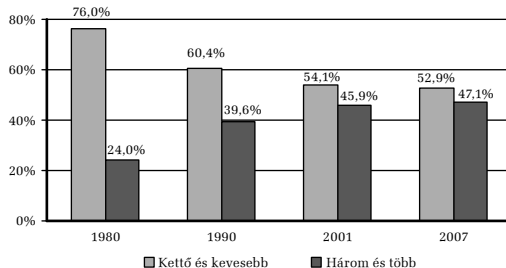

18. ábra. Épített új lakások száma 2001–2006.²³

lentős korrekciójára. A magyarázkodás értékű indokokra jelentésünkben nem kell kitérnünk. Egyébként is, bármilyen intézkedés bármilyen korrekciójára könnyű indokot találni akkor, ha több tízezer ügylet között lehet válogatni. A korrekció hatása a lakáshitelek teljes volumenében csak átmeneti visszaesést okozott, az államilag támogatott hitelek viszont, attól kezdve évről-évre csökkenő állami kötelezettségvállalást jelentettek. Ugyanekkor, 2004-ben kezdődött deviza alapú hitelek folyósítása is. Azt nem kell részleteznünk, hogy ez milyen kockázati tényezőt jelent a lakásukat ilyen finanszírozással megszerző fiatalok számára. Az államilag támogatott lakáshitelek volumene 2007-ben tovább csökkent. A hozzáférhető, I. féléves adatok szerint a 2006. I. félévi 74 480 millió forintról 2007. I. félévében 49 437 millió forintra.

A 17 és 18. ábrát együtt szemlélve azt érdemes hangsúlyoznunk, hogy a lakáshitelezés átalakításának évét követően jelentős mértékben (hözvetőleg egynegyedével) csökkent az újonnan épített lakások száma.

A lakásállomány minőségében 1980-tól az ezredfordulóig bekövetkezett legszembetűnőbb változás a kevéssé tagolt, egy-két szobás lakások arányának csökkenése volt. A további években viszont ez a tendencia megtorpant, 2001-től 2007. január elejéig praktikusán azonos a legfeljebb két szobás, ill. az ennél nagyobb szobaszámú lakások állományának aránya. Ezt láthatjuk a 19. ábrán:

19. ábra. A lakásállomány minősége, a lakások szobaszáma 1980–2007. január 1-jén (%)²⁴

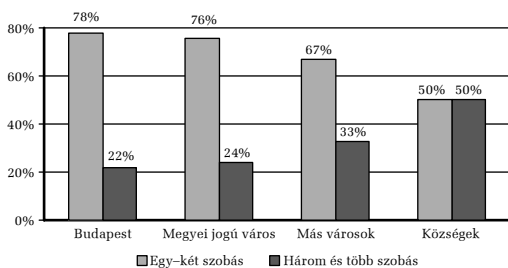
A hosszú futamidejű lakáshitelezés (új lakás építés-vásárlás esetén átlagosan 17–18 év) más gonddal is jár. A többnyire egy-két szobás, kis alapterületű lakások a fiatal családokat olyan otthonokhoz kötik, amelyek többnyire már az első gyermek megszületésével szűknek bizonyulnak, és a továbblépés lehetősége meglehetősen korlátozott.

Azt kell mondanunk, hogy 2001 óta a lakásállománynak ez a mutatója gyakorlatilag nem javult. A lakásvagyon fele változatlanul a nem,

A lakáshitelezési rendszer átalakítása nem csak a hitelfelvételi konstrukcióban, és az állami tehervállalásban járt változásokkal. Ettől kezdve az addig emelkedő volumenű lakásépítés is visszaesett. Az évente épített új lakások számáról hozzáférhető KSH²² adatok 2001–2006 között olyan fordulatot jeleznek, amely nehezen választható el az állami szerepvállalás visz-

vagy alig tagolt, egy-két lakószobából álló, a funkció szerint elkülönült lakáshasználatot alig biztosító lakásokból áll. Ez pedig nem szolgálja az otthonosságot, inkább a kényszereknek ad otthont, mint az elégedettségnek.

A csak fiatalok által lakott lakások esetében áttekintettük, hogy otthonaik ebből a szempontból milyen minőségűek. A 2005. évi mikrocenzus idején 29 évesnél nem idősebbek laktak 245 572 lakást, amelynek 70 százaléka legfeljebb két lakószobából állt, 30 százaléka pedig 3 és több szobás volt. A globális adatok, mint minden átlag, elfedik a település jellege szerinti eltéréseket, emiatt fontos a részletesebb kép áttekintése:

20. ábra. A csak fiatalok által lakott lakások lakószobáinak száma 2005-ben (%)²⁵

Budapesttől a községek felé haladva egyre nagyobb lépésekkel emelkedik a tagoltabb lakások aránya. A tévedés kockázata nélkül állíthatjuk, hogy ez a tendencia a telekárak, és az építési költségek csökkenésének hatását mutatja. A kis települések olcsóbb telekárainak, és a községekben mind gyakoribb saját kivitelezésnek, vagy legalább jelentős mértékben a sajátmunka-hányadnak, a kivitelezésben összegződő hatását tételezhetjük a most látott adatok mögött.

Ennek nyomán a kis szobaszámú lakásokhoz kötött fiatalokról leírtakat úgy kell finomítanunk, hogy az első önálló otthonok döntő mértékben a nagyvárosokban élő fiatalokat kötik hosszú távra a kevésbé otthonos lakásokhoz. Hitelfelvételükkel ők építik be magukat leginkább olyan lakásokba, amelyekből egy-két gyermek megszületése után szükséges lenne továbblépniük, de erre kevés esélyük van.

III. Ajánlások

Láttuk: a fiatalok körében mind gyakoribb, társadalmilag széles elfogadottságú élettársi kapcsolatok kevésbé tartósak, mint a házasságok. Ez csak részben kapcsolódik a fiatalok törekvéseiben és a társadalmi megítélésben egyaránt jelenlévő, hol kimondott, hol kimondatlan korláthoz: az együttélés legyen próbaházasság. További összetevők is bomlékonyabbá teszik.

Ilyennek tekintjük az otthonteremtés körülményeit: a lakásépítés, a bérlakás szektor és a lakáscélú hitelezés helyzetét, azokat a változásokat, amelyeket e területekről részletesen bemutatunk. Ezek más-más módon, de az élettársi kapcsolatokat és a házasságokat is kikezdehetik.

Továbbá ilyennek tartjuk az együtt élő párok személyéhez, a kevésbé megdöntött kapcsolatteremtéshez, sokszor a párkapcsolatokhoz szükséges türelem, alkalmazkodóképesség hiányához kapcsoló okokat. Ezek gyakran hasonlítanak a házasságok felbomlásának okaira.

Ajánlásainkkal szeretnénk elkerülni a közismert: „Kár, hogy megdőglött az utolsó liba is, mert lenne még néhány ötletem.”-helyzetet, ezért igyekszünk mértéktartóak lenni.

Állami-törvényhozói feladatok

Elsőként arról, amit hiányolhatunk: A törvényalkotásnak több területen is meg kell teremtenie az élettársi kapcsolatokat körülvevő, támogató jogi környezetet. Ezt ajánljuk a családjog, a vagyonhoz fűződő jogok (beleértve az örökösödési jogot) esetében egyaránt. Ezek a lépések az intézményekbe vetett bizalmat erősíthetik, egyben olyan garanciális háttérrel teremthetnek, amely erősíti az élettársi kapcsolatra lépő partnerek várható viselkedésével kapcsolatos előrelátást.

Ezt követően azt kell hangsúlyoznunk, amit elhibáztunk, korrigálandónak tartunk. A rendszerváltást követően az egymást váltó kormányok eltérő, nem ritkán ellentétes kiindulópontokra épített családpolitikája, család- és

lakáshitel támogatási törekvései a családalapítás és az otthonteremtés ellen hatnak. Azzal, hogy a fiataloknak nem kapaszkodókat, életterveik alakítását segítő támpontokat nyújtanak, hanem a bizonytalanság légkörét gerjesztik a minduntalan változó feltételeikkel. A családalapítás, az otthonteremtés ideális esetben nem kormányzati ciklusidőkre szóló program a fiatalok életében; a kormányzati politika kiszámíthatatlansága sokukat a családalapítás halasztására motiválja. Emiatt az elődök lépéseit kapkodva felülíró gyakorlatról a mindenkori, bármilyen pártállású kormányoknak végre le kellene tenniük.

Önkormányzati feladatok

Az ingatlanvagyonot gyors ütemben kiárusító önkormányzatok néhány év elteltével gyakran rádöbbentek arra, hogy olyan értéket herdáltak el, amelynek hiánya erősen korlátozza mozgásterüket. Ezen gyakran úgy kívántak változtatni, hogy a nemrég eladott lakások visszaszerzésének szándékával nyugdíjasházak építését erőltették. Ezek a döntések mégsem hozták helyzetbe az önkormányzatokat. Sem a szociális lakásgazdálkodáshoz elengedhetetlen ingatlanok, sem a piaci alapon bérbe adható lakások nem állnak rendelkezésükre.

Kitörési pontot, egyben a lakásszektoron belüli arányok javítását jelentheti, ha ingatlan-gazdálkodásukba bérlakás építési programot is beépítenek: részben szociális, részben piaci alapú lakbérékkel; nem tisztavirág életű akciókkal, hanem reális gazdasági számításokkal megalapozott tervek nyomán.

A szociális bérlakások létrehozása, és a gazdálkodás ezekkel nem új elem az önkormányzatok feladatai között, de ezt a feladatukat hézagosan látják el. A piaci alapú bérlakások építése, üzemeltetése az állam szükségszerűen rossz gazda nézetet automatikusan az önkormányzatokra alkalmazva eretnenségnek hangozhat. Álláspontunk szerint az önkormányzatok legalább olyan jó gazdái lehetnek a bérlakásoknak, mint a gyógy-idegenforgalmat és a wellness divatot

megcélzó fürdőeknek. Mindkettő akkor lehet sikeres, ha a szakterület valós keresletéből és sajátos működési módjának ismeretéből indul ki.

A nonprofit szféra feladatai

A szakítással fenyegető párkapcsolati krízisek hátterét láttatni, feldolgozni és megoldását segíteni képes tanácsadó szolgálat(ok) kialakítása, nem állami, nem önkormányzati feladat.

Ez a krízisintervenció (párterápia, mediációs szolgáltatás, családgondozás) sajátos területe, amely a házaspároknek és az élettársaknak is alig elérhető módon működik hazánkban. Egy ilyen intézményrendszer kialakítása, a működtetéséhez szükséges személyi és tárgyi-intézményi feltételek megteremtése a nonprofit szférában kívánatos. Ez elsősorban alapítványi támogatáshoz, ilyen célokra kiírt pályázatokhoz kapcsolódhat. Ebben a tevékenységben szerephez juthatnak az egyházak is, különösen akkor, ha gyakorlatban is alkalmazzák azt, amit a család fontosságáról tanítanak.

Jegyzetek

- 1 Bognár Virág: Első elszakadás a szülői háztól: a felnőtté válás kezdete? In: Somlai Péter (Szerk.) (2007): *Új ifjúság*. Budapest: Napvilág. 45–80. old.
- 2 Forrás: Bognár Virág: uott. 76. old.
- 3 Forrás: Bognár Virág: uott. 77. old.
- 4 Forrás: *Életünk fordulópontjai 2001/2002–2004/2005*. Budapest: KSH Népeségstudományi Kutatóintézet.
- 5 Forrás: *KSH Lakásstatisztikai évkönyv 2006*. 1.27 táblázat.
- 6 Forrás: László Miklós (2005): A magyarországi lakászsükséglet felmérése és jövőbeli várható alakulásának előrejelzése.
- 7 Forrás: Bognár Virág: uott. 76–77. old.
- 8 Forrás: Bognár Virág: uott. 67. old.
- 9 Forrás: KSH 2005. évi mikrocenzus 2 A népesség és a családok jellemzői 1.3.9. táblázat 109. old.
- 10 Forrás: *Statisztikai tükör* I. évf. 4. sz. 2007. március 21. Népmozgalmi arányszámok 5. táblázat.

- 11 Forrás: *Statistikai tükör* I. évf. 4. sz. 2007. március 21. Népmozgalmi arányszámok 5. táblázat, és KSH gyorstájékoztató 2008. február 25. *Népmozgalom* 2007. január–december
- 12 Forrás: *Statistikai tükör* I. évf. 4. sz. 2007. március 21. Házasodók nem és korcsoport szerint 7. táblázat
- 13 Forrás: Spéder Zsolt–Kapitány Balázs (2007): *Gyermekek: Vágyak és tények*. Dinamikus termékenységi elemzések. 2.8. táblázat, 39. old. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Műhelytanulmányok 6.
- 14 Forrás: Spéder Zsolt–Kapitány Balázs (2007): *Gyermekek: Vágyak és tények*. Dinamikus termékenységi elemzések. 2.9. táblázat, 41. old. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Műhelytanulmányok 6.
- 15 Forrás: Spéder Zsolt–Kapitány Balázs (2007): *Gyermekek: Vágyak és tények*. Dinamikus termékenységi elemzések. 2.10. táblázat, 42. old. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Műhelytanulmányok 6.
- 16 Forrás: Pongrácz Tiborné–Spéder Zsolt: Élettársi kapcsolat és házasság. Hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. 8. táblázat. *Szociológiai szemle* 2003/4.
- 17 Forrás: Pongrácz Tiborné–Spéder Zsolt, uott.
- 18 Forrás: KSH 2005. évi Mikrocenzus 7. .
- 19 Forrás: KSH 2005. évi Mikrocenzus 7. 1.1.2. táblázat
- 20 Forrás: KSH Lakásstatisztikai évkönyv 2006. 1.12. táblázat
- 21 Forrás: STADAT 2.3.6. táblázat Lakáscélú hitelek
- 22 KSH Lakásstatisztikai évkönyv 2006.
- 23 Forrás: KSH Lakásstatisztikai évkönyv 2006. 1.12. táblázat
- 24 Forrás: KSH Lakásstatisztikai évkönyv 2006. 2.7. táblázat
- 25 Forrás: 2005. évi Mikrocenzus 7. 1.19. táblázat

Ifjúság és egészség

I. Félmúlt és jelen

Áttekintve az ezredforduló óta eltelt időszak adatait, amelyek a magyar ifjúsági generációk egészségi állapotát tükrözik, elmondhatjuk, hogy az életkilátások javulása mellett, amely leírható például a születéskor várható élettartam növekedésével vagy a csecsemőhalálozás nagyarányú csökkenésével, számos területen jelentős egészséggel kapcsolatos életminőség romlásnak vagyunk tanúi. A környezetszennyezéssel, az életmóddal és a már gyermekkorban megjelenő krónikus stressz-terheléssel összefüggésben rohamos emelkedést mutat az allergiás megbetegedések aránya, a fizikai állóképesség csökkenése, a különböző típusú táplálkozási és alvási zavarok gyors terjedése, valamint a közérzeti és mentális problémák korai kialakulása.

A serdülők és a fiatal felnőtt korosztályok körében a halálozás fő okai nem a betegségek, hanem az ún. külső okok. Ugyanakkor ebben az életkorban kezdődnek azok a betegségek, amelyek, amennyiben nem ismerik fel, és nem kezelik őket, a későbbi életszakaszokban krónikus, aktivitást korlátozó, sőt akár az életet veszélyeztető állapotokká alakulhatnak.

A serdülő- és fiatal felnőtt korban a megfelelő táplálkozás megelőzheti a későbbi elhízást, magas vérnyomást és diabéteszt; fiatal nők esetében hatással lehet a terhességre, a magzati fejlődésre és az új generációk egészségére is. A biztonságos szexuális élet szabályainak betartása megelőzheti a szexuális úton terjedő betegségek, köztük a HIV/AIDS kialakulását. A dohányzás és az alkoholfogyasztás serdülőkorban kialakult szokásai befolyásolják a későbbi keringési, légzőszervi és májbetegségek kialakulásának esélyét.

A 2005-ös civil ifjúsági jelentésben (Susánszky, 2006) elsősorban a gyerekek, fiatalok szomatikus egészségi állapot jellemzőire, valamint egészség- és rizikómagatartására koncentráltunk. Áttekintettük és nemzetközi összehasonlításban is vizsgáltuk a mortalitási és morbiditási adatokat, ugyanakkor alig fordítottunk figyelmet az érintettek közérzeti jellemzőire, pszichés állapotára, viselkedés- és magatartászavaraira. Kétségtelen, hogy ezekről a jelenségekről kevésbé készültek nagy, átfogó vizsgálatok, bizonyos területeken még hiányoznak a számszerűsíthető adatok. Mégis úgy gondoljuk, hogy a fenti jelenségekre is figyelmet kell fordítani, mivel ebben a gyermekkor és felnőttkor közötti átmeneti időszakban, a biológiai és pszichés érés folyamatában a serdülők, fiatalok egészséggel kapcsolatos életminőségét alapvetően ezek a hangulati-pszichés ingadozások, és a következtükben kialakuló szomatikus tünetek és panaszok határozzák meg.

II. 2006–2007

Pszichoszomatikus tünetek

A pszichoszomatikus tünetek előfordulása és az egészségi állapot közt szoros összefüggés mutatkozik. Az ifjúsági generációk körében végzett egészségi állapot felmérések szerint a pszichés és pszichoszomatikus megbetegedések gyakorisága emelkedő tendenciát mutat (Pikó, 1995, 1999). Hazai pszichiátriai epidemiológiai vizsgálatok szerint a gyermekek és serdülőkorúak mintegy 20 százalékának van valamilyen érzelmi és viselkedési problémája, vagy gyakori pszichoszomatikus panasz (leggyakrabban fejfájás, has- és gyomorfájás,

alvászavar), közel 20 százalékuk gyakran fáradt és szorong, és 18–28 százalék jellemezhető agresszív magatartással (Egészségkalauz). A pszichoszomatikus tüneteknek kiemelkedő szerepük van az ifjúsági generációk közérzetének alakulásában.

Alvászavarok

Az alvászavarok jelentősen befolyásolják az életminőség alakulását, hatással vannak az általános közérzetre és a teljesítőképességre, a krónikus alvászavarok szomatikus és pszichés problémák kialakulásához vezethetnek. A magyar lakosságra, de különösen az ifjúsági generációkra vonatkozóan igen kevés adattal rendelkezünk az alvászavarok prevalenciáját illetően. A vizsgálatok főként célzott betegpopulációkra vonatkoznak, valamint klinikai szempontból tárgyalják a problémát.

2002-ben, egy a 18 éven felüli, felnőtt lakosság körében végzett országos reprezentatív egészségfelmérés (Rózsa, 2003) során a válaszadók 47 százaléka számolt be legalább egy alvásproblémáról; az alvászavarok (inszomnia) az Athéni Inszomnia Skálával mért előfordulási gyakorisága 9 százalék volt (Novák, 2006).

A fiatalkori alvászavarokkal a szülők gyermekeiket a panaszok típusától függően (elalvási nehézség, gyakori ébredés, légzésvizsgálat, horkolás, alvás alatti mozgásjelenségek, iskolai teljesítmény romlása) viszik el gyermekgyógyászhoz, neurológushoz, fül-orr-gégészhez vagy pszichológushoz. A 18 éven aluli korosztályok mintegy 20–30 százalékánál fordul elő valamilyen alvással kapcsolatos probléma (Gál, 2000). Az alvászavarok egyik változata az alváshiány (inszomnia), amelyet „civilizációs ártalomként” is említenek. A felgyorsult életritmus, amit a fiatalok pörgésnek neveznek, gyakran vezet az alvási idő lerövidüléséhez, vagy okoz elalvási nehézségeket.

A kamaszok fokozott alvásihiánnyal rendelkeznek; laboratóriumi vizsgálatok kimutatták, hogy számukra átlagosan 9 óra 15 percnyi alvásidő lenne az optimális, de minimum nyolc és fél óra alvásra lenne szükségük (Carskadon,

2006a, 2006b). Ebben az életkorban, más korosztályokhoz viszonyítva, az alvás-ébrenlét ritmusa eltolódik, mivel a serdülők melatonin-koncentrációja este két órával később indul be. Ezért válnak a fiatalok éjszakai baglyokká, és szenvednek a korai felkeléstől, és nehezen tudnak a reggeli órákban megfelelő teljesítményt nyújtani. A kognitív teljesítőképesség romlásán (koncentráció és memória zavarok) kívül a krónikus alváshiány közérzet és egészségkárosodást is okozhat (Ohayon, 2000; Kotagal, 2006). A pszichés következmények hangulat- és szorongás-zavarok, a stressz-tűrő és a problémákkal való megbirkózási képesség romlásában jelenhetnek meg. Növekszik a gyógyszerabúzus veszélye, az illegális droghasználat és az alkoholfogyasztás, valamint a balesetek kockázata.

A nők gyakrabban szenvednek alvászavarok miatt, melyek gyakran a premenstruációs szindróma (PMS) vejejárójaként jelentkeznek. E tekintetben a fiatal felnőttek érintettsége a legmagasabb.¹ A PMS növeli a depresszió kockázatát. Gyakori, hogy a PMS egyetlen tünete az alvászavarok, amely a menstruáló nők közel egyharmadánál (31%) fordul elő (Radics, 2003).

A felmérések szerint a gyerekek, serdülők, fiatalok igen nagy arányban panaszkodnak fáradtságról. Idzikowski (2007) 12–16 évesek körében végzett vizsgálata során megállapította, hogy ebben a korosztályban rohamosan növekszik a „vacak alvás” (junk sleep), amelyet a gyorséttermi ételekre használt „vacak étel” (junk food) kifejezés analógiájára hozott létre, mivel sem az alvás hossza, sem a minősége nem elégíti ki az agy pihenési szükségleteit.

Az alvászavarok miatt már az ébredés után jelentkezik a levertség, fáradékonyság, és a monoton munkavégzés vagy cselekvéssorok hatására alvászavarok léphet fel. Ez a tünet nem azonos az orexin hormonhiányos állapottal, azaz a narkolepsiával. Magyarországon az ifjúsági korosztályok körében 2–3000-re tehető a betegségben szenvedők száma; ezek a személyek nappal bárhol képesek elaludni, ha rájuk tör az álmoság. Sokszor félrekezelik őket kábítószer-függőséggel, skizofréniával.

Allergia

Az allergia az ifjúsági korosztályok tagjait egyre nagyobb arányban érintő krónikus megbetegedés. Korunk egyik legelterjedtebb betegségéről van szó, amelynek életprevalenciája egyre növekszik, a lakosság kb. egyharmada esik át a betegség valamilyen formáján. Az leggyakrabban előforduló allergiás megbetegedések: a szénanátha, az asztma, az ételallergiák, a csalánkiütés és az ekcéma, valamint a gyógyszerallergiák. A különböző életszakaszokra az allergiás megbetegedések különböző fajtái jellemzőek, így csecsemő és kisgyerekkorban a táplálék-allergiák és az ekcéma, míg a későbbi életkorokban a légúti allergiák, az asztma és a szénanátha előfordulása a legmagasabb.

Az asthma bronchiale a múlt században még alig fordult elő. A betegek száma az 1950-es évektől kezdett növekedni, az 1980-as évek elején a betegség prevalenciája még nem haladta meg az egy százalékot, míg az 1990-es években végzett felmérések szerint (Endre, 2000a, 2000b) a gyermekek 2–3 százalékánál azonosították a betegséget. A fejlett ipari országokban a betegség előfordulása 2–12 százalék közt mozog, míg a fejlődő országokban jóval alacsonyabb. Az urbanizáció, a légszennyeződés, a rossz életkörülmények növelik a betegség kialakulásának kockázatát. Az asztmás tünetek kialakulásában és fenntartásában igazolt szerepe van a passzív dohányzásnak, a légszennyeződésnek, a meteorológiai változásoknak, különösen akkor, ha ennek következményeként pollenek vagy gomba spórák jutnak az atmoszférába, valamint az emocionális stresszeknek (Cserhádi, 1996).

A vizsgálatok nemcsak a kedvezőtlen környezeti viszonyok hatását igazolták, de kimutatták azt is, hogy az allergiás megbetegedések a jobb szociális-gazdasági helyzetben élők körében is gyakran előfordulnak, mi több, gyakoribbak, mint az alacsonyabb státuszú családokban élőknél (Stauder, 1999). Ennek magyarázatára a legelfogadottabb az ún. higiénia elmélet. A kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetű családokban megvalósuló higiéniai viszonyok, valamint

a szülők féltő-óvó magatartása gyermekeik esetleges fertőződése miatt az immunrendszer normális fejlődését negatív módon befolyásolja, növeli az allergia rizikóját.

Epidemiológiai vizsgálatok eredményei szerint (Stauder, 2006) hazánkban a 35 éven aluli fiatalok körében a légúti és a bőralergiák előfordulása igen magas. A szénanátha a 18–25 évesek körében a korosztálynak majd 15 százalékát érinti.

A tünetek kialakulásában a pszichoszociális stressz is jelentős szerepet játszik. A betegség gyakran valamilyen nehéz életeseemény után jelentkezik vagy valamilyen családi diszfunkcióra utal: pl. az asztmás fiatalok családjában gyakoriak a kommunikációs zavarok és magasabb a válási arány.

A szorongásos-depressziós zavarok előfordulása az allergiások körében kétszer gyakoribb, mint az átlag populációban, ugyanakkor az alapellátásban ezeket a pszichiátriai tüneteket alig ismerik fel az orvosok.

A táplálkozási magatartás zavarai

Táplálkozással, testsúllyal kapcsolatos témák gyakran, szinte nap mint nap szerepelnek a médiákban. Társadalmunk karcsúságideálja különösen a fiatalokat ösztönzi arra, hogy rendszeresen foglalkozzanak a testsúlyukkal, alakjuk formálásával. A testkontroll gyakorlása megjelenhet a rendszeres testmozgásban, a különböző diéták alkalmazásában és olyan szélsőségesnek számító magatartásokban, mint pl. a szelektív evés vagy az önhánytatás.

A testsúly nem csak divat kérdése, a megjelenést befolyásoló tényezőként fontos szerepet játszik a munkaerőpiacon való érvényesülésben vagy a keresetek alakulásában is. Hazai kutatások is igazolták, hogy a kövérség munkahelyi diszkriminációhoz vezethet (Pálosi, 2007), a túlsúly tehát nemcsak az egészséget károsítja, de jelentős társadalmi hátrányt jelent cipelőjének. Érthető tehát, hogy a fiatalok, de különösen a fiatal lányok sokat foglalkoznak megjelenésükkel (Túry, 2000).

A serdülők, fiatalok közt egyre nagyobb arányban figyelhető meg táplálkozási zavarok, amelyek számos más tünet kialakulásában is szerepet játszanak és súlyos esetekben halálozáshoz vezethetnek (anorexia nervosa). A táplálkozással kapcsolatos leggyakoribb zavar az elhízás. Az anorexia nervosa (AN) és a bulimia nervosa (BN) jóval ritkább, de az elmúlt évtizedekben a fiatal nők körében jelentősen nőtt a betegségek incidenciája.

Az évesi zavarok felmérését célzó vizsgálatok szerint az elmúlt 50 évben a 15–24 év közötti fiatal nők körében rohamosan növekedett a betegség gyakorisága. Egy svéd vizsgálatban (Ghaderi, 1999) a 18–30 év közötti fiatal felnőtt nők körében az összes evészavar élettartam prevalenciája közel 8 százalék volt. Az evészavarokat sokáig a fehér nyugati nők² problémájának tartották és a kultúrafüggő szindrómák közé sorolták.

A közép-kelet-európai országokban főleg diákok körében végeztek felméréseket, és a klinikai jellegű leírások mellett alig történt kísérlet a probléma populáció szintű vizsgálatára. Az ezredforduló környékén Szumska és munkatársai (2001) 15–24 éves nők országos reprezentatív mintáján kimutatták, hogy a fiatal nők közel egynegyedének (23%) igen nagy a karcúság iránti késztetése,³ közel egytizedüknek (9%) pedig a testtömeg indexe (TTI) alacsonyabb az AN küszöbnek számító 17,5-es értékhatárnál. Rendszeresen mensesről a lányok egynegyede számolt be (25%), de a menstruáció legalább 3 hónapig tartó kóros hiányáról (amenorrhoea) csak 2,5 százalékuk.

A fiatal nők valamivel több, mint egyötödének (21%) volt már falásrohama, de ennek heti rendszerességét csak igen kis arányban (3%) említették. A falásrohamok kompenzálására a két leggyakoribb testsúlycsökkentő viselkedés a diéta és a testedzés. A lányok 12 százaléka hetente legalább kétszer, 6 százalékuk pedig naponta diétázik. Rendszeres testmozgást végzők aránya az előző gyakoriságoknak megfelelően 28 és 7 százalék. A fentiek mellett jóval kisebb arányban, de előfordul az önhánytatás, az étvágycsökkenések, vízajtók és hashajtók szedése is.

A BN rizikófaktorának tekintik a szülők, valamint az érintettek gyermekkori obesitását. A prevenció programoknak az elhízást és a radikális súlycsökkentő szokások átformálását együtt kell kezelniük a siker érdekében (Szumska, 2006).

Pszichés, mentális problémák

Sok mentális zavar a serdülőkorban jelenik meg. A depressziót vagy más mentális/érzelmi zavart átélők azonban nem rendelkeznek szilárd öszszehasonlítási alappal saját egészségi állapotukkal kapcsolatban, így gyakran nem tekintik állapotukat betegségnek, és nem fordulnak orvosi segítségért.

Szorongás

A szorongással kapcsolatos vizsgálatok azt mutatják, hogy az iskoláskor előtti 2–3 százalékos gyakoriságot átmeneti csökkenés követi, ami a serdülőkorban – elsősorban lányoknál – jelentős emelkedést mutat. Egyes vizsgálatok szerint (Gádoros, 1996) a különböző szorongásos betegségek gyakorisága a serdülők körében közel azonos a felnőtt populációban mért prevalenciával (7–9 %).

A szorongásos zavarok típusai:

- **Generalizált szorongás:** A generalizált szorongástól szenvedő serdülők és fiatalok extrém, irreális félelmet, aggodalmat éreznek mindennapi tevékenységeikkel kapcsolatban. Indokolatlanul szoronganak iskolai vagy sport teljesítményük miatt, vagy akár amiatt, hogy elkésnek valahonnan. Ezek a serdülők és fiatalok tipikusan sokat foglalkoznak önmagukkal, feszültek, bizonytalanok. Gyakran panaszkodnak gyomorfájásról vagy más fizikai tünetről, amelyeknek nincs klinikai oka. Kutatási eredmények szerint a serdülőkorú fiúk közel 30 százaléka szorong, míg a lányok 42 százaléka érzi a generalizált szorongás tüneteinek több mint felét (Szabó, 1998).
- **Fóbiák:** A fóbiás zavart mutató serdülők igen erős félelmet éreznek bizonyos helyzetekkel

vagy tárgyakkal kapcsolatban (pl. állatoktól, vihartól, magasságtól, vagy zárt helyen tartózkodástól való félelem). Az agorafóbiának, amely a nők körében gyakoribb, előfordulási gyakorisága 4–6 százalék. A szociális fóbia előfordulási gyakorisága kb. 3–8 százalék, a specifikus fóbiáké 6–11 százalék. A szociális fóbiától szenvedő gyerekek, serdülők és fiatalok rettegnek attól, hogy kritizálják, vagy kinevetik őket. Az érintettek igyekeznek elkerülni azokat a helyzeteket és tárgyakat, amelyekre a fóbia irányul, ezáltal nagymértékben korlátozzák saját életvitelüket, aktivitásukat.

- **Pánikzavar:** A látszólag ok nélküli, visszatérő pánikrohamok a pánikzavar jelei. A pánikroham alatt az egyén intenzív félelmet él át, amely erős szívdobogással, izzadással, szédüléssel, émelygéssel, halálfélelemmel társul. A pánikbetegekkel kapcsolatban általában igaz a fokozottabb önmegfigyelés és a testi érzetek túlértékelése. A pánikzavar előfordulási gyakorisága 2,5–3,5 százalék, a nemek közötti megoszlás pedig két-háromszor gyakoribb a nők között. A pánik tüneteinek első jelentkezése rendszerint a korai húszas évekre esik, és nem mutat szoros összefüggést semmilyen szociális státusszal. A pánikroham annyira félelmetes, hogy az érintettek folyamatosan rettegnek egy újabb roham bekövetkeztétől. Mindent elkövetnek, hogy elkerüljék azokat a helyzeteket, amelyek ilyen rohamot válthatnak ki. Esetleg nem mernek kilépni az utcára vagy egyedül lenni. A családorvos nem talál klinikai magyarázatot az átélt szomatikus tapasztalatokra.
- **Kényszerneurózis** (obsessive-compulsive disorder, OCD): A kényszeres ifjak ismétlődő gondolatok és viselkedések csapdájában vannak. Még akkor is, ha tudatában vannak annak, hogy a gondolataik vagy viselkedésük értelmetlen, igen nehéz ezeket a viselkedési mintázatokat feladni. Ilyen viselkedés a túlzottan gyakori kézmosás, tárgyak vagy események számlálása, tárgyak elrendezése vagy átrendezése. Egyes vizsgálatok szerint a serdülők 2 százaléka szenved kényszerneurózis-

ban (U.S. Department of Health and Human Services, 1999).

- **Poszt-traumás stressz:** Különösen felkavaró eseményeket követően poszt-traumás stressz szindróma alakulhat ki. Ilyen esemény lehet gyermekek, serdülők és fiatalok esetében a fizikai bántalmazás és a szexuális abúzus, erőszak áldozatává vagy szemtanújává válás, vagy egy katasztrófa (pl. hurrikán) átélése. A poszt-traumás stressztől szenvedő személy újra meg újra átéli az eseményeket, váratlanul rátörnek az emlékek, vagy más ijesztő gondolatok. Ennek hatására megpróbálják elkerülni azokat a dolgokat, amelyek a traumára emlékeztetik. Gyakran szenvednek alvászavartól, és hajlamosak túlreagálni számukra ijesztőnek tűnő helyzeteket.

Depresszió

A serdülőkori hangulati zavarok, enyhe depresszió előfordulásának arányát Európában 17–22 százalék körülire teszik, a súlyos depresszió gyakorisága 1–2 százalék.

Az iskoláskor előtti időszakban a depressziós és szorongásos zavarok előfordulásáról csak bizonytalan becsléseken alapuló, gyakran ellentmondó adataink vannak. A kisiskoláskori – preadoleszcens – időszakra vonatkozóan már objektívebb adatok állnak rendelkezésre; ezek szerint mintegy 10–15 százalékban fordul elő körükben depressziós hangulat, de legfeljebb 2 százaléknál diagnosztizálható klinikai kritériumoknak megfelelő depresszív zavar. Serdülőkori az affektív kórképek előfordulása gyakoribbá válik, és a korábban nagyjából azonos fiú-lány arány megváltozik: a lányok nagyobb érintettséget mutatnak, mint a fiúk (Gádoros, 1996).

A gyermekek és fiatalok viselkedési zavarainak hátterében gyakran a diagnosztizálatlan, rejtett depresszió áll. A gyermekek depressziója többnyire azért marad rejtve, mert a depresszió megjelenési formája általában eltér a felnőtt tünetektől, és így mind a szülők, mind az orvosok csak ritkán ismerik fel. A Berlińi Depresszió Elleni Szövetség adatai

szerint óvodás vagy általános iskolás korban a depresszió előfordulása mintegy 2 százalék. A pubertáskorban azonban megnő a betegség gyakorisága. A serdülőkori depresszió tünetei jobban hasonlítanak a felnőttkori depresszióra, így diagnosztizálása is gyakoribb. Annak a valószínűsége, hogy a serdülőkori folyamán valamikor kialakul a depresszió, 9–18 százalék közé becsülhető. A depresszió kialakulásában személyes környezeti és valamint biológiai tényezők egyaránt szerepet játszanak.

A gyermek- és serdülőkori depresszivitás az elmúlt évtizedben a 10–18 éves korcsoport egyik leggyakrabban előforduló betegsége volt, és a tendencia folytatódni látszik. A depressziós zavarok – a súlyosabb major depresszió és az enyhébb, de krónikus disztímia – előfordulási gyakorisága a gyermekkorban 1–3 százalék, a serdülőkori 2–6 százalék. Az enyhébb depressziós zavarok előfordulása a 18 év alattiak körében 10–13 százalék. Serdülőkori a depresszió szomorú hangulatban és/vagy ingerlékenységben nyilvánulhat meg. A serdülőket a számítógépezés, a tv-sorozatok nézése, a barátok társasága átmenetileg lekötetheti, és ez a depressziós hangulat feloldódáshoz vezethet. A tünetek erőssége a nap folyamán változó.

A depressziót és az öngyilkossági készletet a szűkebb családi és iskolai környezetnek, a szülőknek, barátoknak, tanároknak, kollégáknak kellene észlelni, és laikus vagy egészségügyi segítség felé terelni a rászorulókat. A háziorvosok gyakran találkoznak olyan gyerek, serdülőkori vagy fiatal betegekkel, akik gyakori szomatiform, tehát testi betegséget utánzó panaszokkal keresik fel az orvost, de az ismételt vizsgálatok sem mutatnak ki betegséget. Az is gyakori, hogy az aránylag sűrűn előforduló banális fertőzéseket indokolatlanul súlyos hangulati leromlás kíséri. A depressziós serdülők általában nem pszichiátriai segítséget keresnek, hanem fizikai tünetekkel fordulnak orvoshoz. Jellemző tünetek, amivel felkeresik az orvost: gyakori fejfájás, a hasfájás, valamint a lábban és a mellkasban jelentkező lüktető fájdalmak (Susánszky, 2000).

Ezekben az esetekben felmerülhet depresszió gyanúja. Nem ritka az a főleg serdülő lányknál előforduló, korábban vegetatív neurózisnak nevezett tünetegyüttes, amelyben gyakori fejfájások és ájulások hívhatják fel a háziorvos figyelmét a depresszióra. Szerencsés esetben pszichológushoz irányítja a háziorvos ezeket a betegeket, de gyakran semmilyen mentálhigiénés ellátásban nem részesül az ilyen panaszokkal jelentkező serdülő.

A depresszió felismerése gyakran nem csak a gyermekorvos, de a gyermekpszichiáter számára is nehéz. Az affektív zavarok több mint felében a depressziós tüneteket elfedheti magatartászavar, szorongás, drog- és alkohol-abúzus, és a szülőkkel és az iskolával való rossz kapcsolat, kamaszkori hadakozás. Az esetek túlnyomó többségében kimutatható valamilyen aktuális kiváltó stressz (pl. haláleset a családban, válás, költözés, iskolaváltás) és kezdetben gyakran ezzel magyarázzák a serdülő leromlott hangulatát. A komplikáltabb háttértényezők (pl. alkati jegyek, családi anamnézis) csak később válnak ismertté. A családban leggyakrabban előforduló pszichés hajlamosító tényezők: a depresszió-szorongás csoportba tartozó betegségek előfordulása főleg az anyai ágon, és szer-abúzus, illetve személyiségzavar (esetleg halmozottan) az apai ágon.

Öngyilkosság

A depresszió legrámaibb következménye az öngyilkosság. Ma Magyarországon évente mintegy 25–30 gyermek- és serdülőkori fiatal hal meg öngyilkosság következményeként. Az okok között barát, partner elvesztése, vagy iskolai konfliktusok állnak, de ezek önmagukban nem váltanak ki öngyilkossági kísérletet: a háttérben családi patológiát kell gyanítani. Az öngyilkossági kísérletek száma a befejezett öngyilkosságok kb. 10–40-szerese; a becslés azért ilyen pontatlan, mert ezek többsége nem kerül az egészségügyi látókörébe.

	2003		2007	
	15–24 évesek	25–34 évesek	15–24 évesek	25–34 évesek
férfiak	14,4	28,9	17,0	29,5
nők	3,4	4,3	3,6	5,4

1. táblázat Az öngyilkossági halálozás aránya Magyarországon az egyes korcsoportok összhálalozásán belül, 2003-ban és 2007-ben (%)

Forrás: WHO, 2007

Kérdőíves vizsgálatok tanúsítják, hogy a gimnázium felsőbb osztályaiban a tanulók 30–50 százalékának vannak néha öngyilkossági gondolatai (McKey, 1993; Susánszky, 2005). A kérdőíves vizsgálatok eredménye általában jelentősen eltér a pszichiátriai vizsgálatok eredményeitől, mivel az öngyilkossági gondolatok és kísérletek mást jelentenek az érintett ifjak számára, mint amit a pszichiátriai protokollok tartalmaznak. A pszichiátriai interjúvizsgálatok szerint mintegy kétszer kevesebb próbálkozás történik, mint az önkítöltős kérdőíveken alapuló elemzések adatai szerint. A fogalmi különbség mellett az is eltéréshez vezet, hogy az öngyilkossági kísérletet elkövetőknek a becslések szerint csak mintegy a fele keres orvosi segítséget; így a kórházban kezelt esetek száma és a kórházban kikérdezettek nyilatkozatai nem adnak képet a probléma valódi súlyáról.

A párkapcsolatokban való csalódás, az iskolai és egyéb teljesítmények kudarcai mellett az öngyilkossági készletet legfontosabb oka valamilyen családi patológia illetve a korai életkorban elszenvedett, feldolgozatlan trauma, pszichiátriai zavar, korábbi öngyilkossági kísérlet, súlyosabb negatív élethelyzet.

A gyermek- és serdülőkori öngyilkosság bizonyos pszichiátriai zavarokban – mint például a szorongásos zavarok, alkohol- és drog-abúzus, evészavarok, pszichotikus betegségek, és a korábbi öngyilkossági kísérletek – lényegesen gyakrabban fordul elő.

Az öngyilkosságot elkövetőknél az átlagosnál nagyobb stressz-érzékenység mutatható ki (amely lehet genetikai eredetű, vagy a ko-

rai életevekben megélt stressz-hatások következménye). Ez a túlzott stressz-érzékenység, ha bizonyos a kognitív stílussal illetve személyiségvonásokkal együtt jelentkezik, hajlamosító tényező az öngyilkossági veszélyeztetettség szempontjából. A stressz-terheléssel szembeni intolerancia megnehezíti a negatív életeseményekkel való megbirkózást, ezáltal a stressz-forrás közvetlenül vezet az öngyilkossági döntéshez. A tanult tehetetlenség reménytelenséget, kétségbeesést vált ki, és elhatalmasodhatnak az öngyilkossági gondolatok (WHO, 2000).

Bizonyos esetekben nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy a halál bekövetkezése szándékos volt-e vagy baleset következménye (pl. autóbalesetek, vízbefulladás, lezuhanás, drog-túladagolás). A serdülőkorúak körében bekövetkező halálesetek jelentős része ezekbe a kategóriákba esik, ezért a szuicid viselkedés gyakoriságát gyakran alulbecsülik. A serdülők külső okból bekövetkezett halálával kapcsolatban végzett postmortem vizsgálatok szerint egyes halálesetek öndestrukciónak utalnak, míg mások balesetre.

Balesetek és sérülések

A balesetek és sérülések miatti halálozás valószínűsége sokkal nagyobb a vizsgált életkorokban, mint bármilyen korábbi vagy későbbi életkorban. A véletlen baleset, ezen belül a közlekedési baleset a legtöbb országban a vezető ifjúsági halálokok között szerepel. A fiatal férfiak veszélyeztetettsége különösen nagy.

	Közlekedési baleset		Egyéb balesetek	
	15–24 évesek	25–34 évesek	15–24 évesek	25–34 évesek
férfiak	21,2	26,4	13	10,2
nők	7,1	7,5	2,7	1,8

2. táblázat Balesetben elhalálozottak aránya Magyarországon az egyes korcsoportok összhálalozásán belül, 2007 (%)

Forrás: WHO, 2007

A szexuális viselkedés problémái

A nem-kívánt terhességek és az abortuszok nagy száma azt mutatja, hogy a felnőtt környezet helytelenítése ellenére a szexuális aktivitás sokkal elterjedtebb az ifjúsági korosztályok körében, mint amit a hivatalos források közölnek. A serdülők különösen veszélyeztetettek a túl korai és nem biztonságos szexuális élet káros következményei szempontjából. A mai gyerekek, serdülők, fiatalok egyre inkább szexualizált környezetben élnek, amelyben a média erős hatást gyakorol a kulturális normákra. Magyarországon a szexuális élet kezdete mind korábbi, a tartós párkapcsolat (házasság), és gyermekvállalás pedig mind későbbi életkorra tevődik. A két időpont között gyakran több mint egy évtized eltelik; ugyanakkor a társadalomban még nem szilárdultak meg a kulturális és egészségügyi normák ennek a helyzetnek a szabályozására. Sokan nem tudják a felmerülő problémákat, illetve lehetőségeket megbeszélni a szüleivel vagy más felnőttekkel, és szégyell orvosi tanácsért folyamodni.

Addikciók

Az ifjúsági korosztályok tagjainak egészsége, jóléte és későbbi életvitele szempontjából a legnagyobb fenyegetést a serdülőkorban kialakult addiktív magatartás jelentheti. Az addiktív viselkedést a szakirodalom rizikó-magatartásnak is nevezi; ugyanakkor éppen a rizikó az, amelynek mértékét és hatását a serdülők nem képesek helyesen megítélni, mivel nem tudják felmérni a szándékuk szerint átmeneti időre felvett szokás hosszú távú következményeit. Az alkohol- és drog-használat önmagában is csökkenti az óvatosságot és körültekintést, és így közvetlen veszélyek forrása lehet. A legtöbb serdülő és fiatal számára a kockázati magatartás valóban csak epizód, amely idővel elmúlik. Ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy akár az alkalmi kockázati magatartásnak is súlyos, akár egész életre kiható következményei lehetnek (baleset elszenvedése vagy okozása); az is előfordul, hogy az

alkalmi fogyasztásból komoly addikció alakul ki a maga hosszú távú romboló hatásaival.

III. Ajánlások

A szerzők a téma áttekintése során gyakran küszködtek adathiánnyal a hazai állapotok felderítésekor. Bizonyos problémák esetében csak a klinikai vizsgálatok betegpopulációjára vonatkozó adatok álltak rendelkezésünkre. Hiányoznak a teljes korosztályt, vagy annak bizonyos szegmenseit átfogó epidemiológiai vizsgálatok, információk. Így amikor a gyerekek, serdülők, fiatalok pszichés problémáival, magatartászavaraival kapcsolatban ajánlásokat fogalmazunk meg az oktatási és egészségpolitikát irányító és befolyásoló szakértők számára, akkor gyakran csak a klinikai és a külföldi adatokból tudunk a magyar gyerekek, serdülők, fiatalok érintettségére következtetni. Javasoljuk, hogy a meglévő adatközlés olyan bontásban történjen, amely alkalmas az ifjúság különböző korcsoportjainak vizsgálatára; javasoljuk továbbá, hogy a következő ifjúság-epidemiológiai vizsgálat térjen ki az ifjúsági korosztályok pszichés állapotának, hangulati jellemzőinek, közérzetének, viselkedési mintázatainak vizsgálatára is.

Az anyag áttekintése során szembesültünk azal a tendenciával, hogy az ifjúsági korosztályok tagjainak egyre nagyobb része küzd pszichés problémákkal, magatartászavarokkal, pszichoszomatikus tünetekkel. Úgy véljük, hogy ezeket a tapasztalatokat már nem csak a kutatók és az ifjúsággal foglalkozó más szakemberek észlelik, hanem a probléma erőteljesen megjelent a mindennapi élet színterein: az iskolában, az utcán, a szórakozóhelyeken, a családban, stb. A növekvő arányú agresszív és auto-agresszív megnyilvánulások mögött, mint az jelen tanulmányunkból is kitűnik, feldolgozatlan, kezeletlen pszichés, mentális és érzelmi problémák állnak.

Javasoljuk, hogy az ifjúsággal kapcsolatos problémák megoldására keressenek „serdülőbarát” megoldásokat, amelyek figyelembe veszik az életkori sajátosságokat, érzelmi állapotát

– esetleges érzelmi és hangulati labilitását – és kommunikációs szükségleteit.

Az egészségügyi ellátás területén a serdülőkori problémák egyre növekvő igényt jelenítenek meg, amelyek ellátására a magyar egészségügy jelen állapotában felkészületlennek látszik.

Irodalom

- 1 Carskadon, M. A.–Mindell, J.–Drake, C.: Contemporary sleep patterns of adolescents in the USA: results of the 2006 National Sleep Foundation Sleep in America poll. *J. Sleep Res.* 15 (Suppl. 1), 2006.
- 2 Carskadon, M. A.: Sleep restriction in childhood and adolescence: causes and consequences. *Sleep Biol Rhythms* 4 (Suppl. 1), 2006.
- 3 Cserháti E.: Az asthma bronchiale gyermekkori sajátosságai. *Házi orvos Továbbképző Szemle*, 1996. 1.
- 4 *Egészségkalauz* <http://www.egeszsegkalauz.hu/0-18.xhtml>
- 5 Endre L.–Vámos A.–Dinya E.–Farkas I.: A gyermekkori asthma bronchiale prevalenciájának növekedése Budapesten, összefüggésben a légszennyezettségi adatokkal és a pollenszámmal. *Orvosi Hetilap*, 2000. 141.
- 6 Endre L.: Miért van egyre több asthmás gyermek? *Lege Artis Medicinae*, 2000. 10.
- 7 Gádosor Júlia: Depresszió és szorongásos zavarok gyermek- és serdülőkorban. *Házi orvos Továbbképző Szemle*, 1996/1(2), valamint <http://sunrise.sote.hu/htsz/gadosor.htm>
- 8 Gál É.: Gyermekkori alvászavarok. In: Novák M. (Szerk.) (2000): *Az alvás-és ébrenléti zavarok diagnosztikája és terápiája*. Budapest: Okker.
- 9 Ghaderi, A.–Scott, B.: Prevalence of psychological correlates of eating disorders among females aged 18-30 in the general population. *Acta Psychiatria Scandinavica*, 1999. 99.
- 10 <http://www.eski.hu/hol/cikkh.cgi?id=787>
- 11 <http://www.lelekbenotthon.hu/modules.php?name=News&file=print&sid=144>
- 12 Idzikowski, C.: *Junk Sleep: the new health threat to teenagers* http://www.welovesleep.co.uk/news-18-Junk_Sleep_the_new_health_threat_to_teenagers.aspx 2007.
- 13 Kotagal, S.–Pianosi, P.: Sleep disorders in children and adolescents. *BMJ*. 2006;332 (7545).
- 14 McKey, P. W.–Jones, R. W.–Barbe, R. H.: *Suicide and the School: a Practical Guide to Suicide Prevention*. Horsham, PA, LRP Publications, 1993.
- 15 Novák M.–Dunai A.–Mucsi I.: Az alvászavarok hatása az életminőségre. In: Kopp M.–Kovács M. (Szerk.) (2006): *A magyar lakosság életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis.
- 16 Ohayon, M. M.–Roberts, R. E.–Zulley, J.–Smirne, S.–Priest, R. G.: Prevalence and patterns of problematic sleep among older adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2000;39 (12).
- 17 Pálosi É.–Sik E.–Simonovits B.: Diszkrimináció a Plázában. *Szociológiai Szemle*, 2007/3–4.
- 18 Pikó B.–Barabás K.–Boda K.: Pszichoszomatikus tünetek epidemiológiája és hatása az egészségi állapot önértékelésére egyetemi hallgatók körében. *Orvosi Hetilap*, 1995. 31.
- 19 Pikó B.: Pszichoszomatikus tünetek és a szubjektív egészségértékelés epidemiológiája középiskolások körében. *Orvosi Hetilap*, 1999. 23.
- 20 Radics J.: Monoszimptomás alvászavarral kísért premenstruációs szindróma zolpidem kezelése. *Hippocrates*, 2003. 5. évf. 2. sz.
- 21 Rózsa S.–Réthelyi J.–Stauder A.–Susánszky É.–Mészáros E.–Skrabski Á.–Kopp M. (2003): A HUNGAROSTUDY2002 országos reprezentatív felmérés általános módszertana és a felhasznált tesztbatteria pszichometriai jellemzői. *Psychiatria Hungarica* 18 (2).
- 22 Stauder A.–Csoboth Cs.–Purebl Gy.–Szedmák S.: Allergiás tünetek összefüggései gazdasági, szociális és környezeti tényezőkkel fiatal nők körében. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 1999. 10. (1).
- 23 Stauder A.: Allergia, asztma és életminőség. In: Kopp M.–Kovács M. (Szerk.) (2006): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis.
- 24 Susánszky É.–Hajnal Á.–Csoboth Cs. (2000): Öngyilkossági gondolat és az egészségi állapot összefüggése fiatal nők körében. *Lege Artis Medicinae* 10. 6.
- 25 Susánszky É.–Szántó Zs.–Hajnal Á. (2005): Öngyilkossági gondolatokkal foglalkozó fiatalok segélykérő magatartása. *Fejlesztő Pedagógia* 16 (5-6).

- 26 Szabó S. (1998): *Nézz a szemembe kedvesen!* Szeged: Dél-Alföldi Régió Kallódó Fiatalfiért Alapítvány.
- 27 Szumska I.–Túry F.–Hajnal Á.–Csoboth Cs.–Pudrebl Gy.–Réthelyi J.: Evészavarok prevalenciája fiatal nők hazai reprezentatív mintájában. *Psychiat Hung*, 2001, 16 (4).
- 28 Szumska I.: Az elhízás gyakorisága és hatása az életminőségre. In: Kopp M.–Kovács M. (szerk.) (2006): *A magyar lakosság életminősége az ezredfordulón*. Budapest: Semmelweis.
- 29 Túry F.–Szabó P. (2000): A táplálkozási magatartás zavarai: az anorexia nervosa és a bulimia nervosa. Budapest: Medicina.
- 30 US Department of Health and Human Services 1999.
- 31 WHO: Mental and Behavioural Disorders. Department of Mental Health, Geneva, 2000
- WHO World Health Report 2007. <http://www.who.int/whr/2007/en/index.html>

Jegyzetek

- 1 A PMS előfordulása a 30–40 éves női korosztályokban a leggyakoribb.
- 2 3 W probléma (white Western woman)
- 3 A karcúság iránti készletesség mértéke adja az AN egyik diagnosztikai kritériumát, amelyet a szerzők a Garner és munkatársai által kidolgozott Evészavar Kérdőívvel mértek.

Ifjúság, bűnözés, devianciák

I. Félmúlt és jelen

A média által közvetített, a közvélemény közérzetét meghatározó rémhírekkel ellentétben a fiatalok – és gyermekkorúak – által elkövetett ismert bűncselekmények és deviáns viselkedési módok száma nem nőtt az elmúlt 10 évben. Az elmúlt hónapokban kiemelt figyelmet kaptak a gyermek- és fiatalok által elkövetett durva, nemegyszer életellenes cselekedetek, amelyek csak láthatóvá tették azokat a problémákat, amelyek a szakmaszerűen e területen dolgozók számára régen nyilvánvalók voltak, és jó lehetőséget adnak arra, hogy a szükséges lépések megtörténjenek elsősorban a megelőzés, illetve a hatékony, eredményes beavatkozások terén. Ehhez kisebb részben jogalkotási, nagyobb részben összehangolt, egységes szemléletű, ismeretekben, bevált gyakorlatokon alapuló szakmai, szakmáközi munkára, ismeretterjesztésre, közösségi tevékenységre van szükség az érintett csoportok – gyerekek, serdülők és fiatalok – partnereként való kezelésével, aktív részvételével,

Kétségtelen tény, hogy a gyakran csoportosan feltűnő és hangosan, sokak számára ellenszenvesen viselkedő pl. fiatalok sokakban félelmet keltenek, a korábbi viselkedési szabályok teljes fellazulása, átalakulása, a „mindent lehet” ezzel párhuzamosan a „minden mindegy és reménytelen” érzése, valamint a közélet, közhangulat, média felfokozottsága meglehetősen intoleráns, elutasító és kevésbé nyitott környezetet teremtett az elmúlt években. A kölcsönös bizalmatlanság nem új jelenség a generációk közötti érintkezésben, de a közelmúlt e tekintetben egy ennél ijesztőbb konfliktust sejtet.

Az értékválságként definiált helyzet sokkal inkább arról a bizonytalanságról árulkodik, ami a ki nem beszélt traumák és társadalmi, csoport és egyéni élethelyzetek gyors és feldolgozatlan változásaiból adódik, ami erőteljesen rajta hagyja a nyomait minden korosztályon, így a gyerekeken, serdülőkön és fiatalokon is. Különösen azt tolerálja nehezen a felnőtt társadalom, hogy az ifjúság pontosan tükrözi a felnőttek viselkedését, normáit, példáit és azt a magukra hagyottságot, amiért elsősorban nem a szülőket és a családot kellene hibáztatni, inkább jelentős segítséget nyújtani számukra, hogy „elég jó szülők” lehessenek.

A gyermek- és fiatalkori devianciák, bűnelkövetés mögött jól feltárt okok, veszélyeztető tényezők húzódnak meg, senkiből nem lesz „véletlenül” elkövető,¹ vagy súlyos deviáns. A gyerekek 15–20%-a élethelyzeténél és adottságainál fogva potenciálisan veszélyeztetett, az okok megegyeznek a nemzetközi kutatás elemzések eredményeivel: a szegénység és az ezzel összefüggő stressz, lakhatási problémák, gazdasági, földrajzi, érzelmi izoláció, munkanélküliség, alacsony iskolázottság, a környezeti hatások által felerősített genetikai predispozíciók, az étkezés minősége, a szerhasználat, alkohol függőség a családban, a fegyverek elérhetősége, illetve a morális, spirituális keretek hiánya. (Asquith et al, 1998; Buchanan, 1996; Stewart et al, 2007).

A hazai adatok azt mutatják, hogy az iskolából kikerülők egyötöde funkcionális analfabéta, kevésbé, vagy egyáltalában nem képes a munkaerőpiacon és a felnőtt életben elvárható módon megfelelni, érett és felelős döntéseket hozni, rugalmasan alkalmazkodni, élethosszig tanulni.²

E folyamat a születéssel, a koragyermekkorban kezdődik, vagyis a jelzések már ekkor vehetők, és az erre adott válaszoktól függ, hogy azok a védőfaktorok, amelyek korrigálhatóvá tehetik a nehezített kezdést, a későbbiekben pedig megelőzhetővé a deviáncsá, bűnelkövetővé válást, mennyire képesek hatni. Ma Magyarországon többnyire nem látható a szakmai és laikus közvélemény számára sem, hogy miképpen függenek össze az egészségügyi, szociális, oktatási, igazságügyi ágazati teendők, lépések, miképpen hat a gyerekek, serdülők, fiatalok – és ezáltal az egész társadalom – életére a széttöredezettség, az összehangoltság hiánya, a sokféle érdekkonfliktus és ellenérdekeltség.

Fontos, de nem elégséges lépés, hogy a bűnmegelőzés hatékonyságának növelése érdekében az Országos Bünmegelőzési Bizottságot újraszervezték,³ amelyben az egészségügyi, az oktatási és kulturális, valamint a szociális és munkaügyi miniszter, továbbá a Kábítószerügyi Koordinációs Bizottság titkársága vezetőjének, a Szociális Szakmai Szövetség elnökének, a Magyar Gyermek- és Ifjúságvédelmi Szövetségnek, és a Gyermek és Ifjúsági Konferenciának képviselői, a téma kutatói, kiemelkedő civil szervezetek képviselői is helyet kaptak.

Az Európa Tanács R(2003)20. ajánlásához kapcsolódó felmérés szerint a fiatalok elkövetés mögött a leggyakoribb okok:

- növekszik gyermekszegénység és egyre nagyobbak a jövedelemkülönbségek, különösen Közép- és Kelet-Európában,
- emelkedik a válások száma, gyakoribb a családok felbomlása,
- egyre többen és egyre fiatalabb korban próbálják ki a különböző pszichoaktív anyagokat, közöttük az alkoholt,
- a fiatalok elhelyezkedési lehetőségeinek szűkülése, emelkedő munkanélküliség a fiatal felnőttek körében, különösen a szakképzetlen, illetve alacsony szakképzettségű fiatal férfiak között,
- a társadalmi és gazdasági problémák és az ezekkel összefüggő bűnözés és erőszak koncentrálódása bizonyos területeken, gyakran a

szegények lakta belső városnegyedekben vagy a városszéli lakótelepeken,

- etnikai kisebbségek tömeges migrációja Európába és Európán belül,
- a pszicho-szociális zavarok növekvő kockázata a fiatalok, különösen a fiatal férfiak körében.⁴

Az elmúlt évtized tendenciáinak értékeléséhez elengedhetetlen az alapadatok ismertetése, értékelésükre és a részletekre később térek ki.

Tíz éves időszakot áttekintve a fiatalok elkövetőknek az összes ismertté vált bűnelkövetőkhöz mért aránya 8,8–10,7% között változott, a fiatalok aránya 2,1–2,5%-a vált ismert bűnelkövetővé.

A gyermekkorúak és fiatalok esetében is figyelembe kell venni a demográfiai változásokat, a gyermekkorúak száma 14,6%-kal, a fiatalok aránya 12%-kal csökkent egy évtized alatt.

A 100.000 fiatalok lakosra jutó gyermekkorú elkövetők aránya 1997–2006. között – alig változott, 2.300–2.400. A gyermekkorú elkövetők esetében az időszak első felében átlagosan 4.000 körüli elkövetési szám volt jellemző, 2006-ban 3.565, az utóbbi 5 évben csökkent, arányuk 0,23–0,27%.

A fiatalok elkövetők száma 2006-ban 11.287, a 2002. évinél 34%-kal, a 2005. évinél pedig 7,5%-kal volt kevesebb.

A 100.000 fiatalok lakosra jutó bűnelkövetők aránya azonos időszakokra 1997-ben volt a legmagasabb, 2.467,3, a legkedvezőbb 2003-ban 2.050,5, 2006-ban 2.268,4.

Területi megoszlás szerint 2006-ban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (435, 12,2%) a legmagasabb, majd Jász-Nagykun-Szolnok (317, 8,9%), és Hajdú-Bihar (311, 8,7%) megye a gyerekek esetében. A fiatalok arányánál ugyancsak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb az arány (11,8%), aztán a fővárosban (11,5%), Pest (8,7%) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (8,1%) megyében. Az arányok hasonló érték körül mozogtak a 2002–2005. években is.

II. 2006–2007

Mindenekelőtt tisztázandó, hogy Magyarországon egyrészt élesen elválik a gyermek- és fiatalkorúak megítélése, kezelése, ugyanakkor a jogi, szakmai, köznapi megítélés sem esik egybe, és ennek változása is várható. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye mindenkit gyereként definiál 18 éves korig, amint, ezt követve a Gyermekvédelmi törvény is teszi. Az előbbi 1991 óta, a másik 1997 óta része a magyar jogrendnek.⁵ A büntetőjogi megítélés szerint gyermekkorú – és eképpen nem vétőképes, nem büntethető – a 14 évnél fiatalabb gyermek, és fiatalkorúnak tekintjük a 15–18 éveseket. A fiatal kor megítélése azonban ennél hosszabb időre nyúlik, több szempontból is. A gyermekvédelmi törvény 24 éves korig – nappali tagozatos tanulás esetén 25 éves korig – tekinti a fiatalot a gyermekvédelem szempontjából gondozhatónak, míg az ifjúsági törvény tervezete szerint a 15–29 éves korosztály sorolható ide, de éppen a nem tisztázott kategóriák szerint, megállapításuk alapján a magyar lakosság több mint 38 %-a sorolható az ifjúsági korosztályokhoz, ami durván megfelel az európai átlagnak. Eszerint a gyerekeket is ide sorolják.

A gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetés megítélésével kapcsolatosan jelentős változásoknak lehetünk tanúi. A jogalkotási tervek, illetve a már bekövetkezett változások egyértelműen jelzik azt a törekvést, hogy a korábbanál nagyobb hangsúllyal szerepeljenek azok a megoldási javaslatok, amelyek a felmerült, komplex problémákra jó válaszokat adhatnak. A bevezetőben vázolt oki megközelítéshez és megfelelő intézkedésekhez jelentős hozzájárulás lehet az Országgyűlés által elfogadott „Legyen jobb a gyermekeknek”⁶ határozat, amely a gyermekszegénység, társadalmi kirekesztettség csökkentését célozza, összhangban az Európai Unió által minden tagországban szorgalmazott célokkal. „A gyermekszegénység jelentős mértékű csökkentése, a gyermekek teljes társadalmi integrációja több évtizedes, folyamatos erőfeszítéseket

igényel. A program megvalósulásának csak akkor lehet esélye, ha az összefüggő, egy irányba tartó, egymásra épülő részfeladatok, lépések és intézkedések rendszerszerű változásokat képesek generálni a gazdasági, társadalmi, politikai és közszolgálati rendszerben. Ezért szükséges egy 25 évre szóló (2007–2032) generációs stratégiát alkotni, amelynek figyelembevételével belül természetesen meg kell határozni a rövid és középtávú célkitűzéseket, feladatokat is.”⁷

A Legyen jobb a gyermekeknek! Nemzeti Stratégia elindítása kiáltó társadalmi szükséglet. A szegénység köre talán nem bővül, a szélsőséges szegénység több formája azonban tartósodik, súlyosbodik. A szocializációt alapvetően befolyásoló intézmények, elsősorban az iskola-rendszer, nem enyhíti, hanem gyakran felerősíti a szegénység újratermelődéssére ható tényezőket. A tartós szegénység, a lakóhelyi és iskolai szegregáció bontja a társadalom összetartozását, gyengíti a közös normákat. A probléma olyan méretű és olyan veszélyekkel jár a társadalmi, gazdasági, sőt a politikai fenntartható fejlődésre, hogy a cselekvést *azonnal* meg kell kezdeni, majd kitartó szívóssággal *évtizedeken át* folytatni. A cselekvés motorja csak a kormányzat és a civil társadalom együttes akarata lehet.”⁸

A magyarországi program rendkívül szerteágazó és nagyon komplex, ágazatközi, szakmaközi szemléletével kiemelkedik a többi tagország programjai közül.

A gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése alfejezetben megfogalmazott célkitűzések:

- Szegregációmentes intézmények.
- Egyenlő esély a hozzáférésben.
- Korszerű tudással rendelkező szakemberek, a hatékonyságot előtérbe helyező, együttműködő szolgáltatások.
- Az ellátatlan gyerekek számának radikális csökkentése.
- Rugalmasság, a szükségletekre válaszoló szolgáltatások működtetése.
- Rendszeres, folyamatos szakmaközi együttműködés.
- Rutinszerű együttműködés a szülővel.

- Korszerű képzési és továbbképzési rendszerek bővítése.
- Hatékony és intenzív családmegtartó szolgáltatások biztosítása.
- Korszerű módszerek rutinszerű használata az iskolai konfliktusok, a családon belüli erőszak, a gyerek- és fiatalkori bűnelkövetés hatékony kezeléséhez.
- Az igénybevevők elégedettségének rendszeres mérése.
- Korosztály- és élethelyzet-specifikus bűnmegelőzési programok megvalósítása az érintett generációk körében.
- A bűnmegelőzésre irányuló jogi felvilágosító tevékenység fejlesztése a közoktatásban és az ifjúsági munkában: jogi alapismeretek beépítése a közoktatásba, felsőoktatásba, felnőttképzésbe – a szükséges tananyagfejlesztéssel kiegészítve – azok integrálása a pedagógusképzés és továbbképzés rendszerébe.
- A csellengő gyerekekre, serdülőkre és fiatalokra irányuló, komplex bűnmegelőzési projektek indítása, a már működő programok elterjesztése országos szinten.
- A közérdekű munka, a közösségben végrehajtott, alternatív büntetési modell elterjesztése: a büntetésre ítélték kárhelyreállító jellegű munkatevékenységének szervezése, a bűncselekménnyel sértett személy és károsított közösség kiengesztelése érdekében.
- A pártfogói hálózat és monitoring-rendszerének fejlesztése a társadalmi integráció elősegítése érdekében, a javító és nevelő-, illetve büntetés-végrehajtási intézeteket elhagyó serdülők, fiatalok lépcsőzetes kiléptetését segítő szervezetek – szociális munkás, pártfogó, családterapeuta, ifjúságsegítő – összekapcsolása, munkájuk összehangolása, optimalizálása.
- Az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés: a bűnelkövetés okainak, körülményeinek feltárásával, az ebből származó információk terjesztésével, szakmai feldolgozásával a potenciális sértettek önvédelmi képességének növelése az ifjúsági korcsoportokra vonatkozóan. Szakmai standardok, információs eszközök kidolgozása, és adaptálása szükséges.”¹⁰

Egy másik fontos dokumentum a készülő, és már vitára bocsátott Nemzeti Ifjúsági Stratégia, amelynek alapja a „2006-os kormányprogram ifjúságra vonatkozó vállalása kimondja: A Kormány feladata, hogy elősegítse a fiatalok társadalmi integrációját. Ennek érdekében alkotja meg a Nemzeti Ifjúsági Programot, amely a tanulás, a munkavállalás, az otthonteremtés és a családalapítás területein egyenlő esélyeket kíván teremteni a fiatalok számára a sikeres felnőtté váláshoz.”⁹

A tervezet terjedelméhez és a felölelt szerteágazó témákhoz képest is nagyon kevés figyelmet szentel közvetlenül az ifjúsági devianciáknak, a feladatokat is eszerint határozza meg:

„Az ifjúsági bűnözésre vonatkozóan teljes körűvé kell tenni a korosztály-specifikus statisztikai adatgyűjtés rendszerét, a fiatalokéakra és fiatal felnőttekre vonatkozó bűnözési statisztikákat. A büntető igazságszolgáltatás ifjúság-specifikus eljárásainak és büntetési rendszereinek, módszereinek (tovább)fejlesztése szükséges, elsősorban az ifjúság kriminológiai helyzetében fokozott jelentőségű és lehetőségű nevelő hatás erősítése érdekében. Meg kell jeleníteni a bűnmegelőzésre irányuló jogi felvilágosítást a közoktatásban, és az ifjúsági munkában. Különös tekintettel kell lenni az ifjúsági korosztályokra kiemelten veszélyes cyberbűnözésre.”

Indikátorként a bűnelkövető gyerekek és fiatalok számát, prevenció programokkal elérteket, és visszaesők arányát tekinti, ami jelentős finomításra szorul majd a kidolgozás során.

A Stratégiában megfogalmazott teendők lényegesen szélesebb spektrumú szemléletet tükröznek:

Az elkészült háttéranyag nagyon röviden szól e kérdésekről:

„Az ifjúsági bűnözés relatíve magas aránya önmagában nem specifikuma a mai magyar helyzetnek, ha más demokráciákkal hasonlítjuk össze. Az 1998-as csúcsponthoz képest összességében csökkenés van a létszámban is (1998: 53 ezer, 2005: 42 ezer fő), de valamelyest a fiatalok aránya

is javult (38%-ról 32%-ra csökkent). Az átlagosnál magasabb a fiatalok veszélyeztetettsége: a 15–18 évesek korosztályából minden tízezer személyből 39, a 25–29 évesek korosztályából 41 személy vált erőszakos bűncselekmény áldozatává.”¹¹

Az adatok ennél többféle információról adnak számot, különösen, ha a kutatások eredményeit is melléjük tesszük:

A gyermekkorúak 81–83%-a vagyoni elleni bűncselekményeket követ el, számuk 2006-ban 2.905 volt. Ezeknek több mint a fele lopás, 12,4%-a betöréses lopás, a rablások száma 4–5%, Egyéb erőszakos bűncselekményt (pl. testi sértés, garázdaság stb.) ugyancsak 4–5%. Elkövetési módnál a csoportos jellegű a leggyakoribb, az utóbbi 5 évben megnőtt az egyedüli elkövetők részvételi aránya. Az utóbbi 5 évben valamivel magasabb a lányok aránya, mint az előző időszakban, a megszólás 15–85%. A 13 évesek a legtöbbször az elkövetők e korosztályban, 2006-ban 37,2%.

Noha a gyermekkorú elkövetők közel háromnegyed részét – 2006-ban 72,3%-át – a szülők közösen nevelik, ez nem jelent kiegyensúlyozott családi körülményeket, amint azt a kutatások jelzik. Az elvált szülők – döntően az anya – által neveltek, 12–13%, a gyereketthonban, nevelőotthonban élők 6–10%-kal reprezentáltak. Ez utóbbi, tekintetbe véve a szakellátásban élők számát, erősen felülreprezentált, ami ugyancsak logikus, ha a kutatási adatokat nézzük.

A gyermekkorúak részvételével elkövetett bűncselekmények száma 2006-ban 6.502-re (17%-kal) csökkent. A megyék közül Borsod-Abaúj-Zemplén megyében volt a legmagasabb a gyermekkorúak részvételével megvalósított bűncselekmények aránya (13,2%).

A vizsgált 5 éves időszakban a fiatalkorú bűnelkövetők 63–68%-a vagyoni elleni bűncselekményt követett el, az arányok folyamatos csökkenése mellett.

A 2006. évben 7.203 fiatalkorú követett el vagyoni elleni cselekményt (68%). Ezen belül lopást 4.027, betöréses lopást 1.210, rablást 650 fiatalkorú követett el. Ez utóbbi bűncselekményt elkövetők száma egy év alatt 14,6%-kal emelkedett, 4–5%-uk testi sértést, 2%-uk közlekedési

bűncselekményt követett el. A garázdaságot elkövetők száma 2006-ban 1.325.

Kábítószerrel visszaélést 2006-ban 830 fiatalkorú követett el. Számuk az egy évvel korábbihoz képest 28,4%-kal csökkent.

A gyermekkorúakhoz hasonlóan, a csoportos elkövetés a jellemző, csökkenő tendencia mellett, 2006-ban 38,6% az arányuk. 2006-ban 13,9% volt a lányok száma, ez is nagyjából állandó. A 17 évesek száma a legmagasabb, nagyjából a fiatalkorúak 30%-át adja.

A családi viszonyok hasonlóak a gyermekkorúakhoz, mindkét szülő együtt neveli a fiatalkorúak több mint a felét, elváltak 20%, és 12%-a él szakellátásban.

Legtöbbször szakmunkás és szakiskolai tanuló (33,6%), de ez nagyon megugrott a korábbi évekhez képest, majdnem kétszeresére az iskolakötelezettségi korhatár felemelése miatt, ezért a korábbi években jellemző foglakozás nélküliek aránya 15%-ra csökkent. 25% az általános iskolás – erősen túlkoros – illetve 24% a középiskolások aránya.

A fiatalkorú bűnelkövetők 2/3 arányban idegenek sérelmére követik el a bűncselekményeket, 6–7%-a irányul iskolatársaik ellen, 1,3–1,4%-a a szülő és a nagyszülő ellen.

Okként az adatokat elemző Legfőbb Ügyészség az anyagi haszonszerzést, a rossz baráti környezetet, családi problémákat, a bűnöző családi környezet hatását, a kalandvágyat, agresszivitást jelöli meg.

2006-ban a fiatalkorú gyanúsítottak 2,5%-a volt előzetes letartóztatásban, az őrizetbe vételek aránya 2006-ban 4,9%. A fiatalkorú gyanúsítottak ellen folytatott nyomozások 58,5%-a fejeződött be vádemeléssel. A nyomozás megszüntetések aránya 35% volt, többnyire megrovást alkalmaztak. A büntetlen előéletűek aránya 80–81%, a büntetetteké 19–20% között váltakozik, a visszaesők aránya kissé csökkent.

A jogerősen elítélt fiatalkorúak száma az elmúlt öt évben 7–8.000 körül mozgott, 2002-ben volt a legmagasabb. Szabadságvesztésre ítélték az egynegyedét, de ezek háromnegyedét próbaidőre felfüggesztették.

A pénzbüntetések száma mindig nagyon alacsony, 2006-ban 368 volt, ami elsősorban annak tudható be, hogy az elkövetők többsége nem kereső, a családok kevésbé fizetőképesek. Az önállóan alkalmazott mellékbüntetések és intézkedések a jogerősen elítélt fiatalokúakkal szemben kiszabott büntetéseknek közel kétharmada 2006-ban 4.673 volt.

A legtöbb gyermekkorú sértettet 2004-ben regisztrálták, 2/3-uk esetében abúzus állt okként, leggyakrabban a tiltott pornográf felvétel készítése volt a vád. Érdekeség, hogy 2004-ben 3.585, 2005-ben 760, 2006-ban 858 ilyen ügy volt, aminek oka, hogy nem a sértettek száma, hanem a megtalált felvételek képezik a statisztika alapját. 2006-ban 4.719 gyermekkorú sérelmére követtek el bűncselekményt. Ezek közül 36,3% a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni, 36,2% vagyon elleni, 18,3% személy elleni bűncselekmény.

A fiatalokú sértettek aránya a vagyon elleni bűncselekményeknél a legmagasabb, 2/3-ad, 15%-uk ellen követtek el személy elleni bűncselekményt, míg a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértetteinek aránya 10%.

A fenti adatok jól jelzik a jelenlegi jogszabályok és jogalkalmazás nehézségeit. Ezen adatok nagyon korlátozott mértékben alkalmasak a helyzet elemzésére, mivel csak az ismertté vált cselekményekről van szó, sok nem kerül be a statisztikába, lévén a nyomozást megtagadják, vagy megszüntetik különböző okok miatt. Az adatok részletes feldolgozása, elemzése az adatgyűjtés módja miatt nem lehetséges, illetve félrevezető. Természetesen jól jelzi a tendenciákat, mégha a közvéleményt, sőt sokszor a szakmai közvéleményt sem befolyásolja. Ennek legkiválóbb példája a 12 éves késelő romániai magyar fiú esete kapcsán kialakult közhangulat, ahol a büntethetőségi korhatár leszállításának szükségességéről, a súlyosbodó bűnözési helyzetről szóltak a jelentések. Emberölés: 2002–2004-ben mindhárom évben 1, 2005–6-ban egy sem, szándékos testi sértés (ide tartozik a késelés is), 2005-ben 115, 2006-ban 136 volt, ahol az elköve-

tő 14 évesnél fiatalabb, ami nyilvánvalóan jelzi, hogy emiatt vétek lenne jogszabályt módosítani. Mindazonáltal e téren értékes szakmai viták és jogalkotási tevékenység is elindult az elmúlt másfél évben szakmai, szakmaközi csoportok keretében, amelyek részben az ágazati minisztériumokhoz, részben szakmai szervezetekhez kötődnek. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumban állt fel szakértői csoport a büntethetőségi korhatár, illetve a gyermekkorú elkövetők megítélésének megvitatására, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztálya hívott össze egyeztető szakmai fórumot, és az Oktatási Minisztériumban is munkacsoportot szerveztek az iskolai erőszak megelőzése, visszaszorítása érdekében. A Szociális Szakmai Szövetség ugyancsak kezdeményezett konzultációkat.

A gyermek- és fiatalokúakra vonatkozó szabályozás és intézményrendszer kettős arcú, lévén határterületi kérdésről van szó. A gyermekvédelem az egyik, a büntetőjog a másik oldalon. Az egyik a gyermeket, mint kora, élethelyzete miatt kiemelt figyelemre és védelemre szoruló személyt, látja, míg a büntetőjog, amely a már említett Európa Tanácsi ajánlás¹² fiatalokú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszeréről szól, és „más elbánás”-t kér, ami alapvetően a nevelést, és a speciális prevenciót szorgalmazza. A nálunk folyó vitában is felmerül az elkövető értelmi, erkölcsi fejlettségének színvonalához igazodó differenciált megítélés szükségessége. A javasolt jogszabályi módosítások szerint biztosítani kellene a fiatalokú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszer intézményei és a gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egyéb szociális és oktatási intézmények közötti tényleges együttműködést. A gyermekvédelem akkor lehet hatékony, ha a szociális ellátás, közoktatás elvégzi a maga feladatát a prevenció, korai beavatkozás területén és a szükséges egészségügyi ellátások (gyermek-és serdülő pszichiátria, pszichológus) elérhető a rászoruló gyermekek, serdülők és fiatalok és családjaik számára.

2005. január 1-jén lépett életbe a Gyermekvédelmi Törvény módosítása, amely az európai

országok közül 14.-ként mondta ki a gyermekekre testi fenytésének teljes tilalmát. Ez nagyon jelentős lépés, több okból is. Az ifjúság számára jó mintát szolgáltathat az erőszakmentességre, a feszültségek, konfliktusok békés és mindenki méltóságát, érdekeit figyelembe vevő módszerek elsajátítására. Sajnos azonban Magyarországon úgy került ez a fontos passzus a jogszabályba, hogy semmiféle forrást nem biztosítottak arra mindaddig, hogy akár a tényről, akár a szükséges másfajta ismeretekről, készségekről, technikákról a szülőket, szakembereket, vagy magukat a gyerekeket, serdülőket, fiatalokat tájékoztassák.

Ez azt jelzi, hogy annak jelentősége is elikkadt, hogy a tiltást nem a büntető törvénykönyvbe, hanem a gyerekek védelméről szóló jogszabályba írták, ezzel is jelezve, hogy a cél nem a szülők büntetése, a megtorlás, hanem éppen a nevelési képességek erősítése, a szükséges módszerek elsajátítása. Ennek azért is kiemelt jelentősége lenne, mert éppen az elmúlt hónapok tanárveréssel kapcsolatos hírei alapján nagy szükség lenne annak felmérésére és megismerésére, hogy az érintett gyerekek, serdülők, fiatalok közül kik azok, akiket a szülei testi fenytéssel nevelnek, fizikailag bántalmaznak. Ugyancsak fontos információ lenne, hogy az érintett iskolákban milyen mértékben használják a tanárok a fizikai fenytést, illetve a verbális bántalmazást, megalázó, lekicsinylő minősítéseket.

A közoktatási és más gyermek intézményekben közel 7 évtizede tilos a testi fenytés minden formája, és sok éve tiltott a megalázó, sértő bánásmód, szóbeli agresszió is, de ezek mértékéről, noha vannak aggodalomra okot adó jelzések, és tapasztalatok, semmiféle kutatás és érdemi információ nincsen. Pedig nyilvánvaló az összefüggés a gyerekek, serdülők, fiatalok által elkövetett bűncselekmények és az őket ért atrocitások között. A keményen, kegyetlenül fegyelmezett, fizikailag bántalmazott gyerekek közül kerül ki a legtöbb erőszakos elkövető, amint ezt sok nemzetközi kutatás bizonyítja. (Buchanan, 1996)

Egy másik, riasztó változás is bekövetkezett 2005. január 1-jétől, miszerint az iskolai gyermekvédelmi felelősök alkalmazása az iskola, il-

letve a fenntartó döntésétől függ. Ez a megelőzés és korai beavatkozás szempontjából nagyon hátrányos döntés volt, mert értelemszerűen azokban az iskolákban szűnt meg elsősorban ez a munkakör, ahol a legnagyobb szükség lett volna rá, lévén ezek az iskolák a hozzájuk járó gyerekekhez hasonlóan többnyire hátrányos helyzetűek.

A legfontosabb változás a készülő büntetőjogi szabályozás módosítása lesz, amelynek előkészítéséhez elkészült egy koncepció.¹³ Az ebben foglaltak megfelelnek a nemzetközi ajánlásokban és egyezményekben foglaltaknak. Eszerint:

Modellváltást jelentene az új jogszabály, és a javaslat alapján nyitott kérdés, hogy a hatályos Btk. szemléletének megfelelően az általános részi rendelkezések végén, külön fejezetben foglalkoznának a fiatalkorúkra vonatkozó rendelkezésekkel, vagy a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásáról szóló önálló törvény készülné. A szakma túlnyomó többsége ez utóbbit támogatja, különös tekintettel arra, hogy ebből több dolog is következik. Így lehetővé válna a fiatalkorú bűnelkövetők társadalmi integrációját szolgáló nevelési és szociális funkciók, valamint a társadalom védelmének egyidejű megvalósítása, a „más elbánás” keretében a helyreállító igazságszolgáltatás fokozott érvényesítése, a jövőbeni általánossá válása, a büntető jogszabályok és a más kapcsolódó jogterületek közötti átjárhatóság, egy egymásra épülő szoros kapcsolatrendszer, amely az ifjúkori bűnelkövetést komplexen közelíti meg. Összhangban a nemzetközi ajánlásokkal:

Az ajánlások a büntetőjogi szankciókkal kapcsolatban az alábbi büntetőpolitikai vezérelveket fogalmazzák meg:

- a szabadságvesztés büntetést végső eszközként kell kezelni, amelynek alkalmazása csak akkor indokolt, ha az elkövetett bűncselekmény súlyára tekintettel nyilvánvaló, hogy semmilyen más büntetés nem lenne megfelelő,
- kerülni kell a rövid tartamú szabadságvesztés büntetés alkalmazását,
- elő kell mozdítani a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű alkalmazását,

- differenciálni kell a büntetési rendszert, lehetővé kell tenni, hogy az alkalmazandó szankciók típusa, súlya, szigora jobban illeszkedjen a büntetendő cselekmény súlyához, jellegéhez és az elkövető személyi körülményeihez,
- be kell vezetni új szabadságelvonással nem járó szankciófajtákat,
- biztosítani kell a mediációhoz és az áldozat kártalanításához való jogot.

2006-ban módosították már a Btk-t, és lehetővé vált az alternatív szankciók közül, a büntetőjogi mediáció, tettes-áldozat-mediáció is.

2007-ben 299 esetben került sor ilyen eljárásra, amelyet a jogszabály szerint az e feladatra felkészített pártfogók facilitálhatnak.

Ez összefügg azokkal a változásokkal, amelyek a bűnözés, ezen belül is a bűnisméltés visszaszorítása, valamint a lakosság jogbiztonságának növelése érdekében történtek, a pártfogó felügyelői szolgálat átszervezésével. Az egységes szakmai követelmények alapján megszervezett pártfogó felügyelői szolgálat, amely az újonnan felállt, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumhoz tartozó Országos Pártfogói Hivatal keretében működik 2006. január elseje óta.

Az átfogó büntetőpolitikai reform keretében került sor 2005 végén az áldozatvédelmi törvény elfogadására.

Néhány kutatás készült az elmúlt két évben, amelyek különböző megközelítésben támasztják alá a fent megfogalmazottakat.

Solt Ágnes kutatása során „Büntetés-végrehajtási intézetekben összesen több mint hetven, átlagosan két és fél óra időtartamú mély- illetve életútinterjú készült 16 és 25 év közötti bűnelkövető férfiakkal. 2005 márciusában folytatódott az interjúk felvétele.

Kontrollcsoportként nehéz körülmények között felnövő hasonló korú és nemű fiatalokat kerestünk fel. Huszonhárom interjú készült szabálykövető fiatalokkal. Az elemzés során elsőként a bűnelkövető fiatalokat vizsgáltam, az életutat, a narratív szerkezeti sajátosságokat, a családi körülményeket, a mentalitást és énképet. A veszélyeztető tényezők feltérképezésén

és az események láncolatának megértésén túl a szociális szféra általi beavatkozások következményeire fókuszáltam különösen. Az elemzések és a kutatás eredményeinek közzlése 2006 szeptemberében készült el.

A kontrollcsoport tagjaival felvett interjúk elkészültét követően hasonló kvalitatív módszerekkel (biográfiák, kommunikációs kompetencia vizsgálat, narratív szerkezetek vizsgálata, hálózatelemzés, tartalomelemzés egyéb módjai) elemeztem és hasonlítottam össze a fiatalokat. Tipikus életutakat, megóvó és veszélyeztető tényezőket, mentalitás- és énképbeli sajátosságokat igyekeztem feltárni.” (Solt, 2007)

Azt vizsgálta Solt Ágnes, melyek azok a pontok, amelyek mentén a kriminalizálódott fiatalok és a veszélyeztetett, nem bűnelkövető fiatalok életútja, szocializációs körülményeik szétváltak. Fellelhető-e valami alapvető különbség a szocializációs háttérben, vagy alkati tényezőkről beszélhetünk? Azonosíthatóak-e olyan beavatkozások, történések, szocializációs vagy alkati különbségek, melyeknek nagy szerep tulajdonítható abban, hogy a veszélyeztetett fiatalok nem léptek a bűnelkövető fiatalok útjára?

Tipikus életutak:

1. Verés és agresszió a családban.
2. Szigorúból engedékeny közegbe kerülve.
– bántalmazótól, korlátozótól ráhagyóba pl. intézmény, anya egyedül stb.
3. A törődés hiánya.
4. Engedékenyből túlszabályozott közegbe kerülve. (Solt, 2007)

Egy másik vizsgálatban azt elemezték 2219 tizenkét és tizenhét év közötti diák körében végzett kérdőíves felmérés alapján, mikorra esik a „belépési életkor” vagyis mikor kezdenek a gyerekek különféle deviáns viselkedéseket tanúsítani. Az országos, reprezentatív felmérés szerint bár több mint a gyerekek háromnegyede semmilyen bűncselekményben nem vett részt, nem iszik vagy drogozik, mégis körükben is rendkívül magas az erőszak elfogadottsága. A válaszadók negyven százaléka egyetértett azzal az állí-

tással, hogy az erőszak a férfiként érvényesülés eszköze, tizennégy százalékuk pedig azzal, hogy az erőszak szükséges ahhoz, hogy felnézzenek az emberre. (Kerezi, 2007)

Saját vizsgálataimban a gyermek- és fiatalokú elkövetők előéletét tártuk fel a helyi, gyermekjóléti szolgáltatások megelőző, gondozó tevékenysége alapján, illetve azt néztük meg, mi történik az elkövetőkkel a szabálysértést, bűncselekményt követően. Az eredmények tanúsága szerint nincsen egységes, elméletileg, szakmailag megalapozott, szisztematikus módszer és gyakorlat, ami azt eredményezi, hogy esetleges, hogy kivel mi történik a veszélyeztetettség, védelembe vétel, illetve a szabálysértés, bűncselekmény elkövetés után. Az is esetleges, hogy ki, miért kerül ki, vagy marad a családjában, hová és mennyi időre kerül. (Herczog–Gyurkó, 2006; Herczog, 2008)

III. Ajánlások

A korábban vázolt koncepciók és tervezetek egyértelműen és megalapozottan jelölik ki azokat a lépéseket, amelyek a fiatalokú devianciák és bűnelkövetés megelőzésében és eredményes kezelésében használhatók. A legfőbb feladat az lenne, hogy az érintett csoportok esetében az ő szükségleteik szerint szerveződjenek az ellátások, amelyek átfogóan, egymásra épülve szolgálják a korosztályok tagjainak minél örömtelibb és kiegyensúlyozottabb fejlődését, nevelődését, oktatását, beilleszkedését, önkitaljesítését, harmonikus személyiséggé válását, és ezt a folyamatot méréssel, értékeléssel, monitorozással kísérve lehessen nyomon követni, és a szükséges változtatásokat megvalósítani. Ehhez a mai gyakorlattal szemben, fel kellene adni az ágazati, területi, szakterületi szemléletet, finanszírozást. Ez a szakemberek összehangolt és egységes szemléletű képzésén, együttműködő munkáján alapul, ahol a fiatalok is és gyermekeik is aktív, kompetens alakítói saját életüknek.

Felhasznált irodalom

- Asquith, S.–Buist, M.–Loughran, N.–Macaulay, C.–Montgomery, M. (1998): *Children, Young People and Offending in Scotland*. Edinburgh
- Buchanan, A. (1996): *Cycles of Child Maltreatment: Facts, Fallacies and Interventions*. Wiley: Chichester
- Kerezi K.–Parti K. (szerk.) (2008): *Látens fiatalokú devianciák*. Fiatalokú devianciák egy önbevalláson alapuló felmérés tükrében. ISRD-2. Budapest: ELTE AJK Kriminológiai Tanszék–Országos Kriminológiai Intézet. pp.171.
- Lévay Miklós (2006): Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása a fiatalokú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről. *Család, gyermek, ifjúság*.
- Solt Ágnes: *Peremen billegő fiatalok*. www.szochalo.hu
- Herczog M.–Kiss A.–Gyurkó Sz. (2005): A gyermekkorú deviancia és annak kezelése a hatályos jogszabályi keretek között, Budapest: OKRI. (kézirat)
- Herczog M.–Gyurkó Sz. (2005): *Ártatlanságra ítélve*. Gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán. Kriminológiai Tanulmányok. Budapest: OKRI.
- Herczog Mária–Kömüves Ágnes (2008): *Gyermekkorú elkövetők a szakellátás rendszerében*. Kézirat.

Jegyzetek

- 1 Leszámítva persze a szituatív cselekményeket pl. gondatlan károkozás, baleset stb.
- 2 www.magyarorszagholnap.hu, Közoktatás, gyermekesély kerekasztal,
- 3 1002/2003(I.8) számú kormányhatározat alapján a 115/2003.(X.28) OGY határozattal
- 4 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2003. szeptember 23-án elfogadott ajánlása, amely a korábbi R(=)20. ajánlást váltotta fel: www.coe.com
- 5 1991. évi LXIV. Törvénnyel hirdette ki az Országgyűlés az ENSZ Gyermeki Jogi Egyezményét, míg az 1997/XXXI. Törvény rendelkezik az utóbbiról.
- 6 *Legyen jobb a gyerekeknek!* Nemzeti Stratégia 2007-2032, A hosszú távú stratégia végrehajtását három éves cselekvési tervek biztosítják (1092/2007. (XI. 29.) Korm. határozat).

- 7 Uo. 2. oldal
- 8 Uo. 18. oldal
- 9 A Magyar Országgyűlés 95/2007 (X.31.) határozatában felkérte a Kormányt, hogy 2008. december 31-ig dolgozza ki és terjessze elő a Nemzeti Ifjúsági Stratégiát. A Stratégia első verziója elkészült, amely 15 évre (2008–2023) fogalmazza meg az ifjúsági korosztályokkal kapcsolatos társadalmi célokat és az ehhez kapcsolódó állami feladatokat, melyek megvalósítását rövid távú cselekvési tervek biztosítják majd, www.szmm.gov.hu, 1. oldal
- 10 Uo. 18–19. oldal
- 11 Uo. 33. oldal
- 12 R(2003)20 ajánlás
- 13 Ligeti Katalin (2007): *A fiatalok büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója*. Budapest. Kézirat

Közösség, politika, közélet

I. Félmúlt és jelen

A hasonló témával foglalkozó, ún. Civil Ifjúsági Jelentésben, 2006-ban, az alábbi összegzés olvasható: „A magyarországi helyzet a közösség, a részvétel tekintetében általánosságban kevés bizakodásra adhat okot. A jelenlegi állapot röviden úgy foglalható össze, hogy a fiatalok többsége egészen egyszerűen nem látja értelmét annak, hogy intézményesített formában fogalmazza meg szükségleteit, véleményét, konstruktív módon hangot adjon elképzeléseinek. A mai magyar fiatalok többsége nem hisz abban, hogy egyéni akarata, elszántsága révén helyi, regionális vagy országos folyamatok alakítójává válhat. Nem hisznek abban, hogy a településük, a régiójuk, az országuk és azon belül az ő sorsuk rajtuk, az általuk képviselt szándékokon, érdekeken is múlik. Ennek hátterében természetesen ott találjuk az elmúlt néhány évtized történelmi terheit, a szocializmus társadalmi passzivitásra készítő kulturális-politikai közegét, majd pedig a rendszerváltozást követő 16 év közösségi értékeket, civil kezdeményezéseket kevésbé támogató, a kollektív érdekképviselet lehetőségeit lassan erodáló időszakát.”

Ha a fenti megállapításokat vesszük viszonyítási pontnak, aligha kétséges, hogy a helyzet a két évvel korábban leírtakhoz képest vajmi keveset változott. Természetes, hogy ezeknek a folyamatoknak a jobbra fordulása nem történhet meg egyik napról a másikra, ugyanakkor sajnos az elmúlt néhány évben sem lehettünk szemtanúi olyan látványos és mélyreható, pozitív intézményi, szervezeti változásoknak, amelyek alapjaiban változtatták volna meg az ifjúsági korosztályok tagjainak a közösségi kezdeményezésekkel, a részvétellel, a politikával kapcsolatos attitűdjét.

Magyarországon a közösségi nekibuzdulások sikertelensége következtében az egyik legfőbb szocializációs örökségünk a közösségi helyett az atomizált érdekérvényesítés ma már konszenzusos magatartásformája vált. Az ennek hátterében meghúzódó egyik legfontosabb tényező a bizalom. Ennek hiányában nem jöhet létre olajozottan működő, egészséges társadalom, a hiánya viszont osztársadalmi méretekben jelentkező „patologikus” jelenségeket idézhet elő. Ezek a diagnózisok pedig ma már az ifjúsági társadalomra is jellemzőek. Ahol az együttműködés, a kompromisszumkészség, az „együtt létezés” kultúrája társadalmi méretekben is hiányzik, ott ebből logikusan következik a természetes befelé fordulás, a saját sors bizonytalansága felett érzett aggodalom, a tartósan rossz társadalmi közérzet.

A rendszerváltást követő időszak egyik leg súlyosabb társadalmi jelensége a korábban létező közösségek meggyengülése, illetve rapid felbomlása és megszűnése volt. Nem volt ez alól kivétel a legszűkebb mikrokönyezet, a család sem, amely a közösségi léttel kapcsolatos szerepkészletek, -készségek megszerzésének első számú helyszíne (kellene hogy legyen).

Sokszor ismételt tétel, hogy közösségek nélkül nincsen identitás, identitás nélkül pedig nincsen individuum (egyéniség). Ennek hiánya pedig magát az egyént teszi kiszolgáltatottá. Az ifjúsági korosztályok tagjainak számára a választható identitások száma napjainkra megsokszorozódott. Az alapvetően fogyasztási mintázatokra épülő életstílus, a média által intenzíven közvetített magatartásminták, illetve az internet egyre növekvő szerepe hihetetlen mértékben kitágította a lehetőségeket. Ezzel párhuzamosan

azonban magára is hagyta a korosztályok tagjait a döntéseikben, hiszen mindezekhez sokszor nem kapják meg azt az „értelmező kulcsot”, amely segítene eligazodni e választások között.

A következőkben az ifjúsági generációk közösségi részvételével, illetve az ehhez kapcsolódó közéleti-politikai érdeklődésével, érdekérvényesítésével kapcsolatos néhány alapvető jellegzetességet tekintjük át. Tanulmányunk célja korántsem az, hogy egy részletes helyzetjelentést adjunk, mivel a téma jóval tágabb és sokrétebb annál, mint ami ilyen szűk keretek között bemutatható lenne. Így csupán egy-két fontosabb jellegzetesség áttekintésére szorítkozhatunk. Valóságos probléma, hogy kifejezetten az ifjúsági részvételről, politikai-közéleti aktivitásáról továbbra is igen kevés megbízható adat áll rendelkezésünkre. Léteznek ugyan ifjúságkutatások, azonban ezek többnyire nem mennek túl néhány egyszerű, túl általános kérdés feltevésén (pl. szervezeti tagság, politikai érdeklődés és attitűdök), így az adatok szintjén elnagyolt kép vázolható fel a témában. Mivel pedig sajátos tulajdonságokkal jellemezhető társadalmi csoportról van szó, ezek a makrostatistikák sokszor legfeljebb a valóság felszínét érintik. Mindebből következően leginkább olyan kutatások elvégzésére lenne szükség a jövőben, amelyek kvalitatív technikákkal, a mélyebb összefüggések feltárásának szándékával közelítenek a témához.

A múlt elvarratlan szálai

Az ifjúság közélettel, politikával, illetve az ehhez kapcsolódó aktív részvétellel, vagy inaktivitásukkal kapcsolatos attitűdjeinek gyökerei természetesen jóval korábbra nyúlnak vissza. Nem is új, csupán néhány éves múltra visszatekintő jelenségről van szó. A szocializmusról, illetve az azt megelőző korszakról szóló közbeszéd immáron közel két évtizede a politika közvetlen érdekeinek hálójában vergődik. Ennek fekete-fehér dichotómiái, a jó és a rossz szembeállításai, az értelem és az érzelmek ará-

nyának felborulása (az utóbbi javára), az árnyalt megközelítések ellehetetlenítése ahhoz vezetett, hogy lényegében ma már alig találunk olyan fórumokat és csatornákat, amelyeken keresztül az ifjak és szüleik számára lehetséges lenne a családi sérelmek, a megaláztatások, a hátrányok, de a szocializmus kétségkívül jelen lévő pozitívumainak kibeszélése, a másik világának megértése. A 20. század igazságtalanságait, valódi működését, az ezek mögött lévő emberi sorsokat, kényszereket, erkölcsös és erkölcstelen döntéseket mind-mind bezárva hagytuk egy olyan üstben, amelyben ez a felhalmozott elegy egyre ellenőrizhetetlenebbül tovább fortyogott. A fiatalabbak számára ez a terhes múlt ugyan közvetlen formájában már nem létezik, legfeljebb a szülők és a nagyszülők elbeszéléseiből. A rendszerváltás/rendszerváltoztatás után született generáció is ma már lényegében betöltötte a 18-ik életévét, de már a húszas éveikben járók politikai-közösségi szocializációja is az 1990-es években ment végbe. Mivel az idősebb generációk sem néztek szembe teljes őszinteséggel és kritikusan múltjukkal, miért éppen a gyermekekkel osztották volna meg ezt? A múlt feldolgozása tehát nem csak össztársadalmi méretekben, hanem a kis mikroközösségekben, azaz a családokban is elmaradt – tisztelet a kivételnek. Vagy azért, mert túlságosan is terhelő volt, vagy azért, mert elfeledett, eltemetett sérelmet és tragédiát hozott volna felszínre. Vagy egyszerűen csak azért, mert nem jutott rá idő a gazdasági problémák, a korábban megszokott életszínvonal fenntartásáért folytatott küzdelemben. Ilyen körülmények között az ifjúsági korosztályok gondolatvilágában is leginkább csak szemellenzős, a lényegi momentumokat homályban hagyó, vagy éppen a jó és a rossz leegyszerűsítő világára szűkített képek élnek. Ha élnek egyáltalán, mivel az alap- és középfokú oktatás éppen a közelmúlt eseményeinek megtanítását és feldolgozását kezelte igen mostohán. Ennek alternatív fórumai és csatornáit, az ismeretterjesztés, a személyes történeteken keresztüli árnyalt megértés sem váltak meghatározóvá.

A formális közösségek, szervezetek hiánya

Míg a politika a pártállami időkben az ifjúsági korosztályok tagjait gyámság és kontroll alatt kívánta tartani, addig az elmúlt 18 évben annak intézményesített formájában lényegében kivont az érintettek életéből. Ez önmagában talán nem is lenne akkora baj, ha helyét képesek lettek volna átvenni a különböző civil szerveződések és kezdeményezések. Ma már széles körben ismertek a magyarországi civil társadalom gyengeségei, a szervezeti és finanszírozási háttér problémái. Halmozottan igaz ez az ifjúsági korosztályok tagjainak életében, ahol a rendszerváltás előtti – kétségkívül fenntarthatatlan – struktúra gyors felbomlását lényegében nem kísérte semmilyen komolyabb, új szervezeti háttér kialakulása. Azok, amelyek létrejöttek, csupán az érintettek töredéke számára kínálnak alternatívát. Az Ifjúság2004® kutatás adatai szerint a magyarországi serdülőknek, fiataloknak csupán 15 százaléka volt tagja valamilyen formális vagy informális közösségnek, szervezetnek. Ezek nagy része is különböző sportkörü tagságot jelentett. Ez az adat ugyanakkor nem sokban tér el az Európai Unió más országaiban tapasztaltaktól: a 27 tagállamban összességében a generáció tagjainak 22%-a tagja valamilyen szervezetnek, amelynek közel fele sportegyesületi tagság.¹ Felmerülhet a kérdés, hogy van-e értelme ennek a „lecsupaszított” szervezeti tagságra vonatkozó adatnak, pontosabban nem lehetséges-e, hogy a generáció tagjainak – bár kétségtelenül érzékelhető egyfajta passzivitás és apátia – más formáit és csatornáit részesítik előnyben az egymással való kommunikációnak és közös cselekvésnek. Itt elsősorban a különböző online technológiák közösségteremtő funkcióira gondolunk. (Ezekről a tanulmányban később még szólnunk.)

A magyarországi helyzetre visszatérve összességében elmondható, hogy hiányoznak azok a hagyományos intézményes és informális fórumok, amelyek lehetőséget biztosítanának a vitára, az együttlétre, valamilyen közös cél érdekében végzett, nem elsősorban egyéni, hanem közösségi eredményeket felmutatni képes kez-

deményezésekre. Továbbá kevés az olyan fórum is, ahol a múlt és a jelen folyamatainak megértésére, a jövővel kapcsolatos félelmek és bizonytalanság ki- és megbeszélésére lenne lehetőség.

Az elmúlt időszak ifjúsági szervezetekkel kapcsolatos pénzügyi visszaélései pedig tovább erodálták a civil társadalom, és ezen belül az ifjúsági szervezetek hitelességét a társadalom, ezen belül pedig a generáció tagjainak szemében. A generáció tagjainak többsége ezekre a szervezetekre gyanakvással és bizalmatlansággal tekint, már ha egyáltalán az információ eljut hozzájuk. Sok esetben tevékenységük láthatatlan marad, nehezen kivehetők a valódi célok, a felülről induló kezdeményezések esetében pedig számolni kell azzal is, hogy ezek sokszor nem valós igényeket próbálnak meg kielégíteni, vagy egy „nemes ügy” képviselete a megvalósítás életszerűtlenségén bukik el. Összességében pedig hiányzik az az általános támogató társadalmi attitűd, amely segítene megtenni a kezdő lépéseket abban, hogy áttörhetőek legyenek a közösségek létrejöttét bénító kognitív gátak.

II. 2006–2007***Politikai apátia?***

A rendszerváltást követő időszak lendülete kifulladás, az ifjúsági korosztályok szemében a politika, a politikusok (és részben a mögötte álló értelmiség) hitelessége, a köz eseményeivel kapcsolatos bizalom az elmúlt közel két évtized mélypontján van. Az ifjúság körében is fertőz a „semmi sem az, aminek látszik” egyre szélesedő, lebénító jellegű társadalmi jelensége, már-már konszenzusa.

Összességében elmondhatjuk, hogy az ifjúság politikával kapcsolatos kiábrándultsága az elmúlt években fokozatosan nőtt. Ezzel kapcsolatos friss adatok ugyan nem állnak rendelkezésünkre, de egy 2006-os felmérés adatsora is jól mutatja, hogy bár az életkor növekedésével intenzívebbé válik a közéleti érdeklődés, azonban minden ifjúsági korosztály esetében ez az arány a teljes népesség átlaga alatt marad.

	Átlag
14–19 év	1,76
19–24 év	2,15
25–29 év	2,29
30 év felett	2,61
Teljes népesség	2,48

1. táblázat. Mennyire fontos az Ön számára a politika?
(1–5-ig terjedő skála átlagértéke)

Forrás: WIP2006

Általános jellegzetesség, hogy valamilyen nagyobb hírértékű esemény kapcsán (amelynek az elmúlt 1-2 évben több esetben lehettünk szemtanúi) élénkül csupán meg az ifjúság politikai érdeklődése és aktivitása, majd ennek lecsengése után a helyzet többnyire visszaáll a „normál” állapotba. Európai összehasonlításban pedig az is ismert, hogy a politikai folyamatok iránt a magyar ifjúsági korosztály az egyik legkevésbé érdeklődő társadalmi csoport, illetve az egyik legkisebb aktivitással vesznek részt abban bármilyen formában.²

	Magyarország	EU-15	EU-27
Részt vett-e már demonstrációban??	8,5	24,0	20,0
Aláírt e már valamilyen petíciót?	18,0	29,0	28,0
Tagja-e valamilyen civil szervezetnek?	13,0	26,0	20,0
Tagja-e valamilyen politikai pártnak?	3,2	5,0	4,9
Tagja-e valamilyen szakszervezetnek?	3,3	9,0	7,9

2. táblázat. Politikai-közéleti aktivitás (Az igen válaszok százalékos aránya)

Forrás: Eurobarometer

Az elmúlt időszak ugyan bővelkedett utcai politikai eseményekben, azonban egy 2007-es Eurobarometer kutatás szerint a magyar fiataloknak csupán alig több mint 8%-a vett részt korábban valamilyen demonstrációban. Ez csupán harmada a nyugat-európai országokban mért átlagos értéknek. Hasonlóan alacsony arányok jellemzik a közéleti-politikai véleménynyilvánítás

más formáit is: petíciót a magyar fiatalok 18%-a írt már alá, míg az uniós átlag ezen a téren 28%. A pártok és a szakszervezetek vonzereje szintén igen alacsony, bár – mint ez a táblázat adataiból is látható – ez nem csupán „magyar betegség”, hiszen az Európai Unió többi országában sem sokkal magasabbak ezek az értékek. E jelenség, amely elsősorban akár lehetne az érdektelenség, a politikától való elfordulás egyértelmű jele, könnyen lehet, hogy csupán az egyik ok. Az ifjúsági generáció számára a politika hagyományos, piramis-elven szervezett, egymással versengő pártok versenyén alapuló szervezeti mechanizmusai már kevésbé vonzóak. Egy jól körülhatárolható csoportjukhoz közelebb állnak a személyes, közvetlenül átélhető, illetve ezzel éppen ellentétesen, a globális problémákat felvállaló, sokszor a hagyományos fogalmainkkal nehezen definiálható csoportosulások, amelyek éppen ars poeticájukból fakadóan utasítják el a hivatalos struktúrákba való betagozódást.

További jellegzetesség – és ez némiképpen ellentmond az össztársadalmi méretekben jelentkező érdektelenségnek –, hogy az ifjúság egy része számára elsősorban a mozgalom jellegű, intenzív elkötelezettséget kínáló politizálási formák a vonzóbbak. Ezek azok, amelyek felépített identitást, zárt gondolati rendszereket, és ami mindebből következik, biztos viszonyítási pontokat kínálnak egy olyan makrokörnyezetben, amelyben egyre intenzívebben jelenik meg a bizonytalanság és a választható életutak sokaságából fakadó folyamatos döntési kényszer, vagy éppen ezen utak bezáródásából fakadó frusztráció. Ez a folyamat leginkább a szélsőjobboldali ideológiáknak és mozgalmaknak a népszerűségében érhető tetten.

Emellett azonban megtalálhatjuk azokat a már-már professzionális keretek között működő, többnyire globális témákat és kérdéseket zászlajukra tűző szerveződéseket, amelyek sokszor maguk is egy globális hálózat részeként tevékenykednek. Pontos adatok ezek létszámával kapcsolatban nem állnak rendelkezésünkre, azonban feltételezhetjük, hogy a legaktívabb, néhány száz fős mag körül ott találjuk az ezres

nagyságrendű szimpatizánsok köreit is. Ezek a közösségek, bár ismertségük a generáció körében elenyésző, elsősorban az online térben igen virulens kultúrát és párbeszédet voltak képesek létrehozni az elmúlt időszakban.

Ezzel párhuzamosan viszont a hivatalos kezek között történő politizálás, azaz a pártok ifjúsági szervezeteinek formális hierarchiájában való részvétel a legtöbb érintett számára igen kevésbé vonzó. Részben azért, mert az ebben való részvétel közvetlen belépőt jelentene a „nagypolitikának” az általuk tisztónak tartott konfliktusos világába, részben pedig azért, mert az uralkodó vélemény szerint a politikával való foglalkozás jóval kevésbé szól a köz-, mint inkább az egyéni érdekérvényesítésről.

Offline helyett online?

Egyértelműen az elmúlt néhány év változása-ként tarthatjuk számon, hogy az ifjúsági kommunikációban ma már kétségtelenül a digitális technológiák váltak meghatározóvá. Ebből fakadóan a közösségteremtés számos funkcióját is átveszik a különböző on-line kommunikációs és közösségi technológiák, a fórumok, blogok, közösségi oldalak. Ma már a tizenéves korosztályban lényegében alig találunk olyat, aki nem használja valamilyen rendszerességgel az internetet, de a húszas éveikben járók körében is jóval meghaladja a penetráció az országos átlagot. Ez egyben azt is jelenti, hogy ma már rendelkezésre áll egy olyan platform, amely új használati formákat, új jelenségeket honosított meg a közösségi életforma, a közéleti részvétel és a politikai véleménynyilvánítás terén.

Fontos, hogy nem maga a technológia a vonzó, hanem az általa biztosított lehetőségek, azon belül is elsősorban a társas kapcsolatok, a közösségi lét, a kommunikáció, a szórakozás, az önkifejezés és a vita. Ez a generáció a technológia fejlődését már egy organikus folyamatként élte és éli meg, természetesnek veszi, hogy ezek a lehetőségek számára rendelkezésre állnak, az ezekkel kapcsolatos tudást nap mint nap magá-

ba szívja. Mindennapjait, sőt, életét már aligha tudná elképzelni ezek nélkül az eszközök, és az általuk nyújtott szolgáltatások nélkül.

Az általános meghatározással web 2.0 elvre épülő digitális technológiák azokat a második generációs internetes szolgáltatásokat foglalják magukba, amelyek elsősorban olyan közösségekre épülnek (és építenek), amelyekben a felhasználók közösen hozzák létre a tartalmat, osztják meg egymás között az információkat. Ezeknek a formáknak a lényege, hogy a felhasználók intenzíven kommunikálnak egymással, és sokrétű kapcsolatokat alakítanak ki egymás között. A felhasználók nem passzív befogadói és fogyasztói a tartalmaknak, hanem a mindennapi élet során használható eszközöket kapnak és adnak.

Ezeknek a tartalmaknak és funkcióknak a létrehozása (és jövője) alighanem napjaink egyik legizgalmasabb internetes fejleménye, alakításában az ifjúsági generációk elsődleges szereplővé léptek elő. A lényeg a közösség, a közös tudás, a közös élmény létrehozása, legyen az alkotás, kommunikáció, vagy a legkülönbözőbb ügyekben való véleménynyilvánítás.

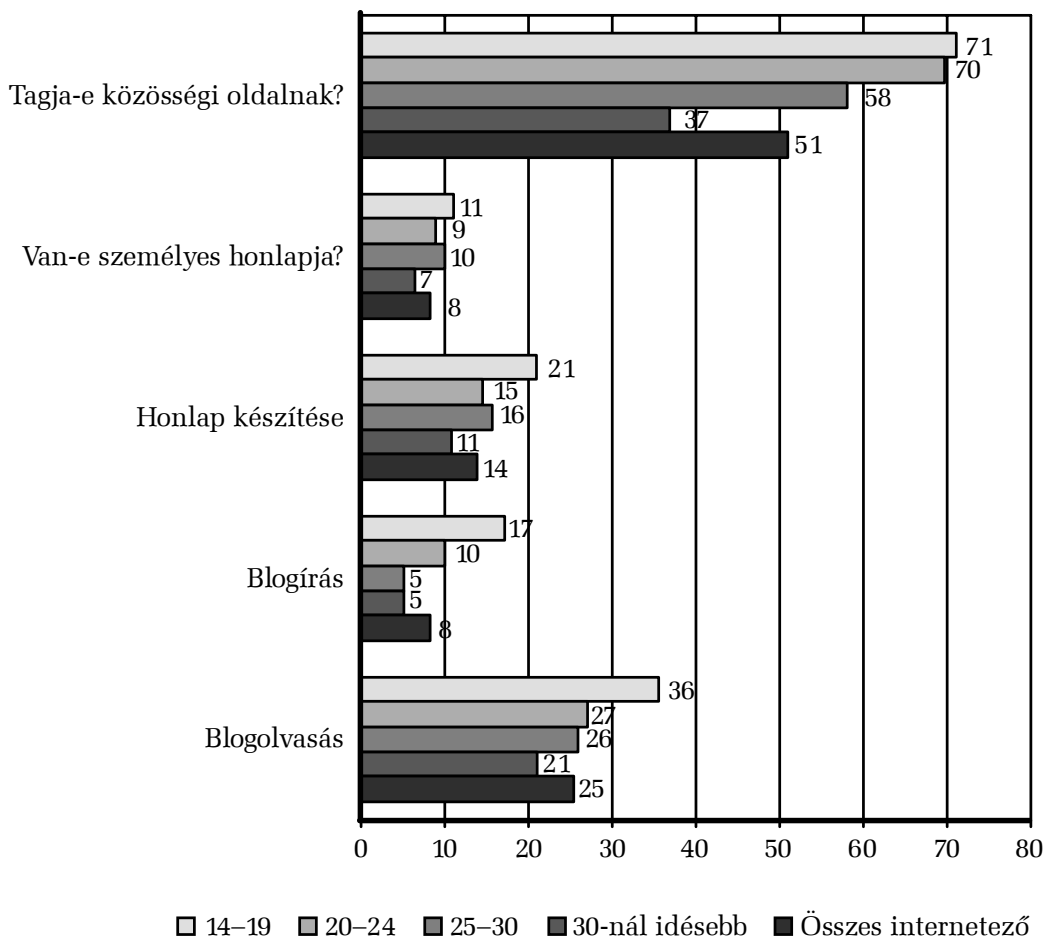
Mára egyértelműen megjelent az a csoport, akik igen aktívan élnek ezekkel a lehetőségekkel. Az első és legfontosabb jelenségei ennek a bővülő folyamatnak azok a közösségi oldalak, amelyek a kommunikációnak és az önkifejezésnek az elsődleges terepét jelentik. A World Internet Project 2007-es adatai szerint tízből hét tizenéves tagja ma Magyarországon valamilyen közösségi oldalnak, amely gyakoriság, ha a nem internetezőket is ide számítjuk, akkor is azt jelenti, hogy háromból minimum ketten regisztráltak már legalább egy oldalon. Hasonlóan magas adatokkal találkozhatunk a húszas éveikben járók körében is. A WIP adatai szerint Magyarországon (2007-ben) az érintettek 11 százaléka rendelkezett saját weboldallal, ám valószínűsíthető, hogy számuk az elkövetkezendő években még jócskán nőni fog. Ugyan konkrét információk a részleteket illetően nem állnak rendelkezésünkre, elgondolkodtató, hogy például a magyar tinédzserek 21 százaléka már megpróbálkozott valamilyen honlap szerkesztésével.

Az ifjúság élethelyzete

Blogja, azaz webes naplója a 14–19 évesek 17 százalékának van s ez az arány jóval magasabb, mint az összes internetező között mért 8 százalékos arány, azaz a blogokon keresztül megvalósított kommunikáció, a saját gondolatok és vélemények közreadása, az önkifejezés szintén elsősorban e korosztályra jellemző. A blogot olvasók aránya természetesen ennél jóval magasabb, a tizenévesek körében 36 százalék, míg az internetezők között összességében 25 százalék. Ugyan a tipikus magyar blogolvasónak a húszas éveiben járó fiatal férfiakat tekinthetjük, a blogfogyasztók körében igen magas a 18 évnél fiatalabbak aránya is. Munkanapokon 15, míg sza-

badnapokon 22 százalék ennek a korcsoportnak az aránya.³

Az internettel foglalkozó kutatásokban korábban sokszor előforduló, klasszikus érv volt az internethasználat függőségében lévő, saját maga időbeosztását, magánéletét stb. kontroll alatt tartani képtelen fiatalok képe. Sőt, az internet – és általában a digitális technológiák – fejlődésével kapcsolatban sokáig tartotta magát az a vélemény is, hogy ez beszűkíti az ifjúsági világot, egészségtelen mértékben csökkenti a személyes kapcsolatokat. Ezzel ellentétben, ha magukat az érintetteket kérdezzük, az érintettek jelentős része érzi úgy, hogy a digitális technológiákon ke-

1. ábra. Saját tartalom létrehozása az interneten – korcsoportonként (Az adott kérdésre igennel válaszolóak %-ában)

Forrás: WIP

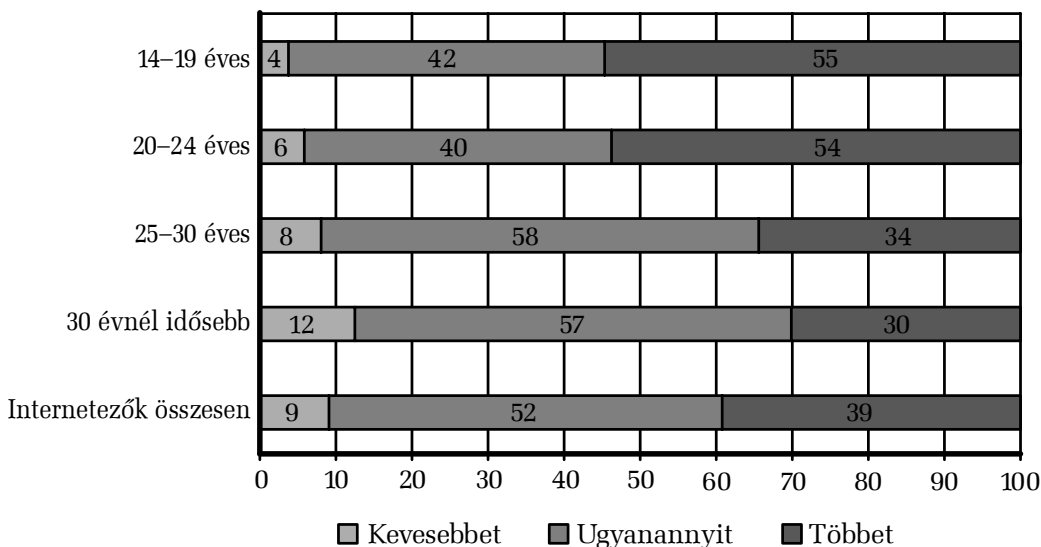
resztül megvalósuló kommunikáció hozzájárul ahhoz, hogy a személyes interakciók esetében túlságosan is feszélyező témákról felszabadultabban beszéljessenek (akár kibeszéljenek magukból dolgokat), vagy éppen ismeretlen emberek között találjanak könnyebben barátokra, társakra. A WIP adatai szerint a 14–19 éves korosztálynak mindösszesen 4 százaléka mondta azt, hogy az internet használata miatt kevesebbet érintkezik a barátaival, míg több mint fele (55 százalék) növekedésről számolt be. Ezek az adatok korántsem egy elmagányosodó korosztályról szólnak, bár kétségtelen, hogy vannak olyanok is, akiknél ez a technológiai növelte a társadalmi izoláltságot.

Magyarországon is szülők sokasága esett át már bizonyára azon a (számukra) keserű tapasztalaton, hogy gyermekük az iskolából hazatérve bekapcsolja a számítógépét, és lényegében a nem sokkal előbb abbahagyott offline kommunikációt folytatják ugyanazokkal (sőt, még több emberrel) online módon. A már korábban említett nemzetközi kutatás adatai szerint a generáció tagjainak 70 százaléka a számítógépe bekapcsolása után egyből az üzenetküldő programját nyitja meg, azaz megnézi, hogy ismerősei közül

éppen ki online, és ki nem. A mélyebb összefüggéseket kereső nemzetközi kutatások arra is rámutattak, hogy az üzenetküldő programok, a közösségi oldalak nem mások, mint a haverokkal való „löttyögés” online változatai. Funkciójukat tekintve így nem sokban különböznek a hagyományos játéztéraktól és találkahelyektől. A módszer ugyan más, ám a témák valószínűleg ugyanazok. Kérdés ugyanakkor, hogy ezek az online szerveződések képesek-e erejüket az offline térbe áttűtetve is eredményeket elérni.

III. Ajánlások

Az elmúlt néhány évben a kormányzaton belül az ifjúság ügye fokozatosan háttérbe került. A terület lassan visszaszorult a lényegében önálló minisztériumi reprezentációtól az amúgy is hányattatott sorsú minisztériumokon belül a hierarchia alsóbb szintjeire. Ez kétségtelenül nem tett jót azoknak a folyamatoknak, amelyekről az előzőekben szoltunk. Tévedés lenne azonban azt gondolnunk, hogy itt csak egyszerű szakpolitikai beavatkozásokról, illetve azok hiányáról lenne szó. A valódi közösségek kiépülése, ame-

2. ábra. Az internet használata miatt többet, vagy kevesebbet érintkezik a barátaival?

Forrás: WIP

lyek funkciója akár csak az „egyszerű” szórakozás, vagy éppen a „komolyabb” közéleti tevékenység nem egyszerűen csak ifjúsági, hanem jóval inkább szélesebb ösztársadalmi probléma. Varázsütésre, és rövid távon szinte biztos, hogy nem lehet látványos eredményeket elérni.

Fentebb arra hívtuk fel a figyelmet, hogy hiányoznak a jelenségek mélyét érintő kutatások. A továbblépésnek ezek szakmai kitalálása és megvalósítása lehetne az állam szakmailag felelős szerveinek egyik legfőbb feladata, mert az internet által hihetetlenül tág online-lehetőségek alapvetően átformálták és átformálják a közéletről, a politikáról alkotott hagyományos elképzeléseinket éppúgy, mint az ezekkel kapcsolatban alkalmazott hagyományos mérési módszereket. Ezeknek az ismereteknek a birtokában még azt is megkockáztathatjuk, hogy az összkép talán nem is olyan borús. A kétségkívül jelen lévő „vadhajtások” ellenére talán van miben bizakodnunk.

Ami az állam és a helyi önkormányzatok feladatait illeti, közvetlen és közvetett eszközökkel, ám kellően rugalmas formában erősíteni kell az ifjúság azon kezdeményezéseinek a támogatását, amelyek valamilyen módon az önszerveződő csoportok kialakításán alapulnak. Ezek kritériumainak megfogalmazásakor egyenrangúan kellene kezelni az online lehetőségeket, hiszen mint láttuk egyre inkább ezekre épül az ifjúsági közösségi élete, egyre inkább itt jelennek meg az önkifejezés különböző formái.

A szervezeti működés a hosszú távú fenntarthatóság érdekében azonban még ezeken a

szinteken is egyre növekvő mértékben igényli a professzionalizálódó vezetést. Ezért fontos, hogy már itt rendelkezésre álljanak vezetési és projektmenedzselési ismereteket nyújtó képzési, oktatási lehetőségek, tananyagok, illetve e tudás átadására alkalmas szakemberek.

Segítő kéz nyújtásával gondoskodni kell ugyanakkor azokról, akik mindezekből kima-radnak. Még a legprecízebben kivitelezett reprezentatív kutatások sem képesek megfelelően elérni a hátrányos helyzetű, szegregálódó térségekben élő marginalizálódott ifjúsági csoportokat. A kétségkívül imponáló makrostatistikai adatok mellett így látnunk kell azt is, hogy léteznek olyan ifjúsági csoportok, akik e lehetőségek-től szinte teljesen elvágva élik mindennapjaikat. Az ő végzetes leszakadásuk megállítása az egyik legfontosabb feladat, ami természetesen nem választható el a jóval komplexebb szociálpolitikai intézkedésektől.

Jegyzetek

- 1 The main results of the Eurobarometer 2007 survey on youth. Education and Culture DG, European Communities 2007
- 2 Medián WebProfile: *Kik olvassák a hazai blogokat? Marketing és média* 2007 május 30. – június 12.
- 3 Medián WebProfile: *Kik olvassák a hazai blogokat? Marketing és média* 2007 május 30. – június 12.

Földrajzi mobilitás, migráció

I. Félmúlt és jelen

A mobilitás jelentése mozgékonyság. Két fajtáját különböztethetjük meg, a társadalmi és földrajzi (térbeli) mobilitást. Térbeli mobilitáson a népesség helyváltoztató mozgását értjük. A migráció (vándorlás) a térbeli mobilitás egyik formája, a népesség lakóhely-változtatása. A vándorlás mindig a közigazgatási határ átlépésével jár.

A vándorlások többféleképpen osztályozhatók. Külső vándorláson az országhatárokat átlépő, belső vándorláson pedig az országhatárokon belüli lakóhely-változtatást értjük. Megkülönböztetjük az állandó és ideiglenes vándorlást. Akkor tekintjük állandó jellegűnek a belső vándorlást, ha a vándorló állandó lakását végleges szándékkal elhagyja, és egy másik településen lévő lakást jelent be állandó lakhelyéül. Míg ideiglenes jellegű a belső vándorlás, ha a vándorló állandó lakását fenntartva (hiszen vissza szándékozik térni) az új lakását ideiglenes tartózkodási helynek jelenti be, vagy ha ideiglenes lakóhelyéről visszatér állandó lakóhelyére. A külső vándorlás esetében is megkülönböztetünk ideiglenes és állandó jellegű migrációt.

A vándorlás témaköréhez tartozik az ingázás. Ingázásnak minősül az a munkába járás, amely településhatár átlépésével jár. Megkülönböztetjük a napi ingázást, ekkor a munkavállaló a lakóhelye és a munkahelye között naponta utazik, és a távolsági ingázást, ez esetben az ingázónak a munkahelyével azonos településen ideiglenes lakóhelye van, és csak hetente vagy annál is ritkábban utazik haza állandó lakóhelyére. Az ifjúsági korosztály esetében a fogalom a munkaerő-piaci szerepvállalásra történő felkészülés időszakára analóg módon kiterjeszthető, ha a

gyerek, serdülő, fiatal tanulmányait nem az állandó lakóhelyével azonos településen folytatja.

Vándorlási egyenlegnek nevezzük a településre való vándorlás és az onnan történő elvándorlás különbségét, illetve külső vándorlás esetén a bevándorlás és kivándorlás különbségét.

A népesség belső vándorlásáról 1960 óta rendelkezünk a lakcímváltozás bejelentési rendszeren alapuló adatokkal. Az 1990-es adatok szerint egy év alatt 214 ezer ember változtatott állandó és 261 ezer ideiglenes lakóhelyet. Az 1990-es éveket követően végbement társadalmi, gazdasági változások a belföldi vándorlás mennyiségére és minőségére is hatottak.

A települések közti vándorlások számának lassú csökkenése figyelhető meg 1994-ig, majd ezt követően enyhe ütemű emelkedése tapasztalható. Új tendenciák figyelhetők meg a településtípusonkénti mobilitás esetében is. A főváros esetében a '90-es években jelentős és növekvő mértékű elvándorlás indult meg, mely folyamat az utóbbi években mérséklődött. A városok pozíciójára általában igaz a vándorlási veszteség (mértéke 1–2 ezreléknyi). Értelemszerűen fordított a helyzet a községek esetében, az 1990-es években jelentős mértékű be- és visszaáramlás indult, mely 4–6 ezreléknyi vándorlási nyereséget jelentett, a folyamat azonban itt is lassuló tendenciát mutat. A rendszerváltás óta Magyarországon mérsékelt ütemű, de folyamatos kelet-nyugati irányú vándorlás tapasztalható.

Az 1990-es években hazánkban és külföldön egyaránt már nem csak a politika, de a szélesebb nyilvánosság érdeklődését is kiváltották a külső (nemzetközi) vándorlás kérdései. Ehhez nagyban hozzájárultak az időszak eseményeihez: a kelet-európai politikai változások, a délszláv

háború, majd az Európai Unió bővülései (1990-ben a volt NDK területe, 1995-ben Ausztria, Finnország és Svédország, 2004-ben Magyarország, Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Málta, Szlovákia és Szlovénia, 2007-ben Bulgária és Románia) köthető migrációs hullámok. Valamint a globalizáció következtében intenzívebbé vált nemzetközi humán erőforrás mozgások, az erősödő konfliktusok a migránsok és az őslakosok között az európai országokban, és hogy az európai társadalmak öregedésére és fogyására reagálva a migráció komolyan szóba jött a népességcsökkenés megállításának eszközeként.

A rendszerváltozást követő határnyitás és a személyek szabad áramlása természetesen új időszakot nyitott országunk esetében is, Magyarország fokozatosan részévé vált az európai migrációs térségnek. A nyugati államokhoz hasonlóan mi is számba vehető célországgá váltunk, bennünket is érintenek a nemzetközi krízisek következtében kialakuló, valamint a külföldön megélhetést kereső vagy arra kényszerülő magyarok vándorlási hullámai.

A legtöbb bevándorló, mintegy 40 ezer fő 1990-ben érkezett hazánkba, ezt követően évi 15-22 ezer fő között mozgott a bevándorlók száma. 1995-től napjainkig mintegy 196 ezer külföldi állampolgár érkezett Magyarországra, melyből 28 ezer fő el is hagyta hazánkat. A külföldiek nem homogén módon telepednek le az ország egyes területein, meghatározó a főváros, illetve Pest megye szerepe.

A nemzetközi migrációnak jelentős szerepe volt az elmúlt időszakban a népesség fogyásának mérséklésében. 2001-2006 között összességében Magyarország lakossága 134 ezer fővel lett kevesebb, a 220 ezer fős természetes fogyás és a 86 ezer fős nemzetközi vándorlási nyereség eredőjeként.

Igen nehéz azonosítani azokat az okokat és motivációkat, amelyek a bevándorlók döntéseit megalapozták. A kezdeti időszakban nagyobb szerepet kaptak a kisebbségi feszültségek és a nemzeti azonosulás új lehetőségei, illetve a kilátástalan gazdasági körülmények, az ezredfordulón már a nemzetközi migráció mindenütt

ismert mozgatórugói a – gazdasági és a családi okok – kerültek a középpontba.

A kutatók (Gödi-Tóth, 2005) a klaszterelemzés módszerével az ezredforduló bevándorlói motivációik szerint négy nagy típusba sorolták. Etnikai migránsnak (18 százalék) nevezték azokat, akinél a kisebbségi helyzet jelentette a vándorlás kiváltó okát. A gazdasági migránsok alkották a legnagyobb csoportot (28 százalék), ide azok kerültek, akiket leginkább az életfeltételek javításának szándéka, a gyerekek jövője iránti aggodalom késztetett vándorlásra. A karrier migránsokat (25 százalék) a képességeik jobb kihasználásának, a szakmai előrelépésüknek a lehetősége motiválta leginkább; az ő esetükben tehát a felfelé irányuló mobilitás perspektívája lehetett a meghatározó készítő erő. A családgyesítő migránsok (27 százalék) a szekunder migráció alanyai: követik a családból elvándorolt, a fogadó országba sikeresen integrálódott személyeket.

A rendszerváltozás és az ezredforduló között Magyarországot elhagyók számára vonatkozóan nem áll rendelkezésre pontos adat, becslések szerint 80–100 ezer főre tehető az a népesség, amely kivándorolt az országból, és tartósan külföldön él. Döntő többségük Németországban él, és nem lehet elhanyagolható Ausztria szerepe sem. Ugyanakkor jellemző, hogy a magyarok kivándorlási hajlandósága a volt szocialista országokhoz képest viszonylag alacsony, akár a terveket, akár a gyakorlatot tekintjük.

II. 2006–2007

A belső vándorlásról rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint a 2005-ös esztendőben 222 ezer volt az állandó és 211 ezer az ideiglenes vándorlások száma. A teljes belföldi vándorlási arányszám 2005-ben 3,9 volt, tehát egy lakos élete során négyszer változtatna lakóhelyet a vándorlási viszonyok változatlanul maradás esetén. A belföldi migránsokat korösszetétel szerint vizsgálva azt látjuk, hogy 37,5%-uk 15 és 29 év közötti serdülő, fiatal. Évente ezen korosztály

76%-a (minden tizenharmadik) változtatta meg település szerinti lakóhelyét.

A belső migráció esetén – hasonlóan a külső vándorláshoz – alapvető mozgatóerőt jelentenek a gazdasági okok, melyek között kitüntetett szerepet játszanak a munkaerőpiacra kapcsolatos motivációk. A munkaerő vándorlási hajlandósága, illetve képessége nagyban meghatározza a munka piacának stabilitását. Az alacsony munkaerő-mobilitás ugyanis azt eredményezi, hogy a magas munkanélküliséggel sújtott területekről a munkaképes korú népesség nem áramlik át azon térségekbe, ahol adódnak munkalehetőségek, sőt, esetleg túlkereslet van a munkaerőpiacon. Az egyes régiók munkanélküliségi rátáinak szóródásával jellemezhető a munkaerő vándorlási hajlandósága, illetve képessége. Minél magasabb ez a mutató, annál inkább immobil a munkaerő, hiszen mobil munkaerő esetén kiegyenlítődnének a munkanélküliségi rátában mutatkozó regionális különbségek.

Sajnálatos módon az Európai Unió tagállamai közül éppen Magyarországon volt 2006-ban a legmagasabb (9,1 százalékos) e mutató. Lengyelország és Csehország 5 százalékos körüli mutatói már valamivel mobilabb munkaerőről árulkodnak, de így is kedvezőtlenebbek, mint a legtöbb EU-15 ország mutatói. Az alacsony munkaerő-mobilitás legfőbb oka természetesen nem a jelenlegi lakóhelyhez való ragaszkodás, hanem az a tény, hogy ezen államokban rendkívül kicsi a bérlakások piaca. Nem nehéz ugyanis belátni, hogy saját tulajdonú ingatlan nem engedhet meg majd magának a fejlettebb régiókban egy olyan munkavállaló, aki magas munkanélküliséggel sújtott térségből települne át. A magas munkanélküliséggel sújtott régiókban az ingatlanpiac pangása jellemző, az ingatlanok ára igen nyomott, nagy része egyenesen értékesíthetetlen, így ezek nem nyújtanak fedezetet az elvándorlást követően az alacsony munkanélküliségű térségekben egy saját tulajdonú ingatlanba történő beruházáshoz.

A külső vándorlásokkal kapcsolatban információval főként az országunkba érkező migránsokról rendelkezünk. A bevándorlók száma 2005-ben 19 ezer fő volt, a 15–29 éves korosz-

tályba 44%-uk tartozott. Ezen korosztály aránya 23,5% volt a 2005-ös év során magyar állampolgárságot kapott mintegy 10 ezer főből. A végleges letelepedési szándékkal érkezők körében a 14 éven aluliak aránya nem érte el a 20%-ot. A bevándorlók 75%-át a határon túlról érkező magyar nemzetiségűek tették ki, körükben azonban az átlagosnál alacsonyabb a gyermekes családok aránya. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok között a 29 éven aluliak aránya kb. 40%, a nemek aránya kiegyenlített. A nemzetközi migrációnak továbbra is jelentős szerepe van a népesség fogyásának mérséklésében.

A diákok tanulási célú külföldi migrációja a felsőfokú tanulmányokat folytató, posztgraduális és doktori (PhD) képzésben résztvevőknél a legmagasabb. Az OECD országaira jellemző arány 3–5%, Magyarországon ezen érték mindössze 1%. A külhonban történő tanulást nagymértékben akadályozza a magyar diákok alacsony szintű idegen nyelv ismerete. Az Eurostat adatai szerint 2006-ban a középfokú tanulmányok keretében oktatott idegen nyelvek számának 25 tagállamra vetített átlaga 1,4 volt. A listán Magyarország sereghajtóként 1,0-es értékkel szerepel holtversenyben Írországgal, mindössze az Egyesült Királyságot (0,6) maga mögé utasítva. Relatív helyzetünk tehát az utolsó tekinthető tekintettel az angol és a magyar nyelv világnyelvek rangsorában elfoglalt helyére.

A nyelvi kompetenciák fejlesztésére, nem formális keretek között szerezhető ismeretekre, külföldi (munka) tapasztalatok megszerzésére is lehetőséget nyújtott a 2006-os évben zárult, az Európai Unió tagállamai által közösen létrehozott, az ifjúsági mobilitást támogató Ifjúság 2000–2006 Közösségi Akcióprogram. Az Akcióprogram 5 alprogramot foglalt magában: Fiatalok Európáért, Európai Önkéntes Szolgálat, Ifjúsági Kezdeményezések, Met-széspont Projektek, Fejlesztő Projektek.

A második alprogram, az Európai Önkéntes Szolgálat keretében, a szolgálat ideje alatt a 18–25 év közötti fiatalok intenzív tanulási folyamatnak voltak részesei, egyénileg vagy csoportosan kapcsolódtak be nonprofit tevékenységekbe, szolgáltatásokba 2–12 hónap időtartamban,

lehetőségük nyílt egy másik ország és kultúra megismerésére, és ez által önmaguk, személyiségük fejlesztésére.

A hazatérő önkénteseknek még az önkéntes szolgálathoz kapcsolódó projekt keretében alkalmuk nyílt hasznosítani a szolgálat alatt szerzett élményeket, ill. feldolgozni a projekt tapasztalatait. A Program az önkéntes útiköltségének, biztosításának és vízumköltségének 100%-át finanszírozta, továbbá keretösszegeket biztosított a projekt lebonyolítására és átalányösszeget az önkéntesek ellátására és zsebpénzére.

Az unió új ifjúsági támogatási keret, a Fiatalok Lendületben Program (FLP) 2007-ben indult, s a költségvetési periódushoz hasonlóan 7 évig, azaz 2013-ig tart. A korábbi programok, azaz a Fiatalok Európáért (1998–1999), az Európai Önkéntes Szolgálat (1996–1999), valamint az Ifjúság 2000–2006 Program tapasztalatain alapul. Az FLP elősegíti az átdolgozott Lisszaboni Stratégiában és az Európai Ifjúsági Paktumban megállapított célkitűzések megvalósítását. Aktív polgári – társadalmi – részvételre ösztönző fontos eszközként hozzájárul az Európai Ifjúságpolitikai Együttműködési Keret területén végzett munkához és a Bizottság „demokráciáról, párbeszédről és társadalmi eszmecseréről szóló” D-tervének megvalósításához. Alprogramjai a következők: Fiatalok Európáért, Európai Önkéntes Szolgálat, Fiatalok a világban, Ifjúsági támogató rendszerek, Európai együttműködés támogatása az ifjúságpolitika terén.

A magyar állampolgárok még ma sem vállalhatnak minden kötöttség nélkül munkát az Európai Unió bármely tagországában, azonban 2006-ban és 2007-ben is történtek jelentős változások e területen. A csatlakozási szerződésben rögzített módon az EU tizenötök a 2004-ben csatlakozott tagállamokkal szemben a csatlakozást követő átmeneti időszakban nem a közösségi jogot, hanem nemzeti szabályozásukat alkalmazhatják. Ez az átmeneti időszak legfeljebb hét évig tarthat, 2+3+2 éves szakaszolás szerint. Ez alatt az idő alatt a régi tagállamok a magyar állampolgárok munkavállalását saját döntésük szerint továbbra is feltételekhez köthetik.

Két éves korlátozást követően 2006. május 1-jével megnyitotta munkaerőpiacát Finnország, Görögország, Portugália és Spanyolország is. Olaszországban 2006 júliusától, míg Hollandiában 2007 májusától nincs szükség munkavállalási engedélyre magyar állampolgárok foglalkoztatásához. Luxemburg 2007 november 1-jétől nyitotta meg munkaerőpiacát teljes mértékben a 2004-ben csatlakozott 8 tagállam előtt (Ciprus és Málta vonatkozásában már 2004-ben sem történt korlátozás).

2006. május 1-jét követően meghatározott szektorokban a munkavállalási engedélyeket a munkaerő-piaci helyzet vizsgálata nélkül adják ki Belgiumban is. Németország és Ausztria esetében a részleges nyitásra vagy könnyítésre valószínűleg 2008-tól kerülne sor, ám az érintett szakmák és a konkrét időpont meghatározása még folyamatban van. Dániában továbbra is csak munkavállalási engedéllyel dolgozhatnak.

Franciaország szintén fenntartotta munkavállalási engedélyen alapuló szabályozását, ám 2006. május 1-je óta az új tagországok munkavállalói a munkaerőhiányos szakmák esetében könnyített eljárással juthatnak munkavállalási engedélyhez. Ezek alapján hét ágazatban (építőipar és közmunkák, vendéglátás, mezőgazdaság, gépipar, ipar, kereskedelem, köztisztaság) összesen 61 szakmában a munkaerő-piaci helyzet vizsgálata nélkül, gyorsított eljárásban adják ki a munkavállalási engedélyeket. További ágazatok megnyitása folyamatban van. Meghatározott feltételek mellett a diákok és kutatók szabadon vállalhatnak munkát Franciaországban. Mindezek mellett hatályban maradt a Magyar Köztársaság Kormánya és a Francia Köztársaság Kormánya között létrejött, a szakmai gyakornokok cseréjéről szóló egyezmény, mely lehetővé teszi, hogy az egyezményben foglalt feltételek alapján a magyar állampolgárok szakmai, nyelvi továbbképzési céllal, általában egy éven keresztül munkát vállalhassanak Franciaországban.

Mint ismeretes a tizenöt régi tagállam közül három, Svédország, Írország és az Egyesült Királyság a tíz 2004-ben csatlakozott tagország csatlakozásának napjától kezdődően megnyitot-

ta munkaerőpiacát. Így ezekben az országokban 2004. május elseje óta munkavállalási engedély nélkül dolgozhatnak a magyar állampolgárok.

A 2004. május 1-jén az Európai Unióhoz csatlakozott tagországok kölcsönösen megnyitották egymással szemben munkaerőpiacukat, tehát a magyar állampolgárok munkavállalási engedély nélkül dolgozhatnak Csehországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Cipruson, Észtországban, Lengyelországban, Lettországban, Litvániában és Máltán.

A 2007-ben csatlakozott Románia a viszonyos elvét alkalmazza, ami azt jelenti, hogy olyan mértékű korlátozás vonatkozik a magyar munkavállalókra, amelyet Magyarország a román munkavállalókra alkalmaz. Bulgáriában az EGT tagállamok állampolgárai szabadon vállalhatnak munkát.

A fent említett 7 éves átmeneti időszak első két évének letelte apropójából az Európai Bizottság 2006-ot a munkavállalói mobilitás Európai Évének nyilvánította, melynek célja, hogy tudatosítsa a külföldi munkavállalásból és munkahelyváltásból származó előnyöket. Az európaiaknak ugyanis csupán 1,5 százaléka él és dolgozik más tagállamban, mint ahol született, és csak átlagosan 10,6 évente vált szakmát, amely jelentős munkaerő-piaci versenyhátrányt jelent az amerikai és az ázsiai gazdasággal szemben.

A program kiemelt problémaként kezelte a más tagállambeli álláskeresés mellett a megfelelő végzettség és nyelvismeret hiányát, vagy a képzési rendszerek különbözősége miatt a végzettség elismertetését. Felhívta ugyanakkor a figyelmet az úgynevezett „kulturális sokk” keltette elidegenedésre, melyet többek között a család, a baráti kör hiánya, a házastárs, illetve partner elhelyezkedésének nehézsége okozhat.

Az Európai Év megrendezésére mintegy 6 milliárd euró költséget szántak, melyet a mobilitással kapcsolatos projektekre, tanulmányok készítésére, a bevált gyakorlatok cseréjének előmozdítására a közigazgatási szervek, a szociális partnerek és a magánszféra között, valamint nagyszabású népszerűsítő rendezvények lebonyolítására különítették el.

A megnyitót 2006. február 23–24-én tartották Brüsszelben, a záróünnepségre pedig az EU finn elnöksége alatt került sor. A program keretében került megrendezésre 2006. szeptember 29–30-án az első Európai Állásbörze, melynek során mintegy száz európai városban szerveztek állásbörzét, tájékoztató napokat.

A magyarországi programok közül kiemelhető például a Mobilitási Napok Veszprémben, mely során az EU Gömbátorban fogadták a külföldi munkavállalás iránt érdeklődőket, ahol külföldi (angol, német és svéd) és hazai EURES tanácsadók és haza szakértők tartottak előadást a különböző országok álláslehetőségeiről, az EUROPASS dokumentumcsaládról, az EURES rendszerről, a legfontosabb adóügyi és egészségbiztosítási tudnivalókról, de kulturális programok, valamint internetes álláskeresési lehetőség is várta a látogatókat.

Másik példaként említhető a hagyományosan jó kétoldalú kapcsolatokkal rendelkező Komáromban Magyar-Szlovák Állásbörzét rendeztek, különös figyelmet fordítva a határmenti ingázók foglalkoztatására, bemutatásra került egy kétnyelvű kiadvány is, amely e célcsoport számára nyújt információkat.

Az Európai Évhez kapcsolódóan az Állami Foglalkoztatási Szolgálat is csatlakozott ahhoz a „Road Show”-hoz, melynek keretében egy Párizsból induló, speciálisan átalakított és berendezett, a tájékoztatást segítő autóbusz járja be a projektben részt vevő tagállamokat. Ezekben egy-egy napra megáll, és információs, tájékoztató tevékenységet végez Európai Unión belüli szabad munkavállalásáról, illetve a korlátozásokat fenntartó tagállamok szabályozásáról. A road show hazai állomása 2006. október 12-én a baranyai megyeszékhely volt.

III. Ajánlások

A magyar társadalom lelassult mobilitási folyamatait ismét dinamizálni szükséges. A földrajzi mobilitás alacsony szintje ugyanis a munkaerőpiac egyfajta strukturális megmerevedést

idézi elő. A területi egyenlőtlenségek enyhítése összehangolt kormányzati cselekvést követel, ehhez lehetőséget és esélyt teremtenek a regionális különbségek csökkentését célzó Unió támogatások.

A régiók, valamint a különböző településtípusok iskolai ellátottságának és az iskolák minőségi színvonalának kiegyenlítése mellett a kollégiumi férőhelyek, a közlekedési támogatások, a hátrányos környezetből induló ifjak kiemelt oktatási támogatása, az ösztöndíjrendszer, továbbá a levelező és távoktatás oktatás fenntartása, fejlesztése olyan kormányzati feladatok, melyek nagyban segítik az esélyek kiegyenlítését. Továbbá a hátrányos társadalmi helyzetűek láthatatlan deprivációjának (például a nem iskolában elsajátítható, hanem otthonról hozott tudás, tájékozottság) mérséklése civil, közösségi kezdeményezések támogatásával is nagy előrelépést jelentene ebben az irányban.

A tandíj bevezetése a felsőfokú oktatásban megnöveli az eltérő anyagi és társadalmi helyzetű családok gyermekeinek felsőfokú továbbtanulási esélyei közötti különbségeket, ezért nagyon fontos, hogy a fizetős rendszer szabályai, az ösztöndíjak és hallgatói hitelek lehetővé tegyék, hogy a szerényebb helyzetű fiatalok ne legyenek kénytelenek lemondani egyetemi, főiskolai tanulmányaikról.

A területi egyenlőtlenségek csökkentése, az elmaradt térségek és az ott élők az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódása szempontjából a rendkívül fontos teendő a közlekedési infrastruktúra fejlesztése. A közlekedésfejlesztési programokat is tartalmazó összetett településfejlesztési programoknak arra kell irányulniuk, hogy a gazdasági erőforrások az elmaradt térségekbe is eljuthassanak, hogy az elmaradt térségek gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszere, integráltsága javuljon, ezáltal népességmegtartó és -vonzó képességük erősödjön.

Végül, de nem utolsó sorban a mobilitási folyamatok dinamizálásának igen fontos eszköze az ingatlanpiacon történő aktív gazdaságpolitikai fellépés, hiszen jelenleg ez az alacsony szintű mobilitás első számú oka.

A bevándorlási politika kialakításánál elsődleges szempontokként kell tekintetbe venni a magyar gazdaság munkaerő-szükségleteit, a jóléti szektor teherbíró-képességét, a befogadó és toleráns, humánus, az emberi jogokat tiszteletben tartó elvek érvényesítésével egyidejűleg.

A bevándorlás hasznos az ország számára, hiszen többnyire fiatal felnőttek vándorolnak be, sokan közülük olyan munkakörökben helyezkednek el, ahol a helyi lakosság nem kíván munkát vállalni, munkavállalásukkal a nyugdíjrendszer anomáliáinak csökkenését eredményezik, és jelentős szerepük van a népesség fogyásának mérséklésében. A vándorlás hasznai azonban csak a könnyű beilleszkedés elősegítésével aknázhatóak ki. A sikeres társadalmi beilleszkedés útjai gyakran a gyerekeken keresztül vezetnek el a felnőttekhez is. A gyermekintézmények integrált oktatási-nevelési célkitűzéseire igazodóan a kormányzati politikának törekedni kell a külföldiek gyerekeinek az oktatási és más gyerekintézményekbe történő befogadásának elérésére.

A szakpolitikák összehangolásával arra kell törekedni, hogy a bevándorlók képesek legyenek önmagukat és családtagjaikat eltartani, munkájuk és közteherfizetésük révén a magyar társadalom jólétéhez is hozzájárulni. Az itt tartózkodó külföldiek különösen abban az esetben járulhatnak hozzá a közjóhoz, ha területileg vagy ágazatilag mutatózó hiányszakmákban találhatnak boldogulást, ha sajátos tudásaik és tapasztalataik innovatív hatást fejthetnek ki környezetükre. Biztosítani kell a nyelvi akadályok leküzdését a magyar nyelv elsajátítását segítve.

A határainkon túl élő magyar kisebbségek a magyar geopolitikai célkitűzésekben, a térség nemzetközi stabilitásának megőrzésében és gazdaság potenciál erősítésében is kulcsfontosságú szerepet tölthetnek be, az „országok közötti hidat” jelentenek, különösen a gazdasági szektorban. A kormányzati politika (erkölcsi) kötelessége, hogy az áttelepülés ösztönzése nélkül is befogadó letelepedési politikát tartson fenn, lehetőséget biztosítva azok számára, akik nem lelik helyüket szülőföldjükön, akik számá-

ra a kisebbségben való lét elviselhetetlen nehézségekkel jár.

Az uniós csatlakozás minden korábinál szélesebbre tárja az új tapasztalatok megszerzésének lehetőségeit. Várhatóan főként a fiatalok körében fognak sokan ideiglenesen külföldön ismereteket és tapasztalatokat szerezni, a magyar emberi erőforrás- és tudástőkéket gyarapítani. A megszerzett tudás gyümölcseit a magyar társadalom akkor élvezheti, ha külföldön megszerzett ismeretek elismertethetőek az oktatási rendszerben, a megszerzett kvalifikációk honosíthatóak, a munkaerőpiacon elismertek, a kormányzati politikának ezen célok elérésére kell törekednie.

A kormányzatnak példamutató magatartást kell tanúsítania azzal, hogy a közszolgálatokban és a közigazgatásban elismeri és premizálja a külföldi tapasztalatokat, a nemzetközi kapcsolattartásban megszerzett jártasságokat, illetve erre kell ösztönöznie a versenyszférát is.

A különféle munkakörök betöltéséhez szükséges munkatapasztalatok és megszerzett képességek elismerésében, beszámításában a külföldi képzések és karrierek teljes egyenrangúságát – indokolt esetben kedvezményezettségét – a megfelelő szabályozási környezettel meg kell teremteni.

A magyar állampolgárok uniós tagállamokba történő teljesen szabad mozgásával, tanulásával, munkavállalásával kapcsolatos jelenleg még

fennálló korlátozások leépítése érdekében a kormányzatnak minden szükséges lépést meg kell tennie. Különleges apropót ad e kérdésnek, hogy a csatlakozásunkat követő, korlátozásokkal terhelt, 7 éves átmeneti időszak épp a 2011. első félévére eső magyar soros elnökség ideje alatt telik le.

Ezzel egyenrangúan kell kezelni, megtenni azokat a lépéseket, amelyek ahhoz vezetnek, hogy a kint tartózkodások ideiglenes jellegűek legyenek, a megszerzett tudástőke mind az érintett személyek, mind az egész társadalom számára itthon hasznosuljanak.

Források

- Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris.
- Kollega Tarsoly István (Szerk.): *Magyarország a XX. században*. Szekszárd: Babits Kiadó, 1996–2000. 2. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.
- Nagy Ádám (Szerk.) (2007): *Ifjúságsegítés*. Budapest–Szeged: Új Mandátum.
- Nemzeti Ifjúsági Stratégia 2008–2023.
- Népesedéspolitikai Kormányprogram Konceptiója 2003. december 17.
- Társadalmi jellemzők 2006. (2007) Budapest: KSH.
- Az Eurostat honlapja (ec.europa.eu/eurostat)

910

909

900

911

az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

Jogi környezet

Az ifjúsági közfeladatok szabályozottsága, a jogok érvényesülése

I. Félmúlt és jelen

A jogi környezet kapcsán három dolog vizsgálata szükséges:

- a) a gyermekek és fiatalok jogainak szabályozottsága és érvényesülése;
- b) a civil és szakmai ifjúsági ügyek jogi garanciái;
- c) az állami intézmények, mechanizmusok jogi szabályozottsága. Ez utóbbiról más fejezetek bővebben szólnak (állami forrásokról, eljárásokról szóló fejezet).

A gyermekek tekintetében a magyar Alkotmány és a New York-i gyermekjogi egyezmény alapján az állam köteles biztosítani az úgynevezett gyermeki jogokat, ez jut kifejezésre a gyermekekkel kapcsolatos jogalkotásban is. Amint erre még visszatérünk, az államnak nem elegendő csupán tiszteletben tartania a gyermeki jogokat, hanem a gyermekeknek az – életkorukból adódó – kiszolgáltatott helyzetére figyelemmel aktívan kell cselekednie a jogok érvényre juttatása és védelme érdekében. A Gyermek jogairól szóló Egyezmény emblematisz szabálya a 3. cikk, amely az Egyezményben részes államokra a következő kötelezettséget állapítja meg: „A szociális védelem köz és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.”

Ebben a parancsban kifejeződik egy jövőpárti társadalom két alapelve: semmilyen napi érdek nem lehet előrébb való a jövőt hosszú távon hordozó gyermek érdekeinél. A gyerek minden mást megelőzően szorul védelemre, mert ön-

maga még nem képes érvényesíteni érdekeit. Eszükbe jutott-e már a döntéshozóknak egy-egy testületi döntés előtt, egy határozat meghozatalakor vagy más döntés előkészítése során, hogy ügyükben van egy minden mást „überelő” szempont: a gyerek érdeke. Érveltek-e már ezzel? Indult-e jogvita ezen az alapon? Pedig lehetne! Az Egyezményt kihirdető 1991. évi LXIV. törvény megszületése óta Magyarországon hivatkozható és számon kérhető szabály a „gyermek mindenek felett álló érdekének” tétele. Szoknunk kell még e formulát ahhoz, hogy ugyanolyan természetességgel használjuk mindennapi gondolkodásunkban, mint például „a legfőbb érték az ember”-t használtuk a múltban, vagy „a tulajdon szentségét” és „az ártatlanság védelmét” használjuk a jelenben.

A jogrendszer pedig ismer több hasonló alapelve, amely áthúzódik jogágakon és meghatározó szemléleti fogódzkodót jelent minden szintű jogalkotónak és jogalkalmazónak: gondoljunk a rendeltetésszerű joggyakorlásra, a joggal való visszaélés tilalmára. Ugyanilyen szintű szabály a gyermek minden felett álló érdekének tétele is, hiszen jogági és jogágazati határoktól függetlenül minden eljárásban és döntéshozatalban kötelező alkalmazni. Ha gyermekeink nem protestálnak ennek elmulasztása miatt, akkor az nem megértés, belátás vagy kompromisszum. Hanem kiszolgáltatottság, védtelenség, tehetetlenség. Az Egyezmény az emberiségnek az utódokhoz-, a jövőhöz-, a kiszolgáltatottsághoz- és rászorultsághoz való természetes alapállását úgy érvényesíti az agyonformalizált társadalmi szervezetrendszerben, hogy az minden egyes hatósági, bírósági és gyermekvédelmi ügyben-, továbbá a jogalkotásban is érvényesíthető, hivatkozható és

vizsgálható legyen. Ez azt jelenti, hogy semmilyen más érdek vagy szempont (például nemzet, haza, költségvetés, önkormányzatiság, migrációs politika, népesedés, ipar, közlekedés stb.) nem lehet erősebb a gyermek(ek) érdekeinél, s e mérlegelési erősortrendet törvény írja elő!

Az Alkotmány a fiatalok (illetve az ifjúság) védelmének és támogatásának alapjait is tartalmazza. Az ifjúsági jogok tekintetében az állami tevékenységre felhatalmazás áttételesebb, kevésbé szigorú mint a gyermeki jogoknál láttuk: az Alkotmány 16. §-a az ifjúság létbiztonságával, oktatásával és nevelésével, érdekeinek védelmezésével kapcsolatosan ír elő az állam számára „különös gondot fordít” tartalmú kötelezettséget. Az Alkotmány 67. § (3) bekezdése e kötelezettség tartalmát külön jogszabályokra utalja: „Az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák.”

Az állami tevékenység célja az ifjúság szocializációs folyamatainak befolyásolása a társadalmi esélyegyenlőtlenségek mérséklése, a közéleti aktivitás és a felelős állampolgári magatartás kialakítása, a jogállamiság erősítése, a minden gyermeket és fiatalt egyéni adottságainak és képességeinek megfelelően megillető cselekvési tér biztosítása érdekében, kormányzati eszközök alkalmazása különböző társadalmi jelenségekkel kapcsolatosan, amelyek előnyösen vagy hátrányosan befolyásolják az ifjúság „különös társadalmi helyzetét”. E „különös gondot fordít” tartalmú kötelezettségnek szerves része a jogalkotási felhatalmazás teljesítése és az így meghatározott ifjúsági jogok érvényesítésében való közreműködés is.

A civil és szakmai ifjúsági ügyek jogi garanciáit az ifjúsági törvény összefoglaló néven emlegetjük, bár a kifejezés több fogalmat is takar(hat)¹. Egy ifjúsági (közfeladatokról és munkáról szóló) törvény megalkotása kifejezheti az államnak az ifjúság helyzete és boldogulása, az ifjúsági szervezetek, az ifjúsági szakma iránt tanúsított fokozott figyelmét, érdekeik védelme iránti elkötelezettségét, amelyet ezáltal nemcsak a jogrendszer egyes ágazatiban szétszórt jogszabályi rendelkezésekkel, hanem átfogó és stratégiai szemléletű szabályozással is kifejezésre juttat.

A törvény rendelkezései meghatározhatják az ifjúsággal kapcsolatos állami, önkormányzati és egyéb közfeladatokat, és az e feladatokat ellátó intézményrendszert, valamint a feladatellátás finanszírozásának módját. Szólhatnak az ifjúsági érdekképviselő, az ifjúsággal kapcsolatos döntések meghozatalában való részvétel intézményrendszeréről és eljárásáról.

II. 2006–2007

Az elmúlt két évben megerősödtek és egyre határozottabban artikulálódnak azok a jelenségek, amelyek a magyar jogrendszerbe épített gyermeki jogok érvényesülését intézményi, költségvetési, államháztartási, fenntartói, munkáltatói, vezetői, munkamegosztási és szakmai érdekek mentén akadályozzák vagy teszik lehetetlenné.

A szülők természetes tartalmú és jellegű, a gyermekük érdekeit közvetlenül megjelenítő pozíciója mellett belép a törvény által az állami szervek számára Alkotmányban előírt kötelezettség: a gyermeki jogok érvényesítésének kötelezettsége². Ezek a fenti jogi tételek nem kevesebbet írnak elő, mint hogy a gyermek ügyében eljáró személyeknek (jogalkalmazóknak, joghasználóknak) kötelességük a gyermeki jogok védelme; jogellenes mulasztást követnek el tehát, ha nem a gyermek jogait érvényesítve döntenek! Csak első hallásra meglepő módon a gyermeki jogokat tipikusan azok az intézmények sértik meg, vonják el vagy teszik zárójelbe, amelyeknek (köz)feladata a gyermekekkel való foglalkozás, a nekik nyújtandó (köz)szolgáltatások szervezése, a gyermekek ügyeinek intézése. Ezeknél az intézményeknél fordulnak elő ugyanis nagy tömegben gyermekügyi jogalkalmazások; s ezekben az intézményekben adódnak elő nagy gyakorisággal a gyermeki jogok érdekközvetései, konfliktusai más érdekekkel, helyi és intézményi hatalmakkal. A közoktatás, a szociális ellátások, a gyermekegészségügy, a gyermekvédelem, a fiatalkorúak igazságszolgáltatása és a települési önkormányzatok az a hat nagy intézményrendszer, amelynek jogalkalma-

zása során keletkeznek nagy tömegben, nagy gyakorisággal, azonos típusú (tehát tipikusnak minősíthető) jogsértések, ugyanis az intézményi jogalkalmazási folyamatokban, amelyekben pregnánsan tetten érhető a gyermeki jogok állásának magyarországi fő jellemzője: minden más érdek erősebben tud artikulálódni a döntéshozatalokban, mint a gyermek jogainak érvényesítése. Erősebb az intézményfenntartó érdeke, erősebb a szakmai meggyőződés, erősebb a munkavégzés szabványosításának-akadálymentességének-homogenizálásának vágya és érdeke, erősebbek a pénzügyi és költségvetési szempontok, erősebb a helyi közösség (lakosság, szülők, környezet) valamely részének határozottan és látványosan artikulált érdeke, stb.

Minden más érdek erősebb tud lenni a gyermeki jogok érvényesítésének érdekénél – egész egyszerűen azért, mert a minden más érdek mentén megjelennek aktorok; a gyermeki jogok mentén viszont nincsenek ilyenek. Bár sok-sok állami, önkormányzati szervnek és intézménynek, sőt minden gyermekkel foglalkozó személynek is kötelezettsége a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény illetve az ágazati törvények alapján általában a gyermek jogainak védelme és érvényesítése, de miután egyikük sem hivatásszerűen, függetlenül, és csak ezzel foglalkozik, gyermekjog-érvényesítési kötelezettsége rendszeresen felülíródik egyéb szakmai, intézményi, munkamegosztási kötelezettségei által. Csak a független, hivatásszerű (profi) jogalkalmazók, jogvédők, jogérvényesítők lehetnek abban a helyzetben, hogy egy gyermek jogaiért – függetlenül a helyi önkormányzat érdekeitől, függetlenül az érintett intézmény helyzetétől, függetlenül a jogsérelemben érintett alkalmazott vagy vezető szempontjaitól eljárást kezdjen, ügyet csináljon, problémát és másféle megoldásokat generáljon. S persze erre alkalmas eljárások, gyermeki jogokat védő hatáskörök, problémajelző technikák, konfliktuskezelő módszerek kellene ahhoz, hogy a valamelyest is független gyermekjogi aktorok jelezhessenek.

A gyermekekkel foglalkozó intézmények fenntartásának és működésének jogi szabályozása

olyan, hogy teret enged a gyermek jogain kívüli érdekek egyedi döntéshozatalban érvényesülésére. S Murphy óta tudjuk (szabadon), hogy ha egy eljárásban megjelenhet más érdek, mint a gyermeké, akkor az erősebb is lesz³...

A problémás gyereket nem csak öröklött vagy szerzett fogyatékosága, beilleszkedési nehézsége, tanulási akadályozottsága, magatartászavara, szociális és kulturális hátránya (és ezek bármilyen kombinációjú halmozódása) sújtja, hanem sok iskolának azon törekvése is, amely a pedagógiai, fejlesztési és gyógypedagógiai feladatokat a problémás tanuló eltávolításával oldja meg. A közoktatási törvény határozott tilalma ellenére a problémás gyerekeket az elkülönített (szegregált) oktatásba kényszerítik. Abban a kérdésben, hogy a tanuló melyik iskolában veszi igénybe az integrált oktatást megvalósító speciális (gyógypedagógiai, pszichológiai, orvosi, fejlesztői) közoktatási szolgáltatásokat – a Ktv. 30.§ (3) bekezdése értelmében a szülő dönt. Ebben a döntésében a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye segíti. („... *A nevelési-oktatási intézményt a szülő választja ki a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság, illetve az országos szakértői és rehabilitációs tevékenységet végző bizottság szakértői véleménye alapján.*” Ktv. 30.§ (3) bek.) A szakértői bizottság szakvéleménye csak és kizárólag abban a kérdésben kötelező erejű, hogy a gyermek, a tanuló sajátos nevelési igényű-e, s hogy lehetséges-e a többi gyerekkel közös csoportban, osztályban a tankötelezettség teljesítése? Abban csak javasol, tanácsol, ötleteket ad, hogy melyik legyen ez az iskola!

A gyakorlat sajnos mást mutat. Az iskolafenntartó önkormányzatok kijelölnek egy iskolát, jó esetben több iskolát, a sajátos nevelési igényű tanulók ellátására. Ezt a néhány intézményt technikai értelemben is akadálymentesítik, s biztosítják a megfelelő számú gyógypedagógust, majd e kijelölt iskolák kurta listáját megküldik a szakértői bizottságnak. A bizottság e listából „javasol” a szülőnek a gyerek szakvéleményében. A javaslat ily módon mintegy határozattá erősödik, s már nem is viheti más intézmény-

be a szülő gyermekét, mint amelyiket a szakértői és rehabilitációs bizottság említ. Erősíti a rossz jogalkalmazási gyakorlatot, hogy a képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról szóló 14/1994. (VI. 24.) MKM rendelet elhibázott szóhasználatával „kijelölt” iskoláról beszél, miközben a törvény garantálja a szülő iskolaválasztási jogát minden, integrált oktatásban részvételre alkalmas tanuló esetében! A jogalkalmazás anomáliáját jól alátámasztja magának a rendeletnek 14.§-a, amely leírja a szakértői bizottság szakvéleményének kötelező tartalmát, s ebben a „megállapítja” igét csak az integrált nevelés-oktatásban részvétel képességére, és a tankötelezettség iskolába járással vagy magántanulóként történő teljesítésére valamint a diagnosztizált fogyatékoságnak a megállapítására vonatkozóan használja a jogszabály; az oktatásra-nevelésre alkalmas intézmény vonatkozásában viszont a szakvélemény csak „javaslatot” tartalmazhat!

Az állami oktatáspolitikai 2006–2007. években elsősorban finanszírozási és hatósági eszközökkel igyekezett gátat vetni az elszabaduló szegregációs folyamatoknak, s ösztönözni, támogatni, gerjeszteni az integrált oktatás – amúgy törvénybe is foglalt – alapelveinek megfelelő gyakorlatot:

- 2007. december 31-i határidővel teljes felülvizsgálatot végeztek el a sajátos nevelési igényű tanulók nem organikus okokra visszavezethető körében.
- Külön programokat indítottak és folytattak a különösen hátrányos helyzetű tanulók oktatását integrált környezetben végző intézményeknek. (Sajnálatos módon ezekből a programokból sokszor éppen azon körzetek, települések iskolái maradtak szükségszerűen ki, amelyekben természetesen – „lakosság-szerűen” – magasabb volt az ilyen tanulók aránya, mint az integráltak idealizált határ, tehát szegregált intézménynek minősülnek annak ellenére, hogy semmilyen válogatás, elkülönítés, irányítás nem jelent meg a folyamatban, csak éppen többségükben ilyen gyerekek élnek a településen!)

- A felvételi körzethatárok szabályozásával a jogalkotó igyekezett megakadályozni a fenntartó önkormányzatok szegregációs érdekeinek érvényesülését.
- A kötelező felvétel esetköreinek kiegészítő szabályozásával minden iskolába bejáratot teremtett a törvény meghatározott – az esélyegyenlőség szempontjából preferált – esetkörökre.
- A „sajátos nevelési igényű gyermek, tanuló” fogalmának újraalkotása a pszichés eredetű, magatartási, tanulási és beilleszkedési nehézségben megnyilvánuló esetkör túlnyomó részét kivette az SNI köréből, s a nevelési tanácsadók által szakmai szempontok alapján irányított integrált oktatásba helyezte.

2007-ben elkészült és az Országgyűlés elfogadta a *Legyen jobb a gyermekeknek!* gyermekszegénység elleni programot. A program alapvetően szociálpolitikai ihletésű, szociológiai kutatási eredményekkel és statisztikai adatokkal megalapozott, nagyívű stratégia. Ez az első kísérlet arra, hogy a megfelelő életszínvonalhoz, jóléthez, szociális biztonsághoz (családban maradáshoz) fűződő gyermeki jogok érvényesülésének gazdasági, anyagi feltételeit áttekintsék. Ebben az értelemben nagyszerű és úttörő munka. Annak ellenére az, hogy programként elfogadása ellenére sem tudott nyilvánvalóan áttörést elérni a gyermeki jogok érvényesítésének a számtalan, ennél jóval erősebb érdekartikulációval szemben. A nagypolitika színterein is igaz, ami kicsiben az önkormányzatoknál, s még kisebbben a gyermekintézményekben: „ha egy eljárásban megjelenik más érdek, mint a gyermeké, akkor az erősebb is lesz...”

Külön kell szólni az állami gondoskodásban élő gyermekek, tanulók jogainak érvényesüléséről. Mert ugyan a törvény több helyen előnyben kívánja részesíteni a gyermekotthonokban, nevelőszülőknél élő vagy más gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyerekeket; a gyakorlat azt mutatja, hogy az ebben a körben nagyobb hányadban „problémás” gyermekek eseteiben láthatóan és érzékelhetően több a jogsértés, mint a családban élők körében. Ennek az oka,

hogya a család közvetlenebbül értesül és reagál is a gyermeket érő iskolai intézményi hatásokra, mint akár a nevelőszülő, akár a gyermekotthon vagy éppen a gyám.

Ebben a körben a tipikus gyermekjogi sérelmek, amelyek mögött rendszerszerűen intézményi, munkamegosztási, eljárási érdekek állnak:

- a testvérek szétszakítása a gyermekotthonokba helyezéskor;
- a szülőkkal, hozzátartozókkal, testvérekkel kapcsolattartás jogának sérelmei a gyermekvédelmi gondoskodás során;
- az ideiglenes elhelyezés során a tanuláshoz való jog sérelmei;
- az „ideiglenes” elhelyezés hosszú időtartama;
- az örökbefogadási eljárások elhúzódása;
- a gyermekvédelmi gondoskodásban élők iskolába „fogadásával” kapcsolatos jogsértések;
- a fogyatékkal, sajátos nevelési igényű vagy csak beilleszkedési nehézséggel, tanulási és magatartási zavarral élő gyermekek különleges és speciális ellátásának jogával összefüggő jogsértések.

Az ifjúsági kedvezményrendszerrel, a szakmai és civil fejlesztések tekintetében, bár a Jelentés más fejezetei részletesen foglalkoznak az állami intézményekkel, rövid áttekintést kell adjunk. A döntéshozó testületek közül a Gyermek- és Ifjúsági Alapprogram a legfontosabb szektorbéli finanszírozó. Az Alapprogram központosítva költi el forrásainak 30%-át és a Regionális Ifjúsági Tanácsokon keresztül a program kb. 60%-át. (a maradékot a pályázati lebonyolításra fordítják) A GyIA Tanácsa által évente meghatározott decentralizált, azaz hét régió között szétosztott forrásai felhasználásáról a RIT-ek rendelkeznek. Ugyanakkor nem a regionális civil és egyházi szervezetek képviseltetik magukat, hanem a GyIA-hoz hasonlóan az országos egyház, az országos szervezetek (az egyetlen feltétel a régióban lévő lakó- vagy munkahely). Az EU működtette *Youth in Action* programmal kapcsolatos döntéshozatal a YiA Bíráló Bizottság dönt. A Bizottságnak semmilyen jogszabályi köztéttsége, s nyilvánosságai kötetme sincs.

Vagyonkezelő intézmény közül két országos jelentőségűt kell megemlíteni. A Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Közalapítványt (NGyIK) – az 1990-ben alapított Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Alapítvány jogutódjaként – hozta létre a Kormány 1995-ben. A közalapítvány utolsó két évi tevékenysége érdemi eredményeket nem hozott a szféra számára, 2007-ben elindították a felszámolását. A Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum Kht. alapvetően vagyonkezelő, szállás- és programszolgáltató intézmény, 1996. szeptember 1-jétől közhasznú társasági formában működik. Az üdülő 209 hektáron helyezkedik el, 3000 ágygal üzemel. A zánkai kht üzemszerű működése megoldottnak mondható, azonban felújításra, fejlesztésre a költségvetés szűkössége miatt nem jut.

A Mobilitás 2007. januárja óta nem kezel pályázatokat feladata a módszertani fejlesztés, az információs, képzési és tanácsadási szolgáltatások. Bár biztató jelek akár már észlelhetők is a szervezet eredményeit illetően, kiforrottságról korántsem beszélhetünk, nem szólva az előtte elvesztegetett 12 évről.

A pályázatkezelést az ESZA kht végzi. Jellemző, hogy a 2006–2007-es évről a lebonyolítás költségeit illetően kevés érdemi információ áll rendelkezésre.

Az intézményrendszer meghatározása a jogi hierarchia különböző szintjein történt. Míg a Gyermek- és Ifjúsági Alapprogramot (GyIA) törvény szabályozza, Az ESZA Kht működését miniszteri rendelet szabályozza, míg a Youth in Action program Bíráló Bizottságának jogszabályi kötetme nincs. A pályázati rendszer működése sem nevezhető zökkenőmentesnek:

- A pályázati rendszer bonyolult. Ma az 50 000 forinttal támogatott ifjúsági körnek csaknem ugyanolyan beszámolási kötelezettsége van, mint a 20 000 000 forintot nyert szervezeteknek.
- Elfogadhatatlan az a helyzet, hogy nem egyszer a pályázat beadásától számított 9 hónapban még a pénzére vár a pályázó. Ez mind a pályázati logikát felborítja, mind arra készíti a pályázót, hogy „fal” pályázatokat írjon, hi-

szen az adott projekt finanszírozása kiszámíthatatlan. (Így az sem kizárt, hogy az adott évi nyári táborra nyert összeget tulajdonképpen a következő évi táborozásra kell költse a támogatót.) Elfogadhatatlan, hogy a pályázati rendszerben egyetlen szereplő számára nem kötelező a szabályok betartása: a pályázatotnak.

- A pályázati rendszer egyáltalán nem összehangolt más olyan szereplőkkel, akik ugyan csak a civil szféra forrásbővítését szolgálják.

III. Ajánlások

1. Meg kell alkotni végre az ifjúsági törvényt, és életre kell hívni a gyermek- és ifjúsági ombudsman intézményét. Meghatározásra kell kerülnenek az állami (kormányzati, önkormányzati), civil és piaci kompetenciák az ifjúsági feladatellátásban. Ezzel összefüggésben kerüljenek harmonizálásra az ifjúságra vonatkozó jogszabályok. Bár a gyermekjogok védelmezői ismét elbukták azt a harcot, amelyet az állampolgári jogok országgyűlési biztosa mellé választandó új külön biztos, a jövő nemzedékek biztosa funkcióhoz társítható gyermeki jogok ombudsmanja iránt folytattak, mégsem kell lemondani erről az álomról, ugyanis az összes különbiztos és szakombudsman közül a gyermekjogi az, amelynek szakterülete elvi alapon is a legindokoltabban igényel külön országgyűlési biztos intézményt. Merthogy csak a gyerekek akadályozottak a saját jogú jogvérvényesítésükben cselekvőképtelenségük vagy korlátozott cselekvőképességük okán. Ez a jogi tény felülír minden más politikai és ideológiai érvelést a nemzeti-etnikai vagy éppen adatvédelmi, környezetvédelmi jogok védelmének elsőbbségével, prioritásával szemben. A jogvédelmi képviselők rendszerét – amelyben 26 gyermekjogi képviselő, 26 ellátottjogi képviselő és 52 betegjogi képviselő működik a Betegjogi-, Ellátottjogi és Gyermekjogi Közalapítvány foglalkoztatásában – tovább kell fejleszteni. Egyfelől stabilizálni kellene a jogvédelmi képviselők foglalkoztatásának kereteit és gazdasági feltételeit; másfelől az integrált humánszolgáltatási jogvédelem felé kell a rendszert elmozdítani. Ebből következően az ágazati szakmai jogalkalmazási problémák és egyedi ügyekben eljárás mellett a fenntartói jogalkotás és jogalkalmazás ellensúlyaként is fel kellene tudni lépni. A gyermekjogi képviselők a gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek számára nyújtanak jogvédelmi segítséget. Szükséges lehet a jövőben a még csak veszélyeztetett gyermekek körére kiterjeszteni a tevékenységüket éppen azért, hogy a rendszerbe kerüléshez illetve a kikerüléshez kapcsolódó jogsérelmekkel is foglalkozni tudjanak. Ez szintén az integrált humánszolgáltatási jogvédelem irányába mutat, hiszen a gyermekvédelmi problémakörön túl gyermekszociális, közoktatási, egészségügyi, önkormányzati jogalkalmazási körbe tartozó kérdésekkel is foglalkozni kell.
2. Közös, kormányzati–civil döntéshozatalon és vezetésen alapuló, skandináv típusú partnerséget kell kialakítani, véget vetve végre a mi-ők típusú szembenállásnak, s ki kell alakítani azt a rendszert, amelyben a Nemzeti Ifjúsági Tanács létrejöhet. Az egységes érdekképviselő képes lenne a szektor megerősödését is szolgálni, hovatovább közvetíteni tudná a civil értékeket is a hatalomnak (és a civileknek).
3. Szükséges az ifjúsági intézményrendszer racionalizálása és strukturális átalakítása: a források elosztásának ésszerűsítése, a pályázati eljárások gyorsabbá, egyszerűbbé, olcsóbbá és átláthatóbbá tétele, a teljes folyamat nyilvánosságának és civil kontrolljának biztosítása. A gyermek- és ifjúsági ingatlanvagyon (többek közt Zánka) áttekintése és rendbetétele sem halogatható tovább. Fel kell tenni végre a kérdést, ha mégoly fájdalmas is: mi szolgálja jobban a gyermekek, fiatalok érdekét? Az ifjúsági ingatlanvagyon (fű alatti folyamatos széthordása, annak rendbetétele, vagy az egész értékesítése, és a források ka-

matainak eljuttatása közvetlenül a felhasználókhöz, a gyerekekhez, csökkentve ezzel az esélyegyenlőtlenséget.

4. Rendbe kell tenni a pályázatok kezelését, ahol a szabályok kizárólag a pályázókat kötik, az állam viszont akár fél évet is csúszhat a pénzek kifizetésével.
5. A települési önkormányzatoknál a jelenlegi esetlegességet és sokféle szervezeti megoldást meghaladva létre kell hozni rendszerszerűen az ifjúsági referensi munkaköröket, megbízatásokat, feladatköröket. (Az ifjúsági törvények ciklusonként elhaló különböző változatai emlékeztetem szerint mind tartalmazták e hálózat kialakításának terveit.) A gyermek- és ifjúsági referensek a gyermeki jogok önkormányzati megtartásában és alkalmazásában tudnak segíteni. Sok-sok gyermekjogi sérelem megelőzhető és orvosolható a gyermekekkel foglalkozó intézmények (közoktatás, egészségügy, közművelődés, sport, gyermekszociális ellátás, gyermekvédelem) fenntartói hatásköreinek gyakorlása terén.
6. A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény egyik legfajtsúlyosabb rendelkezése az, amely a gyermek ügyeiben eljáró hatóságoknak, szervezeteknek, intézményeknek és személyeknek a gyermek mindenképp felett álló érdekének figyelembevételét írja elő elsősorban a döntés meghozatalakor. A gyakorlatban azonban másféle (igazgatási, fenntartói, intézményi, gazdasági, költségvetési, helyi munkamegosztási) érdekek rendszerint felülírják a gyermek legjobb érdekének figyelembevételét. Arra lenne szükség, hogy a közigazgatási, bírósági eljárásokban, a gyermek ügyeiben döntést hozó intézmények és szervezetek eljárási szabályaiban megjelenjen annak dokumentált, ellenőrizhető és számon kérhető folyamata, amelyben a döntést hozó feltárja (azt kellene szabályozni, hogy miként és hogyan?), megfogalmazza (milyen formában?) a gyermek érdekét, mérlegeli és döntést hoz (indokolási kötelezettséggel) ennek figyelembe vételéről. A jogelvet tehát eljárási metódussá kell alakítani, amely aztán képes lehet a joggyakorlat befolyásolására.
7. A gyermekjogok, a Gyermekjogi Egyezmény megismertetésének mechanizmusai és gyakorlata nem alakult ki Magyarországon. A Bizottság azt javasolta ajánlásában a magyar államnak, hogy „folyamatos és szisztematikus képzés lehetőségének megteremtésével, javítson a gyermekkel vagy a gyermekekért tevékenykedő szakmai csoportok (így a bírák, az ügyvédek, a bűnüldöző szervek, a köztisztviselők, a helyi önkormányzati tisztviselők, a tanárok, a szociális munkások és az egészségügyi dolgozók) képzésén. Nem utolsó sorban a részes állam biztosítsa, hogy a gyermekek és szüleik az oktatási rendszeren keresztül megismerjék az Egyezmény elveit.” Egyrészt tehát a gyermeki jogokat érvényesítő kormányzati szervezetnek lenne feladata a gyermekjogi propaganda, képzés és felkészítés; másrészt a közoktatási rendszer és a felsőoktatási rendszer – ma még hiányzó – feladata lenne ez.
8. Szorosan kapcsolódik ehhez a kérdéshez a gyermek véleményének megismeréséhez és tiszteletben tartásához fűződő jog gyakorlati alkalmazásának hiányossága. Még azokban az eljárásokban is, amelyekben külön jogszabályi rendelkezés írja elő az érintett gyermek véleményének meghallgatását (ilyen például a gyermekelhelyezés vagy a helyettesítő védelem iránti intézkedés), a döntéshozó gyakorta nem veszi egyáltalán figyelembe a gyermek kinyilvánított véleményét. Ebben a kérdésben szintén az artikulációs és indokolási kötelezettség előírása lehet megoldás. Azokban az ügýtípusokban pedig, amelyekben még nem szerepel az érintett gyermek véleményének beszerzési kötelezettsége, a vonatkozó jogszabályokban illetve belső jogi normákban kifejezésre kell juttatni a gyermeknek azon jogát, hogy az őt érintő valamennyi kérdésben szabadon kifejthesse a véleményét, s hogy a gyermek véleményét – tekintettel korára és érettségére – kellőképpen figyelembe kell venni.

9. Az erőszak, bántalmazás, elhanyagolás, rossz bánásmód elleni védelem jogi eszközei Magyarországon alapvetően adottak. Mind büntetőjogi, mind közigazgatási, munkajogi szankciói megvannak, még hozzá kellő súlylyal, a gyermekkel szemben tanúsított agresszióknak. Hiányoznak viszont a megelőzést és a visszailleszkedést szolgáló eszközök, valamint az jelzőrendszer, amely képes felfogni érzékelni és még időben cselekvést generálóan továbbítani a gyermeket ért agresszióról szóló információt. Erősíteni kell a gyermekekkel vagy gyermekekért dolgozó szakemberek jelentéstételi és intézkedési kötelezettségét az általuk észlelt gyermekbántalmazás eseteire, s a gyermekek számára alkalmas jelzési lehetőségeket kell kialakítani, rendszeresíteni és megismertetni. Létre kell hozni a gyermek-áldozatok operatív menekítéséhez, teljes fizikai és lelki felépüléséhez, és társadalmi reintegrációjához szükséges lehetőségeket, ki kell dolgozni és hozzáférhetővé kell tenni az ilyen módszereket, szolgáltatásokat. (Például a 24 órás díjmentes segélyvonalak, vagy a gyerekek és gyermekes anyák részére fenntartott menedékek, esetleg a bántalmazáshoz kapcsolódó helyi közvélemény formálására alkalmas eszközök annak érdekében, hogy a helyi közösségek maguk is kontroll alatt tarták a bántalmazó felnőttet.)⁴
10. A sajátos nevelési igényű gyerekek integrált oktatásának olyan jogi szabályozásra van szüksége, amely: megszünteti a „kijelölt iskola” fogalmának használatát a szakértői bizottság javaslatában; az államháztartási finanszírozás gyakorlatában biztosítani kell a szakvéleményben javasolt iskolaként nem szereplő intézmény normatívához hozzáférést, ha az integrált oktatás-nevelés feladatait a szülő választása alapján ténylegesen ellátja; az iskolák számára hozzáférhető szakértői segítséget (gyógypedagógust, fejlesztő pedagógust, gyermekpszichológust, gyógytestnevelőt, logopédust stb.) kell biztosítani a sajátos nevelési igényű és más „problémás” gyerekek megfelelő, integrált nevelésben és oktatásban tartásához; az iskolaválasztás és az iskolába járás alapvető jogát csak és kizárólag a súlyos fegyelmi vétség esetén alkalmazható áthelyezés másik iskolába büntetés jogerős kiszabása esetén lehessen elvonni a gyerektől illetve szülőktől.
11. A gyermekvédelmi törvény már ma is legvégső eszközként írja le a gyermek családból történő kiemelését, mégis a gyakorlatban a helyettesítő védelemben vett gyermekeknek igen magas az aránya. Az eddignél markánsabban és a gyakorlatot hatékonyan befolyásoló eszközökkel, forrásokkal kellene a gyermekjóléti szolgálatoknak és gyermekvédelmi hatóságoknak előírni, hogy elsődleges feladatuk a családok szétválásának, a gyermek családból történő kiemelésének megelőzése. A helyettesítő védelem keretében előnyben kell részesíteni a családban történő elhelyezéssel alapuló nevelőszülői gondoskodást, s az ENSZ Gyermek Jogainak Bizottság ajánlása (2006) szerint „az intézeti elhelyezést a helyettesítő védelem végső formájának kell tekinteni, figyelembe véve a gyermek mindenek felett álló érdekét.” Az egyik legjellegzetesebb gyermeki jog a kapcsolattartás joga. A jogalkalmazás során az intézmények, hatóságok gyakran nem kezelik jelentőségének megfelelően a kapcsolattartás kérdését, s döntéseiket – szemben a gyermek mindenek felett álló érdekével – praktikus, esetleges, nevelési, munkaszervezési, technikai szempontoknak rendelik alá. Különös figyelmet kellene fordítani – a mai férőhelycentrikus gyakorlattal szemben – a testvérek erőszakos és végleges szétválasztásának megakadályozására. Az örökbefogadás engedélyezése a gyermek jogi státuszát is érintő közhatalmi döntés. A Magyar Köztársaság ratifikálta a kapcsolódó Hágai Egyezményt, s az európai gyakorlatnak megfelelően kijelölte a központi szabályozó hatóságot. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy „a szülést követően csak rövid idő áll az anya rendelkezésére az örökbefogadáshoz való hozzájárulásának visszavonására”,

s mert, hogy „túl sok roma gyermeket tartanak az intézetekben, miközben egy részük élvezhetné az örökbefogadás előnyeit.” A gyakorlatból tudható, hogy az örökbefogadási eljárások nagyon hosszú ideig tartanak, s ez a gyermeknek igen káros, akinek az lenne az érdeke, hogy minél hamarabb kikerüljön az intézményi elhelyezésből. Ugyanakkor különleges figyelmet kell fordítani a gyermekek azon jogára is, hogy megismerhessék származásukat. A mindenki számára titkos örökbefogadás intézménye biztosan ellentétbe áll ezzel a jogi követelménnyel.

A pedagógus alapképzésben meg kell teremteni a jogismeret, joghasználat, iskolai jogalkalmazás kérdéseinek helyét; mert jogállami körülmények között viselhetetlen és vállalhatatlan helyzet, hogy a felsőoktatásból kikerülő új pedagógusok zöme a négy-öt egyetemi év alatt még közoktatási törvényt sem lát! Ennek csak egyik oldala, hogy saját jogairól és az iskolai jogalkalmazás folyamatairól semmit nem tud – a másik, és sokkal súlyosabb következménye, hogy a felnövekvő gyermekgenerációk sora marad ki a jogállami szocializációs folyamatból, tehát abból, hogy ismerjük a mindenki által betartandó jogi normák kereteit, s tudjuk, ismerjük ezek kikényszerítésének, érvényesítésének, a jogvédelemnek és jogorvoslásnak eszközeit. Ha ugyanis nem mutatjuk fel a konfliktusok, viták jogi rendezésének természetszerűségét (ha az iskola nem használ mindennaposan jogot), akkor a szubjektív, helyi hatalmak által diktált szokások és hierarchiák válnak uralkodóvá. Szintén a pedagógus alapképzés fejlesztésének feladata a problémás gyerekek esetében alkalmazható (benntartó és nem elkülönítő, eltaláló és nem csak büntető jellegű) nevelési eszköztár, módszertani felkészítés. A jövő útja ugyanis vitathatatlanul az egyre jobb minőségű, egyénre szabott – s éppen ezért esélyegyenlőséget erősítő –, integrált oktatás. Ehhez viszont fejlődőképes, nyitott, szakismereteket is megszerezni, felhasználni tudó pedagógusok kellene. Első lépés minden bizonnyal a szakmai továbbképzés és felkészítés.

Jegyzetek

- 1 Egyfelől az ifjúsági korosztályok számára biztosítandó jog és kedvezményrendszert összefoglaló, másfelől az ifjúsági közfeladatokról szóló, harmadrészt az ifjúsági intézményrendszerről, negyedrészt az ifjúsági szakmáról szóló jogszabályt is jelentheti
- 2 Ez a tétel az Alkotmány 67. §-án, a Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 4. cikkén, s a gyermekvédelmi törvény 11. §-án alapul:
Alkotmány 67. § (1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.
Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 4. cikk: Az Egyezményben részes államok meghoznak minden olyan törvényhozási, közigazgatási vagy egyéb intézkedést, amelyek az Egyezményben elismert jogok érvényesüléséhez szükségesek.
Gyermekvédelmi törvény 11. § (1) A gyermeki jogok védelme minden olyan természetes és jogi személy kötelessége, aki a gyermek nevelésével, oktatásával, ellátásával, ügyeinek intézésével foglalkozik.
- 3 Fütyülve úgy egyébként a Gyermek Jogairól szóló Egyezményt kihirdető 1991. évi LXIV. törvényre is, amelynek 3. §-a szerint „1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.” A hazai, szakmai jogalkotás persze igyekszik azóta is „fordítási hibaként” elgyengíteni ezt a paradigmátikus jelentőségű tételt, s bizony még a tételes jogba is torzítva interpretálni! Egyik példa erre – az amúgy egyébként, s ettől a konkrét hibától függetlenül gyermekjogi szempontból nagyon is progresszív! – gyermekvédelmi törvény (1997. évi XXXI. törvény), amely a 2. § (1) bekezdésében a gyermek érdekének figyelembevételi kötelezettsége mellől kihagyta az „elsősorban” határozószót, s ezzel rögtön csak egyik szemponttá gyengítette a gyermek érdekét a sok közül. Márpedig tudjuk, hogy „ha egy eljárásban megjelenhet más érdek, mint a gyermeké,

akkor az erősebb is lesz...” Félreértés ne essék: a gyermek mindenképp felett álló érdekének elsősorban történő figyelembevétel nem azt jelenti, hogy minden döntésben és minden esetben a gyermek érdekének kell érvényesülnie; csak azokban, amelyekben a gyermek érdeke és a más érdek közötti választás, mint törvényes döntési alternatívák állnak a jogalkalmazó előtt.

- 4 Az agressziós jelenségek tárgykörében 2008. márciusában médiahangsúlyt nyert „tanárveréses” ügyek nem ismerhetők el sem tipikusnak, sem azonnali lépéseket igénylőnek. Ezek mögött jól érzékelhető módon hosszú ideje állandósult nevelői tehetetlenség, konfliktuskezelési tanácstalanság és rossz pedagógiai rutinok állnak. Az iskolai agresszió jellemző viszonylata minden ez irányú vizsgálat szerint a gyerek-gyerek irányú agresszió. Második leggyakoribb a pedagógus-diák viszonylatú,

ide értve természetesen a még nehezebben feltárható lelki, érzelmi agressziót is. Harmadik gyakori agressziós jelenség a szülő-pedagógus esetkör, s csak negyedik a sorban a diákok pedagógusokkal szemben elkövetett agressziója. A gyerekek helyzetét az iskolában (is) alapvetően az alárendeltség, a kiszolgáltatottság, a félelem jellemzi; ezért aztán korántsem még szigorúbb büntethetőségük lehetőségének megteremtése a feladat, hanem az iskolai magatartásszabályozás hatékony, progresszív eszközeinek alkalmazása: a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeitől az érdekeltségekre, érdeklődésekre építés, motivációs és ambicionáló kísérletek, az egyéni adottságokra és képességekre építés útján a sikerhez juttatás, a közösségi hatások beépítése az iskola életébe, a kiscsoportos személyre szabott feladatokon keresztül történő személyiségfejlesztés, kompetenciaalapú oktatás, stb.

Állami, regionális, helyi szintű ifjúsági feladatok, intézményrendszer

I. Félmúlt és jelen

A '90-es évek óta folyamatosan változik az ifjúságpolitika intézményi, állami igazgatási háttere, az ifjúsági ügyekért felelős kormányzati szereplő személye, kompetenciája, súlya a kormányzaton belül. Ez a folyamat negatív irányba mutat, és jelentős hatással bír az országos és regionális operatív szereplőkre, valamint a helyi szereplőkre. A Mobilitás folyamatos átszervezésén és a helyi önkormányzatok esetleges intenzitására és minőségű munkáján lehet leginkább lemérni ennek hatását.

Évről évre csökkenő mértéket mutat az állam által biztosított ifjúságpolitikai feladatokra fordítható források mértéke. Ezt nem válthatják ki az európai uniós támogatások, hiszen ezek fejlesztéseket finanszíroznak, és nem a napi működéshez nyújtanak segítséget.

Az elmúlt mintegy tíz évben több kísérlet történt az ifjúsági törvény megalkotására, elfogadtatására – sikertelenül. Keretet, iránymutatást jelenthet mind az állami mind a helyi szereplők számára a készülő ifjúsági stratégia. Ez azonban nem helyettesítheti a hiányzó jogszabályok megalkotását.

II. 2006–2007

2006 óta az ifjúságpolitika országos politikában betöltött súlya folyamatosan csökken. Jelzi ezt az intézményrendszer zsugorodása, a hazai források hihetetlen mértékű apadása és a rendezetlen jogi háttér.

2007-ben több olyan szakmai folyamat is elindult, amelyek bizakodásra adhatnak okot. Megkezdődött a szakmai szttenderdek kialakítása,

törekvések vannak az egységes (magyar) ifjúsági szaknyelv kialakítására, hiánypótló szakkönyvek jelennek meg 2008-ban, működik az ifjúságsegítői és ifjúsági szakértői képzés. Azonban a bizonytalan költségvetési háttér miatt nem megoldott a képzett szakemberek foglalkoztatása – holott igény lenne rá.

A biztató folyamatok továbbvitele, sikere nem képzelhető el a megfelelő jogszabályi háttér megteremtése, a szükséges források feladatokhoz rendelése, valamint az ifjúságpolitika különböző szereplőinek együttműködése nélkül.

Az alábbiakban szintenként (állami, regionális, helyi) tekintjük végig az ifjúsági intézményrendszer és feladatok közelmúltját, majd válaszkeppen ezekre ajánlásokat fogalmazunk meg.

Országos intézményrendszer, feladatok

Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Esélyegyenlőségi Főosztály, Gyermek és Ifjúsági Osztály

Az ifjúsági ügyekért felelős minisztérium átalakulásának lehattunk szemtanúi az elmúlt években. Nem csak a minisztérium vezetőjének személyében történt változás, a belső szerkezet változása az ifjúsági feladatellátást is érintette. Míg korábban önálló főosztályi keretek között működött az ifjúságügy, mára az Esélyegyenlőségi Főosztályhoz betagolva, Gyermek és Ifjúsági Osztály néven végzi munkájukat az a maroknyi csapat, amelyik a minisztérium ifjúságpolitikai feladatainak megvalósításán tevékenykedik.

Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat (MOISZ)

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium 2006 végén megszüntette a Mobilitást, mint költség-

vetési intézményt. Az Európai Fejlesztési Igazgatóság és a Regionális Fejlesztési Igazgatóság a továbbiakban a minisztérium intézménye, a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal részjogkörű költségvetési egységeként Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat (MOISZ) néven.

Tevékenységében a legfontosabb változást jelentette a pályázatkezelési feladatok átadása az ESZA Kht. számára, minek következtében a Mobilitás immár minden erőforrását a szakmai fejlesztési tevékenységekre koncentrálhatja. Az intézmény az alábbiak szerint határozta meg 2007-től 2009-ig szóló stratégiáját:

1. Ifjúsági munka szakmai fejlesztése

Célcsoportok: ifjúsági segítők, „referensek” (települési, megyei koordinációt végző szakember), ifjúsági szervezetek, más kapcsolódó szakterületek szakemberei

a.) Az ifjúsági munka végzéséhez szükséges információ, tudás és kompetenciák összegyűjtése és közvetítése:

- Közoktatás → ifjúsági munka közötti együttműködések ápolása
- gyakorlati helyek biztosítása és felkutatása
- felsőoktatási képzések gondozása, segítése
- továbbképzés ifjúsági szakemberek számára
- kiadványok → információs felületek → rendszeres és szakmai kiadványok

b.) Az ifjúsági munkában résztvevő szakemberek munkájának támogatása

- foglalkoztatás elősegítése
- források felhasználásának segítése
- erőforrások eljuttatása vagy összekapcsolása

2. Fiatalok (13–29) demokratikus társadalmi részvételének elősegítése

a.) részvételi formák támogatása és elterjesztése

- önkéntesség elterjesztése (Ötlet, EVS...)
- civil szervezetek
- projektek megvalósításában támogatás YIA, GYIA, SZMM ifjúsági pályázatai, Europe for Citizens Program, UMFT ifjúsági célú programjai

b.) ifjúságpolitikák és stratégiák megszületésének támogatása

- tanácsadás
- kiadványok
- települési átvilágítás (az ifjúsági munkához szükséges feltételek vizsgálata)

c.) közösségi részvételhez szükséges kompetenciák és módszerek elterjesztése

- emberi jogok
- európai polgárság
- állampolgári nevelés
- ifjúsági munka és közoktatás közötti kapcsolat (formális/nemformális)

3. Az ifjúsági munka és módszertana (nem-formális pedagógia) társadalmi elismertetése

a.) minőségbiztosítás

- akkreditáció (ifjúsági képzések, projektek, szervezetek, szakemberek)
- MOISZ akkreditálása, legitimálása
- elismerési rendszerek kidolgozása és működtetése
- ifjúsági munka standardjainak kidolgozása

b.) hasznosulás kimutatása és bemutatása

- elemzések, beszámolók
- döntéselőkészítők és döntéshozók felkészítése
- visszajelző rendszer a kormány felé
- szakmai munka népszerűsítése

A fenti stratégiai célok mentén a Szolgálat az alábbi éves munkatervi részcélokat határozta meg 2007. évre:

1. Ifjúsági munka szakmai fejlesztése

- Katalogizált tudástár előállítás (NIIDA)
- Ifjúsági munka szakmáztatása (Szakképzés)
- Ifjúsági munka foglalkoztatási és közoktatási kapcsolatainak elmélyítése (Munkaügyi központok, KompasZ)
- A hazai ifjúsági munka láthatóvá tétele nemzetközi és európai szinten (képzők, jó példák, aktív részvétel ET, EU)
- Ifjúsági szolgáltatások professzionizálása (minőségbiztosítás alapjai)
- Ifjúsági szervezetek és ifjúsági szolgáltatást nyújtó szervezetek professzionálissá tétele

(minőségi kritériumok, szolgáltatáscsomagok)

- MOISZ és az ifjúsági szakma professzionálissá tétele (belső képzések, szempontrendszerek kialakítása)
- Ifjúsági munkások professzionálissá tétele (továbbképzés, akkreditáció)

2. *Fiatalok (13–29) demokratikus társadalmi részvételének elősegítése*

Részvételi formák támogatása és elterjesztése:

- Önkéntesség elterjesztése, elismertetése (jogsabály, YouthPass, MobiPass)
- Fiatalok közösségeinek és (civil) szervezeteinek fejlesztése (szervezetfejlesztés, források)
- Érdekképviseleti formák megerősítése és újak létrehozásának elősegítése (módszer-tan, jó példák, források)

A közösségi részvételhez szükséges kompetenciák és módszerek:

- Attitűdformálás (alternatív tanulási lehetőségek, tapasztalati tanulás)
- Nem-formális pedagógiai módszerek alkalmazására való felkészítés (kiadványok, képzések)

Ifjúságpolitikák, stratégiák megszületésének támogatása:

- Ifjúságpolitikai tervezés megalapozottá tétele (kézikönyv, átvilágítás)
- Helyi szintű ifjúsági célú feladatvállalás serkentése (érzékenyítés)

3. *Az ifjúsági munka és módszertana (nem-formális pedagógia) társadalmi elismertetése*

- MOISZ ismertté és elismertté tétele (marketing, TCR, CSR)
- A fiatalok, mint „erőforrás” elismertté tétele (kampány, érzékenyítés)
- Szakmán belüli elismerési rendszer megteremtése (díjak, konferenciák, fórumok, akkreditáció)
- Az ifjúsági munka társadalmi megítélésének formálása és beágyazódásának elősegítése (marketing, bemutatás)

A tervezett szakmai folyamatok elindultak, igaz csak 2007 második felében, mivel ennyi idő-

be telt, míg a Mobilitás és regionális irodái újjászervezték magukat, különböző szabályzataikat hozzáigazították az új munkaszervezethez.

A Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsa (GYIA)

Az Alapprogram a Szociális és Munkaügyi Minisztérium fejezeti kezelésű előirányzataként támogatja a gyermekek és a fiatalok programjait, szervezeteit, kezdeményezéseit. A gyermek- és ifjúságpolitikáért felelős miniszter a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, a Regionális Ifjúsági Tanácsok, valamint a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal részjogkörű költségvetési egységeként működő Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat összehangolt működésén keresztül valósítja meg a Kormány ifjúságpolitikai célkitűzéseit. A GYIA Tanács titkársági feladatait a *Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat* látja el.

2007 óta az Alapprogram kezelő szerve az *ESZA Kht.* Másik jelentős változás a GYIA életében tagság összetétele, amely a Gyermek és Ifjúsági Konferenciát jelenti és az egyházakat érinti. A változások jelentőségét, hatásait a regionális ifjúsági tanácsokról szóló részben fejtjük ki részletesen.

EGT Finanszírozási Mechanizmus és a Norvég Finanszírozási Mechanizmus

Az ágazat számára jelentős lehetőség kínálkozott az EGT Finanszírozási Mechanizmus és a Norvég Finanszírozási Mechanizmus (Norvég Alap) meghirdetésével. Még a 2006-ot megelőző időszak kiemelkedő szakmapolitikai eredményeihez sorolható, hogy a Norvég Alap Gyermek és ifjúság kiemelt területének részévé vált (célterületként) az „integrált helyi ifjúsági információs és tanácsadó központok hálózatának fejlesztése, bővítése”.

A fejlesztéspolitikához kötődő tevékenységként, eredményként értelmezhető a Társadalmi Megújulás Operatív Program Akciótervének 5. prioritásában (a társadalmi befogadás, részvétel erősítése) megjelenő „gyermekek és fiatalok integrációs programjai” című intézkedés

(TÁMOP 5.2.5). Az ifjúsági komponens a ROP-okban való megjelenése nem egységes, s nem mindenhol értelmezhető.

Ifjúsági törvény – Nemzeti Ifjúsági Stratégia

Az előző években több próbálkozás is volt arra, hogy az Országgyűlés megalkossa az „ifjúsági törvényt”, azonban ezek a kísérletek sorra kudarcot vallottak, elakadtak. Elakadtak, többek között azért, mert az alapkérdésekben az Országgyűlés és/vagy a Kormány nem adott világos mandátumot az igazgatásnak és a tervezőknek. Jó minőségű, a politikumba beemelve is életképes szabályozási környezetet akkor lehet létrehozni, amikor előre meghatározott stratégiai mentén lehetséges a gondolkodás.

Erre a felismerésre építve 2007 szeptemberében a kormányzati munkamegosztásban az ifjúságügyért felelős minisztérium arra kért fel egy szakemberekből álló csoportot, hogy dolgozzák ki a Nemzeti Ifjúsági Stratégia vázlatát. A kormányzati megrendelés egy olyan dokumentum elkészítéséről szólt, amely az európai szakirodalomban meghatározott, annak megfelelő komplex megközelítésű, integrált ifjúságpolitikai keretrendszerben foglalja össze a teendőket.

Az időszak egyik kiemelkedő jelentőségű eredményeként könyvelhető el, hogy a Nemzeti Ifjúsági Stratégia szakértői változata elkészült és a minisztérium számára átadásra került, s ezzel megteremtődött a korábban hiányzó alapfeltétele az eredményes jogalkotási folyamat előkészítésének.

Az Ifjúságügy Szakértőinek Társasága

Ki kell térnünk annak a spontán és informális szerveződésnek a létrejöttére is, ami nem kevés szerepet játszott többek között a NIS létrejöttében. Az egyének önkéntes és szervezetektől független szabad szerveződése, az Ifjúsági Szakértők Társasága merőben új és szokatlan forma a magyar ifjúságpolitika szereplőinek palettáján. A szerveződés öndefiníciója szerint „mindazon, az ifjúságügyben szakértő személyek együttműködését kívánja létrehozni, akik az ifjúságügyet szakmának és nem politikai erőtérnek

fogják fel. A hálózatszerűen működő társaság nem szervezet, hanem egy laza, vezetés nélküli együttműködés, ahol minden teljesítmény az azt előállító tulajdona. Az együttműködésben valamennyi az ifjúságügyben, mint szakmában érintett, azt az eddigi tevékenységével bizonyító személy részt vehet.”

Fiatalok Lendületben Program (FLP)

Az Ifjúság 2000–2006 program lejártát követően a 2007-től 2013-ig futó program a *Fiatalok Lendületben* (Youth in Action) címet viseli. A program megszűntével a Nemzetközi Programok Tanácsa is megszűnt, helyét a Bíráló Bizottság vette át. Hét tagját a hét régió egy-egy szakembere képviseli (a RISZI-k ajánlása alapján), ezen kívül a Gyermek és Ifjúsági Konferencia delegálhatott egy tagot a testületbe.

A FLP célja a nemformális nevelési programok támogatása a fiatalok számára az alábbi elemekkel: Ifjúsági cserék, fiatalok kezdeményezései, demokrácia projektek, önkéntes szolgálat, szakmai fejlesztő projektek, fiatalok részvételét erősítő projektek. A program 2007. évi magyar költségvetése 2,4 millió euró (kb. 600 millió forint). Ez jelentős nagyságú forrás – különösen a GYIA-RIT kereteit tekintve –, ám ne feledjük, hogy ezek a projektek a külföldi partnerek bevonása miatt sokkal nagyobb összeget igényelnek, és a támogatás jelentős része elsősorban az étkezési, szállás és utazási költségeket fedezi.

Eurodesk hálózat

A Mobilitás átalakításának folyamata nem csak szervezeti, hanem teljesítményében, működésében is érintette az Eurodesk szolgáltatást.

A hálózat gyakorlatilag érdemi koordináció és támogatás nélkül marad 2007-ben. A személycserékkel tarkított időszakban az Eurodesk nemzeti koordinációs feladatainak ellátására nem jutott megfelelő szakember és figyelem sem.

2007 második felére került kidolgozásra az új, 2008-ban bevezetni kívánt rendszer, ami esélyt jelent a hálózat felélesztésére. A koncepció legfontosabb elemei újdonságot jelentenek a korábbiakhoz képest. A Kormányprogramban ne-

vesített feladatként szereplő Nemzeti Ifjúsági Információs és Dokumentációs Adattár küldetése, hogy hozzájáruljon a magyar ifjúsági szektorban létrehozott értékek és tudás közkinccsé tételéhez és megőrzéséhez.

Nemzeti Ifjúsági Információs és Dokumentációs Adattár (NIIDA)

A Kormányprogramban feladatként szereplő Nemzeti Ifjúsági Információs és Dokumentációs Adattár küldetése, hogy hozzájáruljon a magyar ifjúsági szektorban létrehozott értékek és tudás közkinccsé tételéhez és megőrzéséhez. A NIIDA fontos eleme az ifjúsági munka, mint szakma minőségi fejlesztésének. Információszolgáltatási szempontból az NIIDA célul tűzte ki egy olyan felület létrehozását, mely ifjúsági területen aktív szakemberek, szervezetek és az ifjúsági kezdeményezések iránt érdeklődők számára nyújt segítséget szolgáltatások igénybevételéhez, közösségeik megszervezéséhez, tanulmányaikhoz szükséges információk, adatok megjelenítésével. A fejlesztéshez szükséges humán és pénzügyi erőforrások csak részlegesen állnak rendelkezésre, így már a legelső, jellemzően technikai, technológiai szakasz is jóval lassabb ütemben zajlott, mint, ha optimális körülmények között valósulna meg a fejlesztés: a 2005-ben elindult folyamat 2007 végére teremtette meg az adattár technikai hátterét.

A tudástár célja, hogy a hazai ifjúsági szektorban létrehozott információk és tudás közkinccsé váljanak, az ifjúsági információ-szolgáltatás minősége fejlődjön, és a későbbiek során egymással egy felületen diskuráló, egymást támogató virtuális szakmai közösségek alakuljanak meg.

Az adattár feltöltése jelentős részben az ifjúsági szervezetek feladata. 2008 első felében nem volt olyan eszköz, amelynek segítségével jelentősen ösztönözni lehetett volna a szervezeteket, hogy töltsék fel a NIIDA-ba szervezetük, projektjeik leírását. A továbbiakban hatásos lehet a GYIA és a RIT pályázatokhoz kapcsolódóan ezt előnyként kezelni az elbírálás során.

Regionális intézményrendszer, regionális feladatok

A Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat (MOISZ) regionális irodái, a RISZI-k

Az ország hét régiójában az ifjúsági feladatok ellátásáért felelős intézmények a Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat (MOISZ) regionális irodái, a RISZI-k (Budapest, Győr, Veszprém, Pécs, Miskolc, Debrecen, Szeged központtal).

Az irodákban négy teljes és egy féllállású munkatárs dolgozik.

A 2/1999./IX.24/ ISM rendelet az alábbiakban határozza meg a regionális irodák által nyújtandó szolgáltatásokat jogi személyek és ifjúsági közösségek számára:

- kezdeményezi regionális fejlesztési programok, alprogramok indítását, közreműködik tervezésükben és megvalósításukban,
- közreműködik a Gyermek és Ifjúsági Alapprogramból támogatott, illetve felkérés alapján más projektek értékelésében, szakmai és pénzügyi ellenőrzésében,
- segíti az Európai Unió, az Európa Tanács és más nemzetközi szervezetek programfejlesztési és projekt-tervezési követelményeinek megismertetését és teljesítését,
- gyűjti és feldolgozza az ifjúságra vonatkozó regionális információkat, ennek érdekében kutatásokat, felméréseket kezdeményezhet, illetve támogathat,
- javaslatokat tesz a fiatalok részvételének fejlesztésére a helyi, a térségi, a regionális, a régiók közötti és az euro-regionális együttműködésekben,
- az erre a célra rendelkezésre álló pénzügyi keret terhére biztosítja a Regionális Ifjúsági Tanács működésének feltételeit, és ellátja a Regionális Ifjúsági Tanács működésével összefüggő feladatokat,
- felkérés alapján közreműködik az Alapprogramból támogatott, illetve más pályázatok értékelésében, szakmai és pénzügyi ellenőrzésében.

Az Iroda települések, ifjúsági szervezetek számára nyújtott szolgáltatásai:

- a) tanácsadást nyújt az önkormányzati ifjúsági programok, helyi és térségi programok tervezéséhez és megvalósításához,
- b) képzéseket szervez a regionális programok, a térségi és a helyi projektek eredményes megvalósítása érdekében, részt vesz az ifjúsági közösségek, illetve projektek vezetőinek, az ifjúságsegítő szakemberek képzésében, valamint önkormányzati tisztségviselők és köztisztviselők továbbképzésében,
- c) információkat szolgáltat az ifjúsággal kapcsolatos döntések megalapozásához,
- d) a rendelkezésére álló tárgyi-technikai feltételek használatának – külön szabályzatban meghatározottak szerinti – az ifjúsági közösségi kezdeményezések, programok megvalósításához történő biztosítása.

Az átalakulás óta a RISZI-k tevékenysége szervesen kapcsolódik a Mobilitáshoz.

Ez egyfelől előny, mivel az állami ifjúságpolitikai célok következesen véghezvihetőek. Másfelől ez a szoros együttműködés sok erőforrást köt le, és a régió településeire – különösen a fehér foltokra – kevesebb figyelem jut. Szükséges lenne megyei, kistérségi központok létrehozására. Felesleges újabb intézményeket létrehozni – a már működő ifjúsági szolgáltató szervezeteket kell megerősíteni (anyagilag és szakmailag), és a velük való együttműködést szabályozni feladatellátási szerződés keretében.

A RISZI-k feladata az önkormányzati tisztségviselők továbbképzése. Az említett tisztségviselők jelenleg nem részesülnek állami alapképzésben sem. A RISZI-k pedig egyelőre – módszertani segédanyagok híján – egy-egy egyéb képzés keretében foglalkoznak tisztségviselők képzésével. Ráadásul nem jellemző, hogy ezeken az alkalmakon tömegesen lennének jelen képviselők.

A köztisztviselők továbbképzése is a fentiekhez hasonló módon zajlik a régiókban. Amíg ennyire kevés az ifjúsági referensek száma, képzésük hatékonyabban valósulhat meg országos szinten.

Regionális ifjúsági munka

Annak ellenére, hogy 8 éve megtörtént az ifjúsági feladatok regionális lehatárolása, létrejöttek a hárommegyés szolgáltató intézmények, a mai napig nem alakultak ki, nem szervesültek regionális hálózatok, szerveződések és nem terjedtek el a hatásukban is regionalitást hordozó projektek.

A szervezeti átalakulás következtében a regionális ifjúsági szolgáltató irodák az elmúlt időszakban leginkább a korábbi RIT-es pályázatok dokumentációjának átadás-átvételével, az újbóli ön- és feladatdefinícióval serénykedtek, de foglalatostokdta még az új rendszerben felálló RIT-ek működésének beindításával is. Az ágazat szereplőinek türelmet kell mutatniuk a RISZI-k felé továbbra is, de eddig nem hozott áttörést működésükben, hatásukban az, hogy a korábban energiáik – általuk becsült – 90%-át lekötő pályázatkezelés a továbbiakban már nem feladatuk.

A regionalitás elmúlt időszaki legfájdalmasabb mulasztása vagy eredménytelensége az Új Magyarország Fejlesztési Terv Regionális Operatív Programjai kapcsán mutatkozik. A ROP-okban közel sem úgy és olyan súllyal szerepel az ifjúságpolitikai megközelítés, mint ahogy azt jogosan elvárhatnánk. Az Akciótervekben az ágazat fejlesztésére megfogalmazott intézkedések és az ezekhez rendelt források nem elégségesek az ifjúságpolitika, az ifjúsági szolgáltatások érdemi fejlesztéséhez, megújításához. Arról nem is beszélve, hogy jelentős különbségek mutatkoznak az egyes régiók Akcióterveinek ifjúságszakmai érzékenységében, érintettségében. Ez egyszerre mutatja meg az ágazat közigazgatási szereplőinek a központi tervezésben elfoglalt pozícióját, valamint a regionális tervezésben részt vevő ifjúsági intézményrendszer felkészültségében mutatkozó különbségeket.

Regionális ifjúsági tanácsok (RIT-ek)

A Gyermek és Ifjúsági Alap (GYIA) regionális döntéshozó szervei az ország hét régiójában működő regionális ifjúsági tanácsok. Bár 2007-ben és 2008-ban is módosult a RIT-ek működését szabályozó

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

rendelet (2/1999. ISM rendelet), a tanács feladatai ugyanazok maradtak, mint a korábbi években.

A RIT együttműködik a Regionális Fejlesztési Tanáccsal és a gyermekeket és az ifjúságot közvetlenül érintő feladatokat végző, a régióban működő szervezetekkel, ellátja az ezzel összefüggő egyeztetési, koordinációs és képviseleti feladatokat. Figyelemmel kíséri a régióban a regionális, a térségi és a helyi ifjúsági programok, szolgáltatások megvalósulását, az ifjúsági szervezetek tevékenységét, az ifjúsági közösségek szükségleteit és törekvéseit, és ennek alapján javaslatot tesz a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsának az Alapprogramból a régióknak nyújtott támogatások keretösszegére. A Tanács felkérése alapján közreműködik a régióból érkezett pályázatok elbírálásában, illetve dönt a Tanács által a rendelkezésére bocsátott pénzeszközök régióban történő felhasználásáról. Véleményezi a Regionális Ifjúsági Szolgáltató Iroda éves munkatervét, és javaslatokat tesz az Iroda szakmai és egyéb szolgáltatásainak fejlesztésére. Figyelemmel kíséri a régióban a gyermek- és ifjúsági szolgáltatásokat, a gyermek- és ifjúsági szervezetek tevékenységét. Felméri a gyermek- és ifjúsági szolgáltatásokhoz, gyermek- és ifjúsági szervezetek tevékenységeihez kapcsolódó fejlesztési szükségleteket.

A rendelet legfontosabb módosítása a tanács összetételét érinti. A jogszabály alapja az 1995. évi LXIV. törvény, mely szerint „a Tanács elnökét és tagjait a miniszter bízta meg az Alapprogram céljai szempontjából érintett kormányzati szervek és az ifjúsági, illetve e korosztályt segítő szervezetek kiemelkedő személyiségei közül. A Tanács összetételét a miniszter úgy állapítja meg, hogy abban a kormányzati szerveket és a nem-kormányzati szervezeteket egyenlő számú képviselő képviselje. A Tanács elnökének és tagjainak megbízatása három évre szól.” [3. § (4)] A rendelet korábbi változata szerint a nem-kormányzati szervezetek képviselőit [7. § (1)] a települési önkormányzatok országos szövetségei, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája, a Magyar Gyermek és Ifjúsági Tanács, a Nagycsaládosok Országos Egyesülete,

az Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament, és a történelmi egyházak (2 fő) delegálták.

A rendelet első módosítása (2007) szerint a nem-kormányzati szervezetek képviselői [7. § (1)] a települési önkormányzatok országos szövetsége által jelölt egy személy, a Gyermek és Ifjúsági Konferencia által jelölt négy személy, továbbá azon hat egyház által közösen jelölt két személy, amely a legtöbb, humánszolgáltatást ellátó szervezetek részére juttatott állami normatív hozzájárulásban részesül.

A jogszabályban is megjelenik az a minisztériumi szándék, mely szerint szakítani kell a „kiemelt partnerek” politikájával – vagy ha úgy tetszik egy kirekesztő politikával – mind az egyházak mind az ifjúsági szervezetek tekintetében.

Az egyházak esetében az új kiválasztási módszer eredményeként a történelmi egyházak (katolikus, református, evangélikus, zsidó) képviselői mellett megjelentek a Hit Gyülekezetéé és a Bibliai Szeretetszövetségé. Azonban a négy történelmi egyház nem volt hajlandó megegyezni a két újabb egyházzal, így a RIT-ek működőképességük határán balanszíroztak.

A szakértárca a rendelet újabb módosításával avatkozott be, és rendezte a helyzetet. A rendeletmódosítást követően a RIT tagjai „azon egyházak, illetőleg felekezetek által közösen jelölt két személy, amely egyházak, illetőleg felekezetek a Magyar Köztársaság területén mind az általános és középiskolai nevelésben és oktatásban, mind a felsőoktatási alap- és mesterképzésben, illetőleg nem hitéleti célú oktatást, nevelést és képzést biztosító köz- és akkreditált belföldi felsőoktatási intézményekkel rendelkeznek” [R. 9. § (1)].

Ennél kényesebb, és ágazati szempontból sokkal nagyobb jelentőséggel bír az ifjúsági szervezetek RIT-en belüli képviselésének kérdése.

Az ifjúsági civil szektor szervezetlensége, gyengesége és töredezettsége továbbra is gátja az általános és országos hatókörű önszerveződési struktúra létrejöttének. Az állami beavatkozás ezen a területen is megoldást jelenthetne, de itt sincs előrelépés. Nem született meg sem az a policy, sem pedig az a jogszabály, amely az országos ifjúsági érdekképviselet létrehozását, feltétel- és

követelményrendszerét rögzítené. Mindezek hiányában csakis egy lehetőség marad: a kedvezőtlen körülmények ellenére valamelyest reprezentatívnak, ágazati kérdésekben szakmailag folyamatosan aktívnak, az európai ifjúsági érdekképviseleti testületekkel élő kapcsolatokkal rendelkező szervezetnek a segítségül hívása. Ez történt a Gyermek és Ifjúsági Konferencia (GYIK) minisztérium által történt kiválasztásakor.

A GYIK ebben a helyzetben a legkorrektebb eljárást alkalmazta, pályázat útján választotta ki delegáltjait. Nem a GYIK-nak róhatóak fel azok a körülmények, amik miatt hiába a korrekt eljárás, azért felvetődhetnek kérdések az európai ifjúsáspolitikai alapelvei szempontjából (a részvétel, a szubszidiaritás, a jogegyenlőség, az aktív állampolgárság, a nyitott jogalkotás).

A RIT-ek döntési jogköre meglehetősen szűkre szabott. A korábbi gyakorlat szerint a RIT-ek működése a támogatások felosztására korlátozódott, ráadásul a régiók számára juttatott források egyre csökkenő tendenciát mutatnak (2006. 42–53,5 millió Ft, 2007. 25–32 millió Ft, 2008. 19–24 millió Ft/tanács). Ebben a helyzetben át kell gondolni, hogy ilyen nagyságrendű forrás elosztására lehet-e hatékonyabb megoldást találni, mint a 77 fős testületet működtetése. Esetleg a testület tevékenységét lehet átalakítani, bővíteni. Ennek kapcsán újabb feladatokat a regionális szintű szakmai fejlesztések irányának meghatározása jelenthet az ÚMFT akcióterveiben, az *ifjúsági szempontok érvényesítése*.

Az elhamarkodottan, széleskörű szakmai egyeztetés nélkül meghozott rendeletmódosítás után talán az adhat bizakodásra okot, hogy a MOISZ és a Szociális és Munkaügyi Minisztérium ifjúsági osztálya találkozót kezdeményezett a GYIA-RIT és a *Fiatalok Lendületben* Program bírálóbizottságának tagjaival a jövőbeni együttműködés lehetséges tartalmának meghatározása céljából.

A kérdés persze alapvetően az, hogy valójában mennyire nyitott a MOISZ és a minisztérium az együttműködésre, illetve a másik oldal mennyire veszi komolyan a feladatát.

Mindezekkel együtt nem szabad egy pillanatra sem megfeledkeznie egyik szereplőnek sem

arról, hogy az egyik legfontosabb feladat a mai magyar ifjúsáspolitikában a legszélesebb értelemben vetten legitim országos ifjúsági érdekképviseleti struktúra létrehozása. Többféle modell is elképzelhető volna, akár az is, amiben a helyi, kistérségi, megyei, érdekképviseletek kiépülését követően, és ezekre építkezve jönnek létre a magasabb szintűek.

Helyi intézmények, feladatok

A jogszabályok csak az állami és a regionális szinteken határozzák meg az ifjúsággal kapcsolatos feladatokat. Ez akár szabadságot is jelenthetne a települések, a helyi közösségek számára, de csak abban az esetben, ha hagyományokkal rendelkező, jól működő, „gazdag” intézményrendszer vagy jól felkészült, kiszámíthatóan működő civil szervezetek változatos szolgáltatásokat kínálnának a településeken (kistérségekben).

Lassan két évtizede ugyanazt láthatjuk: az előzőekben leírtak helyett a mai Magyarország alig néhány tucat településén tapasztalható folyamatos, szakmailag megalapozott, konzekvens fejlődést mutató ifjúsáspolitikai, ifjúsági munka. A szükséges jogszabályok, források, a világos, kiszámítható, kontinuitást mutató kormányzati ifjúsáspolitikai hiánya az elmúlt időszakban is a települési ifjúsági munka helyben járásának, gyakorta leépülésének legfőbb okaiként azonosíthatók. Ugyan az elmúlt években megkezdődött az ifjúságsegítők, ifjúsági szakértők felsőfokú és posztgraduális képzése, de a képzőintézmények kibocsátási mutatója pontosan jelzi az ifjúsági munka, mint felvevőpiac helyzetét. Az elmúlt néhány évben nem nőtt a helyi intézményekben alkalmazott ifjúsági munkások, ifjúságsegítők száma, így kimondható: a legjobb, ami történhetett az a leépülés elkerülése a települési ifjúsági munkában.

Az államszervezési, közigazgatási, jogalkotási oldalon tapasztalható vákuumhelyzetben (aminek kialakulása részben magyarázható az elmúlt időben megfogalmazott jelentősebb, az ifjúságot, de legalábbis annak bizonyos részcsoportjait is érintő társadalompolitikai programok

miatti hangsúlyeltolódásokkal) a korábbiaknál talán nagyobb jelentősége van a helyi sajátosságoknak. A tanyás területeken és a községekben az európai szakmapolitikában alkalmazott ifjúságimunka-fogalomnak megfelelő tevékenység teljesen esetlegesen alakul ki. A nagyközségekben és a városokban nyílik nagyobb esély az ifjúsági munka, az ifjúsági szolgáltatások megjelenésére. Adottságaik, helyzetük és sok más jellemzőjükben mutatkozó eltéréseik mellett egy dologban nagyjából minden település egyforma. Az állami szakpolitika jelenlétének hiányában az, hogy mi történik helyben, a településen dolgozó ifjúsági szakemberek, civil közösségek és szervezetek lobbijétől, másrészt a képviselőtestület nyitottságától függ, gyakran egyes képviselők személyes motivációján múlik. Ezeken az aktorokon, ügyességükön, felkészültségükön, befolyásukon múlik az ifjúságra fordítható források nagysága – így az elvégezhető feladatok, igénybe vehető szolgáltatások –, valamint a velük való párbeszéd minősége vagy egyáltalán megléte. Mint oly sok minden Magyarországon, az ifjúság részvétele, ifjúsági szolgáltatásokhoz való hozzáférése ma elsősorban azon múlik, hogy ki hova születik. Ma az ifjúsági korosztályok számára települési szinten igénybe vehető ifjúsági ellátások (az ifjúsági munka és az ifjúsági szolgáltatások együttese) hozzáférési lehetőségére két fő rendező elv van döntő hatással: a véletlen és a lakóhely.

A szakmai folyamatok koordinációjának, a települési ifjúságpolitika következetességének, fejlődésének biztosítéka a megfelelő szakmai felkészültséggel és motivációval rendelkező ifjúsági referens lehet. Városonként, kisebb települések esetében kistérségenként volna célszerű a polgármesteri hivatalok szervezetén belül alkalmazni az ifjúsági referenst. Ebből a felismerésből táplálkozott az 1996-tól majd minden évben meghirdetett, a központi költségvetésből finanszírozott referensi pályázat. Ennek ellenére mostanáig nagyjából 80 településen tevékenykedik valamilyen formában (osztott munkakör, részmunkaidő, stb.) ifjúsági referens. Nagyjából, hiszen ma a pontos számuk sem ismerhető, nyilvános adatbázisból nem elérhető.

Míg az ifjúsági referensek feladata az önkormányzati tevékenységek településszintű koordinálása, addig az ifjúságsegítőké a feladatok végrehajtása, a szolgáltatások működtetése, az ifjúsági korosztályok tagjaival való közvetlen munka. Annak ellenére, hogy ez szakmailag már átvitatott kérdés, és szakmai konszenzussal alátámasztott axiómaként fogadjuk el ez a szerepmegosztást, a kistelepüléseken ritkán, a városokban sem minden esetben határolhatóak el egyértelműen az ifjúsági referens és az ifjúságsegítő feladatai. Ez nem kizárólag az utóbbi évek jelensége (a legutóbbi referensi pályázatok esetén is gyakori volt a fogalmak keveredése), ezért bizakodásra adhatnak okot az elindult szakmai fejlesztések (ifjúságsegítők, ifjúsági szakértők képzése, szakmai segédanyagok kiadása), talán ezek által is világosabb helyzetet teremthető.

A települési szintű ifjúsági munka és ifjúsági szolgáltatások állami finanszírozása az elmúlt években nem változott jelentősen. Továbbra is maradt a nyílt pályázati rendszer, amiben az önkormányzatok ifjúsági feladatainak ellátására adhatják be projektjeiket (ezen a jogcímen 2008-ban összesen 58 millió forintra pályázhattak a helyi önkormányzatok és kistérségi társulások). Ezt a forrást egészítik ki a RIT-ek és a GYIA pályázati kiírásai, jellemzően táboroztatási, közművelődési, érdekképviseleti tevékenységek támogatására, közösségi terek fejlesztésére.

Az elmúlt időszakban szervezetileg átalakított pályázatkezelés nem hozott javulást a települési ifjúsági munka finanszírozásában. A pályázati eljárás semmivel sem lett egyszerűbb, az ESZA Kht. keretei átláthatatlanabb, átjárhatatlanabb, rigid közeget, lassúbb ügyintézés hozott a pályázó szervezetek számára. Ezt a képet az sem tudja árnyalni, a nehézségeket relativizálni, hogy a korábbi, a Mobilitás és a RISZI-k keretében zajló pályázatkezelés is inkább gátja, mint segítője volt a magyar ifjúsági munka fejlődésének.

A települési ifjúsági szolgáltatások területén az elmúlt években is az ifjúsági információs és tanácsadó irodák, illetve az ifjúsági információs pontok képezték az „alpinfrastruktúrát” (természetesen nagyon fontos az ifjúságpolitikán belül

li szerepük azoknak a kezdeményezéseknek is, amelyek civil szervezetekből, közoktatási vagy közművelődési intézményekből indulnak és az ifjúság számára kínálnak programokat, szocializációs lehetőséget, de ezek jellemzően lokálisan és projektszerűen értelmezhetők csak). Közben társadalmi szükségességük, az ellátások rendszerében betöltött szerepük, az ifjúságot érő társadalmi hatások és folyamatok alapján működésük indokoltsága cseppet sem változott, addig két jelentős feltételrendszerben változás, átalakulás indult el.

Egyrészt a minisztériumi scenárióban már csak közvetett elemként jelennek meg, így aztán a pályázatokon keresztüli finanszírozásuk is kiszámíthatatlanná vált a korábbi évekhez képest. Míg korábban az ifjúsági információs és tanácsadó szolgáltatások finanszírozására hirdetett a minisztérium pályázatot, addig az utolsó két évben új „csodafegyverként”, így aztán támogatható projektként az ifjúsági közösségi tér jelent meg. Ennek részeként lehetett megjeleníteniük a helyi szereplőknek információs és tanácsadó szolgáltatásokat.

A '90-es évek legelejétől működő szolgáltatók normatív finanszírozásban sohasem részesültek, évtizednyi időszak is eltelt úgy, hogy támogatási célként egyik pályázati kiírásban se szerepel alaptevékenységük. Ennek ellenére a magyar gazdaság, a központi és önkormányzati költségvetés szempontjából legrosszabb időszakokban is meg tudtak maradni, megőrizték szervezeti integritásukat és relatív autonómiájukat. Ez is bizonyosság arra, hogy az ifjúságpolitika alakulására ható tényezők közül bármilyen fontos is, nem egyedüli meghatározó tényező a finanszírozás. Sosem volt és soha nem is lesz mellékes a központi állam szakpolitikájának tartalma, artikulációja, amiként a települési önkormányzatok ellátórendszereik működtetési módjában megnyilvánuló értékválasztásai sem. Azt is hozzá kell tenni, hogy ezek a látszathoz képest sokkal szorosabb kapcsolatban állnak egymással. Az állami ifjúságpolitika láthatósága, hallhatósága tartalmától függetlenül is hatást gyakorol a helyi rendszerekre. A tartalma pedig orientálja, helyzetbe hozza vagy éppen ellehetetleníti azo-

kat, akik a településeken próbálják pozícionálni az ifjúsági szolgáltatásokat. Nos, vitathatatlan ennek a kölcsönhatásnak a szerepe a 2006-tól elindult folyamatban is, amely a szolgáltatói alpinfrastruktúra helyi feltételrendszerének átalakulásához vezetett. A szolgáltatók szervezeti hátterét a korábbiakban nem alkalmazott technikával kezdték „racionalizálni” az önkormányzatok. Az eddig önállóan vagy részben önállóan működő intézményeket beolvasztották igazgatási és szakmai értelemben is más szervezetekbe (pl. művelődési központok) vagy éppen újonnan létrehozott nonprofit gazdasági társaságokba. Van, ahol messzebbre ment az önkormányzat, s teljesen felszámolta a szolgáltatást. Ma még nem látható pontosan, hogy mi lesz ezeknek az átalakulásoknak a hatása, jelenthet-e szolgáltatásbővülést, minőségjavulást, hatékonyabb működést. Azt sem zárhatjuk ma még ki, hogy a két évtizedes relatív stabilitás lassú vagy gyorsabb erózió következményeként megbomlik, s a szolgáltatások jelentősen leromlanak.

III. Ajánlások

Országos szint:

1. Kerüljenek meghatározásra az állami (kormányzati, önkormányzati), civil és piaci kompetenciák az ifjúsági feladatellátásban, mihamarabb („tegnap”) jöjjön létre az ifjúsági törvény.
2. Az ifjúsági területen is jöjjön létre a normatív feladatfinanszírozás!
3. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv (NFT II.) operatív programjaiban érvényesüljenek az ifjúsági szempontok. A pályázati kiírásokban az ifjúság különösen kiemelt célcsoportként jelenjen meg, és a tervezés második ciklusában határozzanak meg ifjúsági prioritásokat.
4. A pályázati programok teremtsenek lehetőséget az ifjúsági munka már működő modelljeinek további finanszírozására.
5. Az ifjúsági munka és az ifjúsági szolgáltatások alpinfrastruktúrája kerüljön meghatá-

- rozásra, majd minden intézkedés, fejlesztés előkészítésénél történjen meg annak is a vizsgálata, hogy az alapinfrastruktúrát miként érintik az egyes intézkedések. Továbbá biztosítani kell az alapinfrastruktúra folyamatos működéséhez szükséges alapvető feltételeket.
6. Rendezni kell az ifjúsági szakemberek képzését, továbbképzését, foglalkoztatását (mind az önkormányzati hivatalokban, mind az intézmények, mind a szolgáltatások keretében).

Regionális szint:

1. A regionális ifjúsági tanácsok a regionális ifjúsági szolgáltató irodákkal együttműködésben dolgozzanak ki regionális szintű ifjúsági stratégiát, amelynek alapja a Nemzeti Ifjúsági Stratégia, és emellett különös figyelmet fordítsanak a régió fehér foltjaira.
2. A regionális fejlesztési tanácsok építsék be az Új Magyarország Fejlesztési Terv ROP akcióterveibe az ifjúsági szolgáltatások fejlesztésének támogatását.
3. A regionális ifjúsági szolgáltató irodák hangozzák össze a régióban működő ifjúság szakmai fejlesztői tevékenységeket.
4. A regionális ifjúsági tanácsok és a RISZI-k támogassák helyi, kistérségi, megyei, érdekképviseletek létrejöttét.

Helyi szint:

1. Az ifjúsági célú fejlesztések ne kampányszerűen történjenek, hanem a fejlesztési folyamatok épüljenek egymásra (kutatás, stratégia, cselekvési terv, végrehajtás, monitoring).
2. A települési ifjúságpolitikai folyamatok koordinációja biztosítása érdekében ifjúsági referens alkalmazása, az ifjúsággal való közvetlen munkára ifjúságsegítő foglalkoztatása, illetve foglalkoztatásának támogatása javasolt.
3. Amennyiben szakmai és jogi szempontból megfelelő szolgáltatást kínál egy település számára egy civil szervezet, és azt költséghatékonyabban képes elvégezni, mint egy önkormányzati intézmény, úgy az önkormányzat kössön feladatellátási szerződést a szervezettel.
4. A feladatellátási szerződések tartalmazzanak kiszámítható finanszírozási feltételeket, valamint a szolgáltatás működtetésének minőségi garanciáit.
5. Ahol nincs, ott törekedni kell, ahol van, meg kell őrizni az ifjúsági munka és az ifjúsági szolgáltatások alapinfrastruktúráját.

Eljárások, adminisztráció, hatalomgyakorlás, transzparencia

I. Félmúlt és jelen

Ebben a fejezetben a demokratikus állam ifjúságpolitikai szerepét vizsgáljuk a közigazgatási eljárásokon, az adminisztráción, a hatalomgyakorlásban és az átláthatóságon keresztül.

Közigazgatási eljárások alatt minden hivatalos eljárást értünk, amely az állam és az állampolgár közötti viszonyban zajlik.

A hatalomgyakorlást úgy vizsgáljuk, hogy az állam különböző szerepeinek megvalósítása során, miként működik együtt az állampolgárokkal és azok szervezeteivel.

Az állam szerepe az ifjúságpolitikában az elmúlt közel két évtizedben nemigen változott érdemben.

A kormányzatok rendre félreértették az állam ifjúságpolitikai szerepét és ez jól olvasható a megvalósult intézkedések többségén.

A magyar állam még nem találta meg az optimális szerepfelfogását saját ifjúságának megszólításában. Tapasztaltuk, hogy politikai eszközként, problémahalmazként vagy értelmezhetetlen társadalmi csoportként tekintettek az ifjakra. Ez nyilván nem csak a politikusok hibája, hanem az egész magyar társadalom állapotát tükrözi.

Ezen szerepfelfogások eredményezték, hogy a jelen fejezetben vizsgált területeken átgondolatlan és rövid távú érdekeknek megfeleltetett döntések és folyamatok alakultak ki. Hangsúlyozni kell, hogy a jelenleg tapasztalható helyzetért minden szereplő felelős, beleértve a politikusokat, a szakembereket és a civil szervezeteket is.

II. 2006–2007

A széles értelemben vett ifjúságügy területén nincsenek még közigazgatási eljárások, kizárólag az oktatásban, a munkaügyben, egészségügyben, valamint az ifjúságvédelem és a gyámügyek tekintetében. Az előbb említett területen végbemenő eljárások lassúak és körülményesek, az esetek túlnyomó részében nem szolgálják az érintettek érdekeit, és a lassúság és bonyolultság egyik okaként emlegetett körülménytől hozzáállás nem akadályozza meg a visszaélések megjelenését.

Az iskolán kívüli ifjúsági területen szükséges lenne bevezetni a gyerekek, serdülők, fiatalok biztonsága és mentálhigiéniés személyiségfejlődése érdekében az ifjúsági szervezetek minőségbiztosítását garantáló eljárásokat, az ifjúsági területen főállásban vagy önkéntesként dolgozó szakemberek működési engedélyezését, valamint az ifjúságügyben tevékenykedő képzők engedélyeztetését. Az államigazgatásban manapság oly nagyon kedvelt forma a pályázat, amelyre a bürokratikus eljárások, az állam részéről rendszeres határidő-túllépések és a támogatások utalásának késése jellemző. Az ifjúsági területen működő szervezetek és intézmények a legtöbb esetben nem rendelkeznek tőkével, tehát programjaik és projektjeik megvalósítása teljes mértékben a pályázati forrásoktól függ. Ezért a pályázati rendszerek kiszámíthatatlansága, tervezetlensége megnehezíti a fenntartható és minőségi ifjúsági munka megjelenését. Az ifjúsági források elosztásánál a civil kontroll ellenére, egyre kevésbé ugyan, de még mindig jellemző az egyes pályázók érdekében kifejtett, a politikai közszereplők által biztosított „közbenjárás”

intézménye. Sok esetben maguk a civil kontrollt biztosítani hivatott döntéshozók is beleesnek abba a hibába, hogy saját, vagy általuk személyesen ismert pályázók érdekében érveljenek az egyes döntéshozó fórumokban. Az objektivitásra való törekvés kultúrája még nem kellően elterjedt társadalmunkban.

Az állam ifjúságpolitikai értelemben az alábbi szerepeket gyakorolja:

Tervezés

Az elmúlt 18 évben számos próbálkozás volt ifjúsági stratégia legitimálására. A kezdeményezések a politikai dimenzióba nem tudtak eddig bekerülni. A közigazgatásban és a civil szektorban már jó ideje megjelent az igény, de társadalmi, így politikai szükségszerűsége nem volt mérhető, annak ellenére, hogy egy koherens, az ifjúsági esélyeket megsokszorozó intézkedésrendszerre valós igényt mutatnak az érintettek körében tapasztalható tünetek, problémák és az a tény, hogy a felnőtt társadalom számára még mindig inkább problémákat jelent az ifjúság. Az állam tervező, stratégia-alkotó szerepe így az elmúlt években nem tudott megmutatkozni, csupán próbálkozások szintjén. A próbálkozások azonban nem vették figyelembe a tervezés azon legfontosabb szempontját, hogy tervezni csak azok bevonásával lehet, akiket érint a terv végrehajtása. A tavalyi évben elindult Nemzeti Ifjúsági Stratégia tervező folyamatába beépítették a társadalmi konzultáció intézményét, azonban erre mindössze egy hetet adtak a civil ifjúsági szektor szereplőinek. Egy 15 éves távlatban tervező elképzelésrendszer társadalmi elfogadtatásához értelemszerűen több idő és mélyebb dialógus szükséges. A szóban forgó stratégia elfogadható cél és értékrendszerrel került napvilágra, de az értelmezéséhez és az érintettek azonosulásához több párbeszédre lenne szükség, mind az állam és polgárai, mind pedig az állampolgárok között.

Norma- és szabályalkotás

Az ifjúsági terület norma-alkotása jelenleg folyik a szakemberek és a társadalom különböző szereplői között, az állam csak akkor tud

maradandó normákat meghatározni, hogyha az érintettek egyetértésben vannak. Értelemszerűen jogszabályokat csak abban az esetben lehet megfelelő érvényességgel kialakítani, ha azok mögött szilárd, a társadalom által is elismert, legitimált normarendszer található. Az elmúlt években elindult három próbálkozás egy az ifjúságügyet, az ifjúsági munkát és a szakmát rendszerző jogszabály alkotására, mely valószínűleg a biztonságos normarendszer, a szakmai minimum megegyezések hiányában bukott el. A jelenlegi stratégia-alkotó folyamat egyik célja a jogszabályi feltételek biztosítása. Ha az érintett jogalkalmazók között kialakulnak a szükséges normák, akkor van esély arra, hogy ezek jogszabályban is testet öltsenek.

Minőségbiztosítás és -ellenőrzés

Az állam fontos szerepe, hogy az ifjúsági területen megvalósuló tevékenységek és folyamatok megfeleljenek annak a normarendszernek, amelyeket a szakma és annak szereplői magukénak éreznek és amely középpontba helyezi a fiatal, mint állampolgár érdekeit és szükségleteit, valamint az állam, így a köztársaság és a nemzet érdekeit egyaránt. Az ifjúsági munkában folyó munka minőségének ellenőrzése és garanciáinak biztosítása az állam feladata. Ezt megfelelő jogszabályok és intézményrendszer segítségével tudja végrehajtani.

Forrásbiztosítás és -elosztás

Az állam kötelessége, hogy az állampolgáraitól elvont pénzből forrást biztosítson az önkormányzatoknak, a szakembereknek és a civil szervezeteknek ahhoz, hogy az ifjúsággal kapcsolatos feladataikat ellássák.

Az önkormányzatoknak ilyen jellegű normatívát a központi költségvetés nem biztosít. Az önkormányzatok, amennyiben van rá szándék, akkor a kötelező ifjúságvédelmi és egyéb horizontálisan az ifjúságot érintő szolgáltatások (oktatás, egészségügy, szociális ellátás) mellett csekély forrást biztosítanak ifjúsági célú tevékenységekre, amelyek között az alábbiakat találhatjuk meg:

- Ifjúsági referens (hivatalnok) alkalmazása a polgármesteri hivatalban vagy valamely önkormányzati intézményben (körülbelül 100 önkormányzatnál).
- Fiatalok szervezeteivel és közösségeivel történő strukturált párbeszéd működtetése, valamilyen módon rögzített struktúrán vagy fórumon keresztül a helyi döntésekbe való bevonás érdekében (közel 30 önkormányzatnál).
- Helyi ifjúsági projektek támogatása pályázati vagy szerződéses formában (az önkormányzatok egyharmadában).
- Ifjúsági ház vagy közösségi tér (egyre kevesebb) működtetése.
- Ifjúsági információs és tanácsadó iroda működtetése vagy támogatása (mindössze 16 helyen).

Ezek tehát nem kötelező feladatok, ezért ezek különböző kombinációja és minősége érhető tetten a mai önkormányzatoknál. A fentiekből kitűnik, hogy a kb. 3200 önkormányzat igen kicsiny hányada vállal fel ifjúsági jellegű feladatokat, és jellemzően csak akkor, ha van a hivatalban vagy a közgyűlésben egy olyan személy, aki érzékeli ennek jelentőségét és szükségét.

Az állam saját szerepéből adódó feladatainak egy részét rábízta a civil szektorra, illetve magára az ifjúságra (modern öngondoskodás és társadalmi részvétel eszménye) az ifjúsági feladatok ellátását. Ennek érdekében három lehetősége van az államnak. Pályázatokat ír ki és kiválasztja azokat, amelyek megfelelnek egy elképzelt cél és normarendszernek, vagy normatív finanszírozást biztosít bizonyos feltételek teljesülése esetén, vagy kiemeli azon szervezeteket, amelyek megfelelnek az általa és a szakma által érvényesnek tartott normarendszernek és megbízza őket a feladat hosszú távú ellátásával.

Az elmúlt 18 évben az ifjúsági területen csak az első módszer alkalmazását tapasztaltuk. Ebből adódik, hogy az ifjúsági civil szektor gyenge maradt és erősen függ a mindenkori pályázati kírásoktól valamint a sokféle döntéshozó testület sokféle alapon megszülető döntéseitől. Ez nyilvánvalóan nem fenntartható és sem az

államnak sem a civil szektornak sem pedig az ifjúsági korosztály tagjainak nem érdeke. A források kiszámíthatatlanság nem engedi a civil ifjúsági szervezetek megerősödését és szakmai fejlődésük elmélyülését, hiszen a folyamatos egzisztenciális bizonytalanság magas fluktuációt eredményez. Az önkéntes munka még mindig jellemző a magyar társadalomra, de kizárólag arra építeni az ifjúsági feladatokat nem lehet!

Az állam 1999 és 2008 között (beleértve az illetékes minisztérium és a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram pályázatait) összességében több mint 6 milliárd forintot adott közvetlenül ifjúsági célú programokra, és ehhez hozzájön évente közel 600 millió forint az Európai Unió ifjúsági programjából (lásd most *Fiatalok Lendületben* Program), amit beleszámolva ez több mint 10 milliárd forint 8 év alatt. Sőt az is nyilvánvaló, hogy ezen pályázatokon kívül más ágazatok forrásai is felhasználhatóak az ifjúsági területen. Akkor mégis mi nincs rendben?!

Jól látható azonban, hogy a közvetlenül ifjúsági szervezeteknek és a szakmának szóló pályázati keretek évről évre csökkentek az elmúlt 8 évben. Ez a tendencia nem elsősorban valamely kormány számlájára, hanem az ügy társadalmi alulértékelttségének számlájára írható. Az is jól látható, hogy a sok apró pályázati kiírás nincs összhangba hozva, folyamatosan változik és ezért kiszámíthatatlan, nem programozható (vagyis nem lehet hosszú távon fenntartható ifjúsági programot, projektet tervezni).

Mivel nincs rendezett normarendszeren alapuló monitoring, ezért a források nagy része nem hasznosul megfelelően (nem csak a visszaélések miatt, hanem a céltalan rövid távú gondolkodás miatt). Vagyis megállapítható, hogy a csökkenő forráskeret mellett a rendszert jellemző az átgondolatlan és hatékonyságot mellőző felhasználás. Nem beszélve arról a tényről, hogy például a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram idén már csak 220 milliós költségvetési keretének felosztása 8 testületben közel száz ember közreműködésével történik, így nem meglepő, hogy szétaprózódnak a források. Rendszer és felhasználás szemléletváltásra van szükség. A pályáza-

ti rendszer ilyen formában nem a hosszú távú gondolkodást, tervezést serkenti, hanem az ad hoc és rövid távú programok megvalósítását. Mindemellett hangsúlyozandó, hogy nem minden forrást pályázati rendszerben kellene erőszakolni (lásd Európa Tanács jelentése is).

Szakmai feltételek biztosítása

Az ifjúsági szakma még nem szakma Magyarországon, annak ellenére, hogy van néhány tucat magát szakembernek nevező önkéntes, vagy alkalmazott, akik szívvel-lélekkel küzdenek azért, hogy egyáltalán végezhesék munkájukat. 14 felsőoktatási intézmény indított poszt-szekunder ifjúságsegítői képzést, de ahány hely annyiféle megközelítés, annyiféle minőség és annyiféle szakma vízió. Ezt az állam eddig nem hangolta össze. A Minisztérium és a Mobilitás tavaly kezdte el csak kezébe venni a területet, azzal a szándékkal, hogy koherens rendszert alakítson ki, de mivel nem rendelkezik valódi hatósági jogkörrel csupán jó szándékától vezérelve tud fellépni egyfajta segítő, koordináló szerepben. A szakma az elmúlt években kezdte megfogalmazni önmagát és ez a folyamat a mai napig tart. A Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, mint az egyetlen állami intézményes szereplő felvállalta azt a szerepet, hogy a szakma fejlesztése érdekében tevékenykedik, koordinál, de ez csak akkor válik legitimmé, ha a szakma kvázi szereplői elismerik ezen törekvését és támogatja ezen szerepének kibontakoztatásában. A szakma létrejöttének feltételeit (szakképzés, foglalkoztathatóság, engedélyeztetés, minőségellenőrzés) az államnak kell biztosítani egy kialakított normarendszer alapján. A normarendszer kialakulóban van.

Koordináció és döntéshozatal

Az állam nevében fellépő intézmények, mint a Parlament, a kormány, a minisztériumok és azok szervezetei a fenti folyamatok és feladatok ellátásáért felelősek. A feladatok ellátása során folyamatosan döntéseket kénytelen hozni. Ezen döntésekbe az érintettek bevonása elengedhetetlen egy demokratikus jogállamban. Az állam

jelenleg nem rendelkezik olyan párbeszédrendszerrel, amely biztosítaná az ifjúsági szervezetek és közösségek az őket érintő kérdésekbe és döntésekbe történő bevonását. Az államnak jelenleg nincs olyan fóruma sem, ahol az egyes ifjúságot érintő döntéseket és jogszabályokat összhangba tudná hozni, tehát az egyes szakágazatok önállóan, kötelező egyeztetés nélkül (tárcaközi egyeztetés intézmény létezik, de az nem pótolja a koherens rendszerszemlélet megjelenését) hozzák meg döntéseiket és jogszabályaikat.

A források elosztását szolgáló döntéshozó fórumokban helyet kapnak a civil ifjúsági szervezetek képviselői, de nincs törvényben meghatározott legitimációjuk. A Minisztérium a hagyományokra alapozva választott ki egy ernyőszervezetet (Gyermek és Ifjúsági Konferencia), valamint felkérte azokat az egyházakat akiket szintén hagyomány szerint szokás meghívni az ilyen testületekbe. Ezen rendszer jogi értelemben nem tekinthető rendezettnek. Kétségtelenül a legjelentősebb együttműködés a fent említett Konferencia; de működése nem átlátható, belső együttműködési formái, valamint a helyi szintekkel való kapcsolata még nem kellően kidolgozott. Ilyen értelemben nem követhető nyomon, hogy a legalább szervezetekbe tömörült gyerekek, serdülők, fiatalok hogyan tudnak beleszólni az állam döntéseibe.

III. Ajánlások

Időszerű lenne, ha egy olyan optimális szerepfelfogás alakulna ki társadalmi konszenzus mellett, hogy az ifjúság társadalmunk erőforrása, de nem csak a jövőben, hanem a jelenben is. Ennek megfelelően társadalmilag legitim, a mindenkori kormányokon számon kérhető hosszú távú stratégiai célok mentén kialakított támogatási rendszert, intézményrendszert és pontosan leírt eljárásrendet kellene kialakítani. Olyan intézkedéseket kell kezdeményezni, amely arra serkenti a civil ifjúsági szervezeteket, hogy szakmai alapokon együttműködjenek az ifjúság hatékony képviselője érdekében, és

az így létrejövő közösséget be kell vonni formálisan az állami ifjúságügyi eljárásokba. Külön kell választani az ifjúság szervezeteit az ifjúságért tevékenykedő felnőtt szervezetektől és ezen különválasztásnak elvi alapjait ki kell alakítani a szervezetekkel együtt. Az ifjúságot érintő állami intézkedések és döntések meghozatala előtt ezen struktúrán keresztül kell bevonni az érintetteket. Olyan strukturált párbeszédet kell kialakítani a gyerekekkel, serdülőkkel, fiatalokkal és közösségeikkel, amelyek megfelelnek az Európai Bizottság által kialakított strukturált párbeszéd elveknek.

Jelenleg a Szociális és Munkaügyi Minisztériumban működő néhány fős ifjúsági osztály és a 2007-ben a Foglalkoztatási és Szociális Hiva-

tal részjogkörű szervezeti egységévé tett Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat nem tekinthető elégséges intézményes feltételnek ahhoz, hogy a fenti szerepeket az állam minimálisan ki tudja bontakoztatni és az elindult Nemzeti Ifjúsági Stratégia céljainak végrehajtásában eredményesen tudjon működni. Ezért felül kell értékelni az ifjúságpolitika államigazgatási struktúráját. Létre kell hozni egy a Miniszterelnöki Hivatal, vagy a Szociális és Munkaügyi Minisztérium (tulajdonképpen nem a helye fontos, hanem a megfelelő hatásköre és a rendelkezésre álló erőforrásai) keretei között működő megfelelő létszámú szakállamtitkárságot és önálló költségvetési intézményként a Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálatot.

Párbeszéd, érdekegyeztetés, civil forrásbevonás, együttműködés

A rendszerváltás környékén alakult és újjá alakult magyarországi ifjúsági szervezetek nagykorúvá váltak. Az eltelt évek számát tekintve mindenképp. A kormányzati ifjúságpolitika is felnőtt lehetne. A szülők válása és újra házasodása, nevelőapák kimaradásai, testvérek és féltestvérek fogyatékoságai, a csonka család, a többszöri költözés és az otthonkeresés ellenére.

A korai fejlesztés maradt volna el, amikor még igazán lehet nevelni a gyereket? Ismertük mi az adottságait, bontakoztattuk képességeit...? Nem jól választottunk dadust, óvónőt és tanítót? Vagy más iskolába kellett volna járni? Nem hívtuk ki időben az orvost? Elhíttük, hogy a szomszéd jobban tudja, mint mi? Természetes módon jött a világra vagy lombikban született? Akartuk mi? Egyáltalán megszületett ez a gyerek?

Hasonló – sokszor képzavaros – gondolatok fordulnak meg annak a fejében, aki visszatérint a magyarországi ifjúságpolitikára, az intézményrendszer átalakításaira, a kormányzati intézkedésekre (vagy nem intézkedésekre), a feladatokra, felelőségekre, lehetőségekre a mögöttünk hagyott 18 év során.

A harmincasok, negyvenesek emlékeznek – kényszerű a szubjektív fogalmazás itt is – diákállamot akartunk építeni. Tettük is azt helyi szinten. A fórumokkal óvatosan bántunk, politikai felhangja volt. Az ifik létszáma néhány év alatt húszezerről egy-kétezerre csökken. A külső aktorok (pl. Soros, Holland követség, USAID stb) segítenek... EDÖK, ODU, BÖKSZ, VE-GA, PÓK-HÁLÓ¹...

Nagy sikernek éltük meg, amikor államtitkárt neveztek ki, igaz hivatal és apparátus nélkül. Zánka megmaradt, törvénybe kerülhettek a diákjogok, a D-pontokban megtudtuk: jog és

kötelesség nem feltétlenül feltételezi egymást. Diákparlament alakult – nem felmenő rendszerben. Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GylÉT) szerveződött kormányzati, korosztályi és támogatói (szakértői, ifjúságsegítői) oldalal. Intézményesült, de jogszabály nélkül. Aztán létrejött a Mobilitás és az Európai Ifjúsági Központ. Elindult a Fiatalok Európáért és később tárcát is kap az ifjúság. A 14 év alattiak nem. Majdnem lett ifjúságiszakember-képzés felsőfokon. Mozgolódnak (forrás felé) az egyházi-ifjúsági szervezetek. Érdekegyeztetés helyett párbeszéd. Megtudjuk, mi az a HÖÖK. Legyen keretjogszabály az ifjúságról? Virtuális társadalmi viták szerveződnek. Majdnem lett ifjúsági törvény.

A gyermek nevesítve (is) létjogosultságot kap a kormányzati politikában (GyISM). A BM-pályázatok ifjúsági referensek foglalkoztatását, ifjúsági irodák működését ösztönzik. Párbeszéd fórumok. Nincs idő az érlelődésre, szerves fejlődésre...

Tíz év után beindult a „nyílt jogalkotási rendszer”: a jogszabálytervezetek előkészítése során érdemi beleszólás lehetőségét kapják a bejelentkező, aktív szervezetek. A civil ifjúsági forrás mérföldköve az NCA.

I. Félmúlt és jelen

Érdekegyeztetés? Közösen kitzűzött cél szándéka (érdefeltárás és érdekartikuláció), civil-civil párbeszéd nélkül lehetséges?

1989-ben sokan úgy gondolták, a korábbi évekhez képest – mikor is a szocialista társadalmi berendezkedés állami ifjúságpolitikája gyakorlatilag kisajátította magának az ifjúságot, s

ennek előszeretettel hangot is adott (lásd 1971. évi IV. törvény (ifjúsági törvény), vagy az állami ifjúságpolitika leghatékonyabb intézményeit, a „szupercentralizált” ifjúsági szervezetek (KISZ, Úttörőszövetség) – új időszámítás kezdődik az ifjúsági párbeszéd tekintetében. A korábbi ifjúságpolitikai „stratégia” ugyanis már a '80-as évek ifjúsági gondjait sem tudta orvosolni, nemhogy a rendszerváltással feltörő problémahalmazokat. A '90-es évek ifjúsági problémáinak kezelése teljesen új koncepciót, új ifjúságpolitikai intézményrendszert és új érdekegyeztetési formát kívánt volna. A feltételes mód használata azért helyénvaló, mert a rendszerváltás utáni első szabad parlamenti választásokon győztes Antall-kormány nem nagyon tudott mit kezdeni ezekkel a problémákkal. Az érdekegyeztetés is elmaradt, az akkor még igen fiatal, de részben már alulról, részben pedig felülről jövő ifjúsági összefogással, a MISZOT-tal. A MISZOT (Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa) érthető okokból nem tudta betölteni ezt a feladatot.²

A közvetlen kormányzati ifjúságpolitikai feladatok megoldására megmaradt a korább évekből örökölt Központi Ifjúság Alap.³ Az Alap kezelője a Miniszterelnöki Hivatal ifjúságpolitikai titkársága volt. Az Alap éves felhasználásának irányairól és arányairól, a pályázati úton odaítélhető támogatásokról a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a Külügyminisztérium, a Munkaügyi Minisztérium, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Népjóléti Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal és az Országos Testnevelési és Sporthivatal képviselőiből álló tárcaközi bizottság döntött a gyermek- és ifjúsági, valamint e korosztályok érdekében tevékenykedő szervezetek véleményének ismeretében. Legalábbis a jogszabály szerint, mert hogy ifjúsági érdekegyeztetés, mint olyan nem létezett. Egy nagy esélyt szalasztott el akkoriban az ifjúságügy.

A kormány ifjúságpolitikai feladatainak ellátásáért felelős miniszter személye a ciklus alatt ötször változott, az ifjúsági ügyek kezdetben a munkaügyi miniszternél voltak, majd

sorrendben a honvédelmi miniszterhez, a kultuszminisztériumhoz, az sportügyekért felelős miniszterhez és végül a népjóléti miniszterhez kerültek.

Időközben a megmaradt, illetve új ifjúsági szervezetek közül azok, amelyek elhivatottabbnak érezték magukat, konszenzusra jutottak a három oldalú Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (IÉT) felállításáról, ám jellemző módon a kormány képviselőjének nem volt felhatalmazása a megállapodás aláírására. A gyerekek, serdülők, fiatalok és szervezeteik igényei, érdekei – a párbeszéd fórumainak hiányában – továbbra sem tudtak megnyilatkozni kormányzati szinten.

A Horn Gyula vezette szocialista-liberális kormány idején az állami ifjúságpolitika két centrumúvá vált. Az egyik centrum a SZDSZ vezette Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, a másik a szocialista miniszterelnök fennhatósága alatt volt. Emellett a kormány létrehozott egy – sokat bírált – fórumot az ifjúsági érdekegyeztetésre is. A kormány első ifjúsági intézkedésként feloszlatta a Miniszterelnöki Hivatalban örökölt ifjúságpolitikai koordinációs titkárságot. A koalíciós megállapodás értelmében a kisebbik kormánypart által vezetett Művelődési és Közoktatási Minisztériumba került az ifjúsági ügyek kezelése.⁴ Az ifjúsági ügyek SZDSZ-es fennhatóságát aggályosnak tartották az MSZP és az MSZP-hez kötődő Baloldali Ifjúsági Társulás (BIT) képviselői s a szocialista parlamenti képviselők nyomásnak engedve megszületett egy ifjúsági ügyekkel foglalkozó tárcaközi bizottság felállításának a gondolata, mely 1994 decemberében – a kisebbik koalíciós partner tiltakozása ellenére – Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács (GYIKT) néven létrejött.⁵ A tanács feladatát tekintve gyakorlatilag megegyezik az előző kormány ifjúságpolitikai kabinetjével. A Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács titkárságának egyik legfontosabb feladata a Kormány képviselete az országos szintű gyermek- és ifjúságügyi érdekegyeztetésben. Az 1995 januárjában több mint száz gyermek- és ifjúsági, illetve e korosztályokat támogató szervezet képviselőivel létrejött megállapodás alapján megszületett a Gyer-

mek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (GYIÉT). A GYIÉT – az Érdekegyeztető Tanács mintájára – tripartit rendszerű, korosztályi szervezetek, támogatói oldal és a kormány képviselői ülnek a háromszög oldalain. A kormányzati oldal tikára a MEH címzetes államtitkára. A GYIÉT-nek véleményezési és javaslattevési joga volt. E fórumot az ellenzék sokat támadta, azzal vádolta a kormányt, hogy látszategyeztetést folytat, mert a GYIÉT-be delegált ifjúsági szervezetek között baloldali dominancia érvényesült. Ennek ellenére a kormány az ifjúsági érdekegyeztetést sikerárazatnak tekintette.

A kormány – az ifjúsági szervezetekkel való egyeztetés ellenére – rendkívül centralizált ifjúságpolitikai intézményrendszert épített ki, s a programtervek (Pályakezdő Fiatalok Elhelyezkedési Programja, Katedra, Táborozás, Ablak, Nemzedék, Párbeszéd) nem oldották az ifjúsági problémákat. A sok szegmensből álló állami ifjúságpolitikai intézményrendszer átláthatatlanná tette az ifjúságpolitikai célra fordított összeget, és azok útját.

Az 1998-as parlamenti választásokon győztes Fidesz – még ellenzéki korában – sokat bírálta a Horn-kabinet ifjúságpolitikáját, ifjúsági érdekegyeztetési rendjét, gyakran hangoztatta, hogy az állami ifjúságpolitikát a baloldali ifjúsági-mozgalmi lobbí határozza meg. Ilyen előzmények után érthető, hogy a kormányprogram szerint az ifjúsági ügyek kezelésére hivatott intézményi és természetesen személyi struktúrában jelentős változások történtek. Témánk szempontjából ezek közül az érdemel különösebb figyelmet, hogy az Orbán kormány szakított az ifjúsági érdekegyeztetés eddigi mechanizmusával, kilépett a Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanácsból (GYIÉT) és a kiválasztott három nagy ernyőszervezettel, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájával, a Magyar Gyermek- és Ifjúsági Tanáccsal, az Országos Gyermek- és Ifjúsági Parlamenttel és hozzájuk kapcsolódó szervezeteikkel kezdett párbeszédbe.

2002–2006 között a kormányváltást követően a tárca Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium néven folytatta munkáját. A minisztérium a

2003. évben nem újította meg a tizenhat ifjúsági (korosztályi és szakmai) szervezettel 2000–2002 között évenként megkötött együttműködési megállapodásait és támogatási szerződéseit. 2004-ben a minisztérium átalakította az önkormányzatokat támogató pályázati rendszerét: az eddig külön kategóriák keretében megvalósítható pályázati célokat egységesítette. Ugyanakkor nem sikerült egységes és átlátható elvek mentén újjászervezni a pályázati rendszert – a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram működésében nem történtek változások –, pusztán egy felemásan működő internetes pályázati rendszer került bevezetésre.

Érezve a korosztályi érdekképviselés hiányát 2003-ban közel 300, a gyermek és ifjúsági közösségeket tömörítő, a gyermekek, fiatalok és közösségeik számára szolgáltatásokat nyújtó civil szervezet Gyermek és Ifjúsági Konferencia (GyIK) néven régi-új érdekképviselést hozott létre azért, hogy megvalósulhasson a magyarországi gyermekek és fiatalok érdekeinek, képviselt szervezeteink országos szintű, egységes és eredményes képviselése.

2005-ben a ciklus során immár a harmadik miniszter kinevezésére került sor, a tárca beolvadt az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériumba. Ismét csak hosszas előkészítés után, de nem sikerült elfogadtatni a Parlamenttel az ifjúsági törvényt, s így megint nem történt előrelépés a rendszeres és garantált civil-kormányzati párbeszéd terén.

II. 2006–2007

A 2004-ben bekövetkezett EU csatlakozás óta a hazai ifjúsági munka, állami ifjúsági szolgáltatásszervezés és párbeszédprogramok legfontosabb vonatkozási kerete már nem az Európa Tanács, hanem az Európai Unió, még akkor is, ha az ifjúsági munkában hagyományosan inkább Strasbourg és nem Brüsszel a vonatkozási pont. A gyerekekkel, serdülőkkel, fiatalokkal kapcsolatos állami feladatok, stratégiák tekintetében ifjúsági körökben közismert tipológia alapján az

Európai Unióban alapvetően háromféle megközelítésmóddal találkozhatunk. A skandináv országokban az ifjúságot tipikusan, mint erőforrást hangsúlyozzák, legfőbb ifjúsági probléma ezekben országokban az ifjúság politikai és egyéb részvételének hiánya. Az állami ifjúsági párbeszéd programoknak is ez áll központjában.

A mediterrán országokban a legfőbb probléma a posztadoleszcens életszakasz meghosszabbítása, az ifjúság felnőtt társadalomba való integrációjának nehézsége és a társadalmi kirekesztettség, valamint a kisgyermekkor és a felnőttkor közötti átmenet veszélyei. Ez jellemzően problémaorientált megközelítési mód, az ifjúságra, mint potenciális problémára tekint, s az ifjúsággal folytatott társadalmi párbeszéd célja is az, hogyan lehet a korosztályt felnőttként integrálni a társadalomba. Az előző két kategóriába nem tartozó országokban a két domináns ifjúsági szemlélet nyomai is megtalálhatók, és az ifjúságpolitikai célok: a részvétel és védelem együtt találhatóak meg.

2006-tól kezdődően Magyarországon felgyorsultak a nemzeti ifjúsági stratégia elkészítésére vonatkozó szakértői munkálatok. A Kormányprogram szerint a második Gyurcsány-kormány Nemzeti Ifjúsági Programot kíván alkotni (később már Nemzeti Ifjúsági Stratégiáról volt szó), amely a tanulás, a munkavállalás, az otthonteremtés és a családalapítás területein egyenlő esélyeket kíván teremteni az ifjúsági korosztályok számára a sikeres felnőtté váláshoz.

Mindezen munka első lépése, annak definiálása volt, hogyan tekint az állam az ifjúsági korosztályok tagjaira, milyen megközelítési módot alkalmazzon illetve milyen feladatok, teendők vannak e téren. A 2008 tavaszán napvilágra került és társadalmi vitára bocsátott Nemzeti Ifjúsági Stratégia alapján Magyarországon a kormányzat paradigmaváltást említve *erőforrásként* tekint az ifjúságra, ami talán a legfontosabb elmozdulás az elmúlt 18 év tekintetében. Ha azonban részletesen megnézzük a stratégiai tervet a program részletei még árulkodnak a hagyományos „ifjúság=probléma=segítsünk azt megoldani” felfogásról, a tervezett indikátorok

különösen jól mutatják, mennyire elterjedt és mélyen gyökerezik a régi paradigma.

A kormányprogram még fejleszteni óhajtja a szabadidő hasznos eltöltéséhez szükséges infrastruktúrális feltételeket (ifjúsági klubok, közösségi terek, ifjúsági szálláshelyek, játszóterek, szabadterei sportlétesítmények), támogatja a helyi és országos ifjúsági kezdeményezések megvalósítását – a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, a regionális ifjúsági tanácsok és az Európai Unió ifjúsági programja útján –, valamint programot tervez indítani az egészség- és környezettudatos életmód népszerűsítése és a demokratikus állampolgári attitűd fejlesztése érdekében.

Az ifjúsági érdekegyeztetésről nem sok szó esik, s a programok a ciklus feléhez közeledve egyelőre nem mutatják az érdemi elmozdulást. A kormányprogram ígéri a Nemzeti Ifjúsági Információs és Dokumentációs Adattár létrehozását (NIIDA, olyan ifjúsági tudástárat, amely nemzetközi példák alapján programok, kezdeményezések, szakemberek, szakirodalmak, kutatási eredmények online adatbázisa), helyi ifjúsági cselekvési tervek elkészítésének támogatását, az önkéntesség lehetőségeinek bővítését a diák-munkavállalói könyvet, a fiatalok tudatos családtervezésének támogatását. Ezekből egyedül a NIIDA indult be, de ez is egyelőre inkább forma, mint tartalom.

Az ifjúsági párbeszéd intézményeit is érintette, hogy a kormány megalakulása után megszűnt a hét éve fennálló ifjúsági, majd, gyermek és ifjúsági helyettes államtitkárság és egyetlen minisztérium nevében sem szerepel már az ifjúsági előtag. A korábbi államtitkárság 2008-ra 5 fős osztállyá zsugorodott az esélyegyenlőségi főosztályon a Szociális és Munkaügyi Minisztériumban. A Minisztériumon belül a gyermekvédelem, a civil ügyek és az esélyegyenlőség más-más szakállamtitkársághoz tartoznak. 2006 elején az első Gyurcsány-kormány benyújtotta a parlamentnek az új ifjúsági törvény szövegét, de a második Gyurcsány-kabinet ezt visszavonta, így 18 év alatt sem sikerült az új ifjúsági törvényt a törvényhozás elé terjeszteni, holott 8 éve már szövegszerű tervezetek és egyeztetett változato-

tok is készültek. Az ifjúsági érdekegyeztetésnek, korosztályi párbeszédnek a fórumai 2008-ban kormányzati szinten nem működnek.

Az ifjúsági érdekegyeztetés, kormányzati-civil párbeszéd egy illiberális demokrácia küszöbén⁶ nyilván nem érdeke az egyre centralizáltabb államhatalomnak. Az elmúlt 18 évben az ifjúsági párbeszéd a helyi, települési illetve mostanában egyre inkább kistérségi szintre tolódik át, és ez rendjén is van.

Az Európai Unióban a regionális és helyi ifjúsági tanácsokat minden országban az ifjúsági politikai részvétel talán legfontosabb terepének tekintik. Ezek megvalósulási formái azonban igen eltérőek, mert a befolyás legfőbb forrásainak tekintik, elsősorban azért, mert ezen fórumok a politikusok, hatóságok és az ifjúsági korosztályok tagjai közötti információcsere és együttműködés tradicionális csatornáját jelentik.

Ugyanakkor ez a fajta modell nem tekinthető túlzottan kiegyensúlyozott érdekkartikulációs csatornának, mert egyrészt a nemzeti vagy regionális ifjúsági tanácsok (és itt most nem a hazai Regionális Ifjúsági Tanács forráselosztó szerepére kell gondolni, amely nem képviseleti modell alapon áll fel) az ifjúság csak egy igen kicsiny százalékát képviseli, még a legjobban szervezett skandináv országokban sem éri el a lefedettség a 30 százalékot). E mellett az ifjúsági tanácsok az ifjúságot nem szociálisan kiegyensúlyozott módon képviselik, mivel az esetek többségében az alacsony keresetű családokból származó, vagy akár veszélyeztetett ifjak nem vesznek részt a szervezeti életben.

Az ifjúsági szervezeteken keresztüli érdekképviseleti modellben azzal is számolni kell, hogy általában az érintettek azért vesznek részt a szervezeti életben, mert részesülni szeretnének a szervezetek által nyújtott szolgáltatásokból, s nem azért mert érdeklik őket az általuk kínált ideálok, demokratikus struktúrák. Ahelyett, hogy a szervezetek tagjaivá válnának, a gyerekek, serdülők, fiatalok inkább azok használói lesznek.

Az ifjúsági tanácsok példáján azon is el kell gondolkodnunk, hogy azok a személyek, akik a generációt az ifjúsági szervezetekben képviselik, sokszor már maguk sem fiatalok, így előfordul,

hogy nincsenek is tisztában pontosan az érintett korosztályok érdeklődésével, érdekeivel. Ez Magyarországon is jól megfigyelhető, kiegészítve azzal, hogy pl. a Regionális Ifjúsági Tanácsba is országos szintű szervezetek delegálnak (minisztérium vagy az országos Gyermek és Ifjúsági Konferencia), ami civil oldalról ellent mond a helyi érdekképviselet logikájának, még akkor is ha a RIT-be delegált GyIK tagok általában az adott régiót ismerő szakértők. A folyamatokat nézve úgy tűnik a Gyermek és Ifjúsági Konferencia lett az új ciklusban a kiválasztott szervezet, a kormányzat stratégiai partnere az ifjúsági érdekegyeztetés terén. Az is jellemző, hogy az ifjúság érdekképviseletek közötti politikai megosztottságot továbbra sem sikerült felszámolni, s ezt a mindenkori kormányzat továbbra is ki tudja használni.

Ifjúsági Parlament több EU-s országban is van, (pl. Skócia, Dánia, Írország már meg is alapították nemzeti ifjúsági parlamentjeiket, míg Németország, Ausztria, Finnország és Svédország megszervezte a regionális ifjúsági parlamentek helyi, városi tanácsait). 18 év tapasztalata azt mutatja itthon is a helyi vagy regionális szint felé kell fordulniuk az ifjúsági szervezeteknek, az állam ifjúságpolitikai funkcióit tekintve inkább a közfeladatok ellátására, illetve annak finanszírozására koncentrálnak.

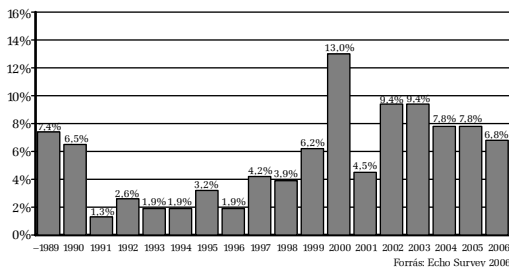
III. Ajánlások

Az állami teendők az ifjúsági szektorban a jövőben elsősorban az ifjúsági közfeladatok ellátása tekintetében értelmezhető és nem az ifjúsági párbeszéd tekintetében. Az ifjúsági közfeladatok ellátása tekintetben 2006-ra kialakult egy olyan feladatmegosztás az állami és civil szolgáltatók között, mely egyre inkább szolgáltatás centrikussá válik, az ifjúsági érdekegyeztetés helyett ifjúságkutatások, statisztikai elemzések, igényfelmérések váltják fel az operatív tervezés kiinduló pontját. Ezen ifjúsági szolgáltatások azonban igen sokfélék. Jelenleg a magyar gyerekek, serdülők, fiatalok számára elérhető legtöbb ifjúsági szolgáltatás valamilyen képzés, tanfolyami

oktatás, képességfejlesztés kategóriába sorolható, ezt követi a tábor, szervezett üdültetést biztosító szolgáltatások, valamint a mentálhigiénén belül a drogvenció, az összes ifjúsági közfeladat ellátása ezeket célozza. A feladatok ötöde kulturális, sport, rekreációs vagy szabadidős célú, 5–6 százaléka célozza valamilyen infokommunikációs technológiához való hozzáférést (pl. teleház, e-pont stb.), ifjúsági klub, csoport működtetését vagy tanácsadást illetve információs szolgáltatást. Ezeken túl kevésbé elterjedt ifjúsági feladatok is vannak, pl. a nemzetközi ifjúsági csereprogramok, EVS szervezetfejlesztési, érdekvédelmi szolgáltatások, terápiás ellátások, tehetésgondozási feladatok, diákmunka, lakhatás, környezetvédelmi stb. Az ifjúsági szolgáltatások döntő többsége valóban szolgáltatásként, folyamatos jelleggel érhető el, az ifjúsági közfeladatok ellátása kb. 25–30 százaléka működik csak kifejezetten projekt jelleggel.

A jelenleg meglévő ifjúsági feladatok ellátására működtetett szolgáltatásokat jellemzően a rendszerváltás után indították a civil szervezetek és az állami intézmények, egyharmadukat 1990–2000 között, 59 százalékukat pedig 2000 óta, vagyis a működési tapasztalat e tekintetben korlátozott. Átlagosan 9 év áll az ifjúsági szolgáltatások mögött, de az átlag elfedi azt, hogy a jelenleg elérhető ifjúsági szolgáltatások közül pl. a hiteleti és a hagyományos ifjúsági ház jellegű szolgáltatók indították legrégebben az ifjúsági szolgáltatásokat, a jelenlegi formájukban átlagosan 12–13 éve, az ifjúsági foglalkoztatási szolgáltatók 11, a mentálhigiénés szolgáltatók 10, a rekreációs szolgáltatók pedig 8 éve. A legfiatalabb szolgáltatói csoport az információs és tanácsadó szervezetek által nyújtott szolgáltatások. Nem meglepő módon az ifjúsági közfeladatok ellátására szervezett szolgáltatások legrégebben a fővárosban érhetőek el.

A legújabb ifjúsági közfeladatok és szolgáltatások az IKT eszközökhöz való hozzáférést segítő programok és az új típusú közösségi tér kialakítása valamint az információs pontok, illetve a csere és EVS programok kerülnek ebbe a kategóriába, egyre több új szolgáltató kezd meg műkö-

1. ábra. Az ifjúsági feladatellátás indításának éve

dését ezeken a területeken. Ha a lista másik felét tekintjük, akkor a sport, rekreáció, gyermekjóléti szolgáltatások, a táboroztatás, üdültetés, a korosztályi kulturális programok szervezése, az oktatás, képzés, a szabadidős programok, a klubélet és ifjúsági csoportok facilitálása valamint az érdekvédelmi tevékenység tekintetében a legrégebbi múltra.

	Az ifjúsági szolgáltatása indítása óta eltelt átlagos idő (év)	Szórás
Csere, evs	5,0	4,0
Diákmunka	9,0	4,2
Drogvenció	7,6	4,2
Érdekvédelem	13,5	9,5
Gyermekjóléti	9,5	7,1
IKT	4,8	3,0
Információs	4,9	4,5
Klub, csoport	12,1	16,6
Környezetvédelmi	8,0	2,8
Közművelődés	7,8	7,0
Közösségi tér	4,9	2,9
Kulturális	11,3	15,9
Lakhatás	7,7	1,2
Média	5,3	3,6
Oktatás, képzés	11,5	12,8
Pályaválasztás	6,9	5,4
Sport, rekreáció	9,4	8,2
Szabadidős programok	11,6	11,4
Szervezetfejlesztés	12,3	18,3

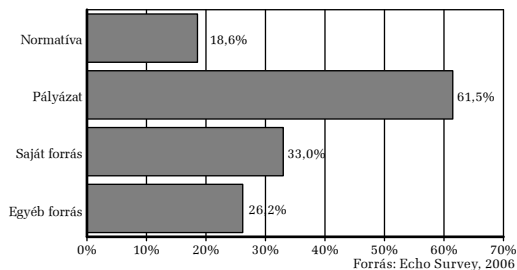
	Az ifjúsági szolgáltatása indítása óta eltelt átlagos idő (év)	Szórás
Tábor, üdültetés	11,0	8,3
Tanácsadás	8,5	7,9
Tehetséggondozás	5,7	5,5
Terápia	6,6	2,7
Total	9,4	10,1

Az ifjúsági feladatok ellátásának feltételei az elmúlt években egyértelműen javuló tendenciát mutatnak, az összes szolgáltatásra vonatkozó értékelés alapján 46 százalékban javultak, 41 százalék esetében a szolgáltatók szerint az adott ifjúsági szolgáltatás működési feltételei nem változtak, míg 13 százalékban romlottak. Ez mérleg indexen kifejezve +33 pont. Részletiben nézve a tendenciákat a leginkább a környezetvédelmi, pályaorientációs, szervezetfejlesztő, média, közösségi tér és IKT eszköz szolgáltatások működési feltételei javultak, legkevésbé a terápiás szolgáltatások és ifjúsági szabadidős programoké.

A legnagyobb fejlődés az ifjúsági házak, illetve információs-tanácsadó célú szervezetek ifjúsági szolgáltatásainál volt az utóbbi években, míg a jövőre vonatkozó várakozások tekintetében a rekreációs célú szervezetek a leginkább optimisták. Az NFT pólus dimenziót vizsgálva a nem pólus településen dolgozó szolgáltatók láttak az utóbbi években leginkább javulást az ifjúsági szolgáltatásaik működési körülményeiben, a metropolisz (Budapest és agglomerációja) szolgáltatói a legkevésbé, a jövőre vonatkozó várakozásuk is borúlátó. A leginkább optimisták az NFT pólus településein élő szolgáltatók (Győr, Miskolc, Debrecen, Pécs, Szeged). Ha a gazdasági szektort nézzük, a szociális gazdasági szektor (nonprofit szervezetek, önkéntesek, társadalmi szervezetek stb.) optimistább, mint a közszolgáltatók, annak ellenére, hogy az utóbbi években érezhetően a közsféra ifjúsági szolgáltatói által nyújtott ifjúsági szolgáltatások működési feltételei magasabb mértékben javultak, mint a szociális gazdaságban.

Bár az ifjúsági szolgáltatások finanszírozása általában többszoros, a szolgáltatások 43 százalékában egyetlen csatorna (többségében pályázat, kisebb részben normatíva) biztosítja a szolgáltatás működését. Összességében az ifjúsági szolgáltatások 62 százalékában jelen vannak a pályázati források, 33 százalékban a saját forrás, s a normatíva mindössze 19 százalékuknál járul hozzá a fenntarthatósághoz.

Ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a pályázati források is döntően állami támogatások az ifjúsági feladatok ellátása területén. Egyéb forrás 26 százalékban fordul elő, ami azért összességében nem kis arány, figyelembe véve azt, hogy nem piaci szolgáltatóról van szó, hanem szociális vagy közszolgáltató gazdasági szektorban dolgozó intézményekről.

2. ábra. Az ifjúsági szolgáltatások finanszírozási csatornái

Az ifjúsági szolgáltatások általános helyzetéhez hozzátartozik annak vizsgálata, hogy milyen az adott szolgáltatást nyújtó szervezet objektív és szubjektív működési feltétele.

Az első index 0–100 pont között, a második 0-9 pont között mutatja a szolgáltatás fenntarthatóságához szükséges objektív és szubjektív feltételeket. Egy harmadik index is segíti a szolgáltatások differenciált minősítését, megnéztük azt is, hogy az egyes szervezetek milyen kommunikációs csatornákat használnak a célcsoport elérése érdekében. Ez az index is 0–9 pont közötti értéket vehet fel, mindhárom index esetében a magasabb pontszám a pozitívabb állapot.

A szubjektív működési feltétel az érdekvédelmi, pályaválasztási diákmunka, klubszerű, ifjúsági csoportszerű működés esetében a legjobb (ez azért nem független a szolgáltatást

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

szervező intézmény működési formájától sem). Míg a legrosszabb a lakhatást segítő és a terápiás ifjúsági ellátást nyújtó szolgáltatások esetében. Ugyanakkor a technikai felszereltség éppen ezen szolgáltatások esetében a legjobb, míg a rangsor végén környezetvédelmi, a tehetőség gondozó, a sport és szabadidős szolgáltatók állnak. A kommunikációs csatornák közül a legszélesebb spektrumon a diákmunka, a pályaválasztás és a média szolgáltatók próbálják elérni a célcsoportot, míg a sport és rekreációs célú szolgáltatások, az IKT eszközöket biztosító szolgáltatások, a dropprevenció illetve a tábor, üdültetés szolgáltatóinak kommunikációs csatornája a leginkább beszűkült.

Mind a szubjektív, mind pedig az objektív működési feltételek egyértelműen jobbak a közszolgáltatók által nyújtott ifjúsági szolgáltatások tekintetében, a szociális gazdaságban dolgozó ifjúsági szolgáltatók nemcsak ebben, hanem a kommunikációs csatornák használatában is lemaradásban vannak.

Az ÚMNFT célrendszere alapján jelenleg a legtöbb ifjúsági szolgáltatás az egészségi állapot javítását célozza végső soron, ezt követik a

versenyképes tudás kialakítását, illetve a társadalmi összetartozást elősegítő ifjúsági szolgáltatások. Ezek mindegyike nagyjából azonos arányban képviselteti magát az ifjúsági szolgáltatási palettán, ám a foglalkoztatás bővülését és az információs társadalom kiépülését segítő szolgáltatások aránya sokkal alacsonyabb.

A szolgáltatások feltételei az elmúlt években egyértelműen javuló tendenciát mutatnak ám eltérő mértékben. Részleteiben nézve a tendenciákat leginkább a foglalkoztatás bővítését és az információs társadalom kiszélesítését segítő ifjúsági szolgáltatások helyzete javult (67–75 pont mérleg indexen), míg legkevésbé a versenyképes tudás és az egészségi állapot javítását célzó szolgáltatásoké. A jövőre vonatkozó várakozások tekintetében ugyanez mondható el, a legkevésbé az egészségi állapot javításán fáradozó szolgáltatásokat nyújtók várnak javulást a jövőben.

Szolgáltatásonként eltérő az egyes finanszírozási csatornák megjelenési aránya, ennek megoszlását a lenti táblázat szemlélteti. A NFT célrendszere szerint normatívához leginkább a foglalkoztatás bővülését és a információs társadalom kiépülését segítő ifjúsági szolgáltatások

Változó	Attribútum	Szubjektív működési feltétel (0–100 pont)	Technikai erőforrás (0–9 pont)	Kommunikációs csatornák (0–9 pont)
Szervezeti célterület	Foglalkoztatási, szociális	78	6,2	4,1
	Rekreációs	63	4,4	3,7
	Mentálhigiénés	62	6,2	3,3
	Információs tanácsadó	66	7,1	3,6
	Ifjúsági ház	76	7,9	5,5
	Hitéleti	61	5,9	2,6
NFT pólus	Metropolisz	61	6,8	3,6
	Nem pólustelepülés	67	7,1	4,6
	Pólustelepülés	68	5,8	3,7
Centralitás	Budapest	61	6,8	3,6
	Vidék	68	6,1	3,8
Gazdasági szektor	Social economy	62	5,5	3,2
	Public economy	72	7,1	4,5
	FŐÁTLAG	66	6,2	3,8

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

jutnak, pályázati forrásból döntően a versenyképes tudás kialakítását segítő szolgáltatások (nem iskolai oktatásról van szó!) és az egészségügyi állapot javítását célzó ellátások.

Az elkövetkező időszakban az ifjúsági érdekképviselő tekintetében két nagyon fontos feladat áll előttünk. Egyrészt az országos érdekképviselő helyett a régiós érdekképviselői struktúrákat kell erősíteni, mind a szakmai tervezés, mind a forrásosztás, mind pedig a forrásteremtés tekintetében. Ez jelenti egyrészt a Regionális Ifjúsági Tanácsok szerepének, összetételének, delegációs rendszerének, hatókörének, kompetenciájának és forrásainak újragondolását, másrészt jelenti az ifjúsági szolgáltatásszervezés regionális tervezésének módszertani fejlesztését.

Az ezredfordulóra felerősödő regionalizmus folyamatának kibontakozásával egyidőben nyilvánvaló vált, hogy az ifjúságról való állami gondolkodás helyébe a helyi problémamegoldásnak kell lépni, de az is nyilvánvaló vált, hogy mindez meghaladja a helyi közösségek erejét, s a területi hátrányok csökkentése nélkül nem is hozhat eredményt egy település sikeres ifjúsági koncepciója.

2004 óta, mint az közismert, az Európai Unió csatlakozással új fejezet kezdődött Magyarországon életében, és ez természetesen kihatással van az ifjúsági korosztályok tagjainak életére is, különös lehetőséget adva számukra. Mindez komoly kihívást jelent a régió ifjúsági és ifjúságsegítő szervezetei, humán szolgáltató intézményei számára is, különösen az ifjúság esélyegyenlősé-

gének kérdését szem előtt tartva a megváltozott versenyhelyzetben, ugyanis az érintettek már nem csak a hét magyar régió viszonyrendszerében, hanem az EU 266 régiójának rendszerében tervezhetnek.

Ha végigtekintünk az elmúlt évek ifjúsági intézkedéseinek indoklásán, a válasz egyszerű: az állam felelősséget érez a felnövekvő generációk sorsáért, hiszen a ma ifjúsága holnap az országot fogja működtetni, a ma aktívakat fogja eltartani, s egyre öregedő társadalmunkban ez komoly kérdéseket vet fel. Egy egészséges társadalomban a generációk közötti váltások zökkenőmentesek és természeteseek. Nálunk a rendszerváltást előidéző gazdasági és politikai válság az utóbbi években oldódott, viszont a társadalmi válság fokozódni látszik. Az eddigi állami, önkormányzati és civil ifjúsági szolgáltatások és ifjúságpolitikai programok ezt a válságot próbálták oldani.

18 év távlatából azt kell mondani, hogy az ifjúsági érdekképviselő és érdekegyeztetés, ha tetszik kormányzati-korosztályi párbeszéd hagyományos módjai alapvetően működésképtelenek. A múlt örökségeként kísérő népfrontos vagy képviselői modell szerint létrejött párbeszéd helyett, a részvételi demokrácián alapuló technikák felé kell fordulni a jövőben az ifjúsági érdekképviselő területén is.

Az elkövetkező időszakban az ifjúsági érdekképviselő tekintetében a másik nagyon fontos feladat az ifjúság demokratikus társadalmi részvételének elősegítése. Erre a Gyermek és Ifjúsá-

Változó	Segítő ifjúsági szolgáltatások	Hogyan változott a szolgáltatás helyzete az utóbbi években (mérleg-index)	Mit vár, hogyan változik a szervezet helyzete a jövőben (mérleg-index)
NFT célrendszer	foglalkoztatás bővülése	75	30
	versenyképes tudás	37	22
	egészségi állapot javulása	10	17
	társadalmi összetartozás erősítése	43	21
	információs társadalom kiteljesedése	67	24
	FŐÁTLAG	33	21

gi Alapprogram 2008–2010 évekre határoz meg stratégiai célokat is, többek közt a részvételi formák támogatását és elterjesztését (önkéntesség elterjesztése, civil ifjúsági szervezetek erősítése, *Fiatalok Lendületben* Programban való részvétel és pályázás elősegítése, ÚMFT ifjúsági célú programjaiban való részvétel és pályázás elősegítése), valamint a közösségi részvételhez szükséges kompetenciák és módszerek elterjesztését. Ez az alapfeltétele ugyanis a képviseleti modellről a részvételi modellre való áttérésnek az ifjúsági érdekegyeztetés és párbeszéd területén.

Jegyzetek

- 1 A fiatalabbak kedvéért, mert ma már ifjúságpolitikai történelem: EDÖK = Egyesület a Diákönkormányzatokért, ODU = Országos Diák Unió, BÖKSZ = Budapesti Diákönkormányzatok Szövetsége, VE-GA = VE-GA Gyermek és Ifjúsági Szövetség (1978-tól!)
- 2 A MISZOT akkoriban többnyire teljesen ismeretlen vezetői: Stumpf István, a szervezet elnöke a jobboldali Orbán-kormány kancellária minisztere lett később, Kövér László alelnök ugyanitt a miniszterségig vitte. Gyurcsány Ferenc MISZOT alelnökből 14 évvel később előbb miniszter lett, majd baloldali miniszterelnök.
- 3 Az 1993. évi XXV. törvény jelentősen átalakította.
- 4 127/1994 (IX.15) Korm.határozat 8.§ j) pont.
- 5 1109/1994. (XII.2.) Korm. határozat.
- 6 Lásd Szilágyi Ákos: Az illiberális demokrácia küszöbén. *Népszabadság*. 2008. február 10.

Ifjúságkutatás, monitoring – az ifjúságkutatás műhelyei

I. Félmúlt és jelen

Az alábbi cikkben az ifjúságkutatást kiterjesztő értelemben értelmezzük, azt tekintjük át, hogy hogyan lesz az ifjúsági szakmában egy információs szükségletből szakmai tudás, mi történik az adatfelvételtől (sőt az ötlettől), a szakmai együttműködésekén át a publikációig, konferenciáig terjedő íven.

A magyarországi ifjúságkutatások alapjául szolgáló statisztikák megbízhatóak, általában megfelelő bontásban állnak rendelkezésre. Jelentős információs forrás a Központi Statisztikai Hivatal, amely életkori bontásban számos alapadatot szolgáltat a gyermekekről, serdülőkről és fiatalokról (bár az adatfeldolgozási idő bő egy éves csúszást jelent még a 21. század elején is). Ugyanakkor hiányoznak a közös nemzetközi ifjúságkutatási programok, s ebből fakadóan az összehasonlítható adatok is, sőt jelenleg nincs elérhető ifjúságkutatási tudásbázis sem. A magyar ifjúságkutatásban, az intézményi és finanszírozási adottságok miatt, hiányoznak a rendszeres, visszatérő vizsgálatok is.

A kutatások legnagyobb hányadát a kormányzati források teszik lehetővé, sőt sokszor kormányzati intézmények is végzik el. A kormányzat által finanszírozott kutatások viszonylag felszínesebb, ám naprakészebb adatgyűjtést igényelnek, az OTKA és OKTK által támogatott projektek a társadalom szempontjából fontosabb problémákat elemezik. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy olykor-olykor a piackutatásokon túl is támogatja magánforrás az ifjúságkutatást, akár alapítványokon keresztül, akár közvetlenül: a közvéleménykutató intézetek maguk is finanszíroznak néha különböző vizsgálatokat vagy a kutatási eredmények

dokumentációját (pl. TÁRKI). Miután a kutatási projekteken általában a megrendelő – fogalmazunk így – erős szakmai kontrollja tapasztalható, kijelenthetjük: a magyar ifjúságkutatás zöme kormány által vezérelt és kontrollált. Az is elmondható, hogy az elmúlt években államilag finanszírozott ifjúságkutatási programok eredményei nem voltak komolyabb hatással a döntéshozatalra, a kormányzati ifjúsági munkára.

A hazai ifjúságkutatás jelentős túlsúlyban a 15 év feletti korosztályokra összpontosít. Ennek elsősorban jogszabályi háttere van: 15 év alatti állampolgárokat csak szülői, nevelői részvétellel lehet megkérdezni, ami nehézkessé és költségigényessé teszi a gyermekekkel kapcsolatos kutatások lebonyolítását, ráadásul az eredmények is vitathatóak lehetnek.

A magyarországi ifjúságkutatást a szociológiai megközelítések és a survey módszerek uralják. Az utóbbi évek általunk áttekintett empirikus kutatásainak nagy részét valamilyen kérdőíves módszerrel végezték (80%), melyek harmadát (37%) tette ki a személyes interjúval végzett kutatás, ami egyébként a reprezentatív szociológiai kutatások meghatározó formája Magyarországon. A másik leggyakoribb survey technika az önkitöltős kérdőíveké (20%), ami viszont a rosszabbul finanszírozott akadémiai kutatásokra jellemző inkább. Az 1995-től végzett ifjúságkutatások mintegy hatodát (17%) végezték mélyinterjú, vagy egyéb kvalitatív módszerekkel.

Az utóbbi években végzett ifjúságkutatásokat áttekintve, a következő kép alakul ki a választott témák tekintetében. Az 1995 után végzett magyarországi ifjúságkutatások közül több is az ifjúság élethelyzetét, attitűdjeit, értékeit általában kívánták megragadni (8 db), melyek jellemzően

kormányzati, önkormányzati megrendelésére készültek. A leggyakrabban vizsgált terület az egészséggel, életmóddal (szenvedélybetegséggel) összefüggő kutatásoké (21 db); jelentős mértékben vizsgálják a hátrányos helyzetű csoportokat, a devianciát (11 db); valamint az ifjúsági korosztályok értékeit, identitását, politikai attitűdjeit (10 db); a tanulással, továbbtanulással, iskolával (10 db); illetve a pályakezdéssel és a munkavállalással kapcsolatos kérdéseket (10 db). Jellemző még az előítélet (5 db) vizsgálata, valamint a szabadidővel és a médiafogyasztással kapcsolatos vizsgálatok (7 db).

II. 2006–2007

Elsőként bemutatjuk, hogyan és hol történik az adatképzés, adatfelvétel és adatértelmezés – azaz melyek a klasszikus ifjúságkutatás bástyái Magyarországon. Másodsor sorra vesszük azokat a think tank-eket, ahol a kutatási adatok kontextualizálódnak, formálódnak tudássá és végül felsoroljuk azokat a felületeket, ahol a keletkezett tudás közvéltető (publikációs felületek, konferenciák-találkozók és adattárak). Fontosságuk ugyan kiemelt, de nem térünk ki a helyi, vagy régiós szakmai együttműködésekre és nem témánk az ifjúságszakma csak egyes területeit megművelő kezdeményezések bemutatása sem; csak az állandó jelleggel működő, országos szinten értelmezett, a teljes ifjúsági szakmát átfogó innovációkkal foglalkozunk.

Adatképzés, adatfelvétel és értelmezés

A Gyermekek és Ifjúságkutatási Főosztály
Alapvetően intézményi sokszínűség jellemzi a magyarországi ifjúságkutatást, amely együtt jár a finanszírozási források hullámzásával is: Magyarországon nincs mechanizmusa, felelőse az ifjúsági célú kutatások összehangolásának. A magyar ifjúságkutatás egyetlen olyan intézménye, amelynek ez a fő tevékenysége a Szociális- és Munkaügyi Minisztérium háttérintézeté-

ben, a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézetben működő Gyermekek- és Ifjúságkutatási Főosztály.

A valaha Nemzeti Ifjúságkutatási Intézetként alakult főosztály nevéhez fűződik a rendszer-váltás utáni első rendszeres hazai nagymintás, 8000 fős ifjúságkutatás: az Ifjúság2000, Ifjúság2004 (és a jelenleg szerveződő Ifjúság2008) kutatások, valamint a határon túli felmérések (Mozaik 2001, Mozaik 2007).

Az ifjúságkutatási intézet foglalja össze 1996-tól a Parlament számára a kormányzati szervek által használt adatokból összeállított Jelentést az ifjúság helyzetéről, életkörülményeik alakulásáról és az ezzel összefüggésben megtett kormányzati intézkedésekről.

Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ (EIKKA)

A 2001-ben alapított EIKKA ifjúságkutatásait három nagy témakör köré lehet csoportosítani. Az első témakört a fesztiválkutatások (elsősorban: Sziget) jelentik, amelyeknek keretén belül lehetőség nyílik mérni a résztvevők élettervezésének alakulását, értékorientációit és ifjúsági identitását, politikai kulturális és szabadidő tevékenységét, pártszimpátiáját és ifjúsági csoportstílusokhoz való viszonyát és előítéleteit. A második csoportot a felsőoktatásban tanuló fiatalok kutatása jelenti, amelynek elsődleges célja annak felderítése, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatóiban milyen igények merülnek fel, ezeket mennyiben látják teljesülni intézményükben, környezetükben., de a kutatáshalmaz kiterjed a kollégiumban élőkre, mint speciális szegmensre. Külön kutatási téma volt az orvostanhallgatók, a végzős hallgatók és a BSc hallgatók vizsgálata, valamint a hallgatók médiahasználati szokásai. Az EIKKA Alapítvány harmadik tevékenysége a nem közvetlen kutatói aktivitás (Dél-Alföldi regionális ifjúsági helyzetelemzés, HVG Top Diploma 2006 című kiadványa Fogyasztóvédelem a felsőoktatásban anyagok elkészítése).

Echo Survey

A nagymintás ifjúságkutatások mellett a '90-es évek közepétől kezdve fokozott önkormányzati

igény mutatkozott a lokális fejlesztésekhez, programozáshoz kapcsolódó települési ifjúságkutatások iránt. A nonprofit szervezetként működő Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet több mint 1995 óta segíti ezt a munkát elsősorban külföldi és hazai pályázati források, valamint önkormányzati támogatások felhasználásával. Az Intézet ifjúságkutatásainak fókuszában a fiatalok értékrendjének változása, a helyi demokrácia iránti elkötelezettség vizsgálata, valamint fiatalok önálló életkezdési stratégiáinak elemzése áll a posztszocialista átalakulás tükrében. 2006-2007-ben két települési ifjúságkutatás készült az Intézetben. Emellett elkészült a 2007-es ún. ESPAD kutatás, az Iskola és Társadalom kutatás és jelenleg tervezés alatt áll a „Fiatalok a változó jelenben” című anyag.

Fő céljukban nem ifjúságkutató intézetek

Emellett néhány egyetemen, tudományos intézetben foglalkoznak még ifjúságkutatással. Az egyetemekről (pl. Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, Debreceni Egyetem, ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológiai Intézete, PTE, SZTE, Semmelweis Egyetem) elsősorban a szociológiai, pszichológiai, magatartástudományi tanszékek ifjúsággal kapcsolatos kutatásai jutnak el a szakmai nyilvánossághoz. Emellett a Magyar Tudományos Akadémia különböző kutatóintézetei (politikatudományi, pszichológiai, szociológiai) és állami fenntartású (önállóan, vagy egy-egy minisztérium háttérintézményeként működő) kutatóintézetek (elsősorban a Felsőoktatási Kutatóintézet, illetve 2007-től jogutódjaként az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, az Országos Közoktatási Intézet, Országos Kriminológiai Intézet, az MTA Szociológiai Kutatóintézetében már több mint egy éve működő Interdiszciplináris Ifjúságkutató Munkaközösség) végeznek többek között ifjúsági témájú kutatásokat.

Az utóbbi 5 évben számos helyi vagy regionális jellegű kutatás zajlott le, amelyeket részben helyi szakemberek végeztek önkormányzati, vagy egyetemi háttér segítségével (pl. Békéscsa-

ba, Pécs, Győr, Kecskemét, Orosháza, Szeged), részben régióhoz, megyéhez közel álló piacorientált kutató bázisok (pl.: Szocio-Gráf, Baranya megye). Nagyobb számban készült olyan kutatás, amelyeknek tudományos megalapozottsága megkérdőjelezhető, mivel nem kutatásban járatos személyek végeztek, ezek szerepe azonban fontos a helyi ifjúsági közéletben.

Piaci kutatások

Piaci közvélemény-kutató intézetek közül többben (pl. Századvég, Tárki, Gallup, Szonda-Ipsos, GfK Hungária, NRC) végeznek ifjúságot érintő közvélemény-kutatásokat.

Európai kutatások (hiánya)

Fontos eredmény az Európa Tanács és az Európai Bizottság által közösen útjára indított ifjúságkutatói egyeztető fórum létrejötte, újjáalakulása. Így az ifjúság területén csökkenhet a párhuzamos intézmények lehetősége, és az európai ifjúságkutatás nyitott marad az Európai Unióhoz csak később csatlakozó vagy attól még távolabb álló európai országok előtt is. Szükséges lenne, de ma még nem jelentős a nemzeti szinten ifjúságkutatást koordináló intézmények kapcsolattartása, hiszen itt mind a kutatások módszertana (összehasonlíthatóság), mind tartalma-témája egyeztetethők lennének. Hovatóvább meg lehetne határozni olyan nemzeteken túlnyúló kutatási tematikákat, mint pl. az európai ifjúsági migráció, tanulmányi mobilitás, interkulturális kapcsolatok. Az igazi kihívást az jelenti, hogy hogyan találhatók meg a nemzetek közötti összehasonlítás releváns dimenziói, és hogyan lehet a legjobban megragadni a közös európai kutatási témákat.

Az eddigi magyarországi tapasztalat szerint nem elegendő az európai statisztikai források passzív elérhetősége. A jelen gyakorlatban ugyan elérhetőek a legfontosabb adatok, de azokat kevesen használják. Az Eurobarometer adataira épülő külföldi kutatások eredményeire bár gyakorta hivatkoznak az ifjúsággal kapcsolatos vizsgálatokban, maguknak az adatok közvetlen felhasználása viszont még kevésbé jellemző.

Az ifjúsági közélet területén elsősorban a mindenkor illetékes minisztérium, illetve a MOBILITÁS az, amely a nemzetközi ifjúsági közéletben többirányú kapcsolatokat tart fent. Ehhez kapcsolható az ifjúságkutatás területén az ET ifjúságkutatási albizottságában való részvétel, ahol az Ifjúságkutatási Főosztály képviseli a magyar államot. A V4 együttműködés keretében közvetlen kapcsolat áll fenn szlovák, cseh, lengyel valamint osztrák kutatókkal.

A kutatások terén több egyetemközi együttműködés, kutatás is létezik példaként az ELTE és a Grenoble-i II. Egyetem együttműködést illetve a BME és szlovén partnerének közös kutatását érdemes említeni.

Adatokból tudás – kontextualizálás és think tanke

Kialakult ifjúságkutatói hálózatról informális értelemben beszélhetünk inkább, mint a területen hosszabb-rövidebb ideje dolgozó szakemberek valódi networkjéről, bár e területen vannak biztató jelek. Alább azokat az együttműködéseket tárgyaljuk, amelyek állandó jelleggel, országos szinten, a teljes szakmai spektrumban tevékenykednek (Fontosságuk ugyan kiemelt, de nem szólunk az időleges céllal létrehozott műhelyekről (pl.: a Nemzeti Ifjúsági Stratégia projektteamje), nem térünk ki a helyi, vagy régiós szakmai együttműködésekre (pl.: a Dél-Alföldi régió ifjúsági helyzetelemző csoportja), és nem témánk az ifjúságszakma csak egyes területeit megművelő kezdeményezések bemutatása sem (pl.: ifjúsági referensek országos együttműködése).

Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat (Mobilitás)
Az 50 fővel működő Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat a hazai ifjúsági munka egyetlen államigazgatási intézménye. Alakulása, 1995 óta a legkülönbözőbb szinteken, legkülönbözőbb célokkal működött, feladatait alapító okirata (mint statutuum) határozza meg, jogszabályi legitimációja nincs. Mára profilja letisztult (régebben ezen intézmény alá tartozott a teljes ifjúsági és

sport intézményrendszer, a Központi Sport Iskola, a Drogmegelőzési Intézet és a sportkutatás is), a pályázatkezelői adminisztratív szerep is elkerült az intézménytől, s ezzel tulajdonképpen megszabadult egy olyan tehertől, amely eddig a szakmai fejlesztőmunkától vette el az erőforrásokat és a figyelmet. A Mobilitást eddig jellemző pályázatkezelő és adminisztratív végrehajtó szerv helyett, egy az ifjúsági munka fejlesztő feladatait ellátó, a kormányzati ifjúságpolitika megvalósítójaként működő intézményként értelmezhetjük. Ez az új szerep más célrendszert, új hangsúlyokat és új kompetenciákat igényel az intézménytől. A Mobilitás – szándékai szerint – a hazai és nemzetközi eszközrendszerek működtetésével, az ifjúsági és ifjúságsegítő közösségek, szervezetek, ifjúsági szakemberek és kompetenciáik, továbbá az ifjúsági szolgáltatások fejlesztésével és elismertetésével járul hozzá az ifjúsági korosztályok társadalmi felelősségvállalásához, társadalmi részvételük erősítéséhez.

A szolgálat egy budapesti és 6 további régiós központtal (regionális ifjúsági szolgáltató irodák) és két további irodával rendelkezik. A Mobilitás kezeli a 2007–2013 közötti európai program a *Youth in Action* magyarországi forrásait. A Mobilitás látja el az Eurodesk magyar koordinációját, amely tulajdonképpen egy honlapon keresztül hozzáférhető képzési, dokumentum, pályázati és partnerkereső és közvetítő adattár, Európaszerte kb. 1000 információs ponttal. Az intézmény célrendszere, ismertsége és elismertsége ugyanakkor intenzív viták tárgya.

Az Ifjúságügy Szakértőinek Társasága (ISZT)

A 2007 elején alakult, jelenleg kb. 50 tagból álló hálózat eddig az egyetlen átfogóan az ifjúságügygel foglalkozó szakmai társaság.

Az Ifjúságügy Szakértőinek Társasága mindazon az ifjúságügyben tevékenykedő személyek együttműködését kívánja létrehozni, akik azt szakmának és nem politikai erőterének fogják fel. A hálózatszerűen működő társaság nem szervezet, hanem egy laza, vezetés nélküli együttműködés, ahol minden teljesítmény az azt előállító tulajdona. Az együttműködésben valamennyi az

ifjúságügyben, mint szakmában érintett, azt az eddigi tevékenységével bizonyító személy részt vehet. A Társaság logóját az együttműködők feltüntetik valamennyi produktumukon (weblap, nyomtatott média, elektronikus kiadványok stb.), amely így egyfajta minőségbiztosításra is módot ad (itt nem folyamat, hanem termékminősítésről beszélünk).

Az ifjúsági szakma számára az együttműködés azért is szolgálhat előnnyel, mert a szinergikus hatások miatt nőhet a szakmai színvonal, s egy adott kiadvány, produktum felhasználója bizonyos lehet abban, hogy valódi szakmai anyagot vesz igénybe. A hálózat együttműködői számára az előny az erőforrások összehangolása és a minőségbiztosítás.

A Társaság 2007 során létrehozta az ifjúsági szakma területi térképét, ehhez csatlakozik a Mobilitás és az ISZT által kidolgozandó minimumkövetelmények, szttenderdek meghatározása.

Az ifjúságsegítő, ifjúsági szakember szakma képzőhelyei

A 2 posztgraduális (ifjúsági szakértő) és 14 felsőfokú szakképzés (ifjúságsegítő) ifjúsági szakmai képzőhely is sokszínű műhelyegyüttesként értelmezhető. Sőt a mintegy 500 fős hallgatóság maga is hozzájárulhat az ifjúsági szakma kontextualizálásához. (Az ifjúságsegítő képzés azt a szándékot valósította meg, hogy az ifjúsági munka, az ifjúságot segítő tevékenység meghatározott képesítéshez legyen kötve, az ifjúsági szakértő pedig arra hivatott, hogy szellemi és anyagi erőket mozgósítson az ifjúsági munka, az ifjúság érdekében.)

További országos jelentőségű együttműködések

- az ifjúsági referensek hálózata,
- a közösségfejlesztők együttműködései,
- az ifjúsági képzők és a Kompas képzők hálózata,
- az ifjúsági információs és tanácsadó irodák,
- a Gyermek és Ifjúsági Konferencia,
- a Táboroztatók Országos Egyesülete
- az ifjúsági képzésben résztvevők hálózata

s sokan mások egy-egy szakterület, speciális ifjúsági szegmens mentén végzik – részben szellemi műhelyként is – tevékenységüket.

Ifjúságügyi publikációs felületek, konferenciák

Alább azokról a szakmai közéleti felületekről lesz szó, amelyek segítségével az ifjúsági szakemberek hozzájuthatnak a területen képződött tudásanyaghoz.

Konferenciák, találkozók

Település és Ifjúsága

A 2007-ben hetedik alkalommal megrendezett kétéves ciklusú, kétnapos Település és Ifjúsága Konferencia talán a szakma legrangosabb és legregebbi seregszemléje. Bár a konferencia elnevezése mára végképp nem fedi tényleges szerepét (miután tematikája sokkal szélesebb, mint pusztán a települések ifjúsági vizsgálata), a mintegy 250 ifjúsági résztvevő szakember egyöntetűen fogadta el a következő két év szakmai programjaként is értelmezhető ajánlást (lásd UISZ 2007 tavasz 14. szám). A programban a központi-országos szereplők információi mellett a konkrét munkákban résztvevők is bemutatják eredményeiket, s így a konferencia tapasztalatcsere-jellegű, kapcsolatépítő és kapcsolatápoló egyben, azaz az aktuális kormányzati tendenciák megismerése mellett a meglévő szakmafejlesztési tevékenységek bemutatására is sor kerül.

Mindengyerekek Konferencia

Az eddig három alkalommal, két évente megrendezett MindenGyerekek Konferencia a gyerekekkel foglalkozók szektor- és szakmaközi együttműködését szolgálja. A konferencián a mintegy 400 résztvevő összességében kb. száz programelem közül választhat, a kínálat mindenre kiterjed, ami a gyerekekkel kapcsolatos (egészségügytől az informatikáig). Ez lehetőséget biztosít a gyerekekkel foglalkozó társszakmák aktuális kérdései, innovációi és eredményei megismerésére.

Rendszeres szakkonferenciák

Gyermekjogi konferencia

Az ötödik alkalommal megrendezett éves konferencia, hagyományosan a Gyermeki Jogok Világnapján (november 20.) kerül megrendezésre. A mintegy 100 résztvevős konferencia körülbelül fele gyerek, akik minden évben egy-egy speciális gyermekjogi témát dolgoznak fel. 2007-ben ez a gyerekek beleszólási joga volt, amikor is először fordult elő, hogy a hozzászólások többsége gyerekektől érkezett.

Gyermekkultúra az ezredfordulón

A kétévenként Békéscsabán megrendezett tematikus konferenciára először 2000-ben került sor. A konferencia a gyermekeknek szóló kultúra eredményeinek összefoglalását, helyzetének elemzését, közelebbi és távolabbi lehetőségeinek, feladatainak számbavételét tűzte ki célul. A rendezvény feladatának tekinti, hogy napjaink rohanó, mechanikus világában felhívja a figyelmet a gyermekekhez szóló kultúra szerepének fontosságára, nem csak a szakemberek, hanem a szülők, valamint a közvélemény körében is. 2007-ben a konferencia a média és szabadidő problémakört tekintette kiemelt témának.

Táboroztatók Országos Konferenciája

10 alkalommal került eddig megrendezésre a Táboroztatók Országos Konferenciája. Az általában háromnapos konferencián a az ifjúsági turizmus helyzetét és lehetőségeit vizsgálják a résztvevők. A konferencia célja a belföldi ifjúság turizmus helyének, jelentőségének és lehetőségeinek bemutatása, a régiós összefogás kialakításának segítése, javaslatok megfogalmazása az ifjúsági turizmus fejlesztésére. A konferencia több téma mellett foglalkozik a turizmusstratégiával, a területfejlesztés és a turizmus kapcsolatával, az e-marketinggel, a táborozást segítő pályázati lehetőségekkel, valamint a kistérségi együttműködés lehetőségeivel. A tanácskozási a táborüzemeltetők, szervezők mellett szabadidő-szervezők, közművelődéssel, sporttal és ifjúsági ügyekkel foglalkozó szakemberek vesznek részt.

Publikációk

Évente kb. 50 publikáció jelenik meg az ifjúság-üggyel kapcsolatos tanulmányként tudományos szakfolyóiratokban, könyvekben. A tanulmányok legnagyobb részét az Új Ifjúsági Szemle (és az ÚISZ könyvek), valamint a Belvedere Meridionale publikálja.

Új Ifjúsági Szemle

Az immár ötödik évét taposó szakmai lap felöleli az ifjúságpolitika, az ifjúsági közélet valamint az ifjúságkutatás problémakörét. Az Új Ifjúsági Szemle ifjúságelméleti folyóirat: az érintett korosztályok élethelyzetének bemutatásával foglalkozó az érdeklődő értelmiségieknek szóló kiadvány, publikációs felület az ifjúsági szakma művelői számára, így jelenítve meg az ifjúsági diszciplína sokszínűségét.

Úisz könyvek

Az ÚISZ könyvek az Új Ifjúsági Szemle gondolatkörében azon publikációkat gondolja, amelyek egy-egy cikknél bővebb lélegzetvételűek, valamint időtállóbbnak látszanak, és kevésbé illenek egy periodika keretei közé. A sorozatban eddig 5 kötet jelent meg. A sorozat leginkább közfigyelemre számot tartó anyaga a 2007-ben napvilágot látott első *Ifjúságsegítő* tankönyv.

Belvedere Meridionale

A Belvedere Meridionale Kiadó 2000 óta foglalkozik ifjúságszociológiai témájú könyvek kiadásával, melyeket az *Ifjúsági Korszakkváltás* sorozat keretein belül jelentet meg. A sorozat célja, hogy helyt adjon a legújabb hazai ifjúságszociológiai, szociográfiai anyagoknak, valamint a legfontosabb nemzetközi ifjúságszociológiai és szociológiai munkák magyar nyelvű, illetve a hazai ifjúságkutatások eredményeinek angol, német nyelvű kiadása. Célja továbbá, hogy közlétegye az ifjúságkutatás legfontosabb, aktuális, illetve elméletileg, módszertanilag legfontosabb munkákat, az ifjúságkutatások legfontosabb eredményeit tárgyaló tanulmányköteteket, elméleti és módszertani szempontból fontos tanulmányo-

kat, egyetemi hallgatók interjúit, műhelytanulmányait, és más ifjúsággal különösen az egyetemi hallgatókkal, fiatal diplomásokkal foglalkozó esettanulmányokat, szociográfiákat.

Mobilitás könyvsorozat

Önálló kiadási tevékenységet folytat a Mobilitás, amely elsősorban a non-formális képzések és az EU ill. az ET által megjelentetett kiadványok magyar kiadásait bocsátják az érdeklődők rendelkezésére (T-kit kiadványsorozat: Szervezetmenedzsment; A nyelvtanulás módszertana; Projektmenedzsment; Interkulturális tanulás; Nemzetközi Önkéntes Szolgálat; Amit a képzésekről tudni kell; Fejlesztés alatt... Állampolgárság, ifjúság; Európa; Egyenlő esély fiataloknak; Támogatás és pénzügyi menedzsment), sőt vannak nem rendszerszerű, egyedi ifjúság-módszertani kiadványai (pl.: Kompassz kiadványok) is.

Más által nyilvánosságra hozott információk

Az ifjúságkutatással kapcsolatos további publikációkat számos kutatóintézet, egyetemi kiadó jegyzi. Jelentős többek között a Központi Statisztikai Hivatal, az ELTE Eötvös Kiadója és a piaci szférában a TÁRKI könyvkiadása, valamint kiemelendő az általa fenntartott általános társadalomtudományi adatbázis (amely hozzáférhetővé – másodelemzésre alkalmassá – teszi a különböző társadalomtudományi kutatások adatait, általánosan kereshetővé téve azokat). Egyre több könyv jelenik meg az NDI és a L'Harmattan kiadó együttműködésének keretében elsősorban a drogfogyasztással kapcsolatban. Továbbá kiadók az ifjúságügy területén az Osiris, a Gondolat és a Napvilág.

Az Új Ifjúsági Szemlén túl természetesen számos más folyóiratban (pl. Szociológiai Szemle; Pszichológiai Szemle; Educatio; Replika; Kultúra és Közösség; Család, Gyermekek, Ifjúság) is jelennek meg ifjúságkutatási eredmények. Sőt külön kategóriát képeznek a pedagógiai lapok: az Új Pedagógiai Szemle, az Iskolakultúra, a Csodaceruza, a Könyv és Nevelés, a Fordulópont, a Drámapedagógiai Magazin mind figyelemre méltóak.

III. Ajánlások

1. Szükség van tiszta és független ifjúságkutatásra, azok eredményeit fel kell használni a stratégiaalkotásnál és a cselekvési terv létrehozásánál.
2. Lehetőséget kell adni a négyévenkénti, előre tervezhető ifjúságkutatásra, a lehető leghamarabb meg kell kezdeni az Ifjúság 2008 kutatás tervezését. A kutatást nem szabad állami intézménnyel elvégeztetni, annak adatfelvételi és elemzési részét versenyeztetés és a tematika megadásával külső kutatóknak kell elvégezni.
3. Meg kell teremteni a gyerekkorosztály kutatásának törvényi lehetőségét, az ifjúságügynek ez a korosztály is része, a róluk való ismeretek nélkül megalapozott ifjúságpolitika nem lehetséges.
4. Kétévente ifjúságszervezeti kutatást kell végezni, mert az ifjúsági civil szervezetekről szóló információk gyakorlatilag hiedelmeken alapulnak, az utolsó megbízható adatok 1999-ből származnak.
5. Meg kell teremteni az ifjúsági szakma kutatásának lehetőségét, a referensekről, a közösségi terekről, a feladatátvállalásról vajmi keveset tudunk..
6. Meg kell teremteni a lehetőséget a jó gyakorlatok (publikációk, szakmafejlesztési projektek, tudásbázisok) elterjesztésére. Támogatni kell a fenntarthatóság és folytonosság érdekében módszertani, szakmai fejlesztő központokat.
7. Be kell ágyazni az ifjúsági műhelyeket, kutatásokat a nemzetközi vérkeringésbe.
8. Meg kell teremteni az ifjúságügy egyetemi, kutatói-oktatói hátterét. Tanszék(ek), intézet(ek), doktorált, habilitált oktatók nélkül az ifjúságügy szakmafejlesztése esetleges marad.
9. El kell érni, hogy az állami és uniós eszközökből a kutatások, módszertanok, stratégiai anyagok is részesedhessenek, mert e nélkül nem lehetséges a „végek” valóban eredményes fejlesztése.

Jegyzet

1. Bauer Béla anyagának felhasználásával.

Ifjúsági források

I. Félmúlt és jelen

A fejezet a hazai ifjúsági forrásokat veszi számba, szűken értelmezve a Szociális és Munkaügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó fejezet összegeit, tágabb értelemben azonban – az ifjúságpolitika horizontális politika természetéből kifolyólag – szinte valamennyi miniszter felügyelete alatt találunk olyan forrásokat, melyeket az ifjúsági korosztályra fordítottak valamilyen címen. A számbavétel során kiemeljük a központi költségvetésből a Gyermek és Ifjúsági Alapprogramot, mely az ifjúsági korosztályi valamint az értük dolgozó társadalmi szervezetek és intézmények munkáját támogatja. Kiemelést érdemel továbbá a szintén a központi költségvetés részét képező Nemzeti Civil Alapprogram, amely a GYIA kereteivel szemben növekedést mutat.

A hazai forrásokat az Európai Unió ifjúsági mobilitást támogató programja, az Ifjúság 2000–2006 Program, illetve a *Fiatalok Lendületben* Program 2007–2013 egészíti ki, mely egyrészt a serdülők, fiatalok saját projektjeit támogatja, másrészt segít mindazoknak a szakembereknek is, akik a korosztályokkal foglalkoznak valamilyen iskolán kívüli program megvalósításában. Utóbbiról egy másik fejezetben esik majd szó részletesebben.

Tekintsük át röviden hogyan alakult Magyarországon az ifjúsági korosztállyal összefüggő tevékenységek koordinálása: 1999–2002 között az Ifjúsági és Sportminisztérium, 2002–2004 kö-

zött a Gyermek-, Ifjúsági és Sportminisztérium, 2004–2006 között az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium látta el ezt a feladatot, majd 2006-tól és napjainkban a Szociális és Munkaügyi Minisztérium felelős az ifjúságpolitikáért.

A mindenkori éves költségvetési törvényben ezek a tárcák önálló fejezetet képeztek/képeznek, melyen belül jól elkülöníthetők az ifjúsági célú költségvetési sorok. A fejezeti kezelésű előirányzatok jogcímei évről-évre nagy hasonlóságot mutatnak, a Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum Kht., a Budapesti Európai Ifjúsági Központ, a Márton Áron Szakkollégiumért Alapítvány, az Agora Irodahálózat, a Magyar Ifjúsági Konferencia, az ifjúsági rendezvények, az ifjúságkutatás, a két- és többoldalú államközi szerződésekből eredő ifjúsági feladatok, a határon túli ifjúsági szervezetek támogatása, a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram támogatása stb. minden évben szinte változatlan elnevezéssel jelenik meg.

Évről-évre szűkülő állami forrásokról hallani, nézzük meg, valójában miért állíthatjuk ezt a gyermek és ifjúsági feladatokra fordítható központi költségvetési támogatás összegeinek ismeretében (1. táblázat).

Ennek az összegnek jelentős részét a mindenkori ifjúsági ügyekért felelős minisztérium pályázati úton osztotta/osztja szét. A pályázati célok – a jogcímekhez hasonlóan – szintén hasonlóságot mutatnak évről-évre, pusztán némi

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1383	1445	1 927,9	2 097,9	2 397,5	3 358,5	2 214	2 074	1212

1. táblázat. A gyermek és ifjúsági feladatokra fordítható központi költségvetési támogatás (az 1999 és 2006 közötti időszakban, milliő forintban)

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

eltérés tapasztalható közöttük. Jellemzően az alábbi célokra kerültek/ kerülnek pályázatok kiírása: játszótérfejlesztés; határon túli ifjúsági szervezetek programjainak, működésének támogatása; közösségi terek létesítése; fesztiválok, rendezvények támogatása; ifjúsági csereprogramok támogatása; szálláshely-felújítás, szálláshely-fejlesztés; erdei turista útjelzés-hálózat felújítása, létesítése stb.

II. 2006–2007

Az 1. számú táblázat oszlopait végigtekintve látjuk, hogy 2007-ben jutott a legkevesebb a gyermek és ifjúsági feladatokra, voltaképpen annyira sem, mint 8 évvel ezelőtt.

A korábbi évekhez képest tehát 2007-ben néhány várakozást alulmúló változás történt.

IFJ-HM-06	Határon túli magyar ifjúsági szervezetek működési támogatására	28 200 000 Ft
IFJ-BM-06	Helyi önkormányzatok gyermek és ifjúsági feladatai ellátásának kiegészítő támogatására	
IFJ-HT-06-A/B/C/D	Határon túli magyar fiatalok programjainak támogatása	85 800 000 Ft
IFJ-IF-06-A/B	Gyermek és ifjúsági fesztiválok, rendezvények támogatása	131 600 000 Ft
IFJ-KT-06	Belföldi ifjúsági közösségi terek kialakításának, fejlesztésének támogatása	141 000 000 Ft
IFJ-DP-06	Gyermekek és a fiatalok társadalmi részvételének, toleráns és befogadó attitűdjének, egészségtudatos magatartása fejlesztésének támogatására	141 000 000 Ft
IFJ-DP-MH-06	A fiatalok társadalmi részvételének, a demokráciára neveléssel, a demokratikus működés gyakorlásával, a társadalmi szerepvállalásra való felkészítéssel, az önmenedzselési készségek fejlesztésével és az állampolgári neveléssel kapcsolatos fejlesztésének támogatására	38 300 000 Ft
IFJ-JT-06	Közterületi játszóterek létesítésének és fejlesztésének támogatása	141 000 000 Ft
IFJ-SZ-06	Ifjúsági turizmus és természetjárás céljára szolgáló belföldi szálláshelyek fejlesztésének támogatására	178 000 000 Ft
IFJ-GY-06-A	Gyermek és ifjúsági szervezetek rendezvényeinek támogatása	68 852 000 Ft
IFJ-GY-06-B	Gyermek- és ifjúsági szervezetek internetes hozzáféréseinek támogatására	10 000 000 Ft
IFJ-GY-06-C	Gyermek és ifjúsági szervezetek által kiadott nyomtatott és elektronikus médiatermékek valamint egyéb kiadványaik támogatására	20 000 000 Ft
IFJ-GY-06-D	Gyermek és ifjúsági szervezetek tematikus képzéseinek támogatása	25 000 000 Ft
IFJ-GY-06-E	Kis értékű tárgyi eszközök beszerzése gyermek és ifjúsági közösségi terek kialakításához és fejlesztéséhez	15 000 000 Ft

2. táblázat. Ifjúsági célú pályázati kiírások és keretösszegek 2006-ban

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

IFJ-IF-07-A/B	olyan Magyarországon megrendezésre kerülő fesztiválok, nagy rendezvények gyermek- és ifjúsági programjainak támogatása, melyek a fiatal korosztály számára lehetőséget kínálnak az értéktéremtő szabadidő eltöltésére, a társadalmi részvételük fejlesztésére, egészséges életmódra való neveléssel és kábítószer-prevencióval kapcsolatosak, illetve biztosítják az emberi (gyermeki) jogok ifjúsági munkában történő érvényesülését	130 000 000 Ft
IFJ-KT-07	A pályázat célja a már kialakított belföldi gyermek- és ifjúsági közösségi terek fejlesztésének támogatása	100 000 000 Ft
IFJ-SZ-07	A pályázat célja az ifjúsági turizmus és természetjárás céljára szolgáló belföldi szálláshelyek fejlesztésének támogatása. Azon szálláshelyek pályázhatnak, amelyek a nem üzleti célú közösségi, szabadidős szálláshely-szolgáltatásról szóló 173/2003. (X. 28.) Korm. rendelet hatálya alá tartoznak.	100 000 000 Ft
IFJ-GY-07-A	Olyan értékközpontú és értéktéremtő, országos jelentőséggel bíró gyermek és ifjúsági rendezvények támogatása, amelyek szervesen illeszkednek az országos gyermek és/vagy ifjúsági szervezetek éves szakmai tevékenységébe, munkájába, továbbá olyan gyermek és ifjúsági rendezvények támogatása, amelyek legalább két tervezési statisztikai régió, legalább hat településén működő szervezet részvételével valósulnak meg.	55 776 000 Ft
IFJ-GY-07-B	Olyan képzési programok támogatása, melyek legalább két tervezési-statisztikai régió legalább hat településén működő szervezet vagy szervezetközi együttműködés részvételével megvalósuló szervezeti képzések	27 888 000 Ft
IFJ-GY-07-C	A pályázat célja a helyi (megyei, települési) önkormányzatok, kistérségi társulások gyermek és ifjúsági feladatainak – mint a korosztály érdekében tevékenykedő partnerszervezetek – támogatása, amelyek jelentős mértékben elő tudják segíteni a fiatalok demokrácia nevelésével, a demokratikus működés gyakorlásával és az állampolgári neveléssel kapcsolatos programokat és kezdeményezéseket.	58 000 000 Ft
IFJ-GY-07-D	A pályázat célja olyan médiatermékek megjelenésének, előállításának támogatása, amelyek elősegítik a gyermek- és ifjúsági szervezetek híreinek belső és/vagy külső áramlását, segítséget nyújtanak a szervezetek tevékenységének, szolgáltatásainak és programjainak megismeréséhez, illetve melyek segítik a gyermek- és ifjúsági szervezetek működését, és tájékoztatást adhatnak tevékenységükről.	21 000 000 Ft
IFJ-GY-07-MH	Az Egyenlő Esélyek Téli Táborra az ország valamennyi részéből érkező, fogyatékos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek részére biztosít 5 nap/4 éjszaka – a táborhelyre történő megérkezéstől annak elhagyásáig térítésmentes – táboroztatást. Az Egyenlő Esélyek Téli Táborra célkitűzései: <ul style="list-style-type: none"> • tartalmaz szórakozási, kikapcsolódási lehetőség biztosítása, ami alternatívaként szolgálhat az unatkozással, csellengéssel szemben; • modellnyújtás a szabadidő hasznos és kulturált, a személyiséget fejlesztő eltöltéséhez; • a táborozók tárgyi és gyakorlati ismereteinek fejlesztése, tapasztalati alapú, játékos ismeretszerzés az egészséges életmód vonatkozásában; • a sport általi nevelés és a kreativitást serkentő alkotó tevékenységek segítségével mintát adni az egészséges feszültségelvezetési alternatívákra; • a közösségi élmények, valamint a különböző vetélkedők, versenyek segítségével a közösségbe való beilleszkedés alapjául szolgáló társas készségek fejlesztése, a csoportnormák és csoportidentitás kialakulásának elősegítése, az együttműködési készségek serkentése. 	18 000 000 Ft

3. táblázat. Ifjúsági célú pályázati kiírások és keretösszegek 2007-ben

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

Az önkormányzatok ifjúsági munkáját nagymértékben segítő kiegészítő támogatás, ami „BM-pályázat” néven került a köztudatba, évente nyújtott kiegészítő támogatást kezdetben ifjúsági referensek foglalkoztatásához, illetve „gyermek és/vagy ifjúsági önkormányzatok, helyi szintű korosztályi képviselői testületek” működéséhez, 2003-ban pedig új elemként megjelent az ifjúsági információs és tanácsadó irodák létrehozásának, működtetésének és hálózati-fejlesztésének támogatása, továbbá a kistérségi ifjúságsegítő szakemberek foglalkoztatásához való hozzájárulás. 2004-ben a minisztérium átalakította az önkormányzatokat támogató pályázati rendszerét:

- az addig külön kategóriák keretében megvalósítható pályázati célokat egységesítette, a pályázatok bírálatának legfőbb szempontja a pályázati programban ismertetett feladatellátás komplexitásának mértéke lett;
- az összes pályázati cél tekintetében lehetővé tette az egy közigazgatási-statisztikai kistérségbe tartozó önkormányzatok közös pályázatát

2005-ben tovább folytatódott a pályázat célrendszerének átalakítása, az integrált, komplex szemléletű ifjúsági szolgáltatások finanszírozása vált elsődlegessé.

A pályázat átalakításának eredményeként

- megindult az ifjúsági feladatok települési, illetve területi szintű stratégiai, ágazatokon átvélt tervezése;
- kialakultak, illetve megerősödtek az integrált, komplex szemléletű ifjúsági szolgáltatások.

A következő évben még 170 millió forint támogatásban részesítették az önkormányzatokat, majd a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetési törvényének Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium IX. fejezet címzett és

céltámogatások fejezete nem tartalmazta a helyi önkormányzatok gyermek- és ifjúsági feladatai kiegészítő támogatásának tételét. Semennyit. Ez a támogatás a 2008. évi költségvetés tervezésekor sem került be a költségvetésbe. Ezáltal egy 1996 óta folyamatosan működő, kormányzati ciklusokon átívelő folyamat szakad meg majdnem véglegesen. Az ÖTM-, korábbi BM-pályázat a helyi önkormányzatok gyermek- és ifjúsági feladatai kiegészítő támogatásáról szolt tíz éven keresztül.

Szinte az utolsó pillanatban a Gyermekek és Ifjúsági Alap Tanácsa elkülönített 58 millió forintot, amely a folyamat megszakadását meggátolta, viszont egyáltalán nem elegendő, hiszen az előző évi összeg csupán harmadát tette ki.

A gyermek és ifjúsági forrásokat szinte „kipótolja” 2001-től kezdve a Turisztikai céllelőirányzat meghatározott hányada, melyet értelemszerűen turisztikai feladatokra fordított az ifjúsági tárca. 2001–2003 között még a Gazdasági és Közlekedési Minisztériummal kötött megállapodás alapján került átcsoportosításra a Turisztikai céllelőirányzathoz az ISM-hez 75, 80, illetve 200 millió forint, majd a 2004. évi költségvetéséről szóló törvényben garanciális szabályként jelent meg, hogy a Turisztikai céllelőirányzat (a továbbiakban: TC) 5%-át ifjúsági turizmus céljára kell fordítani.

A TC 5%-a felhasználásának részletes szabályait az ifjúsági ügyekért felelős miniszter, valamint a gazdasági és közlekedési miniszter (illetve jogutóda) határozza meg együttes rendeletben.

Az átcsoportosított pénz jellemzően pályázati úton kerül szétosztásra, korábban értékkeremtő szabadidőtöltést, tematikus táboroztatást, majd a belföldi, nem üzleti célú közösségi, szabadidős szálláshelyek fejlesztését, valamint az erdei turista útjelzőhálózat felújítását és fejlesztését támogatták a tárcák.

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
150	98,1	109,7	64,5	145,6	170	170	170	58

4. táblázat. Kiegészítő támogatás (millió forintban)

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
75	80	200	550	222	190	225

5. táblázat. A TC-ből átcsoportosított összeg (millió forintban)

Az 5. táblázat a Turisztikai célelőirányzathoz az ifjúsági ügyekért felelős minisztériumhoz átcsoportosított összeget mutatja meg.

Gyermek és Ifjúsági Alapprogram

Az Alapprogram a Szociális és Munkaügyi Minisztérium fejezeti kezelésű előirányzataként támogatja a korosztály programjait, szervezeteit, kezdeményezéseit. A gyermek- és ifjúságpolitikáért felelős miniszter a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, a Regionális Ifjúsági Tanácsok, valamint a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal részjogkörű költségvetési egységeként működő Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat összehangolt működésén keresztül valósítja meg a Kormány ifjúságpolitikai célkitűzéseit. Az Alapprogram kezelő szerve az ESZA Kht., a Tanács titkársági feladatait a Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat látja el.

1999-ben a Magyar Köztársaság akkori ifjúsági és sportminisztere a 2/1999. (IX. 24.) számú ISM rendelettel (továbbiakban: rendelet) átalakította a Gyermek és Ifjúsági Alapprogramot. A GYIA kereteiből a rendelet 2. § (2) bekezdésében hivatkozott 1995. évi LXIV tv. 4. §-ában meghatározott célokat lehet támogatni. A támogatások elosztása a rendelet 2 § (3) bekezdésében foglaltakkal összhangban, döntően-pályázati rendszer keretében történik, az országos hatáskörű pályázatokat a GYIA Tanács (az éves keretösszeg kb. 20%-a), a regionális hatáskörű pályázatokat a Regionális Ifjúsági Tanácsok írják ki (az éves keretösszeg kb. 70%-a). 1995. évi LXIV. törvény 4. § (1) Az Alap bevételi forrásaiból a következő célokat lehet támogatni:

- a gyermekek egészséges szabadidő eltöltésével kapcsolatos tevékenységeket,
- a gyermekek iskolán kívüli nevelésével összefüggő tevékenységeket,

- a gyermekek testi és lelki egészségét veszélyeztető jelenségek elleni fellépéssel kapcsolatos kezdeményezéseket,
- a honismereti, a helyismeretet elősegítő, a haza szeretetére nevelő programokat, a természeti és épített környezet megóvását, védelmét segítő programokat, az ifjúság közösségi kezdeményezéseit, saját szervezeteik és csoportjaik kezdeményezéseit és tevékenységét,
- az ifjúság érdekében tevékenykedő intézmények, nem-kormányzati szervezetek olyan programjait, amelyek építenek a részvételre, a demokratikus döntéshozatalra, az együttműködésre,
- a demokráciára neveléssel, a demokratikus működés gyakorlásával és az állampolgári neveléssel kapcsolatos programokat és kezdeményezéseket,
- a fiatalok saját problémamegoldó képességének erősítését elősegítő programokat,
- az európai integrációs folyamatban való ifjúsági részvételt, valamint az európai kapcsolatok kiépítését segítő kezdeményezéseket,
- a kábítószer, az alkohol, a dohányzás és más egészségkárosító szerek fogyasztásának veszélyeivel kapcsolatos megelőző, figyelemfelhívó programokat,
- hátrányos helyzetben lévő gyermekek és fiatalok felzárkóztatását segítő programokat,
- az ifjúság társadalmi helyzetének változásait nyomon követni képes információs és elemző rendszer kiépítését és működését

A támogatás nyújtása jellemzően pályázati úton történt/történik minden évben, elenyésző számban fordult elő egyedi elbírálás. A pályázati célok között rendszeresen megtalálható pl. a gyermek és ifjúsági szervezetek rendezvényeinek, internetes hozzáféréseinek, tematikus képzéseinek támogatása, az általuk kiadott nyomtatott és elektronikus médiatermékek, egyéb

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

kiadványok támogatása, táborok, kis értékű tárgyi eszközök beszerzésének támogatása.

A GYIA rendelkezésre álló kerete 2006-ban: 487 millió forint, 2007-ben: 295 millió forint.

A Nemzeti Civil Alapprogram

Az Országgyűlés 2003. június 23-án fogadta el a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvényt, melynek fő célja a civil szervezetek pályázati támogatások útján történő támogatásával azok működésének megerősítése, a civil szektor fejlődésének elősegítése.

Az Alapprogramból támogatásban részesülhetnek mindazok a Magyarországon nyilvántartásba vett magánalapítványok és társadalmi szervezetek (ide nem értve a munkaadói és munkavállalói érdekképviselőket, pártokat és biztosítóegyesületeket), amelyek legalább egy éve ténylegesen működnek. A támogatási összegek felosztásáról a civil szervezetek képviselői közül választott kollégiumok döntenek. A támogatási rendszer működésének alapelveit az Alapprogram elvi irányító testülete, a szintén civil képviselők többségéből álló Tanács határozza meg.

Az NCA rendszerének újdonsága az állami befolyástól mentes, civil szervezetek általi döntéshozatal. A pályázó szervezetek biztosak lehetnek benne, hogy pályázatukat az általuk választott testületi tagok bírálják el, így a civil szervezetek gyakorlatilag saját maguk döntenek a rendelkezésre álló pénz szétosztásáról.

Az első pályázatokon keresztül 2004-ben több mint 6 milliárd forint, 2005-ben pedig majdnem 7 milliárd forint vissza nem térítendő támogatás jutott el sikeresen a pályázó alapítványokhoz, az egyesületekhez. 2006-ban szintén közel 7 milliárd forintos keretből gazdálkodott az Alapprogram. Ennek alapján 2004 és 2006 között közel 27 ezer pályázat megvalósításához járult hozzá az NCA mintegy 19 milliárd forint értékben.

2007-ben az Alapprogram 6,87 milliárdos keretösszegben tudott támogatást nyújtani a pályázó civil szervezeteknek.

A civil szervezeteken belül nem képeznek külön kategóriát az ifjúsági szervezetek, azonban

nincs akadályja annak, hogy a törvényi feltételeknek megfelelő (2003. évi L. törvény 3. § (1) – (4) bekezdés), ifjúsági célokat szolgáló alapítványok, társadalmi szervezetek is pályázzanak az NCA forrásaira. A keretösszegeken belül azonban nem határozható meg az ilyen tevékenységet folytató civil szervezeteknek nyújtott támogatás aránya.

Zánkai Gyermekek és Ifjúsági Centrum Kht. feladata belföldi és nemzetközi turizmus, gyermek- és ifjúsági üdültetés, határon túli magyar gyermekek és tanulók üdültetése, szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok táboroztatása, védelembe vett, otthonban elhelyezett gyermekek, nagycsaládok és szociálisan hátrányos családok üdültetése, egyéb közhasznú feladatok, amelyre 2007-ben 380 millió forint, a támogatást irányoztak elő. A Kht. a 2000–2015. évre szóló – hosszú távú szerződés alapján évente megkötésre kerül. A szerződésekben a minisztériumtól a következő feladatok elvégzéséhez, az alapító okiratban foglalt célkitűzések megvalósításához kap támogatást

Márton Áron Szakkollégiumért Alapítvány – Agora Irodahálózat működtetése. Az Alapítvány feladata, hogy az Agora Irodahálózatnak és a Metszéspont Irodának köszönhetően javuljon a szervezetek információellátottsági-szintje, és lehetővé tegyék a rendelkezésre álló források a hálózat teljessé tételét. További feladata a tanácsadás, információ szolgáltatás, kezelés, hálózatfejlesztés, az Irodák működtetése, tanácsadás, rendezvények lebonyolítása. Ezekre a feladatokra összesen 10 millió forintot irányoztak elő.

Az ifjúsági önkéntesség és stratégiai fejlesztés témájában jelentés készült az EU Bizottságnak, az Ifjúsági Fehér Könyv keretében, az ifjúság társadalmi részvételének, információ-áramlásának, önkéntes tevékenységének, és az ifjúság helyzetének jobb megértése céljából tett programok, rendezvények, kutatások, érdekegyeztetések elvégzéséről.

Ifjúsági szolgáltatások támogatása (fesztivál pályázat), ifjúsági infrastruktúra-fejlesztés (szálláshely és közösségi tér pályázatok), ifjúsági szervezetek és egyeztető rendszer támogatása,

egyéb (hazai és határon túli) ifjúságpolitikai és szakmai feladatok (ifjúsági turizmus, MIK) ellátására összesen 472 millió forintot szántak.

Szabadidő értékteremtő eltöltése, ifjúsági ingatlanvagyon állagmegőrzése, folyamatos kommunikáció és szervezetközi párbeszéd fenntartása, termékek (kutatási anyagok, jelentések, adatgyűjtések és elemzések, kiadványok) realizálódása.

A *Magyar Ifjúsági Konferencia* és tagszervezetei többször kritikával illették a magyar kormányt, mert megszakadt hosszú évek gyakorlata, miszerint a határon túli magyar ifjúsági szervezetek működésének, programjainak támogatására, képzésükre pályázati úton támogatást igényelhetek.

Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat – újabb változások. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM) 2006 decemberében megszüntette a Mobilitás intézményét, de az ifjúsági munka fejlesztését szolgáló részei (a Regionális Fejlesztési Igazgatóság és az Európai Fejlesztési Igazgatóság) Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat (MOISZ) néven tovább működnek a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal részjogkörű költségvetési egységeként. Ezzel az új helyzettel valódi esélyt kapott az állam ifjúsági fejlesztő és szolgáltató funkciójának kibontakoztatása.

A foglalkoztatáspolitikai eszközeinek bevonása, segítségül hívása előmozdíthat sok fejlesztést. Az Új Magyarország Fejlesztési Tervben megjelenő horizontális ifjúsági prioritás mentén jelentős forrásokkal bővíthet a terület. Az üzleti szektor CSR forrásainak terelésével új kapukat nyithatunk meg. A Gyermek és Ifjúsági Alap-program reformjával és bővítésével hatékony fejlesztő eszközt kaphatunk.

A szervezeti átalakulásból adódóan egy lényegét tekintve új intézmény jön létre. A Mobilitást eddig jellemző pályázatkezelő és adminisztratív végrehajtó szerv helyett, egy az ifjúsági munka fejlesztő központjaként, a kormányzati ifjúságpolitika megvalósítójaként működő intézmény alakul ki. Ez az új szerep más célrendszert, új hangsúlyokat és valamelyest új kompetenciákat igényel.

És még valami: a PANKKK. Sok serdülő és fiatal számára a könnyűzene szinte az egyetlen találkozási pont a kultúrával, legyenek akár fogyasztók vagy amatőr művelők. A könnyűzene sokszor az utolsó kapocs, ami lázadó, alternatív jellegével a perifériáról integrálja őket a társadalomba.

A PANKKK (Program a Nemzeti Kortárs Könnyűzenei Kultúráért) a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának könnyűzenei programja, programcsomagja, amelynek 2005. június 10-én közzétett szövege szerint „a kulturális kormányzat a könnyűzenét az élő kortárs kultúra részének, értékteremtő művészeti ágaknak tekinti, amely egy teljes generáció – a fiatalok – kulturális közege”. Sikeresen megvalósultak 2005/2006-ban az első koncertsorozatok, lemezfelvétel támogatások, valamint amatőr tehetségkutatók. Összesen mintegy 65 millió forint került a vidéki klubok támogatására. Számítani lehetett arra, hogy ez csak egy politikai csel volt, és hogy a program nem folytatódik. Szerencsére meghirdetésre került 2007-ben is a vidéki klubok támogatása, 2008-ban pedig közel 60 millió forintot terveznek kiosztani.

A főként kedvezőtlen pénzügyi alakulások mellett nem szabad elfelejtenünk, hogy 2007-ben még inkább az ifjúsági forrásokra szegeződött a figyelem a Zuschlag-ügy kapcsán, ami felkeltette a gyanút, hogy az eddig kiosztásra került források a megfelelő helyre kerültek-e egyáltalán.

III. Ajánlások

- Az utóbbi két év a fokozott változások ideje volt: az állami költségvetés gyermek- és ifjúsági ügyeire szánt összege az előző évekhez képest harmadára csökkent, ez egy közel egy évtizeddel korábbi keretösszeget jelentett, ezen mindenképpen változtatni kell.
- Az önkormányzatok gyermek és ifjúsági feladatainak kiegészítő támogatása szinte kimaradt a 2007-es költségvetésből, ez sokáig így nem lesz tartható.

Az ifjúsági közfeladatok és ellátásuk helyzete

- Az így rendelkezésre álló pénzek többnyire pályázati úton kerülnek kiosztásra, de nem lehet a pályázati rendszer problémáit sem figyelmen kívül hagyni és sajnos a legsúlyosabb helyzet az egyébként sem problémamentes 2007-ben jött elő. A pályázati kiírások viszonylag későn kerültek meghirdetésre, valamint a meghirdetés utáni időben járt le a GYIA Tanács, illetve RIT tagok három évre szóló kinevezése. Ez a testületek újrászervezését igényelte, ami több, mint egy féléven keresztül húzódtott, ezzel is a pályázati folyamat lassulását eredményezve. Az első döntések így is csupán ősszel születettek meg, a pénzek kifizetésére év végén, illetve 2008 év elején került sor. Ezen probléma kezelésére jogszabályi automatizmusok bevezetése szükséges.

Összegezve szűrhetjük le, hogy a gyermek és ifjúsági feladatok finanszírozása esetleges, kiszámíthatatlan, és tervezhetetlen. Az ifjúsági szakemberek, szervezetek számára nincsenek

automatizmusok, normatívák. Egyre nagyobb feladat hárul a civil szegmensre, hiszen mind a GYIA Tanácsban, mind a RIT-ekben, valamint az NCA testületeiben meghatározó szakmai szerepet töltenek be. Kívánatos, hogy az állam vállaljon garanciát, hogy a meglévő keretösszegek nem csökkennek az előző évekhez képest (és főként nem tűnnek el). Kívánatos lenne a tervező-fejlesztő munkához támogatást rendelni, értve ezalatt a GYIA rendelkezésre álló összegének növelését.

Források

Nagy Ádám (szerk.) (2007): *Ifjúságsegítés. Probléma vagy lehetőség az ifjúság?* Budapest–Szeged: Új Mandátum–Belvedere.

Kiss Lilla: Ifjúsági források. *Új Ifjúsági Szemle* 13.

Nagy Ádám–Székely Levente: Az ifjúsági civil világ. *Civil Szemle*, 2008/1–2.

www.szmm.gov.hu

www.mobilitas.hu

Az Ifjúságügy Szakértőinek Társasága mindazon az ifjúságügyben szakértő személyek együttműködése, akik az ifjúságügyet szakmának és nem politikai erőternek fogják fel. A hálózatszerűen működő társaság nem szervezet, hanem egy laza, vezetés nélküli együttműködés, ahol minden teljesítmény az azt előállító tulajdona. Az együttműködésben valamennyi az ifjúságügyben, mint szakmában érintett, azt az eddigi tevékenységével bizonyító személy részt vehet. A Társaság logóját az együttműködők feltüntetik valamennyi produktumukon (weblap, print média, elektronikus kiadványok), amely így egyfajta minőségbiztosításra is módot ad, azaz a logó garantálja a minőségi ifjúság szakmai munkát. Fontos, hogy a logó nem folyamat, hanem termékminősítés (amolyan Kiváló Ifjúsági Áruk Fóruma).

Azon produktumok, kiadványok használhatják a logót, amelynek jogtulajdonosai között legalább egy tag van és az a munkáért szakmai felelősséget vállal.

A hálózat résztvevők vállalják

1. Összehangolják tevékenységüket, mert a szektor problématerképe jóval bővebb, mint amit az azt művelők tevékenysége lefed.
2. Valamennyi kiadványszintű munkáikba látványosan elhelyezik a hálózat logóját (ami egyfajta minőségbiztosítást is jelent), de a teljesítmények továbbra is saját tulajdonúak és önállóak maradnak.
3. Térítésmentesen biztosítanak valamennyi tagnak egy-egy példányt kiadványszintű munkáikból (taglétszámfüggő).
4. Nem kapnak munkájukhoz (egyelőre) támogatást, és nem fizetnek tagdíjat.

Elérhetőség:
www.excenter.eu/iszt

910 -

500

900 -

az ifjúsági szakma –
a civil ifjúsági szervezetek

Civil ifjúsági tevékenységek, ifjúság szakmai struktúrák

I. Félmúlt és jelen

Magyarországon felemás helyzetben van az ifjúsági közélet. Most már tisztán látható, hogy a rendszerváltáskor megfeledeztek az ifjúsági korosztályról. Arról a korosztályról, amely bizonytalan, változó helyzetben van a gyermekkor és felnőttkor határán és talán a legjobban igényelné az odafigyelést, segítséget. Megkésve elindultak folyamatok, kormányzati intézkedések, de ezek gyakori változása és az alapvető hiányosságok nem vezettek eddig tartós eredményre. Többször próbáltunk ifjúsági törvényt alkotni, ifjúsági stratégiát kidolgozni, de a döntéshozók eddig nem érezték át ezen terület szabályozásának jelentőségét.

Mindezen hiányosságok mellett elmondható, hogy vannak eredmények. A kormányzati kezdeményezések, az ifjúsági szakma fejlődése újabb lendületet vett az elmúlt években:

- Elindult az ifjúságsegítő felsőfokú szakképzés,
- az ifjúsági szakértő szakirányú továbbképzés,
- az országos ifjúságkutatásokból már-már tendenciákra is tudunk következtetni,
- működnek a regionális ifjúsági szolgáltató irodák, ahol már szakmafejlesztő tevékenység is zajlik,
- és napjainkban is zajlik a szakma egységes fogalomtárának és feladatának meghatározása,
- vannak helyi ifjúsági koncepciók, cselekvési tervek és készül a Nemzeti Ifjúsági Stratégia.

Mindezen folyamatok mellett zajlik az élet a civil ifjúsági szervezetekben is. A civil ifjúsági szervezetek azért hasznos szereplői a társadalomnak, mert olyan közösséget, elfoglaltságot, érvényesülési lehetőséget, szolgáltatást nyúj-

tanak a generáció tagjainak, amelyet az állam, a piac nem tud, nem akar, vagy nem megfelelő színvonalon tud ellátni.

Kiszámítható, folyamatos tevékenységekről csak elvétve tudunk beszámolni, többségében pályázati támogatásoktól függő projektciklusokban megvalósuló tevékenységekről beszélhetünk. Ugyanakkor minden régióban működnek példaértékű civil szervezetek, amelyek szakmai munkájára lehet és tud is építkezni az állami ifjúságpolitika.

Az ifjúsági élet elsősorban egy-egy szívesen végzett szabadidős tevékenységre épülő közösséggel jellemezhető. Itt először még mindegy, hogy informális csoportról vagy formális társadalmi szervezetről beszélünk, hiszen valamiféle formalizálódás az idő előrehaladtával elkerülhetetlen lesz. Az elmúlt évtizedben több önszerveződés mentén beszélhetünk ifjúsági közösségekről:

1. A '90-es évek közepétől működnek települési *gyermek és ifjúsági önkormányzatok*, amelyek száma közel ötvenre tehető országosan. Számosságuk inkább stagnál. Az aktuális korosztály aktivitásától függ, hogy melyik évben aktívabb, vagy passzívabb a helyi közéletben kifejtett tevékenységük. Fő feladatuk, hogy megtanítsák az ifjabb korosztályokat a demokratikus intézményrendszerek, közte az önkormányzatiság működésére, működtetésére. Képviseljük a településen élő gyerekek, serdülők, fiatalok érdekeit, amelyet közvetítsenek a helyi képviselőtestület felé. Ezen működési forma informális, mivel a nagy önkormányzatok mintájára, adott településen behatárolt korosztályból választott testületről beszélünk. Elismertségét az adja, hogy olyan demokratikus módon választott testület, amelyet elismer

és együttműködik vele a nagy önkormányzat. Természetesen ezen forma is a szabadidős tevékenység szervezése mellett végzi érdekképviseleti tevékenységét. A legfőbb feladatuk az, hogy olyan programokat szervezzenek, amelyeket a településen élők igényelnek. Ez ugyanakkor nem olyan egyszerű, mivel a legkülönbözőbb igények jelentkeznek különböző csoportoktól.

2. Beszélhetünk *informális ifjúsági közösségekről*, klubokról. Ezek száma az elmúlt évtizedben folyamatosan növekszik, viszont a tagságukban nem érzékelhető ilyen arányú növekedés. Ennek az az oka, hogy egyre több hobby tevékenység, szabadidő eltöltési lehetőség adódik, egyre több szubkultúra jelenik meg, ami elaprózza az igényeket. Azonban ezzel párhuzamosan, a közösségi, közéleti aktivitástól távol maradók száma igen magas marad. Ezen hobby szervezeteket, klubokat az jellemzi, hogy valamilyen tevékenység (sport, zene, tánc stb.) végzés céljából alakulnak meg. Minimális szervezethez mellett sokszor egyetlen céljuk, hogy jól érezzék magukat. Legtöbbször csak egy igényük van: „kell egy hely” ahol összejöhetnek.

3. Ha a fenti szabadidős és érdekképviseleti tevékenységet már-már rendszerességgel és állandó tagsággal képes ellátni egy közösség, felmerülhet a formalizálódás lehetősége, *egyesület, alapítvány* megalakítása. Ezt legtöbbször olyan gyerekek, serdülők, fiatalok, vagy őket segítő felnőttek kezdeményezik, akik azonosulnak a korosztály problémáival, lehetőségeivel, vagy kinőttek a korosztályból, de még szívesen segítenék tagjait. A formális szervezetek több kötöttséggel járnak, ezért gyakran előfordul, hogy egy más célkitűzéseket és feladatokat felvállaló szervezet (pl. kulturális, sport, környezetvédelmi) vállalja fel plusz feladatként, vagy felkért kötelezettségvállalóként az ifjúság segítségét is. Ezért is nehéz számszerűsíteni a formális ifjúsági szervezeteket.

4. Az utóbbi években egyre több térségben, városban tapasztalhatjuk, hogy a települések

szervezetei összefognak, és együttes erővel segítik a térségben, kistérségben élő gyerekeket, serdülőket, fiatalokat, felvállalják közös programok szervezését. Ez egyrészt az önkormányzatiság kistérségi szintű feladatellátásának kormányzati szintű preferálásából fakad. Másrészt abból, hogy együtt könnyebb, mint egyedül, vagyis több kistérség összefogásával lehetnek sikeres kezdeményezések, könnyebb felmutatni közös értékeket. Több térségben alakult *ifjúsági érdekegyeztető fórum, kerekasztal*, szövetség vagy éppen kamaszparlament. Ezek száma egy tucatra becsülhető, azonban eddigi tapasztalatok szerint eredményességük okán, továbbiak létrejötte kívánatos és szükséges.

Nem sorolom ide a *diákönkormányzatokat*, mert azok nem önszerveződéssel kelnek életre. Működésük azonban igen jelentős hatással lehet az ifjúsági korosztály későbbi életére. A vélt önkéntesség mellett is egy vagy több oktatási, nevelési intézmény keretein belül, annak tevékenységét segítve alakulnak meg és működnek. Azt viszont el kell mondani, hogy nagyon sok esetben a diákönkormányzati aktivitás az első lépés az ifjúság közösségi, közéleti aktivitása felé. Így kiváló tanulópálya lehet az önkéntes munkához, a civil ifjúsági szervezetek tevékenységéhez, programszervezéshez és érdekérvényesítéshez egyaránt. Így fontos, hogy helyük legyen a települési, térségi fórumokban és vonjuk be őket minél több alkalommal a szélesebb értelemben vett ifjúsági munkába.

II. 2006–2007

Közösségi részvétel

A civil ifjúsági tevékenységeket vizsgálva véleményem szerint az *alacsony közösségi, közéleti részvétel és ennek megváltoztatása a kulcskérdés*.

Az ifjúsági korosztályokhoz tartozók többsége nem vesz részt semmiféle közösségi életben. Nem látják értelmét annak, hogy megfogalmazzák

szükségeiket, nem találnak, mert nem is keresnek közösségi élményeket, amelyek pedig pozitív hatással lehetnek további életükre. Nem hisznek abban, hogy egy ifjúsági szervezetben, informális közösségben vállalt szereppel, és egyéni akaratuk, elszántságuk gyakorlásával hatással lehetnek helyi, regionális vagy akár országos folyamatokra. Talán azért nem, mert nincs tapasztalatuk ilyenben, nem éltek át, és nem is nagyon láthattak ilyen élményeket. Hiszen a politika, a média, a felnőtt társadalom sem azt közvetíti feléjük, hogy a településük, a régiójuk, az országuk és azon belül az ő sorsuk végső soron rajtuk, az általuk képviselt szándékokon, érdekeken is múlik.

Miután a közösségi élmények nem segítenek megalapozni a közéleti aktivitást, az ifjúsági korosztályok tagjai többségének nincsen tudomása arról, hogy miképpen lehetnek az őket érintő döntések alakítói, befolyásolói. Napjainkban már nem az információhoz való hozzáférés az elsődleges akadály, hanem az érdektelenség, ami jóval bonyolultabb állapotot feltételez. Rendkívül alacsony az arról való ismeretük, hogy alakíthatnak egyesületet, milyen módon lehetnek tagjai informális csoportnak, alanyai egy érdekegyeztetési folyamatnak, vagy éppen hogyan tudnak részesei lenni az önkormányzati testületek döntéshozatali folyamatainak.

Ez az állapot nem magyarázható pusztán azzal, hogy csekély az civil ifjúsági szervezetek e téren elért hatása. Ugyanakkor tény, hogy a korosztály aktivitásának hiányában szerepe van a szervezetek gyenge elérőképességének is. Az országos társadalmi-gazdasági fejlődéshez elengedhetetlen az önkormányzatiságban meggyőződéssel hívó társadalom. Ezért szükséges az ifjúsági korosztályoknak az önkormányzás folyamataihoz és eszköztárukhoz való passzív, illetve elutasító hozzáállásának megváltoztatása, és pozitív irányba való fordítása. Itt alapvető feladat a felvilágosító munka, amelyben számos kérdésre kell praktikus, gyakorlatias válaszokat adni. Tanulni a leghatékonyabban a gyakorlatban lehet. Az egyetlen módszer, ha az érintettek aktívan, támogató folyamatokkal segítve részt vesznek a településük önkormányzó közéletében.

A kutatások szerint a korosztályoknak csak 16%-a tagja valamilyen civil szervezetnek (vallási, sport, szabadidős, kulturális, diák). Számos ifjúsági szervezet létjogosultságát tevékenységei támasztják alá, azaz tagságuk összegyűjtése, megőrzése és bővítése is nagyjából tevékenységének sikerén, annak közismertségén és elfogadottságán múlik. Ugyanakkor elmondható, hogy a civilek között fellelhető tevékenységek listájának korlátait csak a rendelkezésükre álló erőforrások és eszközök jelentik. Ezzel együtt szinte minden szervezetnek van úgynevezett fő tevékenysége. Ez legtöbbször sport és kulturális programok szervezése, majd szakmai és érdekképviselési tevékenység következik. Ezután a szolgáltató és környezetvédelmi, végül a vallási és politikai tevékenység következik a gyakoriság szerint.

Az ifjúsági civil szervezetek 85%-a szervez mások számára látogatható, nyilvános programokat, szolgáltatásokat viszont csak 45% nyújt a tagságán kívüli személyeknek. A nyilvános programok szervezése független a szervezet tagságának nagyságától, a szolgáltató tevékenység nyújtása viszont inkább kis létszámú (200 fő alatti) szervezetekre jellemző. Ez azért meglepő, mert a nagyobb szervezetek rendelkeznek jobb anyagi-humán-infrastrukturális feltételekkel. Amíg a nyilvános programok szervezése terén nincs különbség településtípus szerint, addig megállapítható az is, hogy a szolgáltató tevékenységek a nagyobb városokban valósulnak meg.

Összességében elmondható, hogy a formális ifjúsági szervezetek száma és ezek taglétszáma csökkent az elmúlt években, viszont az informális közösségi formák gazdagodtak, hatásuk egyre jobban érzékelhető. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a generáció tagjai bizalmatlanok a hagyományos intézményes formákkal szemben, és befogadóbbak az alternatív, kevésbé kötött aktivitásokat, kezdeményezéseket illetően. Egyre több ifjúsági szerveződés mutat túl a szervezethez tartozás határain. Ugyanakkor szükség van a formális ifjúsági szervezetekre, amelyek az államigazgatás számára érthetően, sokszor az ő képükre formálva működnek, hiszen ezeken keresztül az önkormányzat (a felelős döntéshozó)

számára érthetőbben kommunikálható a civil vélemény és akarat.

A közösségi részvételt erősítő tevékenységek alapja az önkéntesség, az érintettek által önként vállalt aktivitás. Ezt erőltetni nem lehet, de elősegíteni, kezdeményezni, motiválni igen. Véleményem szerint, azon túl, hogy ki kell alakítani a nemzeti és kormányzati ifjúságpolitikai tevékenységet, rendezni kell a jogszabályi kereteket. A legfontosabb kihívás az ifjúságsegítő szakma oldaláról az ifjúsági aktivitás növelése, a lehetőségek feltárása, a korosztály tagjainak bevonása a különböző folyamatokba, hogy érintetté, érdekelté tegyük őket. Összefoglalva az önkéntesség fejlesztése. Csak ezzel a szemlélettel tekinthetünk az ifjúságra erőforrásként.

Ifjúsági szolgáltatások

Jelenleg az ifjúsági szolgáltatásokat zömében elhivatott civil szervezetek végzik országshoz. Hol együttműködve a helyi önkormányzattal, hol pedig magukra hagyatva. Közös jellemzőjük, hogy katalizátor szerepet játszanak a települések, kerületek, kistérségek életében. Az ifjúsági korosztályok fejlesztésében kulcsszerepet játszó ifjúsági szolgáltatások (ifjúsági információs és tanácsadó irodák, ifjúsági információs pontok, ifjúsági közösségi terek, felkereső/elérési ifjúsági munka) száma az elmúlt években növekedésnek indult, azonban még közel nem épültek ki olyan szinten, ami országosan, és akár az azonos településtípuson belül is az egyenlő elérési és igénybevételi esélyeket teremtené meg a gyerekek, serdülők, fiatalok számára. Általánosan elmondható, hogy nem vagy csak részben honosodtak meg a különböző szolgáltatók ágazatközi együttműködései, így az érintettek többsége „töredezett” humán szolgáltatási rendszerre tud támaszkodni. Belátható az is, hogy ily módon jelentősen romlik a hatékonyság, jelentős szolgáltatási potenciál marad kihasználatlan. Az ifjúsági szolgáltatások hálózatos, rendszerként való működése még nem alakult ki teljesen. 1990 óta működik a Magyarországi Ifjúsági Informáci-

ós és Tanácsadó Irodák Szövetsége (HAYICO), amely lerakta az ifjúsági szolgáltató tevékenység szakmai és etikai alapjait. Azonban azóta újabb tevékenységek, újabb folyamatok indultak el, amihez szükség lenne a szövetség intenzívebb szakmafejlesztő, módszertani tevékenységére.

Sikerek és kudarcok

- Az elmúlt évek sikereiként élhettük meg a *kistérségi szintű ifjúsági kezdeményezések, érdekképviseleti fórumok* elterjedését. Az előző évekre kialakultak az önkormányzati feladatellátás kistérségi formái, amelyekhez több esetben illeszkedni tudott az ifjúsági tevékenység is (önálló bizottság megalakításával, feladat-ellátási szerződés megkötésével, együttműködés kistérségi ifjúsági fórummal stb.).
- Jó példa az elmúlt évekből az Önkéntes Központ Alapítvány által koordinált „Közöd” *hazai önkéntes program*, aminek folytatása, további lehetőségeinek kidolgozása szükséges. Ugyanakkor az *Európai Önkéntes Szolgálat (EVS)* pályázati lehetőségeit még mindig nem azon célcsoport (hátrányos helyzetűek) használja ki, akiért eredetileg kitalálták, hanem éppen olyanok, akiknek amúgy is több lehetőségük adódik a életben való jobb boldogulásra.
- Az elmúlt években több helyi önkormányzat is felismerte annak fontosságát, hogy szükséges tudatosan segítenie a generáció tagjait. Ehhez szükséges *helyzetfelmérések, koncepciók, cselekvési tervek* készültek. Ezek sokszor meghatározó hatással vannak az ifjúsági tevékenységek végzésére, a feladatellátás különböző módjainak gyakorlati megvalósítására.
- Az elmúlt év kiemelkedő eredménye volt, hogy nyílt pályázati úton lehetőséget kaptak *civil ifjúsági szakemberek is arra, hogy állami döntéshozó testületekben* (a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsába és a hét regionális ifjúsági tanácsba) képviseljék az általuk közvetlenül ismert ifjúsági civil szektor tagjait.
- A helyi jó példák mellett azonban komoly probléma, hogy *nincs országos ifjúsági stra-*

tégia, és nincsenek regionális ifjúsági stratégiák. Az ifjúsági munka így kiszámíthatatlan, tervezhetetlen.

- Évek óta csökken az ifjúságügyre szánt állami forrás. Ez éppen a fent elemzett közösségi, közéleti szerepvállalást hátráltatja, az ifjúsági civil szektor fejlődését akadályozza. A pályázati rendszerek talán eddigi legrosszabb éve a 2007-es év volt. A Gyermek és Ifjúsági Alapprogram (központi és regionális) pályázati kiírásai is késtek, a döntések pedig csak év végére születtek meg. 2008 márciusáig még nem érkeztek meg a megítélt támogatások a szervezetek tavaly nyári programjaihoz. Erre még az sem elfogadható magyarázat, hogy változott a pályázat kezelő szerve és új tagokat delegáltak a döntéshozó testületekbe. Ilyen és hasonló problémák miatt kezdik elveszteni bizalmukat a pályázati rendszerekben azok a civil szervezetek, amelyekre a szektor megerősítése érdekében óriási szükségünk lenne. A folyamat éppen ellentétesen hat az ifjúsági civil szektor megerősítésével. Ezen szervezetek közösségfejlesztő projektjeik finanszírozása és működésük támogatása nélkül életképtelenné válnak.

III. Ajánlások

Számos feladatunk van a közeljövőre vonatkozóan. Ezen feladatok sikeres elvégzése elsősorban a kormányzati ciklusokon átívelő tudatos, tervezett ifjúságpolitika kialakításán és elfogadtatásán, másodsorban az ifjúsági munka, mint önálló szakma elismertségén, harmadsorban a kormányzati, önkormányzati és szakmai szereplők, feladatellátók hatékony kommunikációján múlik.

- Az önkéntesség fejlesztése, az önszerveződés fokozása olyan feladat, amelyben egyaránt szerepe van az ifjúságsegítő szakmának és az államnak egyaránt. Ezt csak a gyakorlatban, oktatási rendszereken kívül, speciális tanulási folyamatok útján valósíthatjuk meg eredményesen.

- A civil ifjúsági szektor helyzetének javítása elengedhetetlen. Ehhez mind a szektor szereplőinek, mind a döntéshozóknak változtatniuk kell hozzáállásukon.
- Szükség van olyan ifjúságsegítő szakemberekre, akik képesek tenni az önkéntesség fejlesztéséért, az ifjúsági civil szektor fejlesztéséért. Ehhez gyakorlatorientált képzés, tapasztalat és elhivatottság is szükséges.
- Az ifjúsági szolgáltatások országos szintű lefedettségének kiépítése szükséges. A „töredezett-ség” megszüntetése csak tudatos fejlesztési stratégiával és állami támogatással valósítható meg.
- Az önkormányzati ifjúsági munka meghatározása fontos feladat. Számos jó és rossz tapasztalat gyűlt össze az elmúlt évek során (Település és Ifjúsága Konferenciákon, ifjúsági referensek értekezletein, egyéb szakmai fórumokon, „BM-es” – helyi önkormányzatok gyermek és ifjúsági feladatainak kiegészítő támogatása – pályázatok alapján), amelyek alapján meghatározhatjuk az eredményes munka feltételeit, feladatait. A fennálló önkormányzati intézmények hatékonyabb segítő, koordinációs feladatokat is felvállaló működésével, működtetésével valamint az ifjúságot érintő feladatok és funkciók tisztázásával, átszervezésével vagy kiszervezésével tehető hatékonyabbá a feladatok ellátása. Ehhez jogszabályi változtatásokra és egyes közigazgatási eljárások megváltoztatására is szükség van.
- Mindezek alapfeltétele egy középtávú nemzeti ifjúsági stratégia, amelynek feladatai megjelenhetnek további regionális, kistérségi és települési szintű fejlesztési tervekben, programokban.

Felhasznált irodalom

- Nagy Ádám (szerk.) (2007): *Ifjúságsegítés*. Probléma vagy lehetőség az ifjúság? Belvedere-Palócvilág-ÚMK, Budapest-Szeged.
- Nagy Ádám (szerk.): *Civil ifjúsági éves jelentés 2005. Új Ifjúsági Szemle 2006*. tél.
- Nagy Ádám (szerk.): *Civil éves jelentés 2006-2007. Civil Szemle 2008/1-2*.

Civil ifjúság – szervezetek¹

Napjainkban az ifjúsági civil szervezetek, hasonlóan magukhoz a gyerekekhez, serdülőkhöz, fiatalokhoz igen jelentős nehézségekkel küzdenek. A politika által hol ilyen, hol olyan irányú, de mindvégig mostohán kezelt területet pillanatnyilag a pénzügyi botrányok keltette (soha nem látott) közérdeklődés kíséri, ami rövid távon könnyen vezethet bizalmi válsághoz. Emellett az ifjúsági civil szervezetek életét jócskán megnehezíti (ellehetetleníti) a finanszírozás elégtelensége is. Évek óta folyamatosan csökkennek a források, ráadásul a többi területtel való összehasonlítás tapasztalata szerint az ifjúsággal foglalkozó civil szervezetek anyagi lehetőségei a legkorlátozottabbak. A kedvezőtlen körülmények ellenére azonban a szervezetek tevékenysége nem nélkülözhető: szükség van közösségi térre, mobil ifjúsági pontra, információra és tanácsadásra, közösség-szervezésre, részvételre, demokráciatanulásra.

A civil szféra ifjúsági szegmense minden bizonnyal abból a szempontból is sajátos helyzetben van, hogy az ifjúság önszerveződése leginkább informális keretek között történik. Fontos szerepet kapnak tehát a külső erők, amelyek megkísérlik formális struktúrába szervezni az ifjúságot, ami leginkább kampányjelleggel történik, a terület prioritásának változásával, illetve mint láttuk jellemzően a parlamenti választásokhoz igazodóan.

I. Félmult és jelen

„Az elmúlt másfél évtizedben végrehajtott ifjúsági adatfelvételek és politikai szocializációs vizsgálatok egyaránt az ifjúsági korosztály for-

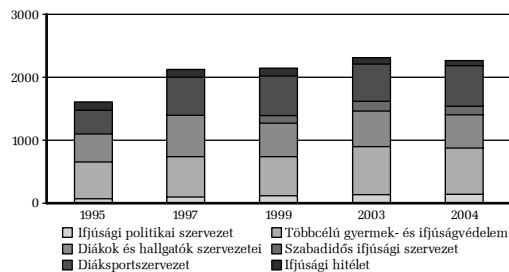
mális szervezetektől történő elfordulását, társadalmi, közösségi passzivitását jelezték. Az általános tendenciák mögött azonban gyakran a különböző oktatási szintek formális részvételre szocializáló, vagy éppen valódi aktivitást kiváltó intézményi világa, a tagságukat integrálni és mobilizálni képtelen ifjúsági szervezetek rezisztenciája, megújuló közösségi önszerveződések, vagy éppen az ifjúsági szervezetek működési lehetőségeit befolyásoló kormányzati és pártpolitika paternalista viszonyrendszere áll.”

Az Ifjúság2004 és a KSH 2005-ös adatai szerint az ifjúsággal kapcsolatos szerveződések az 56 545 nonprofit szervezet 4%-át tették ki (2061 szervezet), összesen 14 milliárd forintos bevétellel. Az egy szervezetre jutó átlagosan 7,5 millió Ft-os bevétel azonban lényegesen kisebb volt a nonprofit szektor átlagánál (17 millió Ft), továbbá az ifjúsági szervezetek 7%-ának sem bevétele, sem kiadása nem volt. Az ifjúsági szervezetek jellemző szervezeti formája az egyesület és az alapítvány, kb. fele-fele arányban vannak jelen a szegmensben. A szervezetek harmada (37%) a Közép- Magyarországi régióban működött, négyötödük (78%) városokban fejtette ki tevékenységét.

Az ifjúsági civil szervezetek száma 1995 óta növekedett, taglétszámuk azonban nagymértékben csökkent és a szervezetcsoport belső szerkezete is átalakult. A legtöbb és a legnagyobb taglétszámú ifjúsági szervezetcsoportot továbbra is a diáksport egyesületek alkotják, a második legnagyobbat a heterogén összetételű és célú gyermek- és ifjúságvédelmi szervezetek képviselik. A legnagyobb változás a szabadidős ifjúsági szervezeteknél történt, amelyek száma és taglétszáma is jelentősen visszaesett. 1995-ben

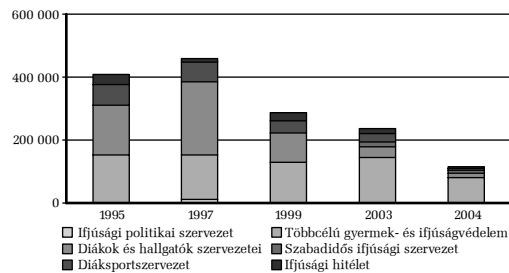
Az ifjúsági szakma - a civil ifjúsági szegmens

még a szervezetek 28%, a tagok 39%-a kapcsolódott hozzájuk, 2004-ben ugyanezek a mutatók már csak 23% és 12% voltak. Az ifjúsági szervezetek speciális csoportját alkotó politikai szerveződések mutatói ellentmondásosan alakultak. Az ifjúsági szervezetek között számarányuk folyamatosan, 9%-ról 3%-ra csökkent, ugyanakkor taglétszámuk nagyon hektikusan alakult. A választásokat követő években tagságuk mindig jóval magasabb volt, mint a köztes időszakban.

1. ábra. A nonprofit formában működő ifjúsági szervezetek számának megoszlása 1995 és 2004 között

Forrás: a KSH 1995 és 2004 közötti adatfelvételei.

2. ábra. A nonprofit szervezetek taglétszámának megoszlása 1995 és 2004 között

Forrás: a KSH 1995 és 2004 közötti adatfelvételei.

A hazai adatok összességében azt jelzik, hogy a rendszerváltozást követően is működő nonprofit szervezetek és civil önszerveződések az ifjúsági korosztályt csak kis mértékben tudták integrálni és mobilizálni céljaik elérése érdekében. Az ifjúsági szervezetek száma a '90-es évek közepéhez képest növekedett, de ez nem járt a taglétszám gyarapodásával. Ugyanakkor ezen adatokat óvatosan érdemes kezelni, hiszen a 21. század elején talán nem is annyira a taglétszám-ban mérhető a társadalmi hatás.

Az ifjúsági ernyőszervezetek működésére a változó politikai követelményeihez való alkalmazkodási kényszer volt a jellemző. Az 1990-es években a rendszerváltást követően több ifjúsági ernyőszervezet is létrejött, de tevékenységüket és működési lehetőségeiket folyamatosan beárnyékolta a pártpolitikai szempontok. A történet 1988-ban kezdődött, amikor megalakult az ifjúsági szervezetek együttműködését koordináló Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa (MISZOT). A tömörülés 1992 végén két részre – a jobboldalhoz közelebb álló Nemzeti Ifjúsági Tanácsra (NIT) és a 1993-ban megszűnt MISZOT utódeként létrejött és a baloldalhoz közelebb álló Magyar Gyermekek- és Ifjúsági Tanács-ra (MAGYIT) osztdott. A NIT tagjai 1994-ben létrehozták az Országos Gyermekek- és Ifjúsági Parlamentet (OGYIP). 2002-ben és 2003-ban nagy lendülettel, de kevesebb sikerrel ismét kísérletek történtek egy egységes ifjúsági ernyőszervezet létrehozására. A MAGYIT és OGYIP nevéből alkotott Magyar Gyermekek- és Ifjúsági Parlament (MAGYIP) kezdeményezés az alakuló közgyűlésen a Nemzeti Gyermekek- és Ifjúsági Szövetség (NEGYISZ) nevet kapta. A NEGYISZ-t végül 2002 végén a szakmai szervezetek megalapították, de a szervezet alapszabályát nem minden ifjúsági szervezet írta alá. Bár történt azóta is kísérlet az együttműködésre (2003 tele, a Gyermekek és Ifjúsági Konferencia (GyIK) alakulása) mindeközéig a kezdeményezést nem koronázta osztatlan siker, a három ernyőszervezet mára kiüresedett, elvesztette jelentőségét.

Az ifjúságügyet kezelni hivatott kormányzati struktúrában minden egyes parlamenti ciklus más szervezeti megoldásokat hozott magával. A rendszerváltás után 1994-ig a Miniszterelnöki Hivatal és 5 miniszter felügyelete alá tartozott, a Horn-kormányban 1995-ig a Művelődési és Oktatási Minisztérium, majd újra a Miniszterelnöki Hivatal kezelte az ügyet. Az Orbán-kormány első évét követően (amíg a MeH-ben volt) létrejött az Ifjúsági és Sportminisztérium.

A Medgyessy-kormány a tárca feladatait szélesítve Gyermekek-, Ifjúsági és Sportminisztériummá alakította a tárcát, majd az addigi miniszter

miniszterelnökké válásával Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium lett.

A 2006-os választás óta a Szociális és Munkaügyi Minisztériumban egy osztály irányítja az ifjúságügyet.

Egy civil szervezet működtetése azonban már az alapításnál nehézségekbe ütközhet. Mint az EMLA egyesület 2005-ös eredményei mutatják, a bírósági bejegyzés egyáltalán nem egyszerű. Az egyesület szervezésében magánszemélyek húsz egyesület bejegyzését kezdeményezték más-más megyékben illetve Budapesten. Csupán annyi volt az alapszabályok között a különbség, hogy más volt a székhely, és a névben más megye (illetve Budapest) neve szerepelt.

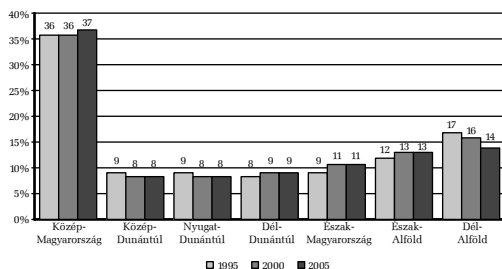
A végzésekben egyetlen olyan pont sem szerepelt, amely mindenhol egységesen megjelent volna. A legtöbb rendelkezés csak egy, illetve két bíró végzésében olvasható. Néhány olyan kérdés volt csupán, amely a bíróságok többségének azonos, vagy legalábbis hasonló reakcióját váltotta ki. Volt olyan bíróság, amely egy pontban rendelte el a hiánypótlás benyújtását; volt olyan, amelyik 36 pontban.

A bíróságoknak ugyan mérlegelési lehetősége van, és – ebből következően – a végzések soha nem lesznek egységesek. A jogbiztonság több eleme (a jog kiszámíthatósága, előreláthatósága, kalkulálhatósága) azonban csorbul ilyen mértékű kiegyenlítetlenség miatt. Az Alkotmány betűjéből, szelleméből és az alapvető jogainkból következik az egyesülési szabadság. Ez a jog súlyosan sérül, ha a bíróság előre nem látható, vitatható módon a jogszabályokból nem következő rendelkezéseket hoz. Végző soron az egyesülési jog gyakorlása, az állampolgári aktivitás csökken, ami a demokrácia, a demokratikus rendszer minőségét rontja le.

Várhatóan hasonló eredményt hozna egy egyesület közhasznúvá alakításához kapcsolódó kérelem is.

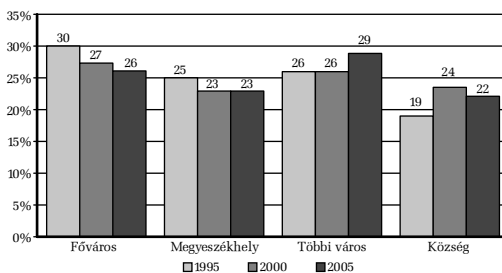
II. 2006–2007

Az ifjúsági civil szervezetek területi megoszlásában a központi régióknak van a legnagyobb szerepe, a szervezetek közel kétötöde (37%) itt található (ráadásul ezek többsége budapesti illetőségű), míg a többi régió nagyjából egyenlő arányban osztozik a maradék háromötöden.

3. ábra. Ifjúsági szervezetek régiók szerinti megoszlása (1995–2000–2005)

A szervezetek többsége városokban működik, csupán az összes civil ifjúsági szervezet ötöde (22%) tevékenykedik községekben. A városokban működő szervezetek legkisebb része megyeszékhelyi illetőségű (az összes szervezet kevesebb, mint negyede). A korábban (1995–2000) legtöbb ifjúsági civil szervezetnek otthont adó főváros szerepe is csökkent, a legfrissebb 2005-ös adatok szerint a „közönséges” városokban van a legtöbb szervezet.

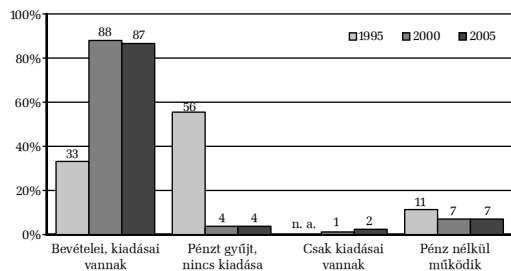

4. ábra. Ifjúsági szervezetek településtípus szerinti megoszlása (1995–2000–2005)

Az ifjúsági szervezetek többsége (87%) ma már bevétellel és kiadásokkal is rendelkezik, szemben az 1995-ös állapottal, amikor a szervezetek több mint felének nem volt kiadása.

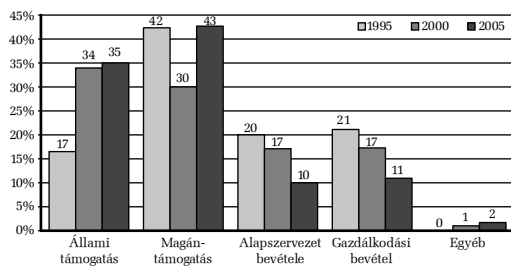
Az ifjúsági szakma - a civil ifjúsági szegmens

A legfrissebb 2005-ös adatok szerint kevesebb, mint minden tizedik szervezet (7%) működik teljesen pénz nélkül.

5. ábra. Ifjúsági szervezetek működési jellemzőik szerint (1995–2000–2005)

A KSH adatai alapján elmondható, hogy az ifjúsági szegmens civil szervezeteinek bevételszerkezetében túlnyomórészt a (magán, vagy állami) támogatások a hangsúlyosak. A támogatások mellett, amelyek a teljes bevétel 78 százalékát tették ki 2005-ben, az alapszervezettől és a saját gazdálkodásból származó bevétel aránya említésre méltó még, mindkét forrásból a bevételek egy-egy tizede (10–11%) származott. Az alábbi ábrára pillantva látszik, hogy arányukban folyamatosan csökkennek az alapszervezetek bevételei, illetve a gazdálkodásból származó bevételek.

6. ábra. Ifjúsági szervezetek bevételszerkezete (1995–2000–2005)

A KSH adatai szerint az 1995–2000–2005 időintervallumban növekedett az ifjúsági szervezetek száma, a bevétellel rendelkező ifjúsági szervezetek aránya ugyanakkor lényegében nem változott, mindvégig a szervezetek kilenczete rendelkezett bevételekkel. Ugyanakkor a bevételek összege, valamint az egy szervezetre jutó

bevétel jelentősen növekedett a vizsgált évek során, 2005-ben ez több mint 14 milliárd forintot jelentett, ami szervezetenként 7,5 millió forintos bevételt tett ki.

Összességében az ifjúsági szegmens a KSH által vizsgált civil szervezetek közül a legkevesebb bevétellel rendelkezik (a legnagyobb bevételre szert tévő civil szervezetek ennek az összegnek 10–20 szorosát érik el), továbbá az egy szervezetre eső bevételek tekintetében is a legalacsonyabbak között találjuk az ifjúsági szervezeteket.

	1995	2000	2005
Szervezetek száma	1 265	1 715	1 872
Szervezetek aránya	89%	92%	91%
Bevételének összege (millió Ft)	4 344,2	9 973,5	14 059,9
Egy szervezetre jutó bevétel (ezer Ft)	3 433,5	5 815,4	7 510,6

1. táblázat. Bevétellel rendelkező ifjúsági szervezetek

Az ifjúsági szervezetek pályázati bevételei 1995-ről 2000-re több mint duplájára emelkedtek, a 2005-ös adat ugyanakkor az ezredfordulónál tapasztaltnál képest jelentősen csekélyebb.

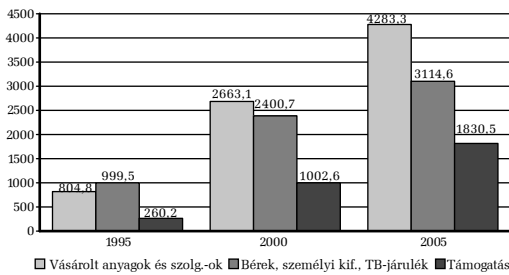
A pályázatokon nyert szervezetek aránya az összes szervezeten belül alig változott, mindössze az ifjúsági szervezetek 3–5 százalékának vannak pályázati bevételei, amely szervezetenként átlagosan 1,7 millió forint. Az ifjúsági szervezetek kedvezőtlen helyzetét jelzi, hogy míg az ezredfordulón a pályázati bevételek csupán tizedét (10%) tették ki az összes bevételnek, addig 2005-ben ez az arány kétötöd (41%).

	1995	2000	2005
A szegmens pályázati bevételei (millió Ft)	469,1	1 025,9	842
Pályázaton nyert szervezetek aránya	5%	3%	4%
Pályázati bevétel a bevételek százalékában	11%	10%	41%
Egy szervezetre jutó pályázati bevétel (ezer Ft)	330,1	549,2	1 733,6

2. táblázat. Az ifjúsági szervezetek bevételei

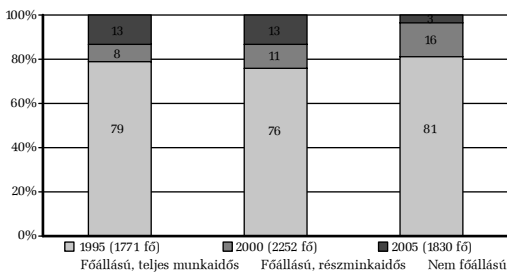
Az ifjúsági szakma - a civil ifjúsági szegmens

Az ifjúsági civil szervezetek kiadásai a vizsgált időszakban folyamatosan emelkedtek. Az emelkedés igaz a vásárolt anyagokra, vagy szolgáltatásokra, a bérjellegű kiadásokra és a támogatási tételekre egyaránt. A kiadás szerkezete is átalakult, míg a bérjellegű kiadások szerepe arányaiban egyre kisebb (1995-ben az összes kiadás 48 százaléka, 2005-ben csak 34 százaléka), addig a vásárolt szolgáltatások és eszközök, valamint a támogatási kiadások egyre jelentősebbek. Összességében az ifjúsági civil szervezetek kiadásainak ötöde (20%) támogatási kiadás volt 2005-ben.

7. ábra. Ifjúsági szervezetek kiadásai (1995–2000–2005, ezer Ft)

A bérjellegű kiadások csökkenő tendenciájának egyik magyarázója lehet az, hogy az ifjúsági civil szervezetek az ezredfordulótól 2005-re jelentősen lecsökkentették munkatársaik számát (majdnem az 1995-ös szintre). A teljes állásban foglalkoztatottak aránya nőtt az összes foglalkoztatott között. Illetve míg korábban a főállású részmunkaidős és a nem főállású foglalkoztatott között utóbbi volt elterjedtebb 2005-re olyannyira megfordul a helyzet, hogy mindössze a munkatársak három százaléka dolgozik mellékállásban.

8. ábra. Munkatársak száma és aránya (1995–2000–2005)

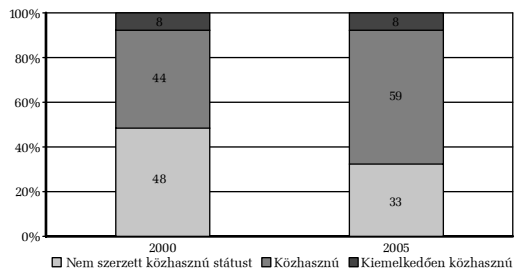
Az ifjúsági szervezetek kedvezőtlen anyagi helyzete megmutatkozik a munkatársak jövedelmében is. A többi szervezethez képest, az ifjúsági civil szervezeteknél dolgozók a civil szféra átlagánál alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek. Habár a munkatársak átlagkeresete folyamatosan növekedett az évek folyamán, a leszakadás a többi civil szervezethez képest egyre nagyobb, hiszen míg 1995-ben az ifjúsági szervezetekben tevékenykedők átlagkeresete a civil szféra átlagának 93 százaléka volt, addig 2005-re ez csupán 73 százalék.

	1995	2000	2005
Éves átlagkereset a főállásúknál (ezer Ft)	631	827,5	1 238,30
Átlagjövedelem százaléka	93%	81%	73%

3. táblázat. Éves átlagkereset (1995–2000–2005)

Az ifjúsági civil szervezetek nyolc százaléka volt kiemelkedően közhasznú minősítése 2000-ben, ez az arány nem változott 2005-re sem, a közhasznú minősítéssel rendelkező szervezetek aránya ugyanakkor jelentősen emelkedett a két vizsgált időpont között. Elmondható, hogy 2005-re az ifjúsági civil szervezetek kétharmada (67%) közhasznú, vagy kiemelkedően közhasznú.

Az önkéntesek az ezredforduló óta meghatározó szerepet játszanak az ifjúsági civil szervezetek életében. A legfrissebb 2005-ös adatok szerint az ifjúsági szervezetek többsége (60%) rendelkezik önkéntes segítővel. Szerepüket mi sem mutatja meg jobban, mint a részvételükkel megtakarítható munkabér összege, amely 2005-ben több mint 2,1 milliárd forintot tett ki.

9. ábra. Ifjúsági szervezetek közhasznúság szerinti megoszlása (2000–2005)

	1995	2000	2005
Önkéntes segítőkkel rendelkező szervezetek aránya	46%	77%	60%
Becsült munkabér megtakarítás (millió Ft)	349,9	854,5	2 165,40

4. táblázat. Önkéntesség az ifjúsági szegmensben

Az Ifjúság2000 és 2004 kutatás adatai szerint a 15–30 éves korosztályból 2000-ben a megkérdezettek 16, 2004-ben 20%-a jelezte, hogy tagja volt valamilyen ifjúsági szerveződésnek. A tényleges ifjúsági részvétel azonban valószínűsíthetően ennél kisebb, mivel a szervezeti tagság mérése mindkét felvételben kiterjedt az egyházi közösségekre is. Az ifjúságkutatások eredményei alapján az érintettek leginkább a sport és szabadidős, valamint a diák- és hallgatói szervezetek tevékenységében vettek részt, a többi civil szervezet említési gyakorisága 2% körül van. Az ifjúság közéleti aktivitását illetően figyelemre méltó, hogy a 2004-re vonatkozó ifjúságkutatás szerint az ifjúsági korosztályok tagjai a jövőben jóval magasabb arányban vettek volna részt tiltakozó – és érdekvédelmi megmozdulásokban, mint tették azt korábban. Ez jelzi, hogy az ifjúsági korosztály egyre határozottabban kívánja érdekeit képviselni, s utal arra, hogy a létező érdekvédelemesítési formákkal kevésbé elégedett.

Az állam

A kormány ifjúsági jogalkotó tevékenysége 2006–2007-ben számos területen elmaradást mutat. Májig nem történt meg a gyermek- és ifjúságvédelmi korosztályokkal kapcsolatos (pl. gyermekvédelmi, közoktatási stb.) jogszabályok harmonizációja, s nem született meg az évek óta napirenden lévő ifjúsági törvény sem. A hosszú ideje tartó és igen költséges előkészítési munka ellenére teljesen bizonytalan az új ifjúsági törvény tartalma és megszületésének időpontja.

Pusztán a forrásbővítő testületekről szóló még hatályban lévő, a civil képviselőlet lehetőségét szabályozó ISM-rendeletet módosították immár

sokadszor: valamennyi civil helyet a Gyermek és Ifjúsági Konferenciához delegált a jogalkotó (GyIA, RIT-ek és Youth in Action Bíráló Bizottság), amely nyilvános pályázat során választotta ki a szektor képviselőtét ellátó delegáltakat.

Jelentősséggel bír, hogy a Gyermek és Ifjúsági Konferencia úgy döntött, hogy a többszöri sikertelen kormányzati kísérlet után a „fejéről a talpára állítja a dolgokat”, s miután elsősorban a társadalmi igényt a társadalomnak, a civil szektornak kell megfogalmaznia, kezdeményeznie: kidolgozta és szakmai vitára bocsátotta az ifjúsági törvény tervezetét.

A választás eredményeképp a kormányzás folytonossága egyúttal azt is jelentette, hogy folytatódott az ifjúsági ügyek kormányzati képviselőletének újrastrukturálása és alacsonyabb szintre történő telepítése, valamint az ifjúságüggyel foglalkozó köztisztviselők számának csökkenése. Jelenleg miniszteriális szinten bár a Szociális és Munkaügyi Minisztérium felelős a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységért, a gyermek- és ifjúságpolitika, valamint a civil stratégia végrehajtásáért, de ezeket „házon belül” hermetikusan elkülönítetten kezeli. A közigazgatási reform részeként a Mobilitás önálló részprofilokkal, de beolvadt három meglévő állami intézménybe: a nemzetközi terület és regionális hálózat – Állami Foglalkoztatási Hivatalban mint Mobilitás- Országos Ifjúsági Szolgálat kapott helyett; az ifjúságkutatás a Nemzeti Családpolitikai és Szociális Intézetben (új nevén Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet) folytatódott főosztályi kereteken belül; a pályázatkezelést pedig az ESZA Kht. bonyolítja. Az ifjúsági szolgáltató rendszer regionális feladatait a Regionális Ifjúsági Tanácsok (RIT) és a Mobilitás részegységeiként működő, a pályázatkezeléstől megszabadított Regionális Ifjúsági Szolgáltató Irodák (RISZI) végzik.

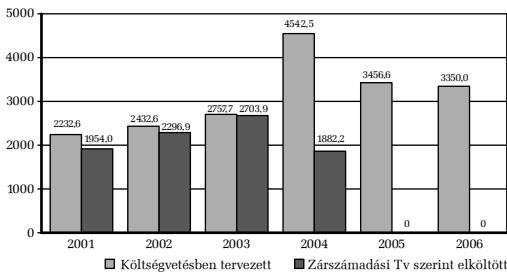
A minisztérium 2003-ban nem újította meg a tizenhat ifjúsági (korosztályi és szakmai) szervezettel 2000–2002 között évenként megkötött ún. stratégiai partneri megállapodásait és támogatási szerződéseit. Ehelyett egy ötelemű struktúrát igyekezett létrehozni: a civil, a hallgatói, az egyházi, a politikai és a határon túli szegmensben

próbált meg együttműködési megállapodásokat tető alá hozni.

A három működő ifjúsági ernyőszervezet (Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament, Magyar Gyermek és Ifjúsági Tanács, Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Szövetség) közös felhívásban próbált meg a civil szegmens képviselőit ellátó együttműködésre szólítani: létrejött a Gyermek és Ifjúsági Konferencia (civil szegmens), amely később együttműködési megállapodást kötött az ifjúsági tárcával, hasonlóképp a Hallogatói Önkormányzatok Országos Konferenciájával (hallgatói szegmens). Ugyanakkor a mai napig nem jött létre az ifjúsági szervezeteket és a gyerekek-szülőket- fiatalok érdekeit képviselni hivatott Nemzeti Ifjúsági Tanács.

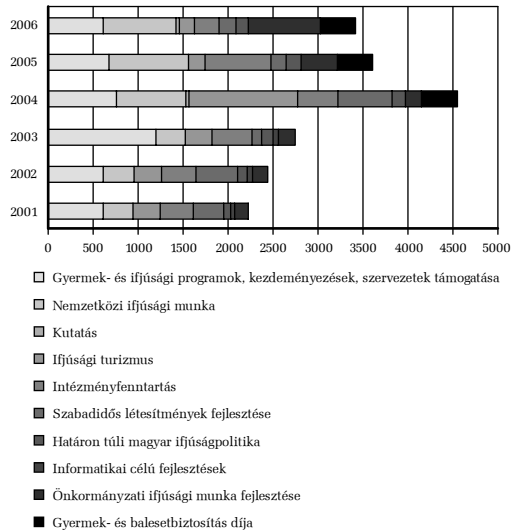
A tárca vezetői számos alkalommal kijelentették, hogy a minisztérium az ifjúsági szervezetek képviselőit megismerésére a civil társadalom belügyének tekinti, ha a szervezetek létre tudják hozni az integrált ifjúsági képviselőt, azt a tárca a társadalmi egyeztetés partnerének fogja tekinteni: bevonja a jogszabály előkészítés folyamatába, biztosítja számára az ifjúsági intézményrendszer civil kontrollját garantáló testületekbe való delegálás jogát és a működéséhez szükséges forrásokat.

A következő ábra 2001-től veszi sorra az ifjúsági ügyekért felelős kormányzati szerv ifjúsági előirányzatait

10. ábra. Ifjúságért felelős minisztériumok ifjúsági célú előirányzatai (2001–2006, millió Ft)

Hogy pontosan képet kapjunk az államilag dobtalt területekről, tematikus kategóriákba rendeztük az egyes támogatási célokat:

11. ábra. Ifjúságpolitika fejlesztési területei a kormányzati ráfordítások tükrében (2001–2006)

Évek óta csökken az ifjúságügyre szánt pénz, a demokráciatanulás egyik, ha nem a legfontosabb terepét számolják föl szép lassan. Néhány évvel ezelőtt még 3,5 milliárd – egyébként elégtelen – forint jutott az ifjúságpolitikára, 2007-ben már csak összesen 1,1 milliárdot szánnak, s ennek negyedrészt is az ifjúsági ingatlanok kapják (többek közt Zánka). Szakmai fejlesztésekre, képzésekre, közösségi programokra, táborozásra nem egészen 900 millió jut.

Nem lehet elmenni szó nélkül a pályázati rendszer lebonyolítása körüli évente ismétlődő anomáliák mellett. A pályázatok kiírása fél évet csúszik, s nem vigasz, hogy a bírálatokkal is ez történik. Ahol az internetes pályázati rendszer hol működik, hol nem, a hotline az esetek többségében nem elérhető, ahol a beszámoló és a regisztráció egy részét csak postán vagy személyesen lehet intézni, amivel a szereplők egyetlen résztvevőjének a munkája lesz egyszerűbb: a pályázattal.

Az ifjúságstratégia hiánya miatt a terület finanszírozása esetleges, kiszámíthatatlan így tervezhetetlen. Az állam évről évre, fejlesztési koncepció hiányában, az ifjúságkutatási adatokat nem használva, többnyire az előző éves pá-

KERET (m Ft)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GYIA	282	134	127	176	68	130	138,8	83,6	62,7
DA-RIT	20,6	43,7	35,7	32,6	20,5	43,7	48,5	29,2	21,9
DD-RIT	18,3	46,8	46	51	19	40	45,3	27,3	20,4
ÉA-RIT	25	56	56,8	55,6	25	30,5	55	32,2	24,1
ÉM-RIT	23,7	53,6	49	63,1	22,7	47,8	51,8	30,2	22,6
KD-RIT	18,2	38,3	38	41,8	18,1	37,9	42,1	25,3	19
KM-RIT	25,1	54,7	55,5	52,7	28	34	38,8	25,3	19
NYD-RIT	16	36,6	41,8	38,2	14,8	37,9	42,1	25,3	19
Youth/Youth in Action Program (mEuro)	0,85	1,416	1,482	1,59	2,342	2,530	n.a	n.a	n.a
m Ft*	217,1	375,6	359,4	387,6	618,9	621,4	n.a	n.a	n.a
Minisztérium	n.a.	649	666	1129	1157	812	710,6	330	304
Összesen	646	1488,3	1475,2	2027,6	1992	1835,2	1173	608,4	512,7

* az adott év első leadási határidejekor aktuális forint/euró árfolyamon számolva
 Forrás: Szociális és Munkaügyi Minisztérium

5. táblázat. Ifjúsági pályázati források (2000–2008)

lyázatait írja ki újra, nincsenek indikátorok és mérések, amelyek segítségével mérni lehetne a közpénzek hasznosulását. Az ifjúsági területen a szervezetek számára nincsenek automatizmusok, normatívák. Alapvető problémát jelent a transzparencia hiánya, és a pályázati kiírások és pályázaton nyertes pályázatok finanszírozásának kiszámíthatatlansága.

Vállalati szektor

Az ifjúsági szegmens meglehetősen fejletlen üzleti kapcsolatokkal rendelkezik. Habár a vállalati szektorból származó bevételek összességében jelentősen növekedtek 1995 és 2000 között, viszont 2005-re még valamelyest csökkentek is az ezredfordulós állapothoz képest. Mindeközben a vállalati támogatásban részesülő szervezetek aránya alig változott a vizsgált években, mind a három esetben a szervezetek nagyjából negyede tud a vállalati szférából származó támogatásokat felmutatni. A vállalati támogatásokat szinte teljes egészében a klasszikus ifjúsági nonprofit szervezetek kapták. Az ifjúsági szervezetek vállalati támogatásait összehasonlítva a többi

civil szegmenssel, elmondhatjuk, hogy csupán egy-két másik volt képes alulmúlni ezt a teljesítményt.

	1995	2000	2005
Vállalati támogatásban részesülő szervezetek száma	352	492	502
Vállalati támogatásban részesülő szervezetek aránya	24,8	26,3	24,4
Vállalati támogatások összege (millió Ft)	132,7 1	190,30	1 046,50

6. táblázat. Ifjúsági szervezetek vállalati támogatásai

Nemzetközi kapcsolatok

A nemzetközi kapcsolatokat két főcsoportba sorolhatjuk. Egyfelől a működő szervezetek többsége rendelkezik valamifajta nemzetközi kötődéssel. A meghatározó szervezetek tagjai a rájuk jellemző európai tagsággal (politikai szervezetek a politikai család európai ifjúsági há-

lózata, szakmai szervezetek a szakmai hálózati együttműködés). Külön alcsoportot képeznek azok a szervezetek, amelyek maguk is nemzetközi hálózatok magyarországi tagszervezetei. Az ifjúsági ernyőszervezetek nemzetközi felületét a Nemzetközi Ifjúsági Koordinációs Iroda (NIKI) látja el. A nemzetközi ifjúságszervezeti együttműködések, csereprogramok a Youth in Action program is támogatja. Másfelől a generáció tagjai maguk is vállalkozhatnak nemzetközi ifjúsági munkára. Az Európai Önkéntes Szolgálat (EVS) keretében mód van arra, hogy más európai szervezetnél lássanak el néhány hónapos önkéntes munkát, amelyhez ugyancsak a Youth in Action program nyújt anyagi segítséget. Az ifjúsági szervezetek nemzeti kötődéseinek leírásából nem maradhat ki a külföldről származó bevételek bemutatása sem. Összességében elmondható, hogy az ifjúsági szervezetek a legutolsó 2005-ös adatok szerint az összes civil szervezethez viszonyítva az átlagkörüli támogatásban részesültek. A támogatások túlnyomó többsége (nagyjából 3,2 milliárd Ft) külföldi nonprofit szervezetektől, vállalkozásoktól, magánszemélyektől származik és az összes támogatás csupán töredékének (127 millió Ft) forrása valamilyen állami szerv.

A vizsgált években változatosan alakultak a külföldi támogatások összegei, illetve a részesülő ifjúsági szervezetek számának tekintetében sem mutatható ki egyértelmű tendencia. Az ifjúsági szervezetek, a többi civil szervezethez képest továbbra is jelentős hátrányban vannak a külföldi pályázatok terén, a 2000–2005 közötti időszakban alig emelkedett a külföldi pályázatokon sikeres szervezetek száma, valamint az elnyert összeg – amely a civil szervezetek körében a legalacsonyabb – sem változott érdemben.

Kudarckok, sikerek

A Zuschlag-ügy

2007-ben az ifjúsági civil szegmens, de talán az egész civil szektor leginkább médiaképes eseménye az úgynevezett Zuschlag-ügy volt, zárójelbe

téve ezzel az év legfontosabb szakmai innovációit. A fél MSZP (Magyar Szocialista Párt) vezértart is érintetté tevő volt helyettes államtitkári vallomással lavinaszerűen elindult és a média vezető hírei közé kerülő csalássorozat jól rávilágít – a szektor által egyébként jó ideje folyamatosan jelzett – pártfinanszírozás elégtelenségére, valamint a civil és a politikai szervezetek közti határvonal elmosódottságára.

Civil képviselet a pályázati döntéshozó testületekben

A magyar ifjúságügy forrásbővítő testülete a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram. A GyIA Tanácsban, illetve a RIT-ekben lévő civil posztokat eddig nem nyilvános pályázatok útján, hanem a nagyobb ifjúsági ernyőszervezetek delegáltjai tölthették be. 2007-ben a mechanizmus megváltozott.

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium 24/2007-es rendeletében a Gyermek és Ifjúsági Konferenciát bízta meg azzal, hogy a kétféle – egy országos és hét regionális – forráselosztó testület civil képviseletét biztosítsa.

A GyIK nyilvános pályázat keretében adott alkalmat arra, hogy ne csak tagjai, tagszervezetei kapjanak lehetőséget, hanem az egész ifjúsági szektor részt vehessen a pályázatban.

Ifjúsági törvény

A rendszerváltás óta várt, egy évtizede folyamatosan ígért ifjúsági törvény először 2000-ben, majd többszöri próbálkozás után 2006-ban öltött konkrét formát, de a Parlamentnek elfogadni eddig egyetlen alkalommal sem sikerült. Az 1995. évi CLVI törvény idejétmúlt, s az ifjúsági szolgáltatási környezet csak igen kis szeptét szabályozza, hovatovább az ifjúsági szolgáltatások, intézmények léte, működése nem jogszabályi legitimáción alapul. Az ifjúsági civil szektor évek óta várja, kéri, követeli a törvényt, ezzel is elismerve-serkentve az ifjúsági diszciplína megerősödését: eredmény nélkül. 2007-ben a civil szektor elkészítette a törvényjavaslat szövegét, konferenciákon és szakmai körökben vitatta azt meg, s a Palamentben mutatta be.

NGYIK bezárása

A Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Közalapítvány a valaha volt KISZ ingatlanvagyonot volt hivatalos kezelni. Az elmúlt 17 évben a politikai erő saját vagyonuként kezelték a Közalapítványt, volt kuratóriumi elnökei ellen az utódok nem egyszer büntetőfeljelentést is tettek. A vagyon a felújítás hiányában és a széthordás okán fizikailag és pénzügyileg is erodálódott, mígnem 2007-re jutott el oda a helyzet, hogy a Kormány megszüntetni szánta a Közalapítványt, maradék ingatlanvagyonát beapportálva Magyar Nemzeti Üdülési Alapítványba.

III. Ajánlások

A magyarországi ifjúsági szervezetek a rendszerváltás óta eltelt 17 év folyamán végig olyan környezetben végezték munkájukat, amelyet az ifjúságpolitikai intézményrendszer folytonos átalakítása, a feladatok, a felelősségi- és hatásköri kérdések különböző kormányzati intézmények, illetve intézményi szintek közötti megosztása, s nem kis részben a pártpolitikai befolyásoltág jellemzett. Az ifjúsági ernyőszervezetek működésére leginkább az instabilitás volt a jellemző, a mindenkorai kormányok és politikai pártok igyekeztek olyan intézményi struktúrákat létrehozni, ami a hozzájuk közelebb álló ifjúsági szerveződések számára biztosítanak előnyösebb működési feltételeket. A kormányzati ifjúsági intézményrendszer kormányzati ciklusokat követő átalakítása jelentősen csökkentette a rendszer hatékonyságát és az ifjúságpolitikai célok végrehajthatóságát. Épp ezért az alábbi feladatlistán csak akkor van értelme, ha az ifjúságügy állami kezelése végre stabilizálódik.

1. Meg kell alkotni végre az ifjúsági törvényt, és életre kell hívni a gyermek- és ifjúsági ombudsman intézményét.
2. Közös, kormányzati-civil döntéshozatalon és vezetésen alapuló, skandináv típusú partnerséget kell kialakítani, véget vetve végre a mi-ők típusú szembenállásnak, s ki kell

alakítani azt a rendszert, amelyben a Nemzeti Ifjúsági Tanács létrejöhet. Az egységes érdekképviselőt képes lenne a szektor megerősödését is szolgálni, hovatovább közvetíteni tudná a civil értékeket is a hatalomnak (és a civileknek).

3. Meg kell alkotni az Országos Ifjúsági Stratégiát és Programot.
4. Utólag meg kell vizsgálni annak megvalósulását, illetve hatását (Ifjúsági Éves Jelentés).
5. Szükséges az ifjúsági intézményrendszer racionalizálása és strukturális átalakítása: a források elosztásának ésszerűsítése, a pályázati eljárások gyorsabbá, egyszerűbbé, olcsóbbá és átláthatóbbá tétele, a teljes folyamat nyílvanosságának és civil kontrolljának biztosítása.
6. Célzott kutatási programot kell lebonyolítani az ifjúsági civil szervezetek, közösségek helyzetének, lehetőségeinek, fejlesztési szándékainak megismerése érdekében. A kutatásnak meg kell különböztetnie a formális és a nem formális szervezeteket, illetve ki kell térnie az önkénteseket foglalkoztató szervezetekre, közösségekre is. A kutatások eredménye alapján meg kell határozni a civil ifjúsági szervezetek állam által is támogatni kívánt programjait.
7. A gyermek- és ifjúsági ingatlanvagyon (többek közt Zánka) áttekintése és rendbetétele sem halogatható tovább. Fel kell tenni végre a kérdést, ha mégoly fájdalmas is: mi szolgálja jobban az érintettek érdekét? Az ifjúsági ingatlanvagyon (fű alatti folyamatos széthordása, annak rendbetétele, vagy az egész értékesítése, és a források kamatainak eljuttatása közvetlenül a felhasználókhöz, a gyerekekhez, csökkentve ezzel az esélyegyenlőtlenséget.
8. Rendbe kell tenni a pályázatok kezelését, ahol a szabályok kizárólag a pályázókat kötik, az állam viszont akár fél évet is csúszhat a pénzek kifizetésével.
9. Egységes alapokra kell helyezni az ifjúságsegítő képzést.
10. Meg kell történnie a kiemelt gyermek- és ifjúsági projektek előkészítésének az önkén-

tes és szakmai képzések, az ifjúságkutatás, a gyermek- és ifjúsági információ, a helyi gyermek- és ifjúsági munkában.

11. Szükség van tiszta és független ifjúságkutatásra, azok eredményeit fel kell használni a stratégiaalkotásnál és a cselekvési terv létrehozásánál.
12. A gyermekjólétet, a gyermekügyet, a jelenlegi hermetikusan elkülönítés helyett (előbbit a szociálpolitika, utóbbit az esélyegyenlőség területe) együtt kellene kezelni.

13. A közoktatásban kiemelt szerepet kell kapnia a demokrácianevelésnek, mégpedig elsősorban nem külön stúdium bevezetésével, hanem minden tantárgyban, az iskolai élet egészében meg kell jelennie.

Jegyzet

- 1 A dolgozat csaknem változatlan formában a Civil Éves Jelentésben (Civil Szemle 2008/1-2.) is megjelent.

Képzések és ifjúság

I. Félmúlt és jelen

Az egész életen át tanulás általános elvei szerint, az ifjúsággal összefüggésben formális képzésként a felsőfokú szakképzés keretein belül szerveződő ifjúságsegítő szakképzésről, és az ifjúsági szakértő, szakirányú továbbképzési szakról beszélhetünk. Az ifjúsági terület egészét mindemellett leginkább és leggyakrabban a nem formális képzések különféle változatai jellemzik. Az utóbbi időben értelmezést kapott ugyanakkor mindaz a mindenki által jól ismert, szinte észrevétlen megnyilvánulás is, amely gyakorlatilag a mindennapos tevékenységeink során szerzett benyomásaink, tapasztalataink „lefordítása”, hasznosítása révén jön létre, amelyet informális tanulásnak nevezünk. Az informális tanulás feltétlenül komoly befolyással van/lehet a fiatalok felnőtté válására, amelynek körülményeiről leírására, és alapos átgondolására jelen írásunkban nem vállalkozunk.

Aki manapság ifjúságsegítő szeretne lenni, az igen sok helyen jelentkezhet tanulni. A Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2008 című kiadvány révén idén sok intézmény kínálatában szerepelt választható lehetőségként. A Mobilitás honlapján pedig tizennégy olyan intézmény nevét és elérhetőségét lehet megtalálni, amelyben ifjúságsegítő képzés működik és indul – a felsőfokú szakképzés keretein belül. Első megközelítésben talán meg is lehetne nyugodni, minden rendben van. „A képzés célja olyan szakemberek képzése, akik a tágran értelmezett kultúra eredményeinek birtokában felkészültek az összeurópai értékek közvetítésére, az ifjúság érdekeinek, szervezeteinek képviselésére, érzékenyek és fogékonyak az ifjúsági szubkultúra (társadalmi,

szociális, kulturális) problémái iránt, képzetek ezen problémák szociokulturális megoldására, a korosztályos közösségek fejlesztésére.”¹

Nem is nagyon rég, csupán öt esztendeje (2003 óta), hogy a felsőfokú szakképzés keretein belül elindult az a képzési rendszer, amely a felnőtté váló ifjúsággal hivatásszerűen foglalkozó szakemberek felkészítését manapság is közvetlenül szolgálja. Az eltelt időszak nem csupán számtalan változást, hanem a fontosabb képzési jellemzők állandóságát hozta. Sokat változott azonban a mindezt körülvevő képzési viszonyrendszer, átszerveződött az ifjúsági igazgatás központi rendszere, és meglehetősen sokat változott maga praxis, benne a konkrét ifjúságsegítő szakma is.

Az ifjúságügy napi praxisában, a különféle formában és összefüggésben létező és szerveződő képzések sokféle hangsúlyos szerepet töltenek be. Az ifjúságsegítő szakma letisztulásának, kiépülésének, szolgálatának fontos eszköze az ifjúságsegítő képzés, amely a felsőfokú szakképzés keretei között találta meg a helyét. A konkrét ifjúságsegítő feladatok és szerepek megvalósítására, illetőleg a felnőtté válókat segítő folyamatok elősegítésére ugyanakkor sokféle speciális és funkcionális képzés létezik, amelyeket egészében nem formális képzéseknek nevezünk. Összhangban vannak mindezek azokkal a szocializációs folyamatokkal, amelyek az ifjúsági szakemberekkel szemben minduntalan újabb szakmai igényekkel, ha úgy tetszik megrendelésekkel, jelentkeznek. Mindezek az egész életen át tartó tanulás tulajdonképpen jól ismert, létező gyakorlatát jelentik, amelyek valóságos szakmai igényekre jönnek létre az ifjúsággal foglalkozó szakemberek, illetve a felnőtté válók számára.

Nem formális tanulásról, az egész életen át tartó tanulás elvei szerint, általában akkor beszélünk, amikor az oktatási, képzési intézményeken kívül, különféle célok érdekében, különféle szempontok, elvárások és egyéni igények alapján létrejönnek strukturált képzési, felkészítési stb. lehetőségek. A résztvevők ekkor a teljesítményükről, az elsajátított ismereteikről kapnak/kaphatnak ugyan különféle tanúsítványokat, igazolásokat stb., de ezek az alkalmak nem zárulnak széles körben elfogadott bizonyítvány megszerzésével.

Az elmúlt időszakban az ifjúságügy környezetében sokféle szempont szerint szerveződött nem formális képzés, többé-kevésbé a jelentkező igények, elvárások és megközelítések szerint. Ilyen módon a gazdag képzési (továbbképzési, tréning stb.) kínálat egyaránt megjelent helyben, regionálisan, illetve országos szinten, továbbá európai uniós dimenziókban. Az ifjúságsegítő feladatokat végzők között szakmailag letisztult feladatkörök számára is szerveződtek alkalmanként, illetve rendszeresen különféle stúdiók (pl. az önkormányzatokban tevékenykedő ifjúsági szakemberek számára, vagy az ifjúsági irodák munkatársai számára stb.). A képzés mindezeknek a jegyében egyrészt szolgál a szakemberek felkészültségének a megteremtésére és megőrzésére, másrészt a felnőtté válók számára szolgáló konkrét, kellően strukturált segítő eszköz (pl. kortárssegítő képzés).

Növekvő szakmai elvárások

A kilencvenes évek idején növekedni látszottak az ifjúsági nemzedékek környezetében azok a hozzáértést, szakmai felkészültséget szükségessé tevő elvárások, igények, amelyek a felnőtté válással összefüggésben a lehetséges szerepvállalásokkal, a végezhető feladatokkal szemben jelentkeztek. Megfeleltek és hasonlítottak is mindezek a tendenciák a társadalmi változásokkal együtt járó folyamatoknak, vagyis eleinte gyakran egymással is nehezen összeegyeztethető felfogásokban jelentkeztek,

és meglehetősen különböző szempontból törekedtek szemlélni és értelmezni, majd szakmai ismeretekkel ellátni az ifjúsági szakembereket. A különféle ifjúsági kezdeményezések, illetve a növekvő számú képzési programok révén aztán fokozatosan nem csupán gazdagabbá váltak a különféle tárgyú, tartalmú szakmai módszerek és ismeretek, hanem valamiféleképpen közeledtek is egymáshoz, sőt egyes szakmai területen átjárhatóvá is váltak egymás felé. Például a jellemzően mentálhigiénés tartalmú szakmai programrendszer az egyes feladatokat egybefoglaló egészségszemlélete, egészségkultúrája következtében számos ifjúsági tevékenység és szolgáltatás lett gazdagabb, sőt ez a szemlélet a hatásos ifjúsági feladatokban, napjainkban talán nélkülözhetetlen is. A kábítószer-fogyasztás mentén egyre inkább kiépülő szakmai tevékenységrendszer is például különféle módszereivel (például az éjszakai asztalitenisz program), vagy az alacsony küszöbű szakmai szemléletével és gyakorlatával egyértelműen hozzájárult az ifjúsággal foglalkozás szakmai módszereihez, eszközrendszeréhez.

A kilencvenes években az ifjúság ügyében nem is véletlen, hogy összhangban a szocializációs folyamatokkal, jellemzően különféle (rokon)szakmákban képzett, felkészült szakemberek jelentek meg, töltöttek be különféle szakmai tartalmú feladatköröket az ifjúság (segítése, informálása, kezdeményezéseinek támogatása, szabadidejének szervezése, problémáinak kezelése, majd megelőzése stb.) jegyében szerepet vállaló, illetőleg az ifjúság érdekeit helyben és/vagy szélesebb összefüggésekben képviselni akaró sokféle civil és önkormányzati szervezetekben. Sokféle képzés szerveződött ekkortájt és a különféle specializációk, szűkebb és szélesebb kört érintő kurzusok, tanfolyamok és továbbképzések révén a felnőtté váló ifjúság segítségével hivatásszerűen foglalkozó szakemberek nem csupán megerősíthették, hanem össze is hangolhatták az ifjúság ügyében elsajátítandó ismereteiket. Legalább annyira, hogy teljesülhetett egy reális igény, a különféle specializációt követően 2003-ban elindulhatott a felsőfokú

szakképzésen belül az ifjúságsegítők szakmai képzése.

Amíg 2003-ban, az adatok szerint, csupán egyetlen felsőoktatási intézményben összesen 14 fő, addig 2005-ben már kilenc városban, 10 intézményben 378 fő kezdte meg a tanulmányait. 2008-ban pedig már 17 városban, 14 felsőoktatási intézmény rendszerén belül 625 főnek nyílik majd lehetősége, hogy felvételt nyerve elsajátíthassa az ifjúságsegítéshez szükséges szakmai ismerteket.² Az eltelt röpke öt év alatt az ifjúságsegítő képzések mindegyike egyrészt egyértelműen beépült az egyes felsőoktatási intézmény alapképzésébe, másrészt ugyanakkor a felsőfokú szakképzés sajátosságainak megfelelően az OKJ-ban (Országos Képzési Jegyzék) szereplő felsőfokú szakképzettséget adott és ad a sikeresen végzeteknek. Sőt Pécsen lehetőség nyílt arra is, hogy ifjúsági szakértő szakirányú végzettséget szerezzen a pályán tevékenykedő szakember.

II. 2006–2007

Talán a korábbi évek egyértelmű eredményének is mondható, hogy 2006-ra az ifjúsági folyamatokat nagyon sokféle szintű és tárgyú képzés jellemezte. Vagyis nem csupán az ifjúságsegítő képzés bővült látványosan,³ hanem szinte folyamatosan, szerte az országban különféle tréningek, felkészítések, továbbképzések zajlottak. Mindezt természetesen, a magas képzés-szervezési és -részvételi hajlandóság mellett, az tette lehetővé, hogy az ebben az időszakban megjelent pályázatok között szép számmal hirdettek képzésre forrásokat. Ebben az időszakban a felnőtté válók szakszerű segítségét, illetőleg a különféle problémákban érintett ifjúsági csoportok bekapcsolódását, részvételét szolgáló (nem formális) képzések mintha egyre inkább az egyes ifjúságsegítő szolgáltatások és programok szerves részét képezték volna.

A képzések mellett, éppen a képzések által felszínre hozott szakmai ismertek és módszerek megerősítésére és alkalmazhatóságának biztosí-

tására is, különféle kezdeményezések indultak vagy bontakozta ki 2006-ban. Ilyen volt például a NIIDA (Nemzeti Ifjúsági Információs és Dokumentációs Adattár), amely egy olyan tudástár ki-munkálását jelentette, amely „gazdag és igényes forrásanyagot tud biztosítani az ifjúsági szakterületen dolgozóknak, tanulóknak, képzőknek és a fejlesztő vagy kutató szakembereknek és érdeklődőknek.”⁴ 2006-ban, a program kiépítésének folyamatok sor került egyrészt az ifjúsági szakma meglévő jellemzőinek áttekintésével, másrészt az Európai Unió folyamatok⁵ hazai értelmezési törekvéseivel az ifjúságsegítő szakma erősödését szolgálta. A Kompas, noha hazai képzési programja már 2004-ben kezdődött, az emberi jogi képzők képzésének folyamata ekkortájt erősödött fel, és azóta is az ifjúságsegítő szakemberek munkájának megerősítését szolgálva az alapvető emberi jogi ismeretek átadhatóságára, alkalmazhatóságára készít fel. Ugyancsak az ifjúsági folyamatok erősödését, ezen belül, a formális képzéseken kívül, a nagy számban meglévő (nem formális) képzések, illetőleg képzésekkel összekapcsolt kezdeményezések és programok strukturált támogatását hivatott szolgálni a *Fiatalok Lendületben* Program,⁶ amely 2007-ben indult és öt alprogramba szervezte a hangsúlyozni szánt feladatokat.

2006-ban ugyanakkor, az ifjúsági folyamatokat tekintve, fontos változások történtek. Nem csupán a kormányzati szinten felelős minisztériumon belül került más helyre és kapott más hangsúlyt az ifjúsággal kapcsolatos feladatrendszer, hanem a központi feladatok végzését szolgáló háttérintézményeket (Mobilitás) is alaposan átszervezték. Gyakorlatilag létszámok felszabadítása mellett, összevonták a foglalkoztatást és szociális ügyeket szolgáló szakmai intézményekkel. A pályázati rendszer is új struktúrát kapott, a hazai pályázati feladatokat egységesen egy kht-re bízta, amelyik ma is gondozza a minisztérium költségvetési fejezetén belüli pályázati programokat, a Nemzeti Civil Alapprogram pályázatait, a Gyermekek és Ifjúsági Alapprogram pályázatait, továbbá az Európai Unió társfinanszírozású feladatok révén létrejövő pályázati

programokat (pl. HEFOP, TÁMOP stb.). A változás mellett feltehetően a pályázati források is csökkentek (vagy máshová került a hangsúly), mindenesetre a kis vagy közepes méretű, egyszerűbb adminisztratív működésre képes, leginkább helyi szervezetek jóval nehezebben férhetnek hozzá a tevékenységüket nagyrészt biztosító pályázati lehetőségekhez. (Csak feltételezni lehet, hogy a nehezebben elérhető források hatására a bizonytalanabb egzisztenciával működő, leginkább kisebb, helyi szinten tevékenykedő szervezetek különféle képzési programjai ezt a változást alaposan megsínylik.)

2006-ban még egy változás érintette az ifjúság, pontosabban az ifjúságsegítő képzések ügyét: nevezetesen amikor a felsőoktatásban megszerzhető végzettségi szintekről megjelent oktatási minisztériumi rendelet 2. számú melléklete⁷ a társadalomtudományi képzési területen a szociálpedagógia alapképzési szakon (BA) jelölte meg az elsajátítandó ifjúsági ismereteket. Figyelemre méltó, hogy az ifjúságsegítő felsőfokú szakképzést létesítő, illetőleg szociálpedagógusként az ifjúsággal kapcsolatosan felsőfokú alapképzettséget lehetővé tevő két jogi dokumentum ugyanazzal a célcsoporttal kapcsolatos szakmai feladatokról mennyire másként fogalmaz. (Ide tartozik még, hogy sem az ifjúságsegítő, sem pedig a szociálpedagógus nem rendelkezik önálló FEOR számmal, azaz önálló foglalkozást megjelölő szakmai számmal.)

Az elmúlt időszakban az ifjúságsegítő szakképzés tapasztalatainak áttekintésére és megújítására számtalan kezdeményezés és találkozó történt, keresve a különféle nem formális és formális képzések, és szakmai képzések kapcsolatát a gyakorlattal és a szükséges igényekkel. Mindezek kétség kívül előrevihetik a meglévő, kissé kuszának látszó ifjúságsegítő szakképzést, gondolhatunk mindazokra a szakmai háttért megerősítő lépésekre (pl. kidolgozásra került az új szakmai vizsgakövetelmény, ifjúságsegítő kézikönyv, gyakorló feladatgyűjtemény készítése ifjúságsegítő szakos hallgatók számára, a szakmai gyakorlat csak akkreditált képző helyen legyen stb.), amelyekről például a BEIK-ben idén

januárban tartott szakmai találkozón⁸ hallhattak a meghívott szakemberek, amely révén feltehetően megalapozottabb és áttekinthetőbb képzési viszonyrendszer jöhet létre.

Szakmai képzés és a gyakorlat

Mint hogy a felnőtté válás általános jellemzői, szocializációs terhei, mindenféle mozgás mellett, tulajdonképpen folyamatosan komoly szakmai elvárásokat jeleztek/jeleznek a különféle munkakörökben, közvetlenül vagy közvetve konkrét ifjúságsegítő feladatokat végző szakemberek felé, a gondolatmenetünknek feltétlenül összefüggésben, kapcsolatban kell lennie a konkrét szakmai gyakorlattal.

Ami azért ezt a feladatot mégis kissé nehezíti, talán bizonytalanra is teheti, hogy az ifjúságsegítés a gyerekek, serdülők, fiatalok környezetében sok helyen alig ismert szakma, hogy az ifjúságsegítés szakmai presztízse kifejezetten szerény, sőt hogy az ifjúságsegítés a gyakorlatban, a szakmai jellegű munkakörök és munkafeladatok szempontjából nem letisztult, nem kellően kialakult fogalom. Alátámasztja ezt a gondolatmenetet egyebek mellett az is, hogy az ifjúságsegítő képzettség megszerzését lehetővé tevő szakmai képzést biztosító jogi dokumentum⁹ is az ifjúságsegítő szakmát gyakorlatilag három szakma (egyéb pedagógus, kulturális szervező munkatárs és szociális, gyermek- és ifjúságvédelmi ügyintéző) sajátos eredőjeként határozta meg. Ezekben a különféle FEOR számokkal jól azonosítható „partner-szakmákban” levő szakmai szempontokkal és hangsúlyokkal a szakmát különféle munkakörökben gyakorlók pedig – egymástól is eltérő elvárások mentén – nem feltétlenül azonosulnak.

Zavarra utal az a különbség is, hogy amíg a képzést létesítő jogi dokumentum, a munkaterület rövid, jellemző leírásakor, egyebek mellett így fogalmaz: „Az ifjúságsegítő alapvető feladata a fiatalok szociális és kulturális módszerekkel történő aktivizálása, érdekvédelme, a helyi társadalom és a helyi közösségek támogatása.

A szubkulturális csoportok közötti kapcsolat-építés és -tartás, valamint a párbeszéd kiépítésének segítése. A (veszélyeztetett) fiatalok tanácsadással történő segítése, munkaerőpiacon való elhelyezkedésük támogatása. Tevékenységét a szociális- és közművelődési intézményekben, valamint a civil szféra különböző területein, szervezeteiben végzi.”¹⁰ Az ifjúság ügyével kormányzati szinten foglalkozó minisztérium a honlapján, az ifjúságsegítő képzés bemutatásakor, a kialakult helyzetet – más észrevételek mellett – pedig úgy jellemzi: „Az intézményekben sokszor a képzők, és főként a hallgatók nem érzékelik az ifjúsági munka leválasztódását a határterületekről. Törvény, jogi szabályozás hiányában, az alapfogalmaiban is tisztázatlan. Így a képzés a képzőintézmény profiljának megfelelő, főként az oktatás, a művelődés, a szociális szféra irányába tolódik el.”¹¹

Úgy lehetne fogalmazni, hogy mindez nem meglepetés, az ifjúságsegítő szakma egyszerűen erőteljes változásban van. Az pedig, ami elsőre zavarosnak látszik a szakmai képzés körül, az tulajdonképpen ennek a változásnak a következménye. Ám hogy ennek a tényszerűen létező, hullámzó változásnak az érintettek szempontjából a mindenkor ifjúságsegítő a meghatározója; ahhoz, hogy az előremozdítója lehessen, az önaffirmatív törekvések mellett az ifjúságsegítő képzés fejlesztésének mindvégig a lehetséges funkciók erősítésére kellene fókuszálnia.

Aki ifjúságsegítő szeretne lenni, ha felvételt nyert, a felsőfokú szakképzés keretein belül, négy félévben, államilag finanszírozott és költségtérítéssel módokon, nappali és levelező formában egyaránt tanulhat. A képzések moduláris rendszerben zajlanak, az óraszámok nincsenek meghatározva, vagyis az egyes intézmények felelőssége, hogy miből mennyit tanítanak, de a négy félév során 120 kredit pontot kell a képzésben résztvevőknek elérni. Az egyes intézményekben zajló képzések – összhangban a jogi dokumentumban foglaltakkal¹² – jellemzően legalább három modulra bomlanak, úgymint (különböző néven megfogalmazott) alapismereti, szakmai és specializációs modulra. Ebben

a vonatkozásban az egyes képzések, az intézmények nyilvánosságra hozott tájékoztatói szerint, hasonló struktúrában fogalmazzák meg a képzési tartalmakat. Az egyes modulokon belül megjelenő tartalmi elemek láttán azonban jól érzékelhető, hogy nagyon eltérő felkészültségű hallgatókat várnak és hogy részben-egészben komoly különbségek vannak a közvetített ismereteket illetően is.

Jól látszik, hogy az egyes helyszíneken nem csupán más felkészültségű jelentkezőket feltételeznek, nem csupán más tartalmak közvetítésére helyezik a hangsúlyt, hanem magát az ifjúságsegítő foglalkozást is másként látják. Mindez természetesen nem véletlen, vélhetően teljes mértékben összhangban van az ifjúságsegítő foglalkozás szakmasodásával, vagyis mindenütt olyan ifjúságsegítő szakembert törekcsenek az egyes képzőhelyek felkészíteni, amelyekhez van elégséges ismeretük, támpontjuk. Nagy valószínűséggel ebben a folyamatban a változó (és változtatható) képzési szabályozások csak részben segíthetnek, különösképpen hogy nem egy elvont stúdiumról van szó, hanem a konkrét gyakorlathoz készítik fel a szakembereket. A már hivatkozott szakmai képzést megalapozó jogszabályban (de talán a későbbi dokumentumokban is) is jól azonosíthatók az egyes szakmai értelmezési periódus vagy szempontrendszer emléknymoi. A teljesség igénye nélkül sokban befolyásolta például a képzés során az elsajátítandó ismeretek meghatározását a markánsan megjelenő ifjúsági információs tanácsadó irodák létrejötte és működése, vagy a drog-fogyasztás megelőzésével kapcsolatos különféle tevékenységek, módszerek, programok, vagy az ifjúság szabadidejével, vagy éppen az önszerveződésével, érdekei megjelenítésével kapcsolatos kezdeményezések és programok, vagy a bontakozó szociokulturális animáció különféle megjelenési formái.

Csak feltételezni tudjuk, hogy mindezek mentén a különféle városokban az egyes képzőhelyek az ifjúságsegítő hallgatók gyakorlatának szervezésekor komoly zavarban lehetnek. Már csak azzal is, hogy a szakmai képzés elősegíté-

sét lehetővé tevő helyszínt hogyan találnak. Különösképpen úgy, hogy az esetlegesen a gyakorlatba bevonható szervezetek, intézmények nagy része (függetlenül attól, hogy azok civilek, vagy önkormányzatiak) sem feltétlenül sok ismerettel, tapasztalattal rendelkezhetnek a konkrét ifjúságsegítő szakmáról. Legyünk igazságosak, azok a szervezetek, intézmények, nagy valószínűséggel, talán mégis rendelkezhetnek egy valamennyire differenciált képpel, hogy szerintük milyen feladatokat végez egy ifjúságsegítő. Talán csupán azok nem feltétlenül koherensek egymással és a képző intézmény szakmai értelmezésével, vagy talán sok, a felnőtte válokat érintő megnyilvánulást, segítő lehetőségeket más szakmai szempontok szerint, más fogalmakkal írnak le, közelítenek meg. Talán mert egyszerűen más szakmát képviselnek, talán mert alapvetően más célrendszerben határozzák meg a maguk szerepét.

Noha az egyes képzési szintéren a körülmények jelentősen eltérhetnek, az ifjúságsegítő szakmai képzés jogi dokumentumokban foglalt vizsgakövetelményei, illetőleg szakmai követelménymoduljai révén a végzett ifjúságsegítők közelítően hasonló vizsgákon mérhetik meg felkészültségüket és szerezhetik meg a szakmai munkavégzésre felhatalmazó oklevelet. Mindez persze nem egyforma erőfeszítéssel járhat, és a képzés színvonala szempontjából nagyon sok múlik azon, hogy az adott intézmény milyen konkrét kapcsolatokat ápol az ifjúságsegítést a környezetében gyakorló szervezetekkel, intézményekkel, és milyen kapcsolatokat ápol az ott élő ifjúságsegítő szakemberekkel.

Hiszen szükség van/lehet rájuk, ha a szakmai gyakorlatot szükséges szervezni, de szükség lehet rájuk, amikor a képzés szakmai tartalmát, illetőleg a specializáció szakmai tartalmát kell meghatározni, vagy újra fogalmazni. Ebből a szempontból könnyen lehetne azt gondolni, hogy ezek a szakmai képzések, mint ifjúságsegítő szakmai műhelyek működnek az adott városokban... Nincs azonban így, és talán a szakmai erőtlenség, illetőleg az adott tartalmi bizonytalanságok és arányeltolódások összefüggésben

is lehetnek az adott felsőoktatási környezetnek a településen a gyakorlatban működő intézményes ifjúságsegítéstől való távolságával.

Lépések és összefüggések

A képzések hordozta innováció jelentőségét az ifjúsággal különböző szinten foglalkozó különféle intézmények és szakemberek már régóta ismerik. Tulajdonképpen az ifjúságsegítő szakképzés is abból az eleven képzési mezőből vált ki és formalizálódott, amely az ifjúság ügyét a kilencvenes évek óta jellemzi. Vagyis igazán nem egyetlen lehetőség az ifjúsággal kapcsolatos ismeretek, szakmai ismeretek megszerzésére az ifjúságsegítő szakképzés, hanem számtalan országos és regionális, és talán még több helyi szakmai tréning, képzés, felkészítés szerveződik manapság is folyamatosan. Ezek olyan nem formális képzések, amelyek létrejöttét nem csupán helyi, regionális és központi szerepet vállaló intézmények szorgalmazzák, hanem elősegíti mindezeket számos meghirdetett pályázat is.

Sokféle ismeretet lehet napjainkban elsajátítani ilyen módon (a coachingtól, a resztoratív technikákon, mediációs módszereken, ügyintézési ismereteken, bűnmegelőzési ismereteken át a különféle nemzetközi viszonyok közötti jártasságok és önértékelési megoldások megszerzéséig számtalan területen), sokféle szakmai módszer válik ezeknek a képzéseknek a révén aztán alaposan megismerhetővé, és épülhet be a szakemberek révén a konkrét gyakorlatba. Ezeket a képzéseket különféle tendenciák, tágabb összefüggések vagy közelebbi elvárások jegyében szervezik, és létükkel, hozzáférhetőségükkel a gyakorló ifjúságsegítőnek is lehetőséget teremtenek az egész életen át való tanulásra, illetőleg rajtuk keresztül az ifjúsággal kapcsolatos szakmai megújulásra.

A nem formális képzések az eltelt időszakban tehát egyre erőteljesebben alkalmassá váltak a különféle ifjúsági folyamatok erősítésére, illetőleg korrekciós szempontok érvényesítésére. Csak példaként említhetjük, hogy a szomszédos

országokkal, illetőleg a kibővülő Európával kapcsolatos, vagy az emberi jogokkal összefüggő különféle képzési megnyilvánulásokat. De sokadik éve állandó prevenció, korrekció eszköznek számít a különféle nem formális képzés a drogfogyasztás visszaszorításával kapcsolatos feladatokban, vagy a bűnmegelőzés területén is, amelyek létrejöttét, szervezését különféle pályázatok is ösztönzik. Figyelemre méltó folyamatként azonosítható az is, hogy az elmúlt időszakban a különféle szinten és tartalommal kezdeményezett összetett programokba egyre inkább beépültek ezek a nem formális jellegű képzések, tanulási lehetőségek, amelyek révén az adott programok hatásfoka egyértelműen nagyobb lehet. A *Fiatalok Lendületben* (Youth in Action) program például deklarálta a nem formális nevelési programok támogatására jött lére, amelynek keretében Európai szinten, külön is meghatározásra kerültek azok a kulcskompetenciák, amelyeket az egész életen át történő tanúláshoz szükségesnek tartanak.¹³

Ahogy az ifjúságsegítő szakképzés a szakma gyakorlásának konkrét lehetőségeivel, strukturálásával összefüggésben alakul és változik, úgy a közelebről és távolabbról kapcsolódó képzésekre, felkészítésekre, továbbképzésekre, tréningekre is biztonságosan lehet támaszkodni. Olyan képzési kínálati piac létezik ugyanis, amelynek (ha szélesebbre tekintünk) a gazdag kínálatából hatásosan lehet meríteni. Érdemben előremozdulni azonban vélhetően nem a képzéseken belüli változások révén lehetséges, különösképpen, mert a képzések a meglévő tapasztalatok optimumán legfeljebb összegyűjtik és tükrözik, ha úgy tetszik, közvetítik a lehetséges ismereteket a szakmát birtokolni és gyakorolni akarók felé. Az ifjúsággal való foglalatosság fogalmának és praxisának újragondolására, újraértelmezésére lenne szükség, akár a humán szolgáltatás rendszerén belül keresve a konkrét feladatokat és a kapcsolatokat más szakmákkal, hogy támogatást és további tisztulást élhessen meg az ifjúságsegítő szakmai képzés. Szélesebb és funkcionálisabb értelmezési keret segítségével a kapcsolódó képzések is biztonságosabban

lendíthetnének a konkrét szakmai gyakorlatokon, amelynek következtében feltehetően sokat erősödhetnének a meglévő ifjúsági szolgáltatók, sőt újabbak alakulhatnak, azonosítva a korosztályi igények révén szükséges feladatokat.

2008-ban végzett az első évfolyama – huszonhat fő – az ifjúsági szakértő szakirányú továbbképzési szaknak, Pécsen. A levelező képzésként működő stúdium természetesen alig érzékelhető még a mindennapokban. A négy félév során megcélzott képzési cél ugyanakkor meglehetősen komoly: „Olyan szakemberek képzése, akik hatékonyan képesek közreműködni és szakmailag segíteni a civil és az állami szféra ifjúsággal kapcsolatos tevékenységét, feladatait. A képzésben részt vevők felkészülnek az ifjúságot érintő társadalmi és gazdasági folyamatok megismerésére, értelmezésére, a változások követésére. Inter- és multidiszciplináris ismereteket szereznek az ifjúság, mint speciális és differenciált társadalmi réteg, értékvilágáról, értékebeállítódásáról. A megszerzett integrált tudás, valamint a szakmák és ágazatok közötti tájékozottság segítségével és alkalmazásával mozgósítani képesek szellemi és anyagi-fizikai erőket az ifjúság aktivitásának, lehetőségeinek, sikeres életútjának megteremtéséhez. Képessé kell válnia arra, hogy nem csak települési szinten, hanem a civil társadalom és szerveződések, valamint a kormányzati szféra ifjúsággal kapcsolatos tevékenységében hatékonyan közreműködjön.”¹⁴ Kétségtelenül a felnőtté váló ifjúsággal kapcsolatosan számtalan helyen és szinten szükséges (lenne) felkészült, hozzáértő szakember. Jó lenne mindezt figyelemmel kísérni azt, hogy egyrészt honnan jelentkeznek erre a továbbképzési szakra, másrészt pedig, hogy a végzettség megszerzését követően hol, milyen területen, miképpen fogadják majd őket. Jó lenne azt is elérni, hogy az ifjúsággal kapcsolatos különféle szakmai ismeretek és tapasztalatok ezen a továbbképzési stúdiumon a lehető legoptimálisabban integrálódjanak, ám mindehhez a napjainkban a különféle szakmai szinten kiválasztódott, komoly tapasztalatokkal, hosszú ideje tevékenykedő szakembereket az általuk megszerzett tapasztalataikkal együtt meg kellene nyerni.

III. Ajánlások

Fontos lehet a jövőben minden olyan állami szerepvállalás, amely erőteljesen támaszkodik a különböző szinten létrejövő szakmai kezdeményezésekre, a gyakorlat szakembereire. Minden fejlesztő és korrekciós ifjúságsegítői szakmai és igazgatási megnyilvánulás ugyanis, amely a meglévő képzési megnyilvánulásokat a konkrét gyakorlathoz igazítja, a humán szolgáltatás keretein belül hatásos, sokszínű és kiszámítható humán szolgáltatásként jelenhet meg. Olyan humán (ifjúságsegítő) szolgáltatásokat kellene ilyen módon a feltételek biztosításával, szakmai képzéseik támogatásával megerősíteni, amelyeknek tevékenysége következtében a konkrét szolgáltatásokat igénybevevő, érintettek reális szükséglete a meglévőnél jóval határozottabban jelenik meg.

Az a gyakorlat ugyanakkor, amely a szakembereket nem csupán a képzés tartalmi kimunkálásába, hanem az átfogóbb, stratégiai összefüggések azonosításába bevonja, sokat javíthat az ifjúságsegítő szakma konkrét helyzetén és konkrét szerepvállalásán a felnőtté válás folyamatában. Úgy tűnik ugyanis, hogy mindaz a zavar, tisztázatlanság és bizonytalanság, ami a képzésben manapság jelentkezik, az leginkább a konkrét szakma aktuális állapotában, vagyis a meglévő gyakorlatban keletkezik. Vagyis minden korrekciós megnyilvánulás sikerétől függetlenül az érdemi változás csak a gyakorlat segítségével lehetséges igazán. A bevonható szakemberek révén ugyanis feltehetően világosabban határozható meg, hogy az ifjúságsegítő szakma miként vehetne jobban részt a felnőtté válók segítésében,¹⁵ és világosabban lenne tisztázható az is, hogy mindahhoz a szakmai ismeretek mellett milyen feltételekre, működési körülményekre lenne még szükség.

Az ifjúságsegítő túlnyomórészt nonformális képzési megnyilvánulások egyszerre irányulnak a szakmai szerepek tisztulására és az ifjúsági generáció tagjainak fejlesztésére, felkészítésére. Az elmúlt időszakban, leginkább helyi szinten mostohábbá vált egzisztenciális viszonyok mi-

att állami szinten határozottabb segítségre van szükség ahhoz, hogy ezek a képzések a korábbi gazdagsággal és változatossággal működhessenek. Ezek a képzések, más szakmai megközelítésekről eltérő, egyedi értéke ugyanis az, hogy talán a legeredményesebben képesek a felnőtté válás során elmaradt ismereteket pótolni, és a jelentkező különféle veszélyeket megelőzni. Ebből a szempontból például mielőbb előfinanszírozásúvá lehetne tenni az eddig jellemzően utófinanszírozású képzési pályázatokat.

A felsőfokú ifjúságsegítő szakképzés alapvetően gyakorlati szakemberek képzését hivatott szolgálni. Ebből a szempontból sokat lehetne tenni annak érdekében, hogy ezek a képzések egyrészt erősödjének (találjanak kapcsolatot és összhangot más szakmákkal, a folyamatosan jelentkező új módszertani és szakmai megoldások és tapasztalatok mielőbb épüljenek be a képzésbe) a maguk helyén, másrészt a meglévőnél jóval erőteljesebben kapcsolódjanak a konkrét ifjúságsegítő gyakorlathoz. Sokat segíthetne, és állami eszközökkel jól támogatható lenne az, ha az egyes városokban levő felsőfokú ifjúságsegítő képzés és a környezetében levő ifjúságsegítő szakma egymást támogató rendszerre erősödne.

Az ifjúsági szakértő továbbképzés az állami szinten az ifjúság ügyével foglalkozók számára kitűnő alkalom lehetne arra, hogy a sok éve a szakmán belül létező, nagyjából egészében (tapasztalatai, teljesítménye, megnyilvánulásai, vállalt szerepei alapján) elfogadott szakember gárdát a meglévőnél intenzívebben bevonja az ifjúságsegítő szakma fejlesztésébe, a szakmai képzettség fontosabb követelményeinek újra és újragondolásába, majd meghatározásába, külső és belső elvárásainak gondozásába. El lehetne ugyanis ilyen módon kerülni (vagy legalábbis mérsékelni lehetne) a szakmai továbbképzés megjelenésével szakértői szinten nagy valószínűséggel jelentkező párhuzamosságot, egyfelől a végzettséggel rendelkezők, másfelől az előtörténetek nyomán a gyakorlatban szakértővé vált szakemberek között. Állami szinten fel kellene figyelni arra is, hogy az ifjúsági szakértő továbbképzés mentén még inkább szükségessé válik

a felnőtté váló ifjúsággal kapcsolatos különféle elméleti és gyakorlati ismeretek, kutatási eredmények, módszertani tapasztalatok visszafordítása, hasznosítása a felkészítésben, majd pedig a praxisban. Amennyiben ez az átfogó és összetett módszertani tevékenység állami eszközrendszerrel nem csupán lehetővé válik, hanem kellő támogatást is kap, akkor mindez nem egyszerűen lendületet hozhat a szakértő képzésben, és visszafelé az ifjúságsegítő képzésben, hanem felmutathatná az értelmét a különféle módszertani tevékenységeknek, elméleti ismeretek és gyakorlati tapasztalatok, módszertani megoldások leírásának, elvárások és követelmények megfogalmazásának, különböző szintű és tartalmú méréseknek és visszajelzésnek. Végső soron hozzájárulhat a szakmáját magas színvonalon gyakorló szakemberek jobb megbecsüléséhez is.

Talán nagyon nem rugaszkodunk el a földről azzal, ha azt feltételezzük, alighanem arra is lehetőség nyílna ilyen módon, hogy az ifjúsági szakemberek, szakmai szervezetek és kezdeményezések szakmai programokkal világosabban, és jóval határozottabban vehetnének részt a társadalmi szintű (ifjúsággal is kapcsolatos) problémák megelőzésében, kezelésében, lehetséges alternatívák felmutatásában.

A legsürgetőbb feladat azonban mindennél jóval prózaibb, a leginkább civil szervezeti viszonyok közt, a feltételek romlása, elnehezülése miatt elerőtlenedett szakmai szereplők, szervezetek, programok, szakemberek megőrzése és megerősítése. Nagyon sok állami feladatot jelent mindez. A változásnál pedig talán jelenleg fontosabb a változás feltételeinek megteremtése, a lehetséges szakmai partnerek és közreműködők számba vétele, illetőleg – a legszélesebb értelemben – az ifjúsági korosztályok tagjainak sikeres felnőtté válásának összetársadalmi érdekekkel emelése.

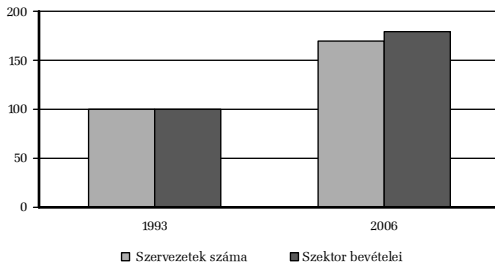
Jegyzetek

- 1 Az ifjúsági ügyekért felelős minisztérium, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium honlapján a /2002.(V.25.) ISM-OM együttes rendeletből idézve <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16460>
- 2 http://www.felvi.hu/ft8/talalatok.ofi?mfa_id=6-&int_id=-1&szer_id=-1&nev=ifj%FA%SE1gseg-%EDt%F5
- 3 2004 és 2006 között az ifjúságsegítés szakra jelentkezettek száma megkétszereződött: 239-ről 488-ra emelkedett. Forrás: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16460>
- 4 <http://www.mobilitas.hu/niida/bemutat>
- 5 Javaslat – Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról.. Az Európai Unió Tanácsa. Brüsszel, 2006. május 10. 8641/06
- 6 Az Európai Bizottság, az Európai Parlament és az Európai Unió tagállamainak megállapodása értelmében létrejött *Youth in Action – Fiatalok Lendületben* Program célja nemformális nevelési programok támogatása a fiatalok számára. <http://www.mobilitas.hu/flp/programismerteto>
- 7 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről
- 8 <http://www.mobilitas.hu/szakkepzes/muhely/harmadikmuhely>
- 9 7/2002. (V. 25.) ISM-OM együttes rendelet
- 10 7/2002. (V. 25.) ISM-OM együttes rendelet
- 11 <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16460>
- 12 7/2002. (V. 25.) ISM-OM együttes rendelet
- 13 A *Fiatalok Lendületben* (Youth in Action) program részleteiben is megismerhető az *Ugródeszka* 2006. decemberi számából
- 14 Idézet a felvételi tájékoztatóból. <http://www.feefi.pte.hu/felvetelizok/szakir/ifj-szakir.htm>
- 15 Jól mutatja mindezt, hogy a generációval kapcsolatban, a médiában drámai módon megjelenített problémák, helyzetek értelmezéséből és megoldáskereséséből egyszerűen kimaradtak az ifjúságsegítő szakemberek.

Ifjúsági célú nem állami források

I. Félmúlt és jelen

Magyarországon kis híján 60 000 nonprofit szervezet van bejegyezve, ami 70 százalékos számbeli növekedést jelent 1993-hoz viszonyítva. A szektor bevételei ezen időszak alatt reálértéken cca. 80 százalékkal nőttek a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2006-os cikke szerint.

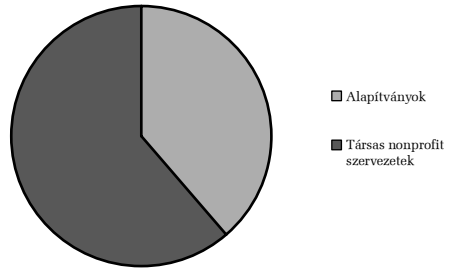

1. ábra. A szektor fejlődése

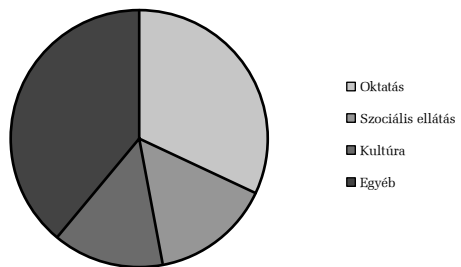
A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2006-ban című összefoglaló szerint 2000-től a bevételek reálértékének növekedési üteme meghaladta a szervezetszám növekedését, tehát ekkortól az egy szervezetre jutó reálbevétel még nagyobb mértékben emelkedett. Egyenletes ütemben és gyorsan bővült a foglalkoztatottak száma. A nonprofit szervezetek 2006-ban több mint két és félszer annyi munkavállalónak biztosítottak állást, mint 1993-ban.

A KSH szerint 2006-ban 58 242 szervezet működött Magyarországon, ennek cca. kétötöde, 22 464 alapítványi formában, 35 778 pedig társas nonprofit szervezetként. Az alapítványok 61 százaléka három tevékenységi területhez köthető: 32 százaléuk az oktatáshoz, 15 százaléuk a szociális ellátáshoz és 14 százaléuk a kultúrához. A társas nonprofit szervezetek körében

a szabadidős és a sportegyesületek, valamint a szakmai érdekképviseletek találhatók a legnagyobb arányban.

2. ábra. Nonprofit társasági formák megoszlása

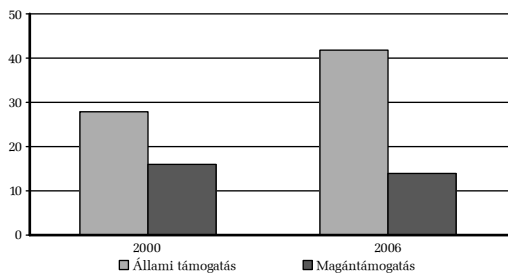
3. ábra. Tevékenységek megoszlása az Alapítványok között

A szervezetek 87 százalékánál volt rendszeres pénzforgalom, 5 százalékuk kizárólag tőkét gyűjtött. Megdöbbentő adat, hogy több mint 3 600 szervezet esetében semmilyen pénzügyi tevékenység nem volt tapasztalható. A civil szervezetek több mint 6 százaléka azt jelezte, hogy alaptevékenysége során nem tett szert bevételre, és kiadásai sem voltak.

Az elmúlt években láthatóan erősödött a civil szervezetek szolgáltató szerepe, és a szektor egészét nézve javultak gazdálkodási mutatói is. A nonprofit szervezetek által felhasznált bevételek összege 2006-ban meghaladta a 896 milliárd forintot. (2000-ben 495 milliárd forint volt). Mindezen örömteli adatok ellenére az 500 ezer

forintnál kisebb bevételű szervezetek aránya továbbra is meghaladja a 40 százalékot.

A nagyszámú szervezet ellenére is az ifjúsági, sport- és szabadidő eltöltésére pályázó civilek kisebb arányban részesednek a forrásokból, mint a település- és a gazdaságfejlesztés területén működő szervezetek. A KSH szerint emelkedett az állami támogatásokból származó források aránya. 2000-ben a teljes szektor bevételeinek 28 százaléka származott az állami vagy önkormányzati támogatásból, ez az arány 2006-ra meghaladta a 42 százalékot. Sajnos ezzel párhuzamosan a magántámogatások aránya 16 százalékról 14 százalékra esett vissza.

4. ábra. Állami és magántámogatások arányainak változása

A cca. 380 milliárdos állami hozzájárulás több mint 60 százalékát a közhasznú társaságok és közalapítványok kapták, bár ez a két szervezet-típus a civil szektornak alig 6 százalékát teszi ki. A (magán) alapítványok és egyesületek esetében csupán alig több mint egyharmados arányt képvisel a központi állami támogatás az összes bevételen belül. Az állam által a szektorban támogatásként kiosztott pénzüsszegeknek közel fele a fővárosban marad. Az utóbbi három évben 25 százalékos bővülést mutat a pályázati úton nyert bevétellel rendelkező szervezetek száma, valamint 50 százalékkal emelkedett a szektor által megszerzett pályázati forrás.

II. 2006–2007

2006-ban 13 500 szervezet nyújtott adományt vagy szolgáltatást a lakosság vagy más szervezetek részére. A civil szektor mintegy 128 milliárd

Ft pénzbeli támogatást nyújtott. Az adományok 72 százaléka szervezeteknek, míg 28 százaléka magánszemélyeknek jutott. A szektorban a munkavállalók száma 2003 és 2006 között 14 százalékkal növekedett, jelenleg majdnem 100 000 munkavállaló dolgozik civil szervezetnél. A számított főállású foglalkoztatottak 58 százaléka közhasznú társaságoknál, mintegy 18–18 százaléka egyesületeknél, illetve magán- és közalapítványoknál dolgozik.

A pályázatokhoz való hozzáférést sok esetben rontja a minisztériumi pályázatoknak az Európai Unió támogatási rendjéhez és céljaihoz való indokolatlan igazítása. Ezzel az Európai Unió támogatási célrendszere indokolatlanul kétszeresen is érvényesül, de a hazai pályázati célok a tényleges hazai igényektől eltávolodnak. Az európai uniós pályázatok már-már túlzó adminisztratív követelményeinek esetenként megfigyelhető átvétele sem segíti elő a minisztériumi pályázati rendszerek civilbarát működtetését.

Az Európai Unió forrásai

Az Európai Unió tagjává vált Magyarország 2004 óta jogosult az Európai Unió fejlesztési támogatások igénybevételére. A 2004-től a nonprofit szervezetek is uniós támogatásokhoz juthattak a Nemzeti Fejlesztési Terv keretében meghirdetett öt operatív program keretében. (AVOP, GVOP, HEFOP, KIOP, ROP).

Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program céljai között a szakmai át- és továbbképzés, a falufejlesztés, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme, valamint a helyi szintű együttműködések megerősítése volt.

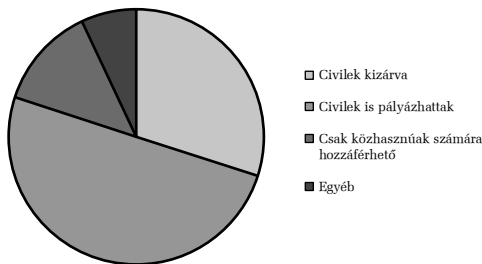
A Gazdasági Versenyképesség Operatív Program több területen is bevételi lehetőséget kínált a nonprofit szervezeteknek. A kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenység támogatása, az információs társadalom fejlesztése mind olyan területek, ahol nagy a civil szervezetek aktivitása. A kutatással foglalkozó intézményeknek egy része nonprofit formában működik. Az információs társadalom által kínált lehetőségek

kiaknázásában a civil szerveződések szerepe meghatározó.

A *Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program* célja az emberek képességeinek, képzettségének és életkörülményeinek javítása. A HEFOP programjai között megtalálható a munkaerőpiaci helyzet javítását, a munkahelyteremtést, a képzési formákat, a társadalmi beilleszkedés segítését és az elmaradott térségek egészségügyi infrastruktúrájának fejlesztését célzó pályázatok. A helyi civil szervezetek kapacitásépítése a ROP egyik pályázati kiírásában önálló célként is megjelent.

A meghirdetett pályázatok többségén ugyan részt vehettek a civil szervezetek is, de a források megszerzéséért a civil szervezeteknek gyakran a piaci vállalkozásokkal és az állami intézményekkel kellett versenyezniük. Csak egészen elvétve akadtak olyan pályázatok, melyeken kizárólag civilek vehettek részt.

A 2006. áprilisáig kiosztott 644 milliárd Ft-nak több mint egyharmadát osztották szét olyan pályázatokon, amelyek a nonprofit szervezeteket eleve kizárták a jogosultak köréből. A teljes összeg cca. 50 százalékára adhattak be civil szervezetek pályázatokat. További 84 milliárd Ft a pályázat által preferált szolgáltatási területeken működő közhasznú társaságok számára volt csak hozzáférhető. Valójában a nonprofit szervezeteknek az összes kiosztott támogatásnak mindössze a 10 százalékát összesen mintegy 66 és fél milliárd Ft-ot sikerült megszerezniük.

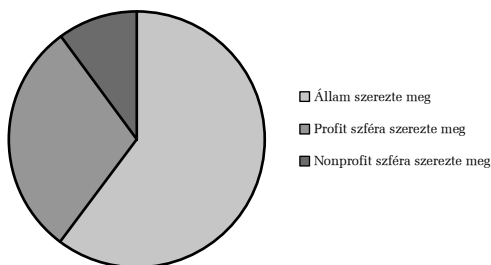

5. ábra. Az EU-s pályázatok megoszlása a civilek részvételi lehetősége szerint

A civil szervezetek számára a legkedvezőbbek a *Humán erőforrás-fejlesztési* és a *Regionális Fej-*

lesztési Operatív Program pályázati kiírásai voltak. Részint, mert más pályázatokról eltérően általában nem zárták ki a non-profit szervezeteket a pályázók köréből, sőt, bizonyos pályázatok esetében kimondottan a civil kezdeményezésekre kívántak támaszkodni. Ilyen cél volt például az oktatás, szakképzés, felnőttképzés fejlesztése vagy a hátrányos helyzetű rétegek társadalmi beilleszkedésének és munkaerőpiacra való be- vagy visszajuttatásának segítése. A ROP a régióspecifikus szakmai képzés támogatását kizárólag a nonprofit szolgáltatókra alapozta.

A teljes kiosztott támogatásnak közel 60 százalékát az állami szektor szerezte meg, a vállalati szféra 30 százalékot, és mindössze a források 10 százalékához juthattak nonprofit szervezetek.

6. ábra. Az EU-s pályázati források felhasználásának aránya

Az operatív programok közül a *HEFOP* volt a nonprofit szervezetek legfőbb támogatója. Itt talált pozitív elbírálásra a nyertes civil pályázatok több mint fele, s innen származott a nonprofit szektorba áramló 66 és fél milliárd Ft 45 százaléka.

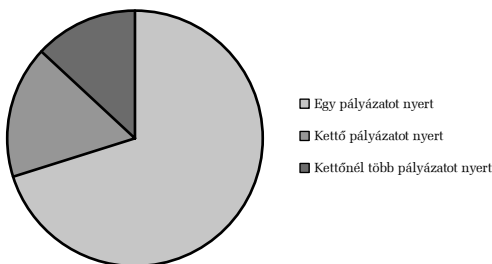
Az uniós támogatások nagysága, szerkezete, felhasználása

Az operatív programokból a nonprofit szervezetek mércéje szerint kiemelkedően magas támogatást lehetett elnyerni. Az egy pályázatra átlagosan jutó 82 millió Ft-os támogatás mögött azonban nagyon nagy a szóródás. Az Uniós források nagyságrendje jelentős veszélyeket, kockázatokat is hordoz magában, mert a nagy összegű támogatások kezeléséhez pénzügyi tartalékokkal nem rendelkező szervezetek nem

fogják tudni áthidalni a menet közben adódó válsághelyzeteket, és belebukhatnak a vállalt programba.

Az operatív programok általában a stabil infrastruktúrával és személyi háttérrel rendelkező intézményesülő vagy már intézményesült nonprofit szervezeteknek kedveznek. A nagy-költségvetésű programok megtervezéséhez és megvalósításához nyilvánvalóan nem elegendők a szándékok és az ötletek. A pályázatokban megkövetelt önrész, a megvalósítani kívánt programok kidolgozottsága és a szervezetek nyilvántartási, ellenőrzési, minőségbiztosítási rendszere mind leküzdhetetlen akadályt jelentenek a legtöbb civil számára. Ugyanakkor az is vitathatatlan tény, hogy sok civil szervezet indult el az intézményesülés útján és próbálják magukat belső fejlesztéseik révén megfelelő versenyképes helyzetbe hozni.

A 2006. áprilisáig támogatott 812 nonprofit pályázatot 448 szervezet nyújtotta be. Közülük 313 csak egy pályázatot nyert, 77 kettőt, 58 pedig ennél többet. A szervezetek nagyobbik fele főtevékenysége szerint is azokon a területeken dolgozott, amelyek közvetlenül kötődtek az operatív programok prioritásaihoz (regionális és gazdaságfejlesztés, a foglalkoztatottsági helyzet javítása, képzés, kutatás).

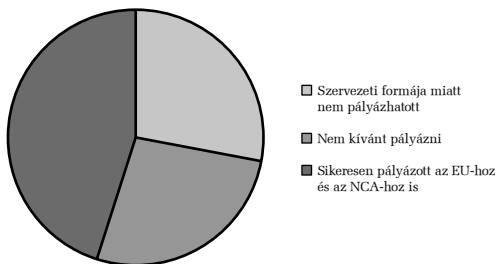
7. ábra. A többszörös sikeres pályázók aránya a csak egy sikeres beadott pályázókhoz képest

Az operatív programok prioritásaihoz főtevékenységük szerint közvetlenül nem kapcsolódó civil szervezetek jobbára a HEFOP-ból nyertek a többi pályázathoz viszonyítva alacsonyabb összegű támogatást. Ezek főként olyan programok voltak, amelyek megvalósítása során nagy hang-

súlyt kaptak a személyre szabott szolgáltatások. (Például a fogyatékkal élők, szegények, romák, szenvedélybetegek stb.)

Mindössze 29 volt az olyan szervezet, amely több különböző operatív programhoz is sikeresen pályázott. A többszörös nyerteseknek is általában ugyanannál az operatív programnál sikerült több projektjükhez vagy ugyanazon projekt egymást követő fázisaihoz támogatást szerezniük.

Az operatív programokból támogatott 448 nonprofit szervezetnek 25 százaléka szervezeti formája miatt – (közhasznú társasági, közalapítvány, stb.) a hatályos törvény szerint nem nyújthatott be pályázatot az NCA-hoz. 25 százalékuknak bár jogában állt volna pályázni, mégsem adtak be pályázatot. A Nemzeti Civil Alapprogramnak 2004–2005-ben közel 9 ezer sikeres pályázója volt. Ennek a sokaságnak az operatív programokból is támogatott 202 szervezet alig több mint 2 százalékát tette ki. Az operatív programok sikeres nonprofit pályázói a Nemzeti Civil Alapprogram pályázatainak is kimagasló támogatáshoz jutottak. Ezen pályázók nyerték el az NCA kollégiumai által kiosztott teljes összegnek több mint 7 százalékát.

8. ábra. Az NCA és az EU-s pályázatok együttjárása

A civil szervezetek zömének nem áll megfelelő infrastruktúra a rendelkezésére, nincs saját tulajdonú és megfelelően felszerelt irodája. Általános a főállású alkalmazottak hiánya. Sajnos a szervezeti stabilitást az NCA – támogatásaiból csak a nagyon kis méretű szervezetek tudják megteremteni. Az NCA szerepe a több főt foglalkoztató vagy foglalkoztatni kívánó szervezetek számára inkább az lehet, hogy a támogatások

elnyerését követően némiképp megerősödvé az uniós pályázatok „piacára” is beléphessenek.

Az uniós pályázatok egyik leggyakrabban említett problémája a bonyolultság és a bürokratikus szabályok sokasága. A sokszor indokolatlanul szigorú feltételek alapja a „túlbiztosítás” lehet. Például a pályázati anyaghoz csatolni kell olyan igazolásokat, melyek csak a szerződéskötéshez szükségesek, valamint gyakran olyan dokumentumokat is a szervezetektől kérnek, amelyeket a pályázató a különböző hatósági információs rendszerekből elektronikus úton maga is lekérhetne. Ezen okok miatt a pályázók sok adminisztratív utánajáráásra kényszerülnek, tehát kevesebb energiát tudnak fordítani a tartalmi követelmények teljesítésére. Érdemes lenne ezért ezeket a folyamatokat újra átgondolni és racionalizálni.

Egy másik jelentős probléma, hogy a hazai pályázati kiírásokhoz hasonlóan a nemzetközi kiírások sem határozzák meg konkrétan a folyamat lebonyolításának időkereteit. A kiíró rendszerint nem vállal kötelezettséget a szerződéskötés és az utalás időpontjára. Ezek a folyamatok rendszerint a tervezettnél (meghirdetettnél) hosszabb időt vesznek igénybe, súlyos likviditási problémákat, néha egyenesen megszűnés közeli helyzetet okozva ezzel a támogatottnak. Miközben a szervezeteket a határidők szigorú betartására kötelezik, a pályázatók oldalán megengedett (sőt, mindennapos gyakorlat) a döntés és jóváhagyás folyamatának az elhúzódása, az értesítések, szerződéskötések csúszása és a késedelmes utalás.

Ez egyrészt idővesztést okoz, másrészt jelentős minőségromlást eredményez, harmadrészt pedig demoralizálja a tartalékokkal nem rendelkező támogatásban részesített szervezet humán erőforrását. Kritikus esetben a megvalósítás ellehetetlenüléséhez vagy a szervezet megszűnéséhez is vezethet az ilyen „támogatás”. Ezen problémák a pályázatói folyamat hatékonyabb megszervezésével, a támogatási döntések és az utalások gyorsításával megoldhatóak lennének.

Fontos, hogy csak olyan pályázók jussanak támogatáshoz, akik képesek jó szakmai színvonalú, formailag elfogadható, a meghirdetett célokhoz és a kiírási feltételekhez alkalmazko-

dó pályázati anyagok összeállítására, illetve az azokban szereplő szakmai programok megvalósítására. Nem elegendő tehát egyszerűsíteni a pályázatok bürokratikus követelményeit és gördülékenyebbé, civil-barátabbá tenni magát a pályázatói eljárást, illetve a támogatások folyósítását. Maguknak a nonprofit szervezeteknek is megvannak a maguk teendői. Elkerülhetetlen, hogy pénzügyeik kezelésében, forrásteremtési tevékenységükben az eddiginél lényegesen tudatosabbá és professzionálisabbá váljanak, s ennek részeként – többek között – a projekttervezés és pályázatói területén is erősödjének.

A sikeres pályázáshoz és a programok professzionális megvalósításához sok-sok háttértudás és tapasztalat szükséges. Ezzel nyilvánvalóan nem minden civil szervezet rendelkezik. A civil szférán belül sok olyan szervezet van, amelynek személyes útmutatásokra és gyakorlati tanácsokra, esetleg közvetlen segítségre is szüksége lenne. Ezért nagy szükség lenne olyan fejlesztő programokra, amelyek során szakértő tanácsadók segítenék a pályázatok elkészítését, s a ma még segítségre szoruló szervezeteket egyúttal felkészítenék arra, hogy idővel a „támogatási piac” hatékony szereplőivé váljanak.

Az uniós pályázatok alapvető céljai szempontjából is kulcsfontosságú, hogy kiépüljön egy olyan – a civil szereplők bevonásával működtetett – nyilvántartási és monitoring rendszer, amely folyamatosan alkalmat teremtene a hatások kimutatására, az eredményesség elemzésére. Ennek igen fontos funkciója lenne, hogy muníciót adjon a frissen kialakított pályázatói mechanizmusok folyamatos korrekációjához, s ezáltal ahhoz is, hogy ezek jobban működjenek, közmegelegedésre szolgálják – többek között – a nonprofit szektor erősödését is.

Az adó 1%-ból származó civil bevételek

A gyerek és a kiskutya vezeti a listát, amely az alapítványoknak, civil szervezeteknek és egyesületeknek felajánlott személyi jövedelemadó egy százalékának megoszlását illeti.

A lista élén immár nyolc éve töretlenül a Gyermekrák Alapítvány, a Rex Kutyaotthon és a Gyermekétkeztetési Alapítvány áll.

Az adóhivatal adatai szerint a személyi jövedelemadójuk 1 százalékát civil szervezetnek felajánlók száma 2003 óta folyamatosan csökkent: míg 2003-ban még elérte az 1 millió 440 ezer főt, addig 2006-ban csupán 1 millió 340 ezer magánszemély rendelkezett érvényesen személyi jövedelemadója civil 1 százalékáról. Mindeközben az érvénytelen nyilatkozatok száma az elmúlt 3 év során folyamatosan emelkedett: 2006-ban már 124 ezer darab hibás rendelkező nyilatkozatot regisztráltak. 2006-ban 7,5 milliárd forintot ajánlottak fel magánszemélyek előző évi adójuk egy százalékából több mint 25 ezer civil szervezetnek. A kiemelt költségvetési előirányzatokra 1,5 milliárd forint támogatás jut az szája-ból.

Az összegek ugyan nagynak tűnnek, de ennél jóval többhöz is hozzájuthattak volna a szervezetek, ha mindenki kitölti az adócsomaggal együtt postázott kis papírlapot, és rendelkezik személyi jövedelemadója 1 százalékáról. Ám tavaly mindössze a potenciális nyilatkozók 32,4 százaléka élt a lehetőséggel, így a kiosztható 24,1 milliárd forintból csupán 13,1 milliárdhoz jutott a népes, több mint 25 ezres kedvezményezett körhöz.

Ugyan az átlagos felajánlás összege majdnem hatezer forint volt, 222 civil szervezethez száz forintnál is kevesebb érkezett. Tíz olyan akadt, amely ötvenmillió forintnál többet kapott és mindössze a civilek három százaléka részesült egymillió forintnál nagyobb támogatásban. A listavezetőket pásztázva szembeötlő, hogy olyan szervezetekről van szó, amelyek nevével nap mint nap találkozhatunk a médiában, azaz jelentős összeget kell áldozniuk a kommunikációra.

Listaáron a kampányok költségvetése minimum 30-40 millió forintos nagyságrendben mozognak. A kifizetett összeg azonban ennek töredéke lehet csupán. Tehát azon szervezetek vannak az 1% kapcsán előnyben, akik megfelelő marketing háttérrel, kapcsolatokkal rendelkeznek és a „témájuk” is könnyen kommunikálható. A nagyobb civil szervezetek könnyebb helyzetben vannak, ha reklámügynökséget keresnek.

Noha fizetni kell, az ügynökségek általában csak a listaár töredékét kérik civil partnerüktől. Sőt, némelyikük ingyen dolgozik, ilyenkor csak az anyagköltséget kell megtéríteni. Ám még a reklámszakmában csekélyebbnek számító összegek is jelentős kiadást róhatnak a civilekre, s az sem garantált, hogy a reklámra fordított összeg megtérül. Nagyobb kampánynak csak azoknál a szervezeteknél van értelme, amelyek több milliós támogatást kapnak.

Az 1%-ok hatékony mozgósításának alapja a pontos marketingstratégia. Az aktív kampányra általában január és május között kerül sor, hiszen az adóbevallás benyújtásának határideje egyéni vállalkozók és az áfát fizető magánszemélyek esetén február, az önadózást választó egyéb magánszemélyeknél pedig május.

A legtöbb adományozó vagy nagyobb, országos szervezetnek, vagy közvetlen környezetében található csoportnak adományoz. Utóbbiaknak pedig elég, ha saját célcsoportjukat elérik és csak tematikusan hirdetnek.

Minden évben jelentős az érvénytelen nyilatkozatok száma. Az érvénytelenített felajánlások összege megközelítette a fél milliárd forintot. A leggyakoribb ok az adó meg nem fizetése volt. Második helyen szerepelt, hogy egy helyett több civil szervezetet jelöltek meg kedvezményezettként, s dobogós hely jutott az aláírás nélküli borítékoknak is.

A személyi jövedelemadójuk egy százalékát felajánlók köre nem bővült számottevően. Ezt az APEH adatai is megerősítik: a 2006-os 1 422 000 magánszeméllyel szemben 2005-ben 1 408 000 éltek az alkalommal. Egyébként már tíz éve van rá lehetőség, hogy ne hagyjuk a személyi jövedelemadó egy százalékát az államkasszában, hanem azt a jogszabály által meghatározott kedvezményezettek javára ajánljuk fel.

A költségvetési törvény 6,8 milliárd Ft-ban maximalja a Nemzeti Civil Alapprogram keretét, ami azt jelenti, hogy amennyiben ennél magasabb összegű az adózók felajánlása, akkor is csak ekkora összegből gazdálkodhat az Alapprogram. Továbbra is minden forint, minden nyilatkozat duplán számít a fenti összeghatárig,

hisz a Nemzeti Civil Alapprogram biztosítja, hogy az 1%-os felajánlásoknak megfelelő összeg kerüljön az Alapba, melyből utána minden civil szervezet szabadon pályázhat. A nyilatkozatokat kitöltő adófizetők segítségével így a non-profit szervezetek az 1%-os adományokon túl is juthatnak támogatáshoz.

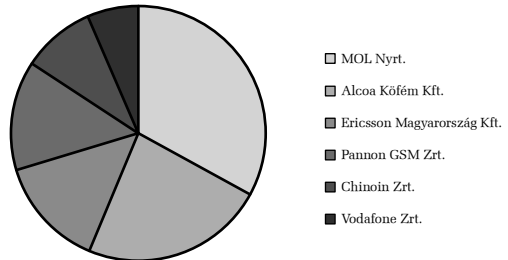
A vállalati adományozás kultúrája Magyarországon

Az adományozás kérdésköre jelenleg még igen érzékeny pont a magyarországi cégek számára. A gazdasági társaságok döntő része nem szolgáltat érdemi adatot arról, hogy mekkora összeget fordított egy adott évben adományozásra. A nagyrészüik konkrét megkeresés esetén is elzárkózik adományozási tevékenységének számszerűsítésétől, a más társaságokkal való nyílt összehasonlítástól. A vállalkozás nagyobb része egyáltalán nem szokott adományozni: vagy mert nincsen ehhez forrás, vagy mert a cégen belül olyan átalakulások, beruházások folynak, amelyek minden anyagi erőforrásukat lekötik. A társaságok kisebb része ugyan adományoz, de az adományozások pontos,összecszerű követésére, az adományok forintosítására már nem fordít energiát. A kisebb cégeknél általában az ügyvezető hatáskörébe tartozik a cég jótékonyági tevékenysége is a többi pénzügyi döntéshez hasonlóan, a nagyobb cégeknél a marketingért felelős alkalmazottak, például egy marketing-asszisztens, vagy a „pénzügyesek” foglalkoznak ezekkel. Az adományozás szerepe és célja a cégek életében általában még nem tisztázott. Még a nagyvállalatok között is nagyon kevés társaságnak van kidolgozott koncepciója, tudatos stratégiája és akcióterve a társadalmi felelősségvállalás terén.

A támogatásra vonatkozó információkat a vállalatok általában bizalmas információként kezelik. Egy része azért nem kívánja nyilvánosságra hozni, mert nem szeretnék, ha még többen keresnék meg őket, hogy pénzt kérjenek tőlük. Mások titkolózása mögött a cég imidzsének fél-

tése húzódik meg, mivel saját adományozói tevékenységük volumenét a legtöbben szerénynek érzik, inkább kitérnek az ezzel kapcsolatos tájékoztatás elől.

A Capital Research által 2006. szeptemberében készített kutatásban megkérdezett 23 cég 2005-ben összességében közel 3 milliárd forintot költött adományozásra, ugyanakkor ennek harmadát, körülbelül 1 milliárd forintot két állami cég adományai teszik ki: a Szerencsejáték Zrt. 623 millió forintot, a Magyar Posta Zrt. 400 millió forintot költött jótékony célra 2005-ben. A nem állami tulajdonú cégek sorát a MOL Nyrt. vezeti (460m Ft), második helyen az alumínium-feldolgozással foglalkozó Alcoa Kőfém Kft. áll: 2005-ben 321 millió forintot költöttek jótékony célokra. Ezután két telekommunikációs cég következik, az Ericsson Magyarország Kft (200m Ft), a Pannon GSM Zrt. (192m Ft), majd őket követi a Chinoin Zrt. (132m Ft) és a Vodafone Magyarország Zrt. (89,7m Ft).

9. ábra. 2005-ben a legnagyobb támogatást adó vállalatok támogatásának aránya egymáshoz képest

A támogatások különböző típusait vizsgálva a legszembetűnőbb, hogy az adományozók a pénzbeli adományi formát használják a legnagyobb mértékben, a cégek által adott összes adomány több mint negyötödét ilyen formában nyújtották 2005-ben. Az időbeli vagy szolgáltatáson keresztüli támogatás a legkevésbé jellemző a cégek adományozásaiban, ezek a teljes jótékony célokra fordított összegnek mindössze 2 százalékát teszik ki. A természetbeni adományok értékének aránya az összes adomány 12 százaléka, a válaszadó cégek közel kétharmada adakozott ilyen módon.

III. Ajánlások

Az Európai Unió források tekintetében: Fejlesztési programokkal biztosítani kell, hogy az Unió forrásokat ne csak a nagy szervezetek vehessék igénybe. Képesé kell tenni a szervezeteket az Unió projektek kidolgozására és megvalósítására. Egyúttal azt is biztosítani kell, hogy a megnyert Unió források ne „nyomhas-sák agyon” a saját tőkével nem rendelkező civil szervezeteket.

A profit szektor aktivizálása érdekében: a gazdasági szférát meg kell győzni, hogy részt merjen és részt akarjon vállalni a civil társadalom kiépítésében, támogatásában. Fel kell ébreszteni a nagy és közepes cégek társadalmi felelősség-tudatát és el kell érni, hogy a marketing és PR

költségüknek egy részét a civil szervezetek bevonásával használják fel.

A meggyőzés eszközei lehetnek képzések, tréningek, előadások, gazdasági és/vagy adókedvez-mények illetve egyéb alternatív módszerek is.

Források

Kuti Éva – A nonprofit szervezetek uniós pályázato-
kon elért eredményei című tanulmánya

Civil Társ Programiroda – Az Állami támogatási rend-
szer civilbarát szabályainak megteremtése

Capital Resarch – A társadalmi felelősségvállalás és
transzparencia Magyarországon

Menedzsment Fórum, Istvánkó Viktória

Összefoglalás

Laki László

A generációs reprodukció néhány jellemzője a magyar újkapitalizmusban

A fejezet a generációs folyamatokat a magyar újkapitalizmus újratermelődése összefüggésében kísérli meg vázlatosan értelmezni, abból a célból, hogy segítsen elhelyezni a Civil Ifjúsági Jelentést a társadalmi térben. Ugyanis, ha azt a kérdést tesszük fel, hogy vajon mi is jellemzi a magyar fiatalok helyzetét és esélyeit napjainkban, akkor alapvetően azt a problémát feszegetjük, hogy a rendszerváltás után máig kialakult új rendszer milyen körülményeket és feltételeket kínál a felnövekvő fiatal korosztályok számára a sikeres társadalmi felkészülés- felkészítés, az önállóvá válás, az ifjúkor megélése, a társadalmi beleszólás és cselekvés, az élet- és pályakezdetés, vagy a beilleszkedés tekintetében. Másként fogalmazva: a magyar újkapitalizmus társadalmi, gazdasági, jogi, politikai és érdekvizonyai által teremtett generációs reprodukció körülményeit, jellegzetességeit és hatékonyságát, a szocializációs mező által kínált ifjúkori életvitelek, cselekvésmódok, érdekmegjelentési formák és minták lehetőségeit, továbbá az élet- esélyek-betagozódások várható kilátásait firtatjuk. Méghozzá úgy, hogy szem előtt tartjuk az Európai Unióhoz történt csatlakozás tényét, hiszen a témakör jelzése és értelmezése során mérlegelnünk kell azt is, hogy vajon a hazai generációs intézményrendszer mennyire versenyképesen készíti fel a magyar fiatalokat az uniós csatlakozásból következő kihívásokra.

Kulcsszavak: az újkapitalizmus működése, generációs reprodukció

Brull Edit

Demográfiai helyzet, társadalmi fenntarthatóság, hosszú távú hatások

A népességszám alakulását alapvetően a születések és halálozások száma, valamint a nemzetközi vándorlás egyenlege határozza meg. A magyar lakosok száma 1980-tól folyamatosan csökken, ma csaknem 650 ezerrel kevesebb ember él az országban, mint 28 évvel ezelőtt. Mind a 0–14, mind a 15–29 éves korcsoport nagysága és a teljes népességhez viszonyított aránya folyamatosan csökken az utóbbi években. A gyermekkorúak valamivel több mint másfélmilliónyian, a 15–29 évesek pedig alig több mint 2 milliónyian voltak 2007. január 1-jén – a két csoport együtt a magyarországi népesség 35,8 százalékát tette ki. A gyermek korcsoportba tartozók száma a '90-es évek eleje óta rendre a 60 évesek és idősebbek száma alatt marad. A gyermek- és fiatalkorúak alacsony népességen belüli aránya – a fiatalok alacsony foglalkoztatottságával párosulva – komoly aggodalomra ad okot az eltartottsági ráta jövőbeli alakulását illetően.

Kulcsszavak: demográfiai mutatók, házasságkötés, válás, születés, termékenység, terhesség-megszakítás, halálozás

Pongrácz Tiborné

A családok demográfiai jellemzői

A magyar társadalom demográfiai helyzetét sajátos kettősség jellemzi: tradicionális, gyermek- és házasságközpontú értékrend egyfelől, kedvezőtlenül alacsony házassági és gyermekvállalási mutatók másfelől. A jelenlegi házasságkötési arányszámok alapján a nőknek több mint fele hajadon családi állapotban fogja leélni életét, míg korábban több mint 90%-uk megházasodott. A házasságkötés nélküli együttélések gyakorisága nő, de a párok többsége a később-

biekben házasságkötést tervez. 2007-ben a nők átlagosan 1,34 gyermeket hoztak a világra, ami 36%-kal alatta marad az egyszerű reprodukciót biztosító szinttől. Az igen alacsony születésszám annak ellenére alakult így, hogy most van szülőképes korban az 1974–79 között született nagy létszámú, vagyis több gyermek világrahozatalára képes női népesség. A kedvezőtlen születési mutatók jelentős részben a gyermekvállalási kor kitolódására és a fiatal nők magas gyermektelenségére vezethetők vissza. E két ok következtében valószínűsíthető, hogy az eredeti, a realizálnál jóval magasabb gyermekszámtervek nem fognak megvalósulni. A házassági kedv visszaesése, és az ezzel szoros összefüggésbe hozható gyermekvállalási tervek meghíúsulása számos negatív társadalmi, gazdasági következménnyel jár. Az eltartó-eltartott arány kedvezőtlen alakulása miatt a nyugdírendszer és az egészségügyi ellátás finanszírozhatatlansága már ma is a mindennapok problémája, ami a jövőben még inkább égető kérdésként vetődik fel.

Kulcsszavak: demográfiai magatartás, házasságkötés, gyermekvállalás, értékek, társadalmi következmények

Berényi Eszter

Ifjúság, iskola, oktatás

A fejezetben nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a magyar közoktatási rendszerben számos ponton találkozhatunk a társadalmi esélyegyenlőtlenség problémájával.

Az idei jelentésben különös figyelmet szentelünk a magyar oktatási rendszer egyik, az oktatási expanzió és a munkaerő-piaci elvárások változása miatt talán legproblémásabb szintjének, a szakiskolai képzésnek. Emellett hosszabban kitérünk a mérés-értékelés gyakorlatára a hazai oktatásban, s a mérések tükrén keresztül kívánjuk megvilágítani a magyar oktatási helyzet néhány fontos probléma-góciát.

Kulcsszavak: egyenlőtlenségek, expanzió, szakképzés, mérés, értékelés, munkanélküliség

Gyöngyösi Krisztina–Geist Gábor

Fiatalok foglalkoztatottsága, munkaerő-piaci helyzete

A tanulmányban a szerzők a magyar serdülők, fiatalok (alapvetően a 15-29 éves korú népesség) foglalkoztatottsági és munkaerő-piaci helyzetét tekintik át a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és más források adatai alapján. A problémát az Európai Unió viszonylatában tárgyalják. Foglalkoznak a diákmunkával, a foglalkoztatottság különböző típusaival (önfoglalkoztatás, alkalmazott, részmunkaidős foglalkoztatás), a pályakezdő munkanélküliség és tartós munkanélküliség kérdésével. Érintik a munkaerő-piacon hátrányos helyzetben lévő csoportok (nők, romák, fogyatékos emberek) kérdését. Végezetül javaslatokat fogalmaznak meg a fiatalok munkaerő-piaci helyzetének javítására vonatkozóan.

Kulcsszavak: foglalkoztatottság, diákmunka, munkahelyi problémák, munkahelyváltás, munkanélküliségi jellemzők, hátrányos helyzetű fiatalok munkaerő-piaci helyzete

Nyitrai Imre

Marginalizálódás, kirekesztettség

A központi kormányzat a kommunikáció szintjén - néhány próbálkozás után - foglalkozott ugyan a társadalmi kirekesztés mérséklésével, de tényleges javulás a területen nem volt tapasztalható. Ezt támasztja alá az UNICEF 2007 év végi jelentése is, amely a magyar gyermekek és fiatalok helyzetét szinte minden kategóriában rossznak, aggasztónak ítéli – különösen a szegénységtől veszélyeztetettség kérdésében. A gyermekszegénység elleni küzdelem elvi alapozói is úgy látják, a marginalizálódás megállíthatásához jelenleg elégtelen eszközök állnak rendelkezésre, ráadásul hiányzik a programok civil kontrollja is.

Kulcsszavak: társadalmi kirekesztettség, peremhelyzet, gyermekszegénység, hátrányos helyzet, szociális szolgáltatások

Székely Levente

Fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, média, infokommunikáció

Az írás két részében (fogyasztás – gazdasági helyzet; kultúra – média – infokommunikáció) összefoglalja az elmúlt évek trendjeit és a jelenlegi helyzetet. Foglalkozik a korosztály- és ország specifikus jelenségekkel.

Kulcsszavak: ifjúság, fogyasztás, gazdasági helyzet, kultúra, médiafogyasztás, információs társadalom

Diósi Pál

Családalapítás, otthonteremtés

A bevezetőben a szerző kifejti, hogy a családalapítás, otthonteremtés előzményei és a félmúlt jelenségei gyakran nem válnak el élesen egymástól, sőt napjaink egyes mozzanatainak megértéséhez akár évtizedekkel korábbi ismeretekhez is vissza kell nyúlni. Munkájában ezért válik meghatározó fontosságúvá a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetében készülő, *Életünk fordulópontjai c.* kutatás, amelyben az 1932-41 között született korcsoportokig visszamenőleg vizsgálták az életút átmeneteket és azok mintázatainak alakulását. Részletesen bemutatja, hogy az életútátmenetek mintázataiban a rendszerváltást követően lényegesen nagyobb változásokat következtek be a férfiak és a nők körében is, mint a korábbi évtizedekben.

Kulcsszavak: életútátmenetek vizsgálata, a családalapítás és az otthonteremtés kapcsolata, a bérlakásszektor elsorvadása, az önkormányzati lakásvagyon kampányszerű kiárusítása, az államig támogatott hitelek visszaszorulása

Susánszky Éva–Szántó Zsuzsa

Ifjúság és egészség

Az ifjúság egészségi állapotának legfőbb indikátorai, a mortalitási és morbiditási mutatók mellett, az egészséggel kapcsolatos életminőség,

valamint az egészségmagatartás mutatói. Ez utóbbi problémakörön belül a serdülők és a fiatal felnőttek esetében a rizikómagatartások (dohányzás, alkohol és drogfogyasztás) előfordulási gyakoriságára kell koncentrálni, tekintettel arra, hogy a rizikómagatartásokkal kapcsolatos érintettség a vizsgált korosztályok jövőbeli egészségi állapotát jelentős módon befolyásolja. Az egészségi állapot indikátorai között objektív, és szubjektív megítélésen (önértékelésen, önbesoroláson) alapuló adatok is szerepelnek. Jelen tanulmány elsősorban ilyen adatokra támaszkodva tárgyalja az életminőség és egészségmagatartás legfontosabb területeit. Ezek a következők: pszichoszomatikus tünetek, alvászavarok, allergiák, a táplálkozási magatartás zavarai, pszichés és mentális problémák (szorongás, depresszió, öngyilkosság), balesetek és sérülések előfordulása, a szexuális viselkedés problémái, addikciók.

A 30 éven aluli korosztályok egészségi állapotának javulásában, életkilátásaik, és az egészséggel kapcsolatos életminőségük kedvező alakulásában a prevenciónak van a legfontosabb szerepe. A korosztály egészséges életmódra nevelésében nemcsak a célpopulációra kell koncentrálni, hanem arra a társas, társadalmi környezetre is, amely a gyerekeket, serdülőket, fiatalokat körülveszi. Ebben az életkorban az egészségmagatartás még szinte teljes mértékben az egészségügyi rendszeren kívül formálható. Mivel a fiatalok egyre nagyobb arányban és egyre későbbi életkorokig részei az oktatási rendszernek, ezen az intézményi kereten belül célszerű utolérni őket. A rizikómagatartások többsége (dohányzás, alkohol, drog) stressz-oldó szerepet játszik a fiatalok életében. Feszültség-csökkentő hatásuk segíti a megküzdést, alkalmazásuk azonnali haszonnal jár a pörgő világban, ahol igen gyorsan kell követni a változásokat, és megfelelni a kihívásoknak. A magatartás káros következményei nagy időeltolódással jelennek meg, ezért a megbetegedés vagy az idő előtti halálozás kockázata alig mérlegelhető. A pillanatnyi előnyök maximalálására való törekvés elnyomja a jövő iránt érzett aggodalmat és felelősséget. Javasoljuk, hogy minél több olyan intervenció program kerüljön

támogatásra, amely a megküzdési képesség, a helyes, adaptív coping stratégiák kialakítását és fejlesztését célozza meg a szakirodalomban ismert módokon.

Kulcsszavak: ifjúság, életminőség, kockázati magatartás, pszichés állapot

Herczog Mária

Ifjúság, bűnözés, devianciák

A közvélemény – többnyire a média közvetítésével - úgy érzékeli, gyermek- és fiatalkorú elkövetők száma erőteljesen növekszik, és egyre durvábbak az elkövetési módok. Ehhez képest az elkövetések száma az elmúlt 10 évben nem nőtt. A rendszerváltozás óta a nyitottság, a szabadság, a szabályok fellazulása sokféle problémát okoz az érintett fiatalok és az őket körülvevő világ számára is. Nem alakultak ki azok az új keretek, szabályok, amik segítenék az eligazodást. Másrészt a szakemberek és szülők nincsenek felkészülve annak felismerésére, hogy az ő tevékenységük, kiemelt jelentőséggel a koragyermekkorra, kisiskolás korra meghatározó. A családi háttér és hatás a determináns. A jogszabályok részben támogatják, részben nehezítik a megelőző, beavatkozó tevékenységet, a különböző szektorok együttműködése gyenge, vagy nem létező. E tényeket a kutatások is alátámasztják.

Kulcsszavak: ifjúság, fiatalkorú, gyermekkorú, bűncselekmény, deviancia, bűnelkövetés, elkövető, megelőzés, büntetőjog, büntethetőség, korhatár, igazságszolgáltatás, szegénység, társadalom, erőszakmentesség, testi fenyegetés, gyermekvédelem, mediáció, áldozat

Ságvári Bence

Közösség, politika, közélet

Az elmúlt időszak nem bővelkedett olyan látványos és mélyreható, pozitív intézményi, szervezeti változásokban, amelyek alapjaiban változtatták volna meg a fiataloknak a közösségi

kezdeményezésekkel, a részvétellel, a politikával kapcsolatos attitűdjeit. Hiányoznak azok a hagyományos intézményes és informális fórumok, amelyek lehetőséget biztosítanának a vitára, az együttlétre, valamilyen közös cél érdekében végzett, nem elsősorban egyéni, hanem közösségi eredményeket felmutatni képes kezdeményezésekre. Egyre általánosabb jelenség ugyanakkor, hogy a közösségteremtés számos funkcióját átveszik a különböző on-line kommunikációs és közösségi technológiák, a fórumok, blogok, közösségi oldalak. Az elkövetkezendő néhány év folyamatai fognak választ adni arra a kérdésre, hogy az önszerveződésnek ezek a formái milyen mértékben és hogyan lesznek képesek betölteni a hagyományos struktúrák megszűnése és átalakulása által létrehozott űrt.

Kulcsszavak: közösség, közélet, politika, fiatalok, internet

Bába Karola

Földrajzi mobilitás, migráció

A mobilitás jelentése mozgékonyság. Két fajtáját különböztethetjük meg, a társadalmi és földrajzi (térbeli) mobilitást. Térbeli mobilitáson a népesség helyváltoztató mozgását értjük. A migráció (vándorlás) a térbeli mobilitás egyik formája, a népesség lakóhely-változtatása. A vándorlás mindig a közigazgatási határ átlépésével jár. A vándorlások többféleképpen osztályozhatók. Külső vándorlason az országhatárokat átlépő, belső vándorlason pedig az országhatárokon belüli lakóhely-változtatást értjük.

Megkülönböztetjük az állandó és ideiglenes vándorlást. Akkor tekintjük állandó jellegűnek a belső vándorlást, ha a vándorló állandó lakását végleges szándékkal elhagyja, és egy másik településen lévő lakást jelent be állandó lakóhelyül. Míg ideiglenes jellegű a belső vándorlás, ha a vándorló állandó lakását fenntartva (hiszen vissza szándékozik térni) az új lakását ideiglenes tartózkodási helynek jelenti be, vagy ha ideiglenes lakóhelyéről visszatér állandó lakóhelyére. A külső vándorlás esetében is meg-

különböztetünk ideiglenes és állandó jellegű migrációt. A fejezet az ifjúsági migrációs tendenciákat elemzi.

Kulcsszavak: belső vándorlás, külső vándorlás, társadalmi mobilitás, földrajzi mobilitás

Bíró Endre–Nagy Ádám

Jogi környezet

A fejezet két alcímben tárgyalja a témakört:

1. Kik és hogyan sértik meg tipikusan a gyermeki jogokat? Csak első hallásra meglepő módon a gyermeki jogokat tipikusan azok az intézmények sértik meg, vonják el vagy teszik zárójelbe, amelyeknek (köz)feladata a gyermekekkel való foglalkozás, a nekik nyújtandó (köz)szolgáltatások szervezése, a gyermekek ügyeinek intézése. Ezeknél az intézményeknél fordulnak elő ugyanis nagy tömegben gyermekügyi jogalkalmazások; s ezekben az intézményekben adódnak elő nagy gyakorisággal a gyermeki jogok érdekütközései, konfliktusai más érdekekkel, helyi és intézményi hatalmakkal.
2. A gyermekjogi sérelmek középpontjában: a „problémás gyerekek”. A problémás gyereket nem csak öröklött vagy szerzett fogyatékossága, beilleszkedési nehézsége, tanulási akadályozottsága, magatartászavara, szociális és kulturális hátránya (és ezek bármilyen kombinációjú halmozódása) sújtja, hanem sok közoktatási és gyermekintézmények azon törekvése is, amely a pedagógiai, fejlesztési és gyógypedagógiai feladatokat a problémás tanuló eltávolításával véli optimálisan megoldhatónak. A fejezet arról szól, hogy a közoktatási törvény határozott tilalma ellenére milyen folyamatok és hogyan kényszerítik a problémás gyerekeket az elkülönített (szegregált) oktatásba.

Kulcsszavak: gyermek mindenképp felett álló érdeke, gyermeki jogok, gyermekjogi sérelmek, problémás gyerek, integrált oktatás, szegregáció

Kőműves Judit–Wéber László

Állami, regionális, helyi szintű ifjúsági feladatok, intézményrendszer

A tanulmány az elmúlt két év ifjúságpolitikai feladatait tekinti át államigazgatási, intézményi és pénzügyi szempontból. Az egyes folyamatok állami, regionális és helyi szintű hatásait elemzve a cikkírók a másfél évtizedes ifjúságpolitikai mélyrepülés mellett kedvező változásokról is beszámolnak. A cikk az egyes államigazgatási szintek számára szóló ajánlásokkal zárul.

Kulcsszavak: intézményrendszer, állami feladatok, regionalitás, helyi ifjúságpolitika

Szolid F. Lola

Eljárások, adminisztráció, hatalomgyakorlás, transzparencia

Ebben a fejezetben a demokratikus állam ifjúságpolitikai szerepét megvizsgáljuk a közigazgatási eljárásokon, az adminisztráción, a hatalomgyakorláson és az átláthatóságon keresztül.

Közigazgatási eljárások alatt minden hivatalos eljárást értünk, amely az állam és az állampolgár közötti viszonyban zajlik. A hatalomgyakorlást úgy vizsgáljuk, hogy az állam különböző szerepeinek megvalósítása során, miként működik együtt az állampolgárokkal és azok szervezeteivel. Az állam szerepe az ifjúságpolitikában az elmúlt közel két évtizedben nemigen változott érdemben. A magyar állam még nem találta meg az optimális szerepfelfogását saját fiataljainak megszólításában. A széles értelemben vett ifjúságügy területén nincsenek még közigazgatási eljárások, kizárólag az oktatásban, a munkaügyben, egészségügyben, valamint az ifjúságvédelem és a gyámügyek tekintetében. Az elmúlt 18 évben számos próbálkozás volt ifjúsági stratégia legitimálására. A kezdeményezések a politikai dimenzióba nem tudtak eddig bekerülni. A közigazgatásban és a civil szektorban már jó ideje megjelent az igény, de társadalmi, így politikai szükségszerűsége nem volt mérhető, annak ellenére, hogy egy koherens, az ifjúsági esélye-

ket megsokszorozó intézkedésrendszerre valós igény mutatkozott. Az állam tervező, stratégia alkotó szerepe így az elmúlt években nem tudott megmutatkozni, csupán próbálkozások szintjén. Az ifjúsági terület norma alkotása jelenleg folyik a szakemberek és a társadalom különböző szereplői között, az állam csak akkor tud maradandó normákat meghatározni, hogyha az érintettek egyetértésben vannak. A források kiszámíthatatlansága nem engedi a civil ifjúsági szervezetek megerősödését és szakmai fejlődésük elmélyülését, hiszen a folyamatos egzisztenciális bizonytalanság magas fluktuációt eredményez.

Kulcsszavak: állam ifjúságpolitikai szerepe, közigazgatási eljárások, ifjúsági stratégia, norma alkotás, pályázati rendszer, fiatalok a társadalmunk erőforrásai, strukturált párbeszéd, ifjúsági szervezet

Angyal Szabolcs–Domokos Tamás

Párbeszéd, érdekegyeztetés, civil forrásbevonás, együttműködés

Mindenféle kormányzati szándék és kezdeményezés ellenére a rendszerváltozás óta sem jött létre az országos ifjúsági érdekegyeztetés rendszere Magyarországon. A strukturált párbeszéd hiányzik, az együttműködésre jó példák helyi szinten léteznek. Az állam teendője az ifjúsági közfeladatok ellátásában, szervezésében legyen látható inkább – ifjúsági törvényben vagy másként szabályozva.

Kulcsszavak: ifjúsági törvény, országos érdekegyeztetés, helyi együttműködések, helyi stratégiák, ifjúsági közfeladat ellátása, statisztikai elemzés, ifjúságkutatás, részvételi demokrácia technikái, ifjúsági érdekképviselet

Nagy Ádám

Ifjúságkutatás, monitoring – az ifjúságkutatás műhelyei

A cikkben az ifjúságkutatást kiterjesztő értelemben értelmezzük, azt tekintjük át, hogy ho-

gyan lesz az ifjúsági szakmában egy információs szükségletből szakmai tudás, mi történik az adatfelvételtől (sőt az ötlettől), a szakmai együttműködésekén át a publikációig, konferenciáig terjedő íven.

Kulcsszavak: ifjúságkutatás, monitoring, műhelyek

Böröcz Livia

Ifjúsági források

A fejezet a hazai ifjúsági forrásokat veszi számba, szűken értelmezve a Szociális és Munkaügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó fejezet összegeit, amelyeket az ifjúsági korosztályra fordítottak valamilyen címen. A számbavétel során kiemeljük a központi költségvetésből a Gyermek és Ifjúsági Alapprogramot, mely a gyermek- és ifjúsági korosztályi, valamint a gyermekekért és fiatalokért dolgozó társadalmi szervezetek és intézmények munkáját támogatja. Kiemelést érdemel továbbá a szintén a központi költségvetés részét képező Nemzeti Civil Alapprogram, amely a GYIA kereteivel szemben növekedést mutat.

Az utóbbi két év a fokozott változások ideje volt: az állami költségvetés gyermek és ifjúsági ügyeire szánt összege az előző évekhez képest harmadára csökkent, ez egy közel egy évtizeddel korábbi keretösszeget jelentett. A cikk során megállapítottuk, hogy a gyermek és ifjúsági feladatok finanszírozása esetleges, kiszámíthatatlan, és tervezhetetlen. Az ifjúsági szakemberek, szervezetek számára nincsenek automatizmusok, normatívák. Kívánatos, hogy az állam vállaljon garanciát, hogy a meglévő keretösszegek nem csökkennek az előző évekhez képest (és főként nem tűnnek el). Kívánatos lenne a tervező-fejlesztő munkához támogatást rendelni, ertve ezalatt a GYIA rendelkezésre álló összegének növelését.

Kulcsszavak: Gyermek és Ifjúsági Alap, Nemzeti Civil Alap, ifjúsági pályázatok, változások, ifjúsági munka

Kárpáti Árpád*Civil ifjúsági tevékenységek, ifjúság szakmai struktúrák*

A fejezet bemutatja a civil ifjúsági tevékenység aktuális helyzetét, az ehhez vezető utat, okokat, és hatásokat. A közelmúlt sikereit és kudarcait. Ismerteti a tevékenységekhez kapcsolható kereteket, valamint az ifjúsági civil szektor fejlődéséhez szükséges állami intézkedéseket. A szerző szerint ezen feladatok sikeres elvégzése

- elsősorban a kormányzati ciklusokon átívelő tudatos, tervezett ifjúságpolitika kialakításán és elfogadtatásán,
- másodsorban az ifjúsági munka, mint önálló szakma elismertségén,
- harmadsorban a kormányzati, önkormányzati és szakmai szereplők, feladatellátók hatékony kommunikációján múlik.

Kulcsszavak: gyermek- és ifjúsági önkormányzatok, ifjúsági közösségek, társadalmi szervezetek, ifjúsági érdekképviselő, diákönkormányzatok, közösségi részvétel, önkéntesség, ifjúsági szolgáltatások, ifjúsági stratégiák

Nagy Ádám–Székely Levente*Civil ifjúság – szervezetek*

A fejezetből megállapítható, hogy a terület a többi szegmenshez képest is kedvezőtlenebb helyzetben van. A finanszírozás egyre inkább ellehetetlenül, az állami támogatások csökkenését a szervezetek csak részben képesek más forrásokból pótolni. További károkat okozhatnak a kipattant és tovagyűrűző pénzügyi botrányok. A kedvezőtlen folyamatok következtében, a felnövekvő generációk sajátos problémáival való törődés is folyamatosan veszít fontosságából. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a civil szervezeteknek mindmáig nem sikerült megteremtenuik az egységes érdekképviselőt. A fejezet túl azon, hogy áttekinti az elmúlt évek statisztikáit és eredményeit, illetve felhívja a figyelmet a megoldatlan problémákra javaslatokat is megfogalmaz a jövőt illetően.

Kulcsszavak: ifjúság, civil szervezetek, ifjúsági civil szegmens

Németh István–Szabó András*Képzések és ifjúság*

A képzések hordozta innováció jelentőségét az ifjúsággal különböző szinten foglalkozó különféle intézmények és szakemberek már régóta ismerik. Tulajdonképpen az ifjúságsegítő szakképzés is abból az eleven képzési mezőből vált ki és formalizálódott, amely az ifjúság ügyét a kilencvenes évek óta jellemzi. Vagyis igazán nem egyetlen lehetőség az ifjúsággal kapcsolatos ismeretek, szakmai ismeretek megszerzésére az ifjúságsegítő szakképzés, hanem számtalan országos és regionális, és talán még több helyi szakmai tréning, képzés, felkészítés szerveződik manapság is folyamatosan. Ezek olyan nem formális képzések, amelyek létrejöttét nem csupán helyi, regionális és központi szerepet vállaló intézmények szorgalmazzák, hanem elősegíti mindezeket számos meghirdetett pályázat is. Sokféle ismeretet lehet napjainkban elsajátítani ilyen módon (a coachingtól, a resztoratív technikákon, mediációs módszereken, ügyintézési ismereteken, bűnmegelőzési ismereteken át a különféle nemzetközi viszonyok közötti jártasságok és önértékelési megoldások megszerzéséig számtalan területen), sokféle szakmai módszer válik ezeknek a képzéseknek a révén aztán alaposan megismerhetővé, és épülhet be a szakemberek révén a konkrét gyakorlatba.

Az írás ezt a képzési viszonyrendszert törekszik körüljárni, összefüggéseket igyekszik keresni, megállapításokat tenni, vagyis napjaink képzéseit összevetni próbálja az ifjúságügy aktuális helyzetével, és keresni a következő lépéseket.

Kulcsszavak: egész életen át tanulás, formális képzés, nem formális képzés, informális képzés, felsőfokú szakképzés

Tóth Bálint

Ifjúsági célú nem állami források

A fejezet röviden áttekinti a Magyarországon működő ifjúsági civil szervezetek gazdasági, társadalmi és egyéb jellemzőiről, illetve azt, hogy az Európai Unió forrásainak mennyire voltak bevonhatóak a civil szervezetek szempontjából. Tárgyalja az az SZJA 1%-okból elnyerhető támogatások és a támogatott szervezetek körét és jellemzőit és bemutatja a hazai vállalati adományozási kultúrát.

Kulcsszavak: SZJA 1%, vállalati adományozás, operatív programok

Szerzőink

Angyal Szabolcs

Pályáját átmenetileg elhagyó általános iskolai tanár, jelenleg – 10 éve – Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzatának ifjúsági és civil-kapcsolatok referense. A Nemzeti Civil Alap Közép-dunántúli Kollégiumának tagja annak megalakulása óta, a Közép-dunántúli Regionális Ifjúsági Tanács elnöke.

E-mail: ifjusag@fehervar.hu

Bába Karola

1975-ben született. Oklevles közgazdász, Domaszék ifjúsági referense, teleház vezető. Részt vesz a Domaszékért Ifjúsági Egyesület és a Domaszéki Civil Kerekasztal munkájában. Korábban a Dél-alföldi Teleházak Egyesületének felügyelő bizottsági tagja.

E-mail: karolababa@freemail.hu

Berényi Eszter

1975-ben született Budapesten. Az ELTE Társadalomtudományi Karán diplomázott 2002-ben. 2003 és 2006. között az ELTE TÁTK Doktori Iskolájának ösztöndíjas hallgatója volt, jelenleg doktori disszertációján dolgozik, illetve a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet munkatársa. Kutatási területei: oktatás- és ifjúságszociológia.

E-mail: beresz@webstation.hu

Bíró Endre

Ötvenhárom éves jogász. Kilenc év ügyészi általános felügyeleti gyakorlat után 1988. évtől jogtanácsos, majd ügyvéd. Az ÁRBOC Kft kiadó egyik alapítója, több jogi közlőny és ismeretterjesztő kiadvány szerkesztője. Tizenegy önálló kötete jelent meg a hatósági jogok, munkajog, gyermeki jogok, közoktatási jog és nonprofit jog körében. Foglalkozik még a fogyatékos személyek jogaival, ifjúsági jogokkal, gyermek- és

ifjúságvédelemmel, jogpedagógiával és jogi információszolgáltatással. Szakértőként részt vett a közhasznú szervezetekről szóló törvény, a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvény és a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló törvény előkészítésében. A Jogismeret Alapítvány szakmai és kutatási vezetője, több hazai felsőoktatási intézményben vezet joghasználói, jogalkalmazói, gyermek- és diákjogi illetve iskolajogi kurzusokat. Tagja a Nemzeti Civil Alapprogram Tanácsának, a Betegjogi-, Ellátottjogi és Gyermekjogi Közalapítvány Kuratóriumának, a Civil Szemle és az Új Ifjúsági Szemle Szerkesztőbizottságának. Szerkesztője a Pedagógusok Jogi Értesítőjének, az Önkormányzati Képviselők Közlönyének és a Civil Közlönynek.

E-mail: drbiro@arboc.hu

Böröcz Livia

1980-ban született Pécsen. Művelődésszervező főiskolai diplomáját Kaposváron, egyetemi végzettségét a PTE-FEEK-en szerezte, ahol legutoljára ifjúsági szakértőként végzett. 2002 óta a helyi ifjúsági önkormányzat aktivistája, képviselője, a Gyermek - és Ifjúsági Önkormányzatok Társasága Dél-dunántúli Regionális Tagcsoportjának elnöke. 2004-től Pécsvárad ifjúsági referenseként a helyi - kistérségi - ifjúsági élet segítője.

E-mail: csigbig@freemail.hu

Brull Edit

1953-ban született Balatonföldváron. Pedagógia szakos általános iskolai tanár, szakközgazdász, felnőttoktatási szakértő. Jelenleg a Budapesti Művelődési Központ igazgatóhelyettese, korábban a Civil Rádió szerkesztőbizottságának vezetője, a Kapocs Alapítvány Felügyelő bizottságának tagja. Közművelődési szakértő, OKM Közművelődési Akkreditációs Szakbizottságának tagja. A Novák József Emlékérem (1997) és

a Bessenyei György - Díj (2001.) büszke tulajdonosa.

E-mail: brull@bmknet.hu

Diósi Pál

1942-ben született Budapesten. Népművelő, szociológus, a szociológiai tudomány kandidátusa. 1968-1971 népművelő a Radnóti Miklós Művelődési Házban, 1972-88 között a KISZ KB Ifjúságkutató Csoportjának kutatója, majd két évig a SZÁMALK munkatársa. 1992-től önálló kutató, a DIÓDATA alapító tulajdonosa. A Magyar Szociológiai Társaság tagja és az Új Ifjúsági Szemle szerkesztője. A 70-es évek elejétől elsősorban ifjúsági és közművelődési témákkal foglalkozik. Folyamatosan publikál, tucatnyi kötete és negyvennél több folyóiratcikke jelent meg.

E-mail: diodata@mail.tvnet.hu

Domokos Tamás

Az egyetemi tanulmányok mellett az Echo Oktatókutató Műhelyben kezdte kutatói pályafutását 1996-ban. Több közvélemény-kutató cégnél és nonprofit kutatócsoportnál dolgozott, 2004-től az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet módszertani igazgatója. Fő kutatási területe a fiatalok értékrendjének változása, valamint a felnőtté válás szociológiai problémái. Ezen túl ifjúságkutatásokat végez a tanulók mentálhigiénés helyzetéről, droghasználatáról, magatartás és viselkedéskultúrájáról. Jelenleg két kutatási programon dolgozik, a kelet-európai civil szervezetek életciklusát valamint a fiatalok önálló életkezdési stratégiáit vizsgálja a poszt szocialista átalakulás tükrében. A kvantitatív kutatómódszertan szakértője, ezen belül a mintavételi technikák alkalmazási kérdéseivel, problémáival foglalkozik.

E-mail: tdomokos@echosurvey.hu

Geist Gábor

Geist Gábor 1970-ben született Budapesten. Az ELTE Társadalomtudományi Karán diplomázott 2006-ban. 1990 óta a XIII. kerületi Önkormány-

zat által fenntartott Iránytű Ifjúsági Információs és Tanácsadó Iroda, valamint 2006 óta a Budapest XV. kerületi Önkormányzat Drogoplex Ambulanciájának munkatársa.

E-mail: geistg@freemail.hu

Gyöngyösi Krisztina

1981-ben született Kecskeméten. Az ELTE Társadalomtudományi Karán diplomázott 2005-ben. Jelenleg a Tizenennyolc Körül Alapítvány munkatársa.

E-mail: kriszta.gyongyosi@gmail.com

Herczog Mária

Herczog Mária a szociológia tudomány kandidátusa, közgazdász, az Eszterházy Károly Főiskola docense, valamint a Család Gyermek Ifjúság Egyesület elnöke. 2007-ben az ENSZ Gyermekvédelmi Bizottság tagjának választotta. Fő kutatási területe a gyermekjólét és gyermekvédelem. 1992 óta, az egyetlen magyar nyelvű gyermekvédelmi szakfolyóirat, a „Család Gyermek Ifjúság” főszerkesztője. Kutatási szakértőként és tanácsadóként több nemzetközi szervezettel dolgozik együtt – Európa Tanács, UNICEF, WHO. Számos könyv és fejezet írója, köztük a 2005-ben megjelent 3. kiadásban megjelent Gyermekvédelmi kézikönyv (KJK-KERSZÖV, Budapest 2005) szerzője.

E-mail: herczog@mail.datanet.hu

Kárpáti Árpád

1977-ben született Pécsen. Művelődésszervező egyetemi diplomáját kiegészítette PR szakértő és ifjúsági szakértő végzettséggel. 1998-ban Pécsváradon kezdte szakmai pályafutását a helyi művelődési központban, majd az önkormányzatnál dolgozott ifjúsági referensként. 2004-től a Baranya Ifjúságáért Kht-t vezeti és megyei ifjúsági referensi feladatokat is ellát. Főállású munkája mellett, ahhoz kapcsolódva sokat tevékenykedik a civil szféra fejlesztéséért. 2004-től országos és regionális testületekben civil delegáltként lát el szakértői és döntéshozó feladatokat.

E-mail: karpad@tethely.net

Kőműves Judit

1975-ben született. 2000-2006 Veszprém Megyei Jogú Város ifjúsági és civil referense. 2007 óta a Közép-dunántúli Regionális Ifjúsági Tanács alelnöke.

E-mail: komuves.judit@chello.hu

Laki László

1944-ben született Budapesten. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudomány Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatási területe az ifjúságszociológia, oktatás-képzés, foglalkoztatás, ifjúsági munkanélküliség, szegénység és életmód. A Európa Tanács számára készült Magyar Ifjúságpolitikai Riport szerkesztője. A Századvég Politikai Iskola oktatója.

E-mail: vica@mtapti.hu

Nagy Ádám

Nagy Ádám 1972-ben született Budapesten. Mérnök, közgazdász, politológus és jogász. Pedagógiából doktorált. Az Információs Társadalom és Trendkutató Központ volt igazgatója, alapító társfőszerkesztője az Új Ifjúsági Szemlének és főszerkesztője a Civil Szemlének.

E-mail: nagyadam@excenter.eu

Németh István

Németh István 1959-ben született Budapesten. Magyar-történelem és kulturális menedzser szakon végzett, a doktori iskolában szociológiából írta disszertációját. 1989-ben alapította meg az Új Mandátum Kiadót, amely lapunk kiadója is. Kutatási területe a médiaszociológián belül az értékek reprezentációja a kortárs vizuális kultúrában.

E-mail: inemeth@ujmandatum.hu

Nyitrai Imre

Budapesten született, 1968-ban, szociológus, szociálpolitikus, művelődésszervező és tanár. Pályája során a tanítástól a családgondozáson át több mint tíz esztendőes köztisztviselőség után jelenleg szervezetfejlesztéssel, szakmai tanácsadással fog-

lalkozik, főként önkormányzati, egyházi és civil szervezetek által nyújtott szociális szolgáltatások területén. Tagja több szakmai szervezetnek, 2004 óta elnöke az Euro-Régió Szociális Szakmai Község közhasznú egyesületnek, több karitatív és egyházi szervezet önkéntese. Kutatásokat a hajléktalanság, az esélyegyenlőség, az ifjúságügy és a szervezetszociológia területén végzett, publikációi az említett területeken kívül a szociálpolitika, a szociális és gyermekvédelmi szolgáltatások, a minőségbiztosítás, a vezetésemélet, a fogyatékos foglalkoztatás, valamint az emberi erőforrásmenedzsment területén jelentek meg.

E-mail: nyitraimre@gmail.com

Pongrácz Tiborné

Pongrácz Tiborné Hüttl Marietta: 1944-ben született Budapesten. Közgazdász, 1975-ben egyetemi doktori, 1988-ban kandidátusi címet szerzett. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos főmunkatársa. Kutatási területei család, családpolitika, családi értékek, gyermekvállalás, párkapcsolatok, válás, kereső tevékenység és anyaság összeegyeztethetősége, nemi szerepek változásai. Mintegy 130 magyar és idegen nyelvű publikáció szerzője.

E-mail: pongracz@demografia.hu

Ságvári Bence

Szociológus, az ITHAKA Kht. kutatási igazgatója és a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja munkatársa. 2001-ben szerzett szociológus diplomát az ELTE Társadalomtudományi Karán. 2002-óta a Szociológia Doktori Iskola doktorandusz hallgatója, jelenleg disszertációját készíti. A World Internet Project magyarországi kutatócsoportjának tagja. Kutatási területei közé tartozik a kreatív gazdaság, az információs technológiák társadalmi-gazdasági hatásainak, továbbá az értékek és attitűdök, a kultúra gazdasági vonatkozásainak vizsgálata. 2007-ben Junior Prima díjas.

E-mail: sagvari@t-online.hu

Susánszky Éva

Susánszky Éva első diplomáját az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán szerezte 1975-ben, majd 1981-ben szociológusi diplomát szerzett az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 1995 óta orvosi szociológiát tanít a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetében. Jelenleg adjunktusként doktori disszertációját írja a magyar fiatalok életminőségének a rendszerváltás utáni alakulásáról.

E-mail: suseva@net.sote.hu

Szántó Zsuzsa

Szántó Zsuzsa az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett 1977-ben történelem és szociológia szakon. 1993-ban egyetemi doktori címet szerzett, majd 2007-ben PhD-t. Jelenleg egyetemi adjunktus a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetében, ahol orvosi szociológiát tanít magyar és angol nyelven. Érdeklődési területe az egészséggel és betegséggel kapcsolatos laikus viselkedés.

E-mail: szanzsu@net.sote.hu

Székely Levente

Székely Levente, 1979-ben született Kolozsváron. Végzettsége szociológus (ELTE), jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem doktori programjának hallgatója. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen működő Információs Társadalom és Trendkutató Központ munkatársa. Kutatási területei: kultúrafogyasztás, médiafogyasztás, új média, ifjúságügy, oktatásügy, információs társadalom. Szakmai tevékenységek: az Információs Társadalom folyóirat konferenciarovatának, az Új Ifjúsági Szemle „Ifjúság és társadalom” valamint az Informatika portál és hírlevél „Magyar információs társadalom” rovatának szerkesztője. Civil aktivitások: a Civil Informatika Képzési Központ programvezetője, a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsában (GyIA) – Gyermek és Ifjúsági Konferencia (GyIK) civil delegáltja, többedmagával szerkeszti a Civil Rádió „InfÓra” című, információs társadalom tematikájú műsorát.

E-mail: szekely.levente@ittk.hu

Szabó András

1951-ben született, Budapesten. Népművelő és pedagógus. A hetvenes évek közepén, még ifjúsági klubosként, a Kozák téri Ifjúsági Házban kezdett foglalkozni a nehéz körülmények és alkalmazkodási problémák között felnőtté váló fiatalokkal. Az ifjúsággal kapcsolatban, azóta is különféle szinteken és munkakörökben (köz-művelődési intézményben, kiadóban, kormányhivatalban, alapítványban), folyamatosan sokféle feladatot vállal. A felnőtté válás problémáinak mérséklésére, illetőleg megelőzésére, az érintett fiatalok önkéntes közreműködésével, tizenhat éve hozta létre a Kapocs Ifjúsági Önszolgálatot, amelyet jelenleg is irányít.

E-mail: raszab@gmail.com

Szolid F. Lola

1977-ben született Győrben. A győri Széchenyi egyetemen végezte el a szociálpedagógia szakot. Az egyetem alatt és utána egy győri civil ifjúsági egyesületben dolgozott projektvezetőként, majd 1999-től független képzőként dolgozott itthon és Európa más országaiban. 2002-2006 között az Európai Bizottság Technical Assistance Office irodájában ifjúsági projektek értékelésével foglalkozott. 2007-től kutatásokban vett részt, többek között Eurobarometer és nemzetközi összehasonlító kutatásokban.

E-mail: nagyadam@excenter.eu

Tóth Bálint

Tóth Bálint 1975-ben született, pszichológiából és marketingből szerzett képesítést. 1998-tól az Északi Támpont Egyesületnél tevékenykedik, 2001 óta elnöke a szervezetnek, amely elsősorban honlapjaikon és rádióműsorukon keresztül tárgyal fontos és akut társadalmi kérdéseket.

E-mail: balint@tam.hu

Weber László

1968-ban született Veszprémben. Szociálpolitikus. A magyarországi ifjúsági információs és

tanácsadó szolgáltatások minősítési és minőségbiztosítási rendszerének kidolgozója, a HAYICO – Magyarországi Ifjúsági Információs és Tanácsadó Irodák Szövetségének elnöke. 2004-ben az ifjúsági területen végzett munkájának elismeréseként állami kitüntetésben (Miniszteri Elismerő Oklevél) részesült.

E-mail: weber.laszlo@veszprem.hu

Summary

László Laki

Reproduction Characteristics in the Hungarian New Capitalism

This chapter attempts to interpret the reproduction characteristics of the young generation in light of the the Hungarian new capitalism. The interpretation aims at positioning the NGO Youth Report in the context of the society. If we inquire what is the situation and what are the opportunities of youth today, we basically try to explore the conditions and environment for youth provided by the system that has emerged after the political transformation. This touches upon the conditions of preparedness, grow-up and individual independence, youth participation and articulation, career perspectives and social integration. In other words, we investigate the atmosphere, characteristics and efficiency of reproduction provided by the social, economic, legal, political and interest relations of the Hungarian new capitalism. Our analysis keeps in mind the Hungarian membership in the European Union. In the interpretation of the subject we need to measure also, to what extent do the institutions of the generation prepare youth for the challenges of EU membership.

Keywords: mechanisms of the new capitalism, reproduction of the young generation

Edit Brull

Demographic Description, Sustainability of the Society, Long-term Effects

The tendency of the population numbers is determined basically by the number of deaths, the number of births and the balance of international migration. The number of inhabitants in Hungary decreases continuously since 1980. Today, the number of inhabitants is approximately 650 000 less than 28 years ago. Both the size and

their share in the total population of both age groups, between 0-14 years and between 15-29 years is in decrease in the last years. 1 January 2007, there were slightly more than 1,5 million members of the child age group and barely more than 2 million members of the 15-29 years age group. The two age groups together made up 35,8% of the total population of Hungary. The membership figures of the child age group is permanently below the membership figures of the age group beyond 60 years since the beginning of the 1990s. The low share of the child and youth age groups, combined with the low rate of youth employment, causes worries concerning the future expectations in the dependant rate.

Keywords: demographic figures, marriage, divorce, birth, fertility, interruption of pregnancy, death

Mrs. Marietta Pongrácz

Some Demographic Characteristics of the Families

The demographic situation of the Hungarian society is depictable by a particular duality. A traditional child- and wedding-centred set of dominant values is accompanied by an adversely low rate of marriage and of undertaking. According to the current rate of marriage, more than half of the women of the young generation will remain maiden, while earlier on, more than 90% of them got married. The frequency of living together without marriage is increasing, but the majority of couples foresee a wedding later on. In 2007, women gave birth to 1,34 child in average. This rate is below the level of simple reproduction by 36%. The birth rate is significantly low, in spite of the child-bearing period of the extraordinarily populous female population born 1974-79. The adverse birth rate figures are dominantly the result of postponement of

the child-bearing age and of the high childlessness of young women. Due to these reasons, it is unlikely that the original expectations concerning high child numbers will be fulfilled. The decrease of the preference of wedding and the failure of undertaking in connection with this results in a number of negative social and economic consequences. The adverse tendency of the dependant-supporting rate causes everyday problems in the respect of the financial sustainability of the pension scheme and health care system.

Keywords: demographic behaviour, marriages, having children, values, social consequences

Eszter Berényi

Youth: Schooling and Education

This chapter pays special attention to the issue of social inequalities since many of the working mechanisms of the Hungarian public educational system contribute to the reproduction of these inequalities to a big extent. One of the focus points of this year's report is the issue of probably the most problematic type of education: vocational education. The situation of vocational education is interrelated with the changes in the labor market and with the educational expansion. The issue of measurement and assessment will also be dealt with, and will be used to highlight some of the main problems of the Hungarian educational situation.

Keywords: inequalities, expansion, vocational education, measurement, assessment, unemployment

Krisztina Gyöngyösi-Gábor Geist

Young Persons' Employment and his Labour-market Situation

In the study the authors review the employment and labour-market situation of the Hungarian young persons (fundamentally the populations with 15-29 years age) based on the data of Hun-

garian Central Statistical Office (KSH) and other sources. The problem is dealt with in European Union's relation. They deal with the student job, with the question of the different types of the employment (self-employment, applied, part-time employment), the entrant unemployment and lasting unemployment. It affects questions of the groups in unfavorable situation on the workforce market (women, Gypsies, handicapped peoples). Lastly proposals are formulated onto the correction of the young persons' labour-market situation relevantly

Keywords: employment, student labour, workplace problems, change of job, characteristics of unemployment, situation of underprivileged youth on the labour market

Imre Nyitrai

Marginalisation, Social Exclusion

The central government has been active in the field of reducing social exclusion on the level of communication, but, as a matter of fact, there was no improvement in this field at all. This is also supported by the 2007 report of UNICEF, which evaluates the situation of children and youth in Hungary bad and worrying in every category, in the question of the threat of poverty in particular. The fundamental actors of the struggle against child poverty also agree that the means to stop child marginalisation are insufficient, and the NGO control over these efforts is missing as well.

Keywords: social exclusion, marginalized, child-poverty, disadvantaged, situations, social services

Levente Székely

Consumption, Economic Condition, Culture, Media, Infocommunication

This article gives an overview the trends of the past years and the present situation in the two parts of it (consumption – economic condition;

culture – media – infocommunication), and also deal with age group and a country peculiarities.

Keywords: youth, economic condition, culture, media consumption, information society

Pál Diósi

Founding a Family; Home Creation

The author argues in the introduction that the preconditions of founding a family and of home creation and the phenomena of the imperfect are not sharply divisible. Moreover, in order to understand certain moments of today, one might need to retrace memories by decades. This is why he elevates to a definitive level the impact of the research titled 'Turning Points in Our Lives', conducted in the Research Institute of Population Science of the National Office of Statistics. In this project, the transformation of the way of life is examined backwards to the generation of 1932-41. He demonstrates that in the transitions of the way of life more significant changes have appeared both in the case of men and of women after the regime change than in the decades before.

Keywords: analysis of the transitions of the way of life, the link between founding a family and home creation, the waste of the tenement flat sector, the campaign-like sellout of the municipal flat property, the recession of the state-supported credits

Éva Susánszky–Zsuzsa Szántó

Youth and Health

Health related quality of life and health behaviour, together with indicators of morbidity and mortality, are the most important health indicators of the young population. In health behaviour the focus should be on the frequency of risk behaviours (smoking, alcohol and drug consumption) since these behaviours can significantly affect the future health of the young generations. There are objective

and subjective (i.e. self-reported) health indicators. The present study is primarily based on subjective data when describing the most important fields of the quality of life and health behaviour. These fields are: psychosomatic symptoms, sleep disorders, allergies, eating disorders, psychological and mental problems (anxiety, depression, suicidal behaviour), accidents and injuries, problems of the sexual behaviour, and addictions.

In the improvement of the health status and beneficial development of future life chances and the health related quality of life of the age groups under the age of 30, prevention plays the most important role. In the health education of the young generations we should also concentrate on the social environment that surrounds the children, adolescents, and young adults. In these age groups, health behaviour can be modified almost entirely outside of the health care system. Since young people are parts of the educational system for longer and longer periods, it is advisable to reach them in these institutions.

Most of the risk behaviours (smoking, drinking, and drugs) plays a stress-reducing role in the life of the young people. The stress reducing effects help to cope with stressful situations; employing them gives immediate gratification which is important in a fast-moving world with its quick changes and growing demands. On the other hand, the harmful consequences of these behaviours occur only in the far future thus it is very hard to consider the risk of disease or untimely death. The motivation to maximize the instantaneous advantages suppresses the concerns and responsibilities toward the future. We suggest promoting as many intervention programs as possible which according to the literature help to form and develop proper, adaptive coping strategies.

Keywords: youth, health related quality of life, risk behaviour, psychological condition

Mária Herczog*Youth, Crime, Deviances*

According to the public – influenced mostly by the media – there has been a sharp increase in the recent years and the growing cruelty of offences has been also detected. In fact the number of offences has not been increased in the last 10 years. Since the transition however the openness, freedom, easing of rules and regulations have been causing a lot of problems for the attached group of young people and the world around them. The development of the new framework of rules, ways of life to orient them are not in place to help their orientation. The family background is the most dominant influence on children and young people in all means. The legal framework is partly supportive partly blocking the prevention, early intervention, the co-operation between the sectors, institutions and professionals is still weak or not existing. These facts are underlined by the research conducted in the different areas of child and youth criminality.

Keywords: youth, juvenile, child, crime, deviance, delinquency, prevention, criminal law, criminal responsibility, age limit, jurisdiction, poverty, society, non- violence, corporal punishment, child protection, mediation, victim

Bence Ságvári*Community, Politics & Public Life*

In the last years we did not witness such spectacular and deep positive institutional, organizational changes that could transform the attitudes of youth towards community initiatives, participation and politics. Those traditional institutional and informal forums are missing that could provide opportunity for debate, togetherness and initiatives to reach outcomes not only on individual but community level. However, it is a general trend that various online communication and community technologies, forums, blogs and social networking sites are moving

into the field of community building. But only the next few years will give answer to the question in what extent these developments will be able to fill the gap caused by the break-up and transformation of traditional structures.

Keywords: communities, public life, politics, youth, internet

Karola Bába*Geographic Mobility, Migration*

Mobility has powerful meaning. We distinguish two different types of mobility, the social and the geographical mobility. By geographical mobility we mean the physical repositioning capacity of the population. Migration is one of the forms of geographical mobility. Migration always includes the change of local affiliation. Sorts of migration can be classified variously. External migration means the sorts of migration crossing the borders, the term 'internal migration' is used for cases of the change of residence inside the country. There is a distinction between permanent and temporary migration. A case of internal migration is permanent, if the migrant leaves his/her flat definitively and registers a flat in another settlement as permanent residence. The internal migration is considered temporary, if the migrant maintains his/her place of residence and register the new home location as a temporary place of residence, or if he/she returns home from the permanent place of residence. In the case of external migration it is also possible to distinguish between permanent and temporary migration. This chapter analyses the current tendencies of youth migration.

Keywords: internal migration, external migration, social mobility, geographic mobility

Endre Bíró-Ádám Nagy*Legal Environment*

This chapter evaluates the issue under two subchapters.

1. Who violate the rights of the child typically, and how do they do it? It is only surprising at the first sight that the rights of the child are most typically violated, withdrawn or placed aside by the institutions in charge of child treatment, child service, the management of child affairs. The application of rights in child affairs, as well as the most often forthcoming clash of interest between the rights of the child and the local or institutional interest occur most often in these institutions.
2. In the centre of the violations of the rights of the child: the 'problematic child' phenomenon. The 'problematic child' is not only struck by inherited or vested disabilities, adaptation challenges, educational disability, troubled behaviour, social and cultural shortage (or by any combination of these), but also by exclusion. This is due to the endeavour of institutions of child care and of public education, in which removal (exclusion) is considered as the optimal solution to the pedagogic and development challenge of the 'problematic child'. This chapter is about how, despite the determined prohibition of the law on public education, the problematic children are forced into segregated education.

Keywords: the supreme interest of the child, the rights of the child, violations of the rights of the child, the 'problematic child' phenomenon, integrated education, segregation

Judit Kőműves-László Weber

Tasks, institutional system on national, regional, local level

The study reviews the tasks of youth policy of last two years focused on administration, institutions and finances. Analysing the national, regional and local impetus of these process, authors report favourable changes near the negative tendencies of the last 15 years in the youth policy. The article is terminated by recommendation to each administrative level.

Keywords: institutional system, national tasks, regionality, local youth policy

Lola F. Szolid

Procedures, Administration, Use of Authority, Transparency

In this chapter, the role of a democratic state in the framework of youth policy is examined. It involves the overview of the procedures of public administration, the administrative patterns, the use of authority and transparency. The procedures of public administration include all sorts of legal proceedings conducted in the relationship between the state and the citizen. Concerning the use of authority, we analyse how the state, in the fulfilment of its duties, cooperates with its citizens and their organisations. The role of the state in youth policy has not significantly changed during the last two decades. The Hungarian state has not yet managed to identify the optimal role in youth policy. There are no procedures of public administration in youth policy in the broader sense. They exist only in education policy, employment policy, health care affairs and in the field of youth protection and tutelage. Over the last 18 years, there have been several attempts to legitimise youth strategy. The initiatives have not yet managed to reach the dimension of politics. The demand has appeared both in public administration and in the NGO sector, but its social and political necessity has not been demonstrated successfully enough. Even if, there has been a real demand for a system of provisions multiplying the opportunities of youth. Thus, the role of the state in strategic planning could not have been reached beyond these attempts during the last years. The establishment of norms in the field of youth in in progress, the state can only define long-lasting norms if an agreement between the various actors is achievable. The incalculable nature of youth resources prevent the consolidation, strengthening and professional deepening of youth NGOs. The continuous existential insecurity results in a high level of fluctuation.

Keywords: role of the state in youthpolicy, administrative procedures, youthwork strategy, creation of norms, financial support system,

young people are the resource of the society, structured dialogue, associations of young people

Szabolcs Angyal–Tamás Domokos

Utilization of Civil Funds, Cooperation

In spite of all kinds of intentions and initiations from the side of the government there has not been a system established, not even after the change of the political system, for the reconciliation of interests of the youth on national level in Hungary. Structured dialogue as such does not exist; there are good examples of local cooperation. The role of the state should rather be perceivable in the field of managing organising public duties concerning the youth – and it should be regulated by the Youth Act or similarly.

Keywords: youth act, reconciliation of interests on national level, local cooperation, local strategies, performance of public duties concerning the youth matters, statistical analysis, youth research, techniques for participation in democracy, youth business federation

Ádám Nagy

Youth Research, Monitoring – Think-tanks of Youth Research

In this article we use the concept of youth research in a wider, extended sense. We analyse, how an information necessity will be data and knowledge, what happens from research, across cooperations, till publications, conferences, etc. in the youth field.

Keywords: youth research, monitoring, think-tanks

Lívía Böröcz

Youth Funds

The chapter enumerates the domestic financial resources for the youth; in a narrow sense the

funds, which have been sent on the juvenile age group upon any score, monitored by The Ministry of Social Affairs and Labour. In the course of the listing we are stressing the importance of the central budget's Children and Youth Basic Program, which supports the work of the children and youth organizations and the for the children and youth active social organizations and institutions. It's worth to emphasize the National Civil Basic Program too, also a part of the central budget, which shows increase, unlike the CYBP funds.

The last two years have been the time of changes: the state budget's funds allotted for children and youth matters were cut down to the third of the previous size, equal to a sum assigned for a year almost a decade ago. We stated in the article that the subsidizing of the children and youth task is accidental, incalculable and unpredictable. There aren't any automatic functions and norms for the youth workers and organisations. The state should guarantee that the funds wouldn't be diminished (and, above all, wouldn't disappear). It would be desirable to sponsor the planning-developing work, meaning to raise the CYBP funds.

Keywords: Children and Youth Basic Program, National Civil Basic Program, youth tenders, changes, youth work

Árpád Kárpáti

Civil Youth Actions, Youth-professional Structures

The chapter presents the actual situation of the civil youth activities, the way leading to it, the reasons and the effects. The successes and failures of the near past. It introduces the frames of the activities and the actions of the national government, which are necessary for the improvement of the civil youth sector. In the author's opinion the successful fulfillment of these activities depends:

- firstly on the conscious and planned development of the youth-politics during the governmental periods,

- secondly on the recognition of the youth work as a separate profession,
- thirdly on the effective communication of the government, local governments and professional persons.

Keywords: kids and youth local government, youth communities, social organizations, youth representative, student parliament, public participation, volunteers, youth services, youth strategies

Ádám Nagy–Levente Székely

The Youth Civil Segment

The conclusion from the civil chapter is that the area is in a more adverse situation compared to the other segments. The financial situation became increasingly difficult, the support from the state decreased, and the organizations are partly capable to support themselves from other sources. Additional harms may be caused by the bursting out of financial scandals. As a result of the adverse processes, caring about the youth generations' specific problems continuously loses from its importance. Further hardens the situation that the civil organisms did not manage to create a united representation of interest until now. This chapter not only reviews the statistics of the past years and its results, and calls the reader's attention to the unresolved problems, but formulates proposals regarding the future also.

Keywords: youth, nonprofit organizations, Youth Civil segment

István Németh–András Szabó

Qualifications and the Youth

The significance of training is well known and acknowledged by institutions and experts on various levels for a long time. The training of youth helpers originates in the framework of youth work unchanged since the 1990s. In other words, the training of youth helpers is not the

only source of the professional knowledge of youth affairs, since several other sorts of national, regional and local training is being organised nowadays. These are sorts of non-formal training occasions not only supported by local, regional or national institutions, but also stimulated by several calls for grant application. Various kinds of knowledge are available this way and various kinds of methods can be integrated in the realtime environment. This includes coaching, restorative technologies, meditation, practical skills, means of crime prevention, networking in international relations and methods of self-evaluation. This chapter attempts to gather this area of training, including context analysis and the comparison of today's training experience and the current realities of youth affairs.

Keywords: lifelong learning, formal education, non-formal education, informal education, vocational higher education

Bálint Tóth

Non-governmental Financial Resources for Youth

The chapter shortly overviews the economic, social and other characteristics of the non-governmental youth organisation of Hungary. It also analyses the extent of absorption of the resources provided by the EU by youth NGOs. It deals with the 1% of income tax eligible for non-governmental organisations, the organisations supported by the 1% of the income tax and the tradition of donations in the business sector.

Keywords: 1% of the income tax, corporate donations, operative programmes

Authors

Szabolcs Angyal

He's a primary school teacher who has left his profession behind temporarily. At present (for 10 years) He has been working as an official in charge of Youth and Civil Relations at the Local Authority of Székesfehérvár, City of County Rank. He has been member of the Central Transdanubian College of the National Civil Foundation since its foundation. He's the president of the Central-Transdanubian Regional Youth Council.

E-mail: ifjusag@fehervar.hu

Karola Bába

Born in 1975, she is a graduated economist. She is the youth officer of Domaszék and the leader of the Teleház. She works in the Youth Association for Domaszék and in the NGO Roundtable of Domaszék. Previously, she was member of the supervisory committee of the Association of Open Community Communication Centres of Dél-Alföld.

E-mail: karolababa@freemail.hu

Eszter Berényi

Eszter Berényi was born in 1975 in Budapest. She earned her degree at the Faculty of Social Sciences of ELTE in 2002. She was a scholarship student at the Doctoral School of ELTE's Faculty of Social Sciences. She is currently working on her dissertation, and is working for Institute for Social Policy and Labour. Her research fields are educational- and youth sociology.

E-mail: beresz@webstation.hu

Endre Bíró

Endre Bíró is a jurist, 53 years old. After 9 years of prosecutorial general supervisory practice, since 1988 he is active as a lawyer, later on as

barrister. He is one of the founders of ÁRBOC Publishers and editor of several legal reviews and of publications. He is the author of 11 different volumes in the field of the rights of authorities, labour law, rights of a child, education rights and NGO rights. He is also active in the field of rights of disabled persons, youth rights, youth and child protection, legal pedagogy and the providence of legal information. As an expert, he participated in the preparatory works of the law on public utility organisations, the law on the National NGO Basic Programme, and the law on public interest voluntary service. He is the professional and research leader of the Legal Awareness Foundation, professor of courses on legal application and practice, children, student and school rights at several institutions of higher education in Hungary. He is a member of the Council of National NGO Basic Programme, a member of the Board of the Public Foundation for Rights of Medical Patients and of the Child, member of the Editorial Board of the New Youth Review and of the Civic Review. He is the editor of the Legal Information Bulletin for Pedagogy, the Bulletin of Local and Regional Deputies and of the Civic Bulletin.

E-mail: drbiro@arboc.hu

Lívía Böröcz

Born in 1980, Pécs. She got her BA on Culture and Education Organization in Kaposvár and her MA at the Faculty of Adult Education and Human Resources Development, University of Pécs. Youthexpert. She has been an activist and a representative for the local youth-government since 2002 and the Head of the Trans-Danubian Group of the Association of Child and Youth Governments. Since 2004 she has been assisting the local youth-life as a youth-executive.

E-mail: csigbig@freemail.hu

Edit Brull

Born at Balatonföldvár, in 1953, she is a primary school teacher, emphasis on pedagogy, expert economist, specialist in adult education. Currently, she is the Deputy Director of the Budapest Community Centre, earlier on she was the leader of the Editorial Board of Civil Rádió, member of the Auditors' Committee of Kapocs Foundation. She is an expert of public culture, a member of the Special Commission for the Accreditation of Public Culture. She received the József Novák medallion in 1997 and the Beszenyei György Prize in 2001.

E-mail: brull@bmknet.hu

Pál Diósi

Born in 1942 in Budapest, he is a people's educator, a doctor of the science of sociology. He was active as a people's educator in Radnóti Miklós Community Centre between 1968 and 1971, as a researcher in the Youth Research Group of the Central Committee, Communist Youth Association, and worked at the SZÁMALK Co. Since 1992 he works as an independent researcher, founder & owner of DIÓDATA. He is a member of the Hungarian Society of Sociology, editor of the New Youth Review. Since the early 1970s he works with youth and people's education affairs, he publishes regularly, he succeeded in publishing more than a dozen of books and more than 40 articles in magazines.

E-mail: diodata@mail.tvnet.hu

Tamás Domokos

Tamás Domokos started his research career in 1996, working for various poll opinion companies and nonprofit research groups. In 2004 he became the Director of Methodology at the Echo Survey Sociological Research Institute. His main research areas are the changes in youth value systems and attitudes and the transition to adulthood. Besides these he does research on the problems of mental hygienic, drug use and behavior among youth. Currently he is working

on two major research projects: the life cycle of Eastern European NGOs; and the strategies of the transition to adulthood during the post-socialist transformation. He is the expert of quantitative research methodology, with an emphasis on sampling techniques.

E-mail: tdomokos@echosurvey.hu

Gábor Geist

Born in 1970 in Budapest, Gábor Geist has graduated at the Faculty of Social Science of ELTE University in 2006. Since 1990 he works at the Iránytű Youth Information and Counselling Office, Municipality of District 13, Budapest. Since 2006, he also works at the Drogoplex Outpatient Department, Municipality of District 15, Budapest.

E-mail: geistg@freemail.hu

Krisztina Gyöngyösi

Krisztina Gyöngyösi was born in 1981 in Kecskemét. She earned her degree at the Faculty of Social Sciences of ELTE in 2005. She is currently working for Tizennyolc Körül Alapítvány.

E-mail: kriszta.gyongyosi@gmail.com

Mária Herczog

Mária Herczog is a Ph.D. in Sociology, MA in Economy, Senior lecturer at the Eszterházy Károly College and chair of the Family Child Youth Association. She was elected as a new member to the UN CRC Committee in 2007. Her main area of research is child welfare, protection. Since 1992 she has been the Chief editor of the only Hungarian professional journal "Family, Child, Youth". She had been working with international organisations – Council of Europe, UNICEF, WHO - as a scientific expert and consultant. Author of several books and chapters, among them the 3. edition of the "Child Protection Handbook" was published in 2005 (KJK-KERSZÖV, Budapest 2005).

E-mail: herczog@mail.datanet.hu

Árpád Kárpáti

He was born in Pécs in 1977. First he got a university degree of cultural management, then he graduated as PR expert and youth expert. He started working at the local cultural center of Pécsvárad in 1998, after that he worked at the local government as youth referent. Since 2004 he is the managing director of the Non-profit Company for the Youth of Baranya County and beside he is the youth referent of the county. In connection with his major job he works keenly for the development of the civil society. Since 2004 he is expert and decision-maker at national and regional corporations as civil delegate.

E-mail: karpad@tetthely.net

Judit Kőműves

Born in 1975. 2000-2006 responsible for youth and NGO affairs at the City Hall of Veszprém. Since 2007 vice-president of the Central-Transdanubian Regional Youth Council.

E-mail: komuves.judit@chello.hu

László Laki

He was born in Budapest, 1944. He is a senior researcher at the Institute of Political Science of the Hungarian Academy of Sciences, his area of research includes youth sociology, education and training, employment, youth unemployment, poverty and way of life. Editor of the Hungarian Youth Policy Report submitted to the Council of Europe, professor at the Századvég School of Politics.

E-mail: vica@mtapti.hu

Ádám Nagy

Ádám Nagy was born in 1972 in Budapest. He is an electrical engineer with qualifications in economics, politology and law. He earned his PhD in Educational Sciences. He was the CEO of Information Society Research Institute, the co-editor-in-chief of Új Ifjúsági Szemle (New

Youth Review) and the editor-in-chief of Civil Szemle (Civil Review)

E-mail: nagyadam@excenter.eu

István Németh

István Németh was born in 1959 in Budapest. He graduated in history, Hungarian language and cultural management. He accomplished his post-graduate studies with a PhD in sociology. In 1989, he founded Új Mandátum Publishers, the publisher of New Youth Review as well. In the field of sociology of the media, his area of research is the representation of values in the contemporary visual arts.

E-mail: inemeth@ujmandatum.hu

Imre Nyitrai

Born in Budapest, 1968, sociologist, social-politician, cultural manager and teacher. After teaching, taking care of families, ten-year-long public officer, his main project areas are developing institutions, and being an adviser for governmental, clerical and civil organizations which try to work and do their best in social services. He has been a member of lots of professional organizations, and a director of Association of Euro-Region Social Professional Community since 2004, a volunteer of different caritative and clerical organizations. Surveys about homeless, equal opportunities, case of the youth and services of childprotection. His publications were also published in those topics just mentioned, and besides of them: social policy, social security and childprotectional services, quality controlling of social services, theory of managing, employment of disabled people and human resource management.

E-mail: nyitraiimre@gmail.com

Mrs. Marietta Pongrácz

Mrs. Marietta Pongrácz was born in 1944 in Budapest. She is an economist, earned a university doctoral degree in 1975 and a PhD in 1988. She is a senior research fellow at the KSH (Hungar-

ian Central Statistical Office) Demographic Research Institute. Her fields of research include family, family policy, family values, bearing children, relationships, divorce, reconciling earning money and motherhood, and changes in gender roles. She is the author of some 130 publications written in Hungarian and other languages.

E-mail: pongracz@demografia.hu

Bence Ságvári

Sociologist, research director of ITHAKA Kht. and researcher at the Center for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences. He graduated as a sociologist at the Eötvös Loránd Science University Faculty of Social Sciences in 2001. Currently he is working on his PhD thesis. Member of the Hungarian World Internet Project research team. His research fields include creative economy, social and economic impacts of information technologies, values and attitudes, effects of culture on the economy. In 2007 he received Junior Prima award in sciences.

E-mail: sagvari@t-online.hu

Éva Susánszky

Eva Susánszky took a BA of Civil Engineering at the Ybl Miklós College of Engineering in 1975. Later she attended sociological studies at the Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, where she earned an MA in Sociology in 1981. From 1995 she has been working for the Department of Medical sociology, Semmelweis University as assistant professor. She teaches medical sociology. Presently she is working on her PhD thesis about the quality of life of young generations of Hungary in the period of the political transformation.

E-mail: suseva@net.sote.hu

Zsuzsa Szántó

Zsuzsa Szántó earned her BA of Sociology and History at the Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities in 1977. In 1993 she took a University Doctorate in Sociology, then she earned

her PhD in Psychological Sciences at the Semmelweis University in 2007. She is affiliated as assistant professor at the Institute of Behavioural Sciences of the Semmelweis University, Budapest where she teaches medical sociology in Hungarian and English. Her professional interest is lay health and illness behaviour.

E-mail: szanzsu@net.sote.hu

Levente Székely

Levente Székely was born in 1979 in Kolozsvár (Transilvania). Sociologist, currently PhD student at the Corvinus University of Budapest. He works for the Information Society Research Institute (Budapest University of Technology and Economics) as a researcher. The author's research areas are media and culture consumption, new media, youth, education, information society. Professional activities: columnist at the Information Society („Információs Társadalom”) scientific magazine, editor of section „Conference”. Editor of section „Youth and society” in New Youth Review (“Új Ifjúsági Szemle”) and „Hungarian information society” at Infi nit website and newsletter. Civil activities: program leader at The Civil Informatics Educational Center, board member in the Child and Youth Basic Program (GyIA) – one of the editors of „InfÓra” (Civil Radio).

E-mail: szekely.levente@itk.hu

András Szabó

Born in 1951 in Budapest, András Szabó is an educator and a people's educator. In the middle of the 1970s, he engaged with the case of youth growing up under difficult conditions, with integration problems. Ever since then, he undertakes a variety of tasks in youth affairs in the framework of institutions of public education, publishers, government agencies, foundations. He established and continues to manage the Kapocs Service for Youth Self-assistance 16 years ago, in order to avoid or minimise the problems of reaching adulthood.

E-mail: raszab@gmail.com

Lola F. Szolid

She was born in 1977 in Győr. She attended the Szechenyi University in Győr and graduated as social pedagogist. During her studies she was volunteering for cultural association and coordinated several youth projects. From 1999 she was working as a freelance trainer in Hungary and in European context. Between 2002-2006 she was working for the Technical Assistance Office of the European Commission assessing youth project. Since 2007-she is mainly involved in research projects especially in European and international comparative researches on the field of youth.

E-mail: nagyadam@excenter.eu

Bálint Tóth

Bálint Tóth was born in 1975, he graduated in psychology and marketing. Since 1998 he is an activist of Northern Point of Support Organisation, of which he was elected president in 1998. The organisation deals with important and acute social issues mainly through their website and radio broadcast.

E-mail: balint@tam.hu

László Wéber

László Wéber was born in 1968 in Veszprém. He is a social politician. He developed the certification and quality insurance system for Hungary's youth information and counselling services. He is the president of HAYICO, the Association of Youth Information and Consulting Offices in Hungary. In 2004, in recognition of his work in the field of youth affairs, he was given a ministerial award.

E-mail: weber.laszlo@veszprem.hu

Gyermek- és Ifjúsági Konferencia

A Gyermek és Ifjúsági Konferenciát (GyIK) a gyermek- és ifjúsági közösségeket tömörítő, a gyermekek, fiatalok és közösségeik számára szolgáltatásokat nyújtó, az említett korosztályok élethelyzetének feltárásával foglalkozó 278 szervezet 2003. december 7-én alapította, azért, hogy megvalósulhasson a magyarországi gyermekek és fiatalok érdekeinek, képviselt szervezeteink országos szintű, egységes és eredményes képviselete. A szervezetek a GyIK keretei közt végzett munkájuk során az érintett korosztályok társadalmi helyzetének jobbítása, az általuk igénybe vehető szolgáltatások bővítése és azok színvonalának emelése érdekében kívánnak dolgozni.

Elérhetőségek:

Telefon: 20/205-4760
Web: www.gyik.hu
E-mail: info@gyik.hu